

Doktori (PhD) értekezés

**PÁRHUZAMOS TÁRSADALMAK TERMELÉSE.
AZ ETNIKUMKÖZI VISZONYOK ÉPÍTÉSÉNEK
DISZKURZÍV STRATÉGIÁI A SZÉKELYFÖLDI ROMÁN ÉS
MAGYAR NYELVŰ NYOMTATOTT SAJTÓBAN**

Bukovinszky-Csáki Orsolya

Debreceni Egyetem

BDT

2025

**PÁRHUZAMOS TÁRSADALMAK TERMELÉSE.
AZ ETNIKUMKÖZI VISZONYOK ÉPÍTÉSÉNEK
DISZKURZÍV STRATÉGIÁI A SZÉKELYFÖLDI ROMÁN ÉS
MAGYAR NYELVŰ NYOMTATOTT SAJTÓBAN**

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a szociológia tudományágban

Írta: Bukovinszky-Csáki Orsolya
okleveles újságíró

Készült a Debreceni Egyetem Humántudományok doktori iskolája
(Szociológia és társadalompolitika doktori programja) keretében

Témavezető: Dr. Oláh Szabolcs
(olvasható aláírás)

Az értekezés bírálói:

Dr. ....

Dr. ....

Dr. ....

A bírálóbizottság:

elnök: Dr. ....

tagok: Dr. ....

Dr. ....

Dr. ....

Dr. ....

A nyilvános vita időpontja: .....

Nyilatkozat

Én, Bukovinszky-Csáki Orsolya teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljeseek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.

DEBRECENI EGYETEM

Bölcészettudományi Kar

Humán Tudományok Doktori Iskola

Szociológia és társadalompolitika Doktori Program

Párhuzamos társadalmak termelése.

Az etnikumközi viszonyok építésének diszkurzív stratégiái a
székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott sajtóban

Készítette: Bukovinszky-Csáki Orsolya

Témavezető:

Dr. Oláh Szabolcs

Debrecen

2025

TARTALOMJEGYZÉK

Első fejezet: Bevezető – az értekezés témája, célja, kutatási kérdése, hipotézisei, módszerei ..	1
1.1 Tömör témamegjelölés.....	1
1.2. A doktori értekezés hipotézisei és módszerei	9
1.3. A doktori értekezés felépítése	13
Második fejezet: Fogalmi háló	15
2.1. A doktori értekezés fő elméleti pillérei.....	15
2.2. Bourdieu tőkefajtái és a hatalom kérdése.....	25
2.2.1. Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke.....	26
2.2.2. Csoportviszonyok, mezők és pozíciók.....	28
2.3. Szimbolikus küzdelmek és regionális identitások.....	30
2.3.1. Székelyföld és a regionális identitások problémája Romániában	35
2.3.2. Regionális identitások a Székelyföldön: ki a többség és ki a kisebbség?	37
2.3.3. Szimbolikus térhasználat a Székelyföldön.....	48
2.4. Brubaker hármas modellje: kisebbségek, nemzetiesítő államok és anyaországok	56
2.4.1. A modell gyökerei: szovjet nemzetfelfogás-örökségek	56
2.4.2. A modell elemei: a nemzeti kisebbség.....	58
2.4.3. A modell elemei: a nemzetiesítő állam	59
2.4.4. A modell elemei: az anyaország	60
2.4.5. A modell elemei: a transznacionális mező.....	62
2.4.6. Románok vagy magyarok? Az erdélyi magyarok identitásképeinek néhány jellemzője.....	63
2.4.7. A romániai magyar sajtó a hármas viszonyulási rendszerben	67
2.5. Összegzés	67
Harmadik fejezet: Teun A. van Dijk elmélete a hatalom újratermeléséről	69
3.1. A kritikai diskurzuselemzés elméletének kialakulásáról	70
3.2. A kritikai diskurzuselemzés főbb jellemvonásai.....	72
3.2.1 Miért kritikai ez a diskurzuselemzés?	72
3.2.2 Mit értenek diskurzus alatt a CDA követői?	73
3.2. A van Dijk-féle kritikai diskurzuselemzés főbb jellemzői.....	74
3.4. A van Dijk-i modell kulcsfogalmai.....	78
3.4.1 A tudás meghatározása.....	81
3.4.2 A tudás értelmezése: a mentális modell	82
3.4.3 Az ideológia működése és hatása a csoportviszonyokra	85

3.5. A média szerepe a van Dijk-i modellben	89
3.6. Összegzés	90
Negyedik fejezet: A romániai magyarok a romániai társadalomban	92
4.1 Privilegizált hozzáférés a társadalmi erőforrásokhoz	93
4.1.1. A romániai etnikai rétegek kialakulása	93
4.1.2 A romániai magyarok erőforráshiányai	94
4.2. Társadalmi pillérek.....	98
4.2.1. Válthat-e Románia konzociatív demokráciává?	100
4.3. A többséggel párhuzamos kisebbségi társadalom.....	102
4.3.1. A fogalom kialakulásáról	102
4.3.2. A tökéletlen párhuzamosság	105
4.3.3. Alkothat-e a romániai magyarság enklávét?	107
4.4. A kisebbségi intézményrendszer fenntartása és a forrásalkuk.....	108
4.4.1. A kontroll-kooptálás vagy aszimmetrikus akkomodáció.....	108
4.4.2. A magyar politika szerepe a kontroll-kooptálásban.....	109
4.5. Összegzés	111
Ötödik fejezet: A párhuzamosság építésének közege: a romániai magyar és román nyelvű médiakörnyezet.....	112
5.1. Médiatörténet, dióhéjban.....	113
5.2. Média 1989 után – a nyomtatott lapok tulajdonosai	115
5.3. Alacsony bérezés, kiszolgáltatott helyzet	119
5.4. A munkavégzés körülményei.....	122
5.5. A nyomtatott média gazdasági helyzete – néhány probléma	125
5.6. Kisebbség a többségi és többség a kisebbségi médiában.....	127
5.4.1. Fiatalok a médiában	127
5.6.1. Többség a kisebbségi médiában.....	128
5.6.2. Kisebbség a többségi médiában	131
5.6.3. Gyűlöletbeszéd a romániai román nyilvánosságban.....	135
5.6.4. Kisebbség, többség, párhuzamosság és a média – kutatási előzmények	137
5.7. Összegzés	141
Hatodik fejezet: Minta és módszertan	143
6.1. A van Dijk-féle kritikai diskurzuselemzés módszertanának értekezéséhez köthető fő szempontjai	143
6.2. Médiaszövegek és a hatalom újratermelése	144
6.3. Diszkurzív stratégiák van Dijk kritikai diskurzuselemzésében	147

6.3.1. Szereplőkategóriák megalkotása mint diszkurzív stratégia	148
6.3.2. Szereplőkategóriák szembeállítása mint diszkurzív stratégia	150
6.3.3. Társadalmi távolságot felerősítő diszkurzív stratégiák	151
6.4. Regionalitás a médiában	153
6.5. Médiafogyasztás számokban.....	155
6.6. Az elemzésbe beválogatott (napi)lapok	157
6.7. Az elemzés szövegtörzsének.....	161
Hetedik fejezet: A párhuzamos valóságtermelés diszkurzív stratégiái	165
7.1. Az úzvölgyi katonatemetőről és a konfliktus előzményeiről.....	168
7.2. A 2019-es úzvölgyi események rövid kronológiája.....	174
7.2.1. Az úzvölgyi események „magyar” kronológiája.....	174
7.2.2. Az úzvölgyi események „román” kronológiája	176
7.3. „Még a halottainkat sem tisztelik” – a konfliktus értelmezési keretei és szereplői a székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzusban.....	178
7.3.1. Az úzvölgyi konfliktus szereplőkategóriái a székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzusban	183
7.3.2. Szereplőkategóriák a székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzusban, a konfliktus kirobbanását követően.....	189
7.3.3. Határátkelő diszkurzív stratégiák a székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzusban	192
7.4. „Minden keresztény megérdemel egy keresztet” – a konfliktus értelmezési keretei és szereplői a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzusban	200
7.4.1. Az úzvölgyi konfliktus szereplőkategóriái a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzusban	203
7.4.2. Szereplőkategóriák a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzusban, a konfliktus kirobbanását követően.....	208
7.4.3. Határátkelő diszkurzív stratégiák a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzusban	214
7.5. Eredmények összegzése	220
Nyolcadik Fejezet: Összefoglalás és konklúziók	226
8.1. Hipotéziseim értékelése	227
8.2. Konklúziók.....	233
Felhasznált irodalom	238
A szerző témában megjelent publikációi	250
Mellékletek	251

1. számú melléklet – Tartalmi kivonat.....	251
2. számú melléklet – Abstract.....	253

ELSŐ FEJEZET:

BEVEZETŐ – AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJA, CÉLJA, KUTATÁSI KÉRDÉSE, HIPOTÉZISEI, MÓDSZEREI

1.1 Tömör témamegjelölés

Doktori kutatásom kiindulópontja, hogy Erdélyben a románok és a magyarok úgynevezett párhuzamos társadalmakban élnek. Noha ugyanannak az országnak az állampolgárai, nem ugyanahhoz a kultúrnemzethez, társadalmi egységhez tartoznak. A párhuzamos társadalom, pontosabban *a többségivel párhuzamos kisebbségi társadalom* kifejezést széles körben használják a romániai magyarok: ez egyszerre politikai program, közösségi önszerveződési elv, a magyar intézményrendszerek működését meghatározó stratégia, a magyar etnicitást, identitást újratermelő intézményrendszer, illetve a tudományos szférában használt fogalom is. A doktori értekezésem ezeknek a párhuzamos társadalmaknak az (újra)termelődését vizsgálja. Ebben a dinamikában a fókusz a székelyföldi magyar és román nyelvű nyomtatott médiára helyezem. Egy olyan helyzetet, az Úzvölgyében történt esetet vizsgálom, amikor a magyar és a román társadalom közötti konfliktust a két fél médiája úgy jelenítette meg, hogy a székelyföldi magyar identitásnak azonnal aktiválódjanak azok a szimbolikus összetevői, amelyek abban a konkrét esetben a románok ellenében határozódnak meg. Úgy határozódnak meg, hogy közben megalkotja a magyar nyelvű média a románok csoportját, csoportot, amelyre szükség van a magyar identitás megfogalmazásához. Ugyanez érvényes a román nyelvű médiára is. Megfigyeléseim szerint, számos konfliktusos esetben a székelyföldi magyar identitásnak ugyanezen szimbolikus összetevői aktiválódnának azonnal (és fordítva). A magyar nyelvű médiadiskurzus akkor alkotja meg a románok kategóriáját, mint cselekvő szereplőt, amikor saját identitását akarja megalkotni, s úgy alkotja meg a románok kategóriáját, hogy azzal önmagáról alkothasson meg pozitív képet (és fordítva). Tehát a romániai románok és magyarok ütközésre és az ütközés médiareprezentációjára (sajátosan magyar és sajátosan román médiareprezentációjára) is szükség van ahhoz, hogy mind a két etnikum újraalkossa saját csoportidentitását a szembenállás kifejezésre juttatásával. Az identitásalkotás, az etnicitásfelmutatás interetnikus dinamikáját tárom fel.

A dolgozatom jelentőségét abban látom, hogy társadalmi struktúra és médiadiskurzus szoros összefüggését tárja fel. Közelebbről tekintve a médiadiskurzus kifejezés alatt a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott médiában (újra)termelődő csoportidentitásképző diskurzusokat értek. A társadalmi struktúra fogalma pedig az interetnikus viszonyok

rendszerű összefüggéseit jelöli, azaz a románok és magyarok közti párhuzamosságot. A párhuzamosságot pedig *az egymásra utaltságon keresztül vizsgálom*, egy olyan paradox helyzetben keresztül, amikor a székelyföldi magyarok és románok a másiktól való megkülönböztetés szimbolikus aktsaiban képezik (újra) saját csoportazonosságukat (és fordítva). A párhuzamosság kifejezés jelen dolgozatban ezért *határképzést* jelent: törekvést arra, hogy a magyarok a magyar intézmények által kijelölt magyar világban, a románok pedig a román intézmények által kijelölt román világban éljenek, s ha nem szükséges, akkor egymásról ne vegyenek tudomást. Tehát a jelen dolgozatban felvázolt párhuzamosság egy paradox helyzetet jelöl: ez egyszerre jelent elhatárolódást, figyelembe nem vételt, de ütközést, átjárást is. A paradox helyzet komplexitásának megvilágítása érdekében elemezni fogom a románok és magyarok valóságkonstrukciói közti párhuzamosságot, pontosabban azt a politikai, társadalmi, kulturális és intézményi *környezetet*, amelyben a románok és magyarok kibontakoztatják identitásképző aktivitásaikat és megélik csoportazonosságuk tapasztalatát. Ebben a paradox helyzetben a média szerepét vizsgálom. A média egyrészt szerves részét képezi a politikai, társadalmi, kulturális és intézményi *környezetnek*, a médiaviszonyokra is jellemző az aszimmetria, az erőforrások egyenlőtlen eloszlása. Másrészt a média ad teret a románok és magyarok identitásképző aktivitásainak kibontakoztatásához, a média szerepet játszik abban, hogy a románok és magyarok megélhessék csoportazonosságuk tapasztalatát. A médiában tehát leképeződnek az interetnikus viszonyok, de ebbe a leképeződésbe beépül a média összes jellegzetessége is, ezek a jellegzetességek meghatározzák a leképeződés milyenségét, részt vesznek a csoportképek előállításában. S ahogy a dolgozatban kirajzolódik, a média már régóta szerepet vállal, teret ad a különböző identitásképző aktivitásoknak, az interetnikus viszonyok építésének.

Reményem szerint a témában született eddigi kutatási eredményeket általam gazdagítom, hogy megvizsgálom, miként állítódnak elő sajátos politikai, társadalmi, kulturális és intézményi környezetben médiaszövegek. Médiaszövegek, amelyek valóságábrázolások, amelyek csoportképző szükségletet elégítenek ki. Leképezik, ezáltal újratermelik, de újra is pozicionálják a politikai, társadalmi, kulturális és intézményi környezetet, a valóságábrázolások alkalmasak arra, hogy az etnikumok küzdelmét identitástermelésre használják. Azaz konkrétan azt mutatom ki, hogy a magyar nyelvű média hogyan képezi le a magyar környezetet saját valóságábrázolásában, a román média hogyan képezi le a román környezetet saját valóságábrázolásában, illetve azt, hogy ezek a valóságábrázolások hogyan épülnek párhuzamosan. Abban az értelemben párhuzamosan, hogy a két valóságábrázolás között van átjárás, ütközés. Ez paradoxon, de hiszek abban, hogy ha feltárom a stratégiákat, amelyekkel a médiadiskurzusok megalkotják a valóságrepresentációk párhuzamosságát, akkor jobban fogjuk

érteni, hogyan tudnak egymás mellett élni a székelyföldi románok és magyarok, ám mégis miért fognak újra és újra konfliktusba kerülni, amikor az identitásuk *felmutatása* a diskurzus tétje. A párhuzamosság nem csupán paradox viszony, hanem önfelépítő és önfenntartó folyamat is: a politikai, társadalmi, kulturális és intézményi környezet meghatározza a média működését, ezzel a médiadiskurzust is, amely viszont leképezi, és ezáltal újra-képezi, befolyásolja a létrejövéséhez alapul szolgáló környezetet.

A párhuzamosság eddigi tudományos bemutatásaihoz azzal járulok hozzá, hogy vizsgálatomat négy szinten bontom ki, felhasználva a korábbi megközelítéseket. A szintek a következők: a fogalmi háló *elméletorientált* szintje, a tág társadalmi, politikai környezet leírásának *történetileg is reflektált* szintje, a médiakörnyezet elemzésének *tulajdonviszonyokat és használati módokat feltáró praktikus* szintje, végül a konkrét médiadiskurzusok szintje, amelyen elvégezhető a valóságértelmezések *kritikai* elemzése, azaz két párhuzamos valóságkonstrukció összehasonlítása. Általánosítható modellt ugyan nem ajánlok fel, de a román-magyar interetnikus viszonyok (újra)termelésének komplexitását ezen a négy szinten teszem láthatóvá, teszem megközelíthetővé. Négy olyan szintet javasolok, amelyek saját munkám során a hasznomra váltak, az együttélést és az interetnikus viszonyok építésének összetettségét kezelhetőbbé tették. Úgy gondolom, ennek a négy szintnek az együttes, egymásra vonatkoztatott alkalmazásával könnyebb megérteni, hogyan épül adott helyzetekben a székelyföldi románok és magyarok önképe.

A dolgozatomban tehát **a valóság átrendezésére irányuló akaratokat fogom elemezni**, mindkét oldalon. Ezek az akaratok tettekben és azokat reprezentáló médiadiskurzusokban nyilvánulnak meg, szintén mind a két oldalon. A tettek következtében a párhuzamosan egymás mellett élő etnikumok konfliktusba kerülnek egymással, a média pedig az ütközések megjelenítésével mindkét oldalon lehetőséget kínál arra, hogy a magyarok is és a románok is rituálisan (újra) elfoglalják az interetnikus küzdelmek mezején azt a pozíciót, ahol önmagukat (és a másikat) olyan csoportnak¹ láttathatják, amilyenre azonosságuk megerősítése érdekében szükségük van. Azért döntöttem e (véltetőleg) körülményeskedőnek ható megfogalmazás mellett, mert így világossá tudom tenni, hogy szóhasználatomban a párhuzamos társadalmak fogalom egyfelől a két társadalom *létmódjára* utal, másfelől viszont a magyar csoportidentitás és a román csoportidentitás egymáshoz képest végrehajtott megkülönböztetését jelöli, azaz egy *performatív aktust*. Ehhez hasonlóan a médiadiskurzusok is kétarcúak: csoportidentitások megjelenítésére is alkalmasak, de arra is, hogy az interetnikus viszonyok drámai színrevitelével identitásokat kínáljanak fel (az ilyen megkapó színreviteleknek a performatív ereje abban van,

---

¹ A csoport fogalmához lásd a 2.1. és 2.2.2. fejezetet.

hogy a célközönség minden bizonnyal könnyen ráismer önmagára a neki szánt képzetekben). Így amikor az etnikumok ütközésekor a magyar nyelvű média a magyarokról, magyar világról beszél – teszi mindezt a magyar világba, környezetbe beágyazva –, akkor egyszerre *jeleníti meg* a magyarok csoportidentitásának megfelelő valóságképet és *hajtja végre* a valóság átrendezését is. Ugyanis az interetnikus viszony médiareprezentációjával elmozdul mind a magyarok, mind a románok pozíciója azon a mezőn, amelynek uralásáért az etnikai küzdelem zajlik. A magyar nyelvű média a valóságprezentációival belenyúl a dolgok rendjébe: úgy tünteti fel a magyarokat (és a románokat), hogy a magyarok a saját csoportidentitásuknak megfelelő pozícióban láthassák magukat: például „nekünk van igazunk”, „mi vagyunk az áldozatok”. Ezt a pozíciót hivatottak megerősíteni azok az attribúciók, amelyeket a románoknak utal ki a magyar média azáltal, hogy a románokat újra és újra csak bizonyos megnevezésekkel, szimbolikus tulajdonításokkal jeleníti meg. Ugyanez működik a román média esetében is: ott is a saját céloknak megfelelő nézőpont, beállítás, attribúciókészlet alkalmazásával hajtják végre a csoportidentitás-képzés és a csoportidentitás-közvetítés szükségletének kielégítését. Ez a média jól bejáratott, de ritkán elemzett szerepe. Tehát, amikor a média egy adott céllal, de meghatározott, behatárolt környezetben létrehoz egy médiaszöveget (például egy újságcikket egy etnikai konfliktusról), akkor ezzel a valóságábrázolással bele akar (és rendszerint bele is tud) avatkozni a valóság rendjébe, át akarja rendezni a valóságot. Bourdieu megfogalmazását kölcsönözve úgy is fogalmazhatunk, hogy az interetnikus viszonyok médiareprezentációja (s ez végbemegy mindkét etnikum oldalán) olyan hatalmat akar megszerezni, „*amely kikényszerítheti a társadalmi világ egyfajta szemléletét (vízióját) a fölosztás (divízió) elvei által*” (Bourdieu 1986: 11). A fölosztási elvek elfogadtatása, elismertetése – azaz a szimbolikus tőke felhalmozása – pedig hozzájárul ahhoz, hogy a vízióban megfogalmazott jelentések létre is jöjjenek, különösen, ha a vízió az egymással ütköző csoportok azonosságára és egységére vonatkozó jelentéseket akar termelni (Bourdieu 1986). Ez adja dolgozatom szociológiai jelentőségét: annak vizsgálata, hogy egy sajátos fölosztás (divízió) hogyan kényszerítheti ki a társadalmi világ sajátos szemléletét, egy olyan szemléletet, amely csoportokat hoz létre.

Szemléletessé teszi az értekezésem témáját egy személyes tapasztalatom, amely az értekezés apropóját is adta. Románia 2018-ban a Nagy egyesülés centenáriumát ünnepelte, a Nagy egyesülés Erdélynek, Besszarábiának és Bukovinának a Román Királysághoz való csatolását jelöli. Az egyik kolozsvári magyar újság szerkesztőségében ülve elcsúptem, ahogy egy kollégám felháborodva olvasta az egyik helyi román lap cikkét, amely azt részletezte hogyan zajlott 1918-ban az a gyulafehérvári nagygyűlés, amelyen román közvéleményformálók kimondták Erdély, Bánság, Partium és Máramaros egyesítését a Román Királysággal. „Felháborító! Hogy lehet ennyi botorságot összehordani! Abszolút nem úgy

zajlott le ez az egész, ahogy ők mondják. Majd mi megírjuk erről a gyűlésről az igazságot”, fakadt ki a kollégám. „Honnan tudod, hogy nem úgy zajlott le? Ott voltál?”, kérdeztem tőle én. „Én nem, de a *mi* sajtónk megírta”, érkezett a válasz, amelyet több hetes könyvtári munka, többrészes cikksorozat követett arról, hogy „valójában” mi is történt az 1918. december 1-i gyulafehérvári román nagygyűlésen. Ez jelenti az értekezésemben a párhuzamos valóságok termelését és az interetnikus viszonyok újraképezését. A magyar nyelvű sajtó a maga politikai, társadalmi, kulturális és intézményi környezetében egyfajtaképpen, sajátosan értelmezi és láttatja a valóságot, míg a román sajtó a maga politikai, társadalmi, kulturális és intézményi környezetében másféleképpen, szintén sajátosan értelmezi és láttatja a valóságot. Ezek a valóságábrázolások tehát újraképezik a két egymással párhuzamos környezetet, amelyekben létrejöttek. Ezek a valóságábrázolások, amelyek gyakran ütköznek, ellentmondanak egymásnak, egyetlen céllal jöttek létre: hogy az „*egyetlen és igaz valósággá*” váljanak. Azonban ezek a valóságok csak a maguk politikai, társadalmi, kulturális és intézményi környezetében válhatnak az „egyetlen és igaz valósággá”, azon kívül nagyon ritkán tudnak terjedni. Az említett példánál maradva: a gyulafehérvári román nagygyűlés a romániai románok számára mindig Erdély és a Román Királyság egyesülését fogja jelölni – az lesz az „egyetlen és igaz valóság” számukra –, míg a romániai magyarság számára az a nap azt jelenti, amikor elcsatolták Erdélyt, tehát ez lesz az „egyetlen és igaz valóság” számukra. Az egyik csoport „egyetlen és igaz valósága” pedig soha nem válhat a másik csoport „egyetlen és igaz valóságává”. A saját környezetén kívül nem fognak tudni ezek a valóságábrázolások terjedni: a magyarok nem fogják Erdély Román Királysághoz való csatolását ünnepelni, ahogy a románok sem fognak Erdélynek a Román Királysághoz való csatolásán keseregni. Így az eltérő valóságábrázolások valójában nem azért jönnek létre, hogy ténylegesen az egyetlen *hiteles* valósággá (valóságértelmezéssé) váljanak: a konstrukciók szerepe sokkal inkább abban rejlik, hogy csoportokat képezzenek, kielégítsék a csoportidentitás szükségletét, megerősítsék a csoporthoz tartozást, és kifejezzék az etnikai csoportok egymáshoz viszonyulását, azaz megkülönböztetést és önazonosságot termelnek diszkurzív módon. Amikor mindez a média által egy ügy köré épített nyilvánosságban zajlik, akkor a médiadiskurzusok véghez viszik azt a funkciójukat, hogy leképezzék és újraképezzék a társadalmi struktúrákat. Ezt nevezem a dolgozatomban párhuzamos valóságnak, dolgozatom a valóságtermelésnek ezt a változatát vizsgálja egy száz évvel későbbi példán.

A doktori értekezésem kutatói kérdése: Hogyan alkotnak meg a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott médiában közvetített diskurzusok egy román és egy magyar valóságértelmezést, azaz két párhuzamos valóságkonstrukciót avégett, hogy megerősítsék a

román és a magyar csoportidentitásokat a határképzés egyszerre megkülönböztető és egymásra vonatkozó szimbolikus stratégiájával?

Ezt a kérdésfeltevést, valamint a dolgozatom egész célkitűzését az olvasóm pontosabban fogja érteni, ha előbb – tehát még a kutatási célok megfogalmazása és a hipotézisek bemutatása előtt – bevezetem a *párhuzamosság* fogalmát, körvonalazom, mit értek *párhuzamos társadalmakon*. (Tisztában vagyok azzal, hogy szokatlan dolog egy doktori értekezés bevezető fejezetében fogalommeghatározást kifejteni, s azt is jelzem előre, hogy az értekezés teljes második, harmadik és negyedik fejezetét az általam használt fogalmi hálózat feltárásának szentelem. Azonban a dolgozatom céljának megfogalmazása, megértése szempontjából mégis fontosnak tartom, hogy a bevezetőben fogalomértelmező kitérőt tegyek.)

Akkor beszélhetünk „*kulturális szempontból determináltan párhuzamos társadalmak*” (Varga 2002: 195) létezéséről, amikor államhatárok által kijelölt területen élő társadalmon belül léteznek „*több »egymás mellett élő« kultúrnemzetek, nemzetrészek*” vagy „*etnikai szempontból számszerűleg többségi és kisebbségi közösségek*” (Varga 2002: 195). Ilyen kulturális szempontból determinált párhuzamos társadalmat alkotnak Románián belül a magyarok és a románok is. A köztük levő párhuzamosság (tehát a kulturális különbségek sokasága) számos területre kiterjed: a romániai románok és magyarok más nyelvet beszélnek, más valláshoz tartoznak (azaz eltérő etnikumúak, más a kultúrájuk), más foglalkozásokat és társadalmi státusokat töltenek be (kisebbségi és többségi, alá- és fölérendelt hatalmi viszonyokban helyezkednek el) és főleg más intézményrendszerekhez (oktatás, média, sport, politika, kultúra, gazdaság stb.) tartoznak. A magyarok a magyar intézményrendszer által létrehozott magyar világban, a románok a román intézmények által kijelölt román világban élnek. Egymás mellett, egymásról *általában* tudomást sem véve (Kiss 2015, Kiss et al. 2022). Tehát a romániai románok és magyarok esetében a párhuzamos társadalmak, a különálló román és magyar világok a párhuzamos intézményrendszerben manifesztálódnak – a párhuzamos társadalmak létrehozásának pedig éppenséggel ez volt a célja (Kiss 2015). Ugyanakkor az ebbe az intézményrendszerbe beágyazódott etnikai párhuzamosságot *maga* az intézményrendszer termeli újra: a magyar iskolában magyarul tanulnak a magyar gyerekek, a magyar színházban magyar nyelvű előadásokat játszanak a magyar színészek, a magyar nyelvű média pedig magyarul tájékoztat a magyar ügyekről. És ugyanez működik a románság esetében is. Tehát Románián belül léteznek párhuzamosan működő etnikai intézmények, olyan intézmények, amelyek szerepet játszanak a párhuzamos társadalmak etnikai és kulturális reprodukciójában (Kiss 2015, Biró A. 1998). Tehát a párhuzamosság egyszerre jelent identitást, etnicitást, valamint intézményrendszert, és ezek kölcsönösen újratermelik egymást.

A párhuzamos társadalmak kapcsán kiemelek előljáróban néhány szempontot: ezek konkretizálják, hogy mit is értek *párhuzamos társadalmon*. A legfontosabb aspektus, hogy amikor a romániai magyarok és románok közötti párhuzamosságról van szó, akkor *nem két egyenlő, egymásnak tökéletesen megfeleltethető*, egymás mellett élő és egymásról tudomást sem vevő társadalomról van szó. A magyar és román világokat nem úgy kell értelmezni, mint egy sínpárt, amelynek egyforma és egyenrangú elemei párhuzamosan, szimmetrikusan tartanak a végtelen felé és soha nem érintkeznek (Brubaker et al. 2011). A párhuzamosság itt nem ezt jelenti. Főleg mert egyenlőségről, egyenrangúságról a romániai románok és magyarok esetében nem beszélhetünk, hiszen a két társadalom egyenlőtlen társadalmi struktúrába² ágyazva él egymás mellett (Brubaker et al. 2011). Szimmetriáról intézményi szinten sem beszélhetünk, hiszen a románnal párhuzamosan működő magyar intézményrendszer nem teljes és nem tökéletes. A magyar intézményhálózat nem érhető el az ország teljes területén és az élet minden területére sem terjed ki – az oktatás terén például meghatározó jelentőségűek a magyar intézmények, óvodától egyetemi szintig működnek, de az egészségügyben szinte nem is léteznek³. Ugyanakkor, amikor a párhuzamos társadalmak megnevezést használom, akkor fontos azt is megérteni, hogy nem „tökéletes” párhuzamot értek rajta (a párhuzam köznyelvi használatban szimmetrikusan futó, soha nem érintkező egyeneseket jelent, de itt nem): *a két társadalom között van átjárás, sőt kell is átjárásnak lennie*. A dolgozatom szempontjából pedig ez az átjárás lesz a kulcs. Az átjárás az, ami szembesíti a magyar társadalom tagjait azzal, hogy *„ez a kisebbik – etnikai – világ nem ugyanazon a módon szerveződik, mint az őt körülvevő tágabb világ”* (Brubaker et al. 2011: 306). Ez az átjárás lesz az, ami szembesíti a románokat azzal, hogy létezik – Brubaker szavai szerint – egy kisebbségi magyar világ, amelyik nem úgy szerveződik, mint a többségi, román világ. Tehát az átjárás teszi érzékelhetővé azt, hogy létezik egyfajta párhuzam, egy olyan párhuzam, amelyben a hatalmi erőviszonyok egyenlőtlenek, az intézményrendszer nem tükörszimmetrikus⁴. Tehát az átjárás teszi érzékelhetővé, hogy létezik egy tökéletlen párhuzam. Ez az átjárás, kölcsönös észlelés fogja jelen dolgozat szempontjából a párhuzam lényegét megadni: *a párhuzam jelen esetben különbséget, pontosabban elhatárolódást, elkülönülést jelent*. A párhuzamos társadalom létrehozásának éppen ez volt a

---

² Azzal, hogy milyen egyenlőtlenések léteznek a romániai románok és magyarok között külön foglalkozok értekezésem Negyedik fejezetében.

³ A párhuzamos intézményrendszerrel és annak jellemzőiről a Negyedik fejezetben írok részletesen.

⁴ Amikor tükörszimmetriáról beszélek – legyen szó intézmények, diszkurzív stratégiák, médiaorgánumok tükörszimmetriájáról –, akkor az alatt mindig azt értem, hogy a románnak – román intézmény, diszkurzív stratégia, médiaorgánum – van egy magyar megfelelője – tehát ha van román óvoda, létezik magyar óvoda is stb. Egy olyan megfelelője, amely egyenlő, egyenrangú, egyforma erősségű, fontosságú, mint a román.

célja: egy olyan intézményrendszer felépítése, amely lehetővé teszi az elhatárolódást, Bourdieu (1985) fogalmával élve a határképzést, a párhuzamos egymás mellett élést és egymásról tudomást sem vételt. Ez az elhatárolódás pedig nemcsak intézményi, hanem identitásbeli is:

„Az intézményesedési folyamatnak központi szerepe van a romániai magyar társadalmat beburkoló etnikai határ termelésében. Az etnicitás termelése ez esetben komplex folyamat, amely több egymást fölerősítő, kiegészítő komponensből áll. Magába foglalja a fizikai és szociális tér kijelölését, az állandó etnikai kategorizációt, a kollektív mi-reprezentáció szótárának és grammatikájának működtetését, s nem utolsósorban egy igen jelentős pszichés/mentális biztonságérzet megteremtését” (Biró A. 1998: 42).

Tehát a párhuzamosság – az elhatárolódás, pontosabban az *elhatárolódásra való törekvés* – lesz az, amiben manifesztálódik a párhuzamos társadalom, és ami újra is termeli a párhuzamos társadalmat. Itt a párhuzamos társadalom egyszerre jelenti az identitást, etnicitást és az intézményrendszert is, amelyek célja a határvonás, megkülönböztetés. A párhuzamosságot több mező működése teszi lehetővé: az oktatás, az egyház, a kulturális intézmények, a média stb. (Kiss 2015). Jelen dolgozatban én a *média* szerepére fogok koncentrálni: azt vizsgálom meg, hogy diszkurzusaival a média hogyan járul hozzá a párhuzamos társadalmak (újra)termeléséhez. A média szerepéről a párhuzamos társadalmak (újra)termelésében már születtek munkák (lásd például Kiss 2015, Papp Z. 2014). Doktori értekezésemben én ezekhez kapcsolódom, ezeket veszem alapul, de speciális megközelítést is alkalmazok: van Dijk kritikai diskurzuselemzését használva elemzem egy konkrét eset feldolgozásával azt, hogy hogyan járul hozzá a média – pontosabban a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott média – a párhuzamosság fenntartásához, (újra)építéséhez. Ennek a vizsgálatnak az elvégzése kölcsönöz újszerűséget a dolgozatnak. Az imént felvázolt megközelítés alkalmazása az én hozzájárulásom ennek a témának a vizsgálatához.

A doktori értekezésem célja, hogy az interetnikus viszonyok építésében feltárjam a média(környezet) identitásteremtő, identitáskifejező és identitásújraformáló erejét. A médiadiskurzusoknak azt a szerepkörét, jellegzetességét, viselkedésmódját emelem ki, amellyel hozzájárulnak a románok és magyarok közti határ kifejezéséhez, kiélezéséhez, fenntartásához vagy éppen leépítéséhez. Azaz hozzájárulnak az etnikai párhuzamosság fenntartásához. Ezt pedig két síkon vizsgálom. Van Dijk kritikai diskurzuselemzésének szempontjait követve elemzem, ahogy a média a saját maga által előállított szövegeiben – újságcikkekben – hogyan alkalmaz a párhuzamos társadalmak újratermelésére alkalmas diszkurzív stratégiákat (párhuzamos társadalmakon az identitást és az intézményrendszert is értem). Emellett, mivel a média szerves részét képezi a párhuzamos intézményrendszernek, ezt a párhuzamos intézményrendszert is megvizsgálom – kitérek az elemeire, de főleg a működésére. Azt elemzem, hogy a párhuzamos intézményrendszer hogyan járul hozzá az elhatárolódáshoz és a

társadalmi egyenlőtlenségek újratermeléséhez *egyszerre*. Azaz hogyan teremti újra, tartja fent a magyar identitást és a román identitást, ugyanakkor hogyan teremti újra, tartja fent a társadalmi egyenlőtlenségeket és hatalmi aszimmetriákat a románok és magyarok között. Ehhez kapcsolódva, de külön fejezetben vizsgálom a médiaviszonyokat. Azért fogom ezeket a szempontok feltárni, mert szeretném kimutatni azt, hogy ez a párhuzamos intézményrendszer, a párhuzamosság maga behatárolja a média működését: az intézményi keret befolyásolja, hogy a média miről, hogyan és miért tájékoztasson. Ez a miről, hogyan és miért pedig – azaz a megszabott keretek között létrejött médiaszöveg – hozzájárul az intézményrendszer, és az intézményrendszerbe ágyazott identitás újratermeléséhez. Hozzájárul a párhuzamos társadalom (újra)képzéséhez.

Célom tehát a megkülönböztetés és az etnikai párhuzamosság vizsgálata, ami egyszerre jelöl aszimmetriát és egyenlőtlenséget, illetve identitáskifejezést, identitásmegerősítést és identitásszembeállítást. A kulcs pedig a szembeállítás. Azt szeretném kimutatni, hogy a két társadalom – román és magyar – egymásra utaltan működik: a másikhoz viszonyítva, de a másiktól elkülönülve képes meghatározni önmagát. Egymással szembenálló közösségek, amelyeknek szükségük is van egymásra az önmeghatározáshoz. Ezt a szembeállítást – párhuzamot, határképzést – pedig állandóan újra kell termelni. Dolgozatom ennek a határképzésnek az intézményi, történeti háttérét és konkrét megvalósítását elemzi.

1.2. A doktori értekezés hipotézisei és módszerei

Korábban már mások (például Brubaker 2011, Kiss 2015, Csata 2017, 2019, Papp Z. – Márton 2011, Biró A. 1998) foglalkoztak a párhuzamos társadalmak kérdéskörével. Az eddigi vizsgálatokhoz csatlakozva a **dolgozatom első hipotézise** az, hogy a párhuzamos társadalmak fenntartására irányuló szándékban funkcionális a határképzés, az elkülönülés, a szétválasztás (Bourdieu 1985). Ennek az előállításnak a módja, módszere, hogy mindkét oldal felkínálja a sajátjainak egymáshoz képest párhuzamosan a valóság egy képét, értelmezését. Ennek a hipotézisnek a megfogalmazásakor Bourdieu munkásságára támaszkodom, aki a határképzés alatt olyan performatív megnyilatkozásokat ért, amelyek csoportokat hoznak létre, csoportidentitást erősítenek meg, és a csoport önazonosságát a másik csoporthoz viszonyítva fejezik ki, hiszen a mezőn egy pozíció elfoglalásáért küzdenek. Ezek a beszédaktusok átrendezik a valóságot, kihatnak a mezőre, és *létrehozzák azt, amiről beszélnek*. Ehhez viszont az kell, hogy megfelelő erőforrásokat rendeljenek ezen beszédaktusok mögé (az erőforrást van Dijk-i értelemben használok), és megfelelő pozícióból végezzék el őket (a pozíciót Bourdieu értelmezése szerint alkalmazom). E hipotézis felvázolásakor, bizonyításakor kétfajta módszertant használok: 1) a témába vágó nemzetközi és romániai magyar szakirodalmat

részletesen bemutatom és szintetizálom, 2) a beszédaktusok valóság létrehozó erejét pedig egy konkrét eseten⁵ tesztelem van Dijk kritikai diskurzuselemzésének adaptálásával.

Ha ezt az első hipotézisemet igazolni tudom, akkor azzal azt bizonyítom be, hogy határképző beszédaktusok újratermelik, aktualizált formában megismétlik a magyar világ és a román világ párhuzamosságát, szembeállítását, egyenlőtlenséget, küzdelmüket. A határképzés aktusa valójában valóságmagyarázat, s ha sikerül elfogadtatni a csoporttal, akkor megerősíti a csoport identitását. Ugyanakkor megalkotódik a másik csoport és a hozzá való viszonyulás kívánatosnak vélt módja is⁶. A párhuzamosság által jön létre, hogy a másik csoport is ugyanezt csinálja, azaz felvázol egy valóságot, megerősíti saját identitását és megalkotja a másik csoportot. Ez alatt pedig azt értem, hogy amikor a magyar média ábrázolja az Úzvölgyében történeteket, akkor egyrészt meghatározza, hogy kik a magyarok és ők milyenek (ebben a csoportképző diskurzusban a magyarok mindig azt az attribúciót kapják, hogy ők ötlük vették el a katonai temetőjüket), és velük szembeállítva megalkotja a románokat is (a csoport, amely elveszi a magyarok temetőjét). A magyar média stratégiai megfontolással oszt ki a románoknak attribúciókat és ezáltal képezi meg a magyar és a román csoportot is. Illetve fordítva: a román nyelvű média megalkotja saját valóságábrázolását, abban megalkotja a románok csoportját (akiknek elmagyarosították a katonai temetőjét) és megalkotja a

---

⁵ Lényegesnek tartom a konfliktust már a Bevezetőben röviden bemutatni. A romániai románok és magyarok viszonyát 2019-ben beárnyékolta az úzvölgyi katonatemetőben történt konfliktus. A terület, amelyen egy első és második világháborús katonatemető is áll, évtizedek óta megyehatárvita tárgyát képezi: a román többségű Bákó megye és a magyar többségű Hargita megye, illetőleg a Bákó megyei Dormánfalva és a Hargita megyei Csíkszentmárton települések is különböző hivatalos, de ellentmondásos dokumentumokra hivatkozva állítják, hogy a terület a sajátjuk. A konfliktust az robbantotta ki, hogy Dormánfalva önkormányzata létrehozott egy parcellát a temetőben a szerintük ott eltemetett világháborús román katonák emlékére. A temetőt, ahol közel 800 magyar katona van eltemetve azonban Csíkszentmárton újította fel és tartotta karban az elmúlt három évtizedben. Erre az adminisztratív konfliktusra épült rá egy szimbolikus konfliktus. Ez temetőlezárással, temetőfoglalással, nacionalista megmutatkozásokban csúcsozott, a konfliktusba nemcsak a két település és a két megye elöljárói, hanem politikusok, történészek, foci-drukkerek, az egyház, a rendfenntartó szervek képviselői, de a média is bekapcsolódott. Jelen értekezésben én azt fogom megvizsgálni, hogyan jelent meg ez a konfliktus a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott sajtóban. Így amikor ebben a fejezetben arról írok, hogy konkrét eseten vizsgálom valamit, akkor az erről a konfliktusról szóló, székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott sajtóban megjelent anyagokból összeállított szövegkorpuszon végzett elemzésről van szó. Azért ezeket a médiaorgánumokat választottam, mert ezek közvetlenül érintettek voltak a konfliktusban.

⁶ Bourdieu ezt a következőképp határozza meg: „*A harcok tétje olyan hatalom, amely kikényszerítheti a társadalmi világ egyfajta szemléletét (vizióját) a fölosztás (divízió) elvei által. Mikor pedig ezeket az elveket sikerül elfogadtatni egy csoport egészével, akkor az elvek létrehozzák a jelentést és a jelentésről való közmegegyezést különösen a csoport azonosságáról és egységéről; ez pedig már a csoport azonosságának és egységének ténye*” (Bourdieu 1986: 11).

románokkal szemben a magyarokat (akik felelősek ezért az elmagyarosításért). Tehát az eltérő, párhuzamos valóságábrázolások eltérő, párhuzamos csoportokat alkotnak, és ezeket a csoportokat szembeállítják egymással. Tehát nemcsak, hogy megalkotják a csoportokat a valóságábrázolások, hanem határt is képeznek ezek közé.

Mint ahogy arra korábban utaltam, az általam elemzett párhuzamosság a párhuzamos intézményekben, intézményrendszerben manifesztálódik és termelődik újra. Ezek az intézmények pedig mindig erőforrásként működnek, amikor a fent bemutatott performatív megnyilatkozásokkal a mező újrafelosztása zajlik. Ez a doktori értekezésem **második hipotézise**: az intézményrendszer erőforrás, amely egyenlőtlenül oszlik meg a párhuzamot alkotó két társadalom között. Az erőforrás kifejezést itt a van Dijk-i értelemben használom, aki szerint *„a társadalmi hatalom a társadalmilag értékelt erőforrásokhoz való privilegizált hozzáféréseken alapszik. Ilyen társadalmilag értékelt erőforrás az egészség, a jövedelem, a pozíció, a státus, az erő, a csoporttagság, az oktatás vagy a tudás”* (van Dijk 2001: 447). A diskurzushoz és a diskurzus különböző fajtáihoz, illetve a diskurzusok kontextusához való hozzáférés szintén fontos erőforrás (van Dijk 2001). Annak érdekében, hogy megvizsgáljam a párhuzamos társadalmak építései a romániai románok és magyarok milyen erőforrásokkal rendelkeznek, részletesen bemutatom azt az intézményrendszert, amelyben élnek. S mivel az intézményrendszer aszimmetrikus, az erőforrásokhoz való hozzáférés egyenlőtlen, így amikor bemutatom az intézményrendszert, akkor valójában az egyenlőtlenségeket mutatom be. Azokat az egyenlőtlenségeket, amelyeket a román-magyar párhuzamos valóságértelmezések újratermelnek. Ennek vizsgálatokor, bizonyításokor módszertanként a témába vágó nemzetközi és romániai magyar szakirodalom részletes bemutatását és szintetizálását használom.

Korábban már utaltam arra a paradoxonra, hogy amikor párhuzamosságról beszélek, akkor két, egymásnak ellentmondó dologra gondolok. Egyrészt ebben a dolgozatban a párhuzamosság néha egymásnak való megfeleltethetőséget, elkülönülést, elhatárolódást, legalábbis az erre való törekvést jelöl. Azonban, feltételezésem szerint ahhoz, hogy ez a párhuzam létrejöhessen, az is szükséges, hogy a párhuzamosság néha összeomoljon, a párhuzamot alkotó két világ néha összeütközzön. Ezzel pedig azt a gondolkodásmódot akarom megragadni, hogy a magyarok és a románok is ebben a furcsa paradoxonban élik meg az önazonosságukat. Általában párhuzamosan, egymásról gyakran tudomást sem véve – pontosabban az etnicitásukat figyelmen kívül hagyva – élnek egymás mellett. Azonban néha ezek a párhuzamosságok leomlanak, ütköznek, és ilyen esetekben előtérbe kerül az etnicitás, létrejönnek a magyar és román csoportok, tételeződnek, megjelennek és kikristályosodnak a beszédaktusokban az interetnikus viszonyok. Ilyen esetekben a magyarok a románokhoz képest, a románok a magyarokhoz képest határozzák meg önmagukat. Dolgozatomban ezt a

dinamikát vizsgálom. Azaz azt, hogy mikor, miért válik fontossá az etnicitás megélése. Ez alatt azt értem, hogy a párhuzamos intézményrendszerbe ültetett etnicitás a társadalmi tapasztalat egy modalitása. Ezzel kapcsolatos a doktori értekezésem **harmadik hipotézise**, amely szerint az etnicitás látásmód, cselekvésmód, beszédmód, a társadalmi észlelés és cselekvés egy speciális módja. Olyan módja, amely nem folytonos, hanem szakaszos, és adott helyzetekhez, pillanatokhoz kötődik (lásd részletesen Brubaker et. al 2011: 219–220). Egyes helyzetekben a romániai románok és magyar etnikai szűrőn át vizsgálják, látják a világot, egyes helyzetekben az etnicitásuk szerint cselekednek, egyes helyzetekben megmutatják etnicitásukat. Azonban többnyire a hétköznapi életet nem etnikai szűrőn át vizsgálják, nem etnicitásuk szerint cselekednek. Pontosabban: nem mutatják állandóan etnicitásukat. Azaz az etnicitás – az én meghatározásomban a párhuzamos társadalmak – látenciába húzódik, és csak bizonyos helyzetekben válik fontossá, jön elő a látenciából. Olyan helyzetekben jön elő, amikor az etnicitás fontossá válik, amikor szükségessé válik a csoporthoz való tartozás megerősítése, a csoporttá válás kifejezése. Amikor fontossá válik a világ „magyarként” vagy éppen „románként” való értelmezése, láttatása. A dolgozatom fókuszába ennek az emergenciának és a látenciának dinamikája kerül. Azt vizsgálom, mikor válik fontossá a párhuzamosság kifejezése a csoportidentitás képzése, megerősítése, újraalkotása érdekében. Azt elemzem, mikor jön el az a kulminációs pont, amikor az etnikai párhuzamosságot a felszínre kell hozni. Ezt szintén a konkrét eseten tesztelem, van Dijk kritikai diskurzuselemzésének adaptálásával: azt vizsgálom meg, hogy az úzvölgyi konfliktussal mikor kezdett el etnikai szűrőn keresztül foglalkozni a média, miért kezdett el úgy tájékoztatni a média, hogy az csoportidentitást erősített fel, csoporthoz való tartozást erősített meg, kifejezte a más csoportokhoz való viszonyt. Mikor kezdett el úgy tájékoztatni, hogy felszínre került, kifejeződött az etnikai párhuzamosság, felszínre került, kifejeződött az aszimmetrikus, egyenlőtlen társadalmi berendezkedés.

A dolgozatom **negyedik hipotézise** is a párhuzamosság kifejezésének dinamikájához kapcsolódik. Eszerint amikor a látenciából előjön a párhuzamosság, akkor az a médiában is kifejeződik, a média pedig jól bejáratott diskurzusokat, megoldásokat, technikákat kapcsol a párhuzamosság felszínre hozatalához, kifejezéséhez. Feltételezésem szerint az etnikai párhuzamosságnak a fenntartásában és újratermelésében, azaz a *klasszifikációs küzdelemben* jelentős szerepe van a székelyföldi román és magyar nyelvű sajtónak, hiszen a média építi a párhuzamos nyilvánosságot, kijelöli, rendszeresíti, fenntartja az egyenlőtlenségeket, megerősíti, vagy éppen leépíti a hatalmi viszonyokat. Teszi mindezt akkor, amikor szükségesnek érzi. Tehát ez az építkezés, ahogy az etnicitás megélése is, szakaszos. Ez alatt pedig azt értem, hogy amikor a párhuzamosság előjön a látenciából, akkor a párhuzamossághoz köthető médiadiskurzusok is előjönnek a látenciából. Ezek olyan médiadiskurzusok, amelyek

korábban már léteztek, és azért léteztek, mert már korábban is volt eset, amikor az etnicitást, a párhuzamosságot kellett kifejezni. Ezek diskurzusok azonban látenciába húzódtak, mivel a párhuzamosság kifejezésére már nem volt szükség. Azonban amikor a párhuzamosság újra felszínre került, akkor a két csoporton belül a sztereotípiákat, együttélési nehézségeket, hatalmi viszonyokat (alá- és fölérendeltségeket) kifejező diskurzusok is felszínre kerülnek. Ezeket a párhuzamosságokat kifejező diskurzusokat a média aktualizálja, az adott helyzethez igazítja, majd elkezd ismét a párhuzamosság újratermelésére, kifejezésére használni. Tehát ezek a diskurzusok, feltételezésem szerint jól bejáratottak, a média gyakran felhasználja őket a párhuzamosság kifejezésére, az újságírók tudják ezekről, hogy a csoporttagok értik, azonosulni tudnak velük. Ezek a diskurzusok olyanok, mint a jéghegyek: a kilátszó csúcs az aktuális helyzetet jelöli, a nagyobb, víz alatti, láthatatlan rész azonban magától értetődő, ez a csoporttagok társadalmi tudására épít. Ennek vizsgálatára, bizonyítására kétfajta módszertant használok: 1) van Dijk munkásságának szintetizálásával mutatom be ezt az előbb felvázolt jéghegy-effektust, azaz bemutatom, hogy hogyan is értelmezik a diskurzusokat az egyének, illetve 2) a párhuzamosságot kifejező diskurzusok magától értetődőségét, azt, hogy a látenciából előhúzva, aktualizálva bármikor lehet a párhuzamosság kifejezésére használni ezeket egy konkrét eseten is tesztelem van Dijk kritikai diskurzuselemzésének adaptálásával.

A dolgozatom **ötödik hipotézise** a médiareprezentációkhoz kötődik. Mivel az értelmezésemben a párhuzamosság elhatárolódást, határképzést jelent, azt is megvizsgálom, hogy a párhuzamosságot kifejező, magától értetődő diskurzusoknak milyen sajátos, és már jól bejáratott elhatárolódást felerősítő, újratermelő diskurzív stratégiái vannak. Amelyek kiélezik a csoportok közti ellentétet, felerősítik a csoportok közti ellentétet, ezáltal pedig megerősítik a saját csoportjuknak az identitását. Az általam választott kritikai diskurzuselemzés – többek között – ilyen stratégiák elemzésével mutatja ki azt, hogy a hatalom hogyan hozza létre, termeli újra, erősíti meg a társadalmi egyenlőtlenségeket. Van Dijk-féle kritikai diskurzuselemzés szerint amennyiben megvizsgáljuk, hogy egy adott csoportban terjedő szövegekben milyen struktúrák, ideológiák, attitűdök stb. jelennek meg, akkor le lehet képezni a társadalmi struktúrát, felszínre lehet hozni a társadalmi egyenlőtlenségeket. Ezt szintén konkrét eset elemzésével fogom bizonyítani: megvizsgálom, hogy az általam összeállított szövegtörzsben milyen Van Dijk-féle, határképzést felerősítő diskurzív stratégiák vannak.

1.3. A doktori értekezés felépítése

Annak érdekében, hogy mindezen hipotéziseim igazolni tudjam, doktori értekezésemet négy fő tartalmi egységre, összesen hét fejezetre bontottam. A dolgozatom tartalmi egységeit pedig az

a négy szint alkotja, amelyeken megvizsgálom a párhuzamos társadalmak (újra)termelését, azaz a fogalmi háló, az intézményi rendszer, a médiarendszer és a konkrét eset elemzése.

Az első tartalmi blokkban egy fogalmi hálót alkotok meg. Ezt a fogalmi hálót Bourdieu munkásságára alapozom – tőle kölcsönzöm a tőkeelmélet, mezők és pozíciók, hatalom, szimbolikus térhasználat és klasszifikációs küzdelem fogalmakat –, majd kiegészítem Luhmann, Brubaker és van Dijk elméleteivel. Luhmanntól a szimbolikus általánosított kommunikációs médiumokról szóló elméletet veszem át, Brubakertől a csoportizmus kritikáját, illetve hármas modelljét, amely a kisebbségeket, nemzetiesítő államokat és anyaországokat foglalja magába, míg van Dijktól a kritikai diskurzuselemzés elméletét kölcsönzöm, amely a hatalom és szövegek, a diskurzusstruktúrák és a társadalmi struktúrák kölcsönhatásával foglalkozik. Mindezeket a Második és Harmadik fejezetben részletezem.

A második tartalmi blokkban azt társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális környezetet és intézményrendszert mutatom be, amely a romániai magyarság mindennapjait meghatározza. Ebben a tartalmi blokkban is fogalmak mentén haladtam, összesen négy fogalommal ragadtam meg a román-magyar együttélést: privilegizált hozzáférés a társadalmi erőforrásokhoz, társadalmi pillérek, a többséggel párhuzamos kisebbségi társadalom, a kisebbségi intézményrendszer fenntartása és a forrásalkuk. Ezek a fogalmak segítenek megérteni azt, hogy milyen társadalmi egyenlőtlenségek, hatalmi aszimmetriák vannak a románok és magyarok között, ezek pedig hogyan termelődnek újra. A Negyedik fejezet alkotja ezt a tartalmi blokkot.

A harmadik tartalmi blokkban a (székelyföldi nyomtatott) román és magyar nyelvű média intézményi hátterét tárom fel. Ebben a blokkban a média környezetéről – tulajdonosi háttér, professziókép, munkavégzési körülmények, gazdasági helyzet, fogyasztói elvárások – írok. Ezek bemutatását fontosnak tartottam, mert az a környezet, amelyben a média működik, az, ahogy az újságírók dolgoznak, hatással lesz a médiadiskurzusra, a médiaszövegekre is. Ha ismerjük a körülményeket, ahogy az újságírók dolgoznak, ha ismerjük, hogy az újságírók hogyan végzik szakmájukat, könnyebb megérteni a médiaszövegeket, médiadiskurzust. Ez alkotja a doktori értekezésem Ötödik fejezetét.

A dolgozat negyedik tartalmi egységét a konkrét elemzés teszi ki. Ennek elvégzéséhez egyrészt felvázoltam az elemzés mintáját és módszertanát. Az elemzésbe 387 cikket válogattam be az úzvölgyi konfliktusról, a cikkeket hét székelyföldi, román vagy magyar (napi)lapból gyűjtöttem össze, az elemzés módszertanaként van Dijk kritikai diskurzusanalízisét használtam. A minta és módszertan bemutatása alkotja a dolgozat Hatodik fejezetét. A Hetedik fejezet foglalja magába a konkrét elemzést: ebben a párhuzamos valóságtermelés diszkurzív stratégiáit elemzem. A dolgozatot az eredményeim összegzése, a konklúziók megfogalmazása, valamint a felhasznált irodalom bemutatása zárja.

MÁSODIK FEJEZET: FOGALMI HÁLÓ

2.1. A doktori értekezés fő elméleti pillérei

A doktori értekezés elméleti pilléreit Pierre Bourdieu, Rogers Brubaker, Niklas Luhmann és Teun A. Van Dijk munkássága adja. Ezen szerzők munkásságának szintetizálása, rövid bemutatása alkotja a **doktori értekezésem első vizsgálati szintjét**: a fogalmi hálót. Ez a fogalmi háló a hatalom, a csoportlétrehozás, a valóság uralása, a diskurzus/médiaszöveg fogalmak közti kapcsolatot, kölcsönhatásokat mutatja be. Ezek a fogalmak arra szolgálnak, hogy a doktori értekezésem alapvető mechanizmusát megragadhassam, azt, hogy a mező átrendezésére vonatkozó akaratok hogyan küzdenek meg egymással a mezőn található pozíciók elfoglalásáért. Ahhoz, hogy a pozíciókat el tudják foglalni, az akaratok mögé erőforrásokat kell rendelni. Ezek az akaratok olyan pozíciók elfoglalásáért küzdenek, amelyek hozzájárulnak a tőkefelhalmozáshoz, jelen esetben főként szimbolikus tőkék felhalmozásához. A tét az, hogy sikerüljön olyan pozíciót elfoglalnom, amelyből látszik a valóságértelmezés, amit felkínálok és el is tudom ismertetni ezt a valóságértelmezést. Az elismerés ugyanis szimbolikus tőkét eredményez, és ez segíti a mező uralására törő akarat érvényesülését. A felkínált valóságértelmezés széleskörű elismerése, azaz a szimbolikus tőke felhalmozása pedig hozzájárul ahhoz, hogy a megszerzett pozíciót fenn lehessen tartani. Hozzájárul ahhoz, hogy a társadalmi világot saját vízió – világszemlélet, vagy jelen esetben valóságábrázolás – alapján lehessen újra fölosztani. Hozzájárul ahhoz, hogy a társadalmi világban létrehozza – performálja – azt, amiről a vízió szól⁷. A doktori értekezésem központi gondolata az, hogy az etnikumközi viszony újratermelése mindig pozíciófoglalás akar lenni, ezt pedig Bourdieu és az ő írásait követő szakírók munkái alapján próbálok elemezni. Itt egy mechanizmust sejtetek. Valaki – különböző cselekvő ágensek – el akar foglalni egy pozíciót, ezért felkínál egy világszemlélet. Utóbbi persze szavakkal teszi, beszédaktusokkal, amelyek mögé megpróbál odatenni valami konvenciót is, határozatot, intézményrendszert. Azaz miközben felkínál egy valóságértelmezést, valójában felvonultatja saját erőforrásait. A pozíciót pedig akkor tudja elfoglalni, hogyha felkínált valóságértelmezésnek széles körben elfogadják és elismeris. S azért, hogy a valóságértelmezés széles körben elismert és elfogadott tudjon lenni, működésbe kell hozni a felvonultatott erőforrásokat. Úgy sejttem, hogy ez egy mechanizmus, amit az etnikai csoportok önazonosságuk újraalkotásakor újra és újra hasznosítanak. Ezért ez egy szakaszosan

---

⁷ Az úzvölgyi incidens során végbement beszédettek világformáló erejére részletesen kitérek a 7.5 alfejezetben.

előforduló mechanizmus. Én ezt a mechanizmust fogom hasznosítani az értekezésemben, amikor leírom az úzvölgyi interetnikus küzdelmeket. Megpróbálom az esettanulmányomban megmutatni azt, hogy hogyan próbál románok és magyarok csoportja ugyanazon a mezőn elfoglalni egyazon pozíciót. Ehhez ad jó támaszt Bourdieu, van Dijk, Luhmann, Brubaker. Ezek az állítások alkotják jelen értekezés lényegét. Én a dolgozatban azt akarom kiemelni, hogy ha van egy olyan ágens, aki markánssá tudja tenni a valóságértelmezést, ki tudja kristályosítani és széles körben láthatóvá tudja tenni, az a média. Én pedig azt vizsgálom, hogy a médiában hogyan zajlik egy valóságértelmezés kikristályosítása és terjesztése. Ezentúl amikor azt mondom, hogy a média felkínál egy valóságértelmezést, akkor azt értem, hogy sokak hozzájárulását valamilyen módon a média teszi láthatóvá. Én erre a mozzanatra, a média szerepére összpontosítok. A média teret ad egy valóságértelmezés felkínálásának, kihangsúlyozza ezt, diszkurzív módon kezelhetővé teszi, kapcsolódási pontokat kínál fel hozzá, azonosulási lehetőséget ad. E valóságértelmezés mögött különböző erőforrásokat állnak, amelyekre szintén a média tud erősebb fényt vetni, a média tudja ezeket felerősíteni, szerepüket még jobban kihangsúlyozni. Természetesen a médiának is vannak saját erőforrásai. Azáltal, hogy a média saját erőforrásait beleépíti a valóságértelmezésébe le is képezi azt a rendszert, amelyben az erőforrások eloszlanak. A média által felkínált valóságértelmezés célja, hogy minél több ember elismerését kívánja. A több elismerés nagyobb tőkefelhalmozást jelent. A több elismerés a megfelelő pozíciót, onnan pedig a mező uralását jelenti. A megfelelő pozícióból új fölosztási elvet lehet kiterjeszteni, bele lehet szólni a valóság rendjébe, át lehet rendezni azt. Át lehet rendezni úgy, hogy az, amit a média saját valóságértelmezésében valóságként felkínált, tényleg valósággá váljon. A mező uralásáért pedig több, különböző céllal létrehozott valóságábrázolás küzd, amelyek mögött különböző erőforrások vannak.

Jelen dolgozat ilyen akaratokat vizsgál: két versengő, aszimmetrikus viszonyrendszerbe beágyazódott csoport együttélését elemzi. Pontosabban azt, hogy egy konfliktusos helyzetben, hogyan jeleníti meg és erősíti meg identitását mindkét csoport. Ehhez pedig arra van szükség, hogy megfelelő pozíciót foglaljon el a mezőn, és ezt a pozíciót meg is tudja tartani. A pozíció megerősítésében – ami, mint később részletezem, nem más, mint különböző tőkefajták felhalmozása – elengedhetetlen a pozíció legitimizálása a csoporton belül és a csoporton kívül. Azaz elengedhetetlen a „valóság” uralása, a csoport és annak érdekeinek láttatása, elismertetése. Ezt nevezi Bourdieu klasszifikációs küzdelemnek. Bourdieu szerint a társadalmi észlelést, valamint az egyén identitását is meghatározó csoportthatárok mindig hatalmi szempontból aszimmetrikus térben alakulnak ki. Tehát a csoportkép kiépítése nem takar más, mint a kategorizációs gyakorlatok intézményesítését, valamint az etnicitással járó pozíciók kiépítését. Ez a klasszifikációs küzdelmek eredménye, célja. Ahogy Bourdieu írja:

„Azok a harcok, amelyek az etnikai és regionális identitás körül, tehát olyan tulajdonságok (jelvények vagy stigmák) körül folynak, amelyek az eredet helyéhez, azon keresztül magához az eredethez kapcsolódnak, és olyan tartós jegyekhez, amelyek vele kapcsolatosak — mint például a kiejtés —, sajátos esetei az osztályozásért folyó harcoknak. A harc célja olyan hatalom kizárólagos birtoklása, amelyből lehetséges láttatni és elhitetni, megismertetni és elismertetni, egyszóval kikényszeríteni a társadalmi világ felosztásának legitim definícióját, azáltal pedig csoportokat teremteni és csoportokat megszüntetni.” (Bourdieu 1985: 11).

Tehát egy adott csoport létrehozása, fenntartása azon hatalomhoz való hozzáféréseken alapszik, amely által a csoport tagjai – az elitje – képes arra, hogy úgy befolyásolja a társadalmi tudást, a jelentéseket és a jelentésadás folyamatát, hogy az az ő csoportjának az érdekeit, egyáltalán a fennmaradását szolgálja (Bourdieu 1991). Ez a klasszifikációs küzdelmek lényege, azért folyik a küzdelem, hogy meghatározzák a hovatartozás és legitim értékelés feltételeit és szempontjait, vagyis a megfelelő jellemzőket, amelyek biztosítják ennek a közegnek a hatékonyságát és hasznát. Ezek a jellemzők tehát tőkeként működnek. Az ágens pedig csak a harcmezőn célszerűen kialakított pozíciójában tudja megvalósítani a számára előnyös magatartást, amely mások elismerését is kiváltja, elismerést, amely szimbolikus tőke. Ez a típusú tőke az észlelés által létezik, a vélekedésen nyugszik és az adott cselekvési mezőben strukturálisan érvényes észlelési és értékelési kategóriák függvénye. Bourdieu ebben az összefüggésben használja a habitus fogalmát. A harcmezőn az elismerésre méltó pozíció kialakításához azt a habitust kell felépíteni, amely elősegíti a megfelelő észlelést, hiszen a mező saját szabályainak megfelelő észlelés vezet majd hasznos, azaz tőkeakkumuláló cselekvésekhez. A szimbolikus tőke felhalmozása, növelése pedig *„olyan cselekvőket feltételez, akiknek a gondolkodásmódja teljes mértékben arra irányul, hogy felismerjék és elismerjék, mit javasolnak nekik, és azt hihetőnek is tartásák, és ez bizonyos esetekben az engedelmességgel és alárendeléssel egyenlő”* (Bourdieu 2002: 161).

A szociális rendszerekben az értelemképződést Niklas Luhmann egy speciális kommunikációelmélet kidolgozásából kiindulva vizsgálta. Szerinte szociális viszony – azaz kommunikáció – akkor jön létre, amikor egy ágens cselekvésének a másik ágens értelmet tulajdonít, amely tulajdonítás mindig szelekción és differencián, azaz kiválasztáson (vagyis elfogadáson vagy elutasításon) és különbözőségeken tájékozódik. Az értelemtulajdonítás célja a viselkedés irányítása. Luhmann szerint azonban a kommunikációban mindig van valamennyi nyitottság, azaz a közléseket másképpen lehet érteni, mint ahogyan azt az ágensek szándékolták. Emiatt aztán folyton figyelmet kell szentelni annak, hogy a cselekvő sejtése szerint a címzettek elfogadják-e vagy visszautasítják az általuk felkínált értelemjavaslatot. Erre az önreflexióra szolgálnak a szimbolikus általánosított kommunikációs médiumok, köztük a hatalom. Ez az értekezésem szempontjából azért fontos, mert azokat a szituációkat vizsgálom,

amikor a két szemben álló kultúrnemzet közül az egyik felkínál egy valóságmagyarázatot, amelyre sejtése szerint a másik kultúrnemzet majd elutasítóan fog reagálni.

A tranzakció a szociológiában interakciót jelent, hiszen a résztvevők között értékülönbségek vannak, amely értékülönbségekre reagálniuk kell. Luhmann szerint pedig a tranzakciós elméletek továbbfejlesztése a szimbolikusan általánosított kommunikációs médiumok elmélete (vö. Luhmann 2009: 165–166). A hatalom például azért alkalmaz általánosításokat, mert így szimbolizálni tudja, hogy mennyire egységes motivációkat követ az, aki elfogad vagy elutasít egy, a hatalom által felkínált/elutasított értelemjavaslatot, azaz szelektál a viselkedésirányítási javaslatok között. A hatalom a viselkedésirányításra összpontosít, arra, hogy hogyan kényszerítse rá másokra azokat a témákat és eszközöket, amelyekkel a hatalom birtoklásáért küzdeni lehet. A hatalom emellett befolyásolni próbálja, hogy a saját témái mellett mások témái ne kerüljenek forgalomba az ő ellenőrzése, irányítása nélkül (Luhmann 2009, van Dijk 2015).

Az ágensek, csoportok tehát a társadalmi tudás alakításán, az uralkodó diskurzusok irányítása és felügyelete által képesek fenntartani önmagukat és megkülönböztetni önmagukat más csoportoktól, valamint megtartani hatalmi pozíciójukat. Utóbbi megállapítás képezi Teun A. Van Dijk holland kutató kritikai diskurzuselemzési modelljének is az alapját, amely modell arra keresi a választ, hogyan is termelik újra a hatalmat a diskurzusok, illetve, hogy a diskurzusok kritikai vizsgálatával hogyan lehet a társadalmi struktúrákat leképezni, megbúvó társadalmi egyenlőtlenségeket a felszínre hozni. Értekezésben alkalmazott megközelítés szerint a média építi a közdiskurzusokat. Azonban a média által közvetített diskurzusokhoz nemcsak az újságírók férnek hozzá, hanem a politikai erőközpontok is, amely erőközpontok szintén hozzájárulnak az etnikumközi konfliktusok kialakításához, vagy éppen elkerüléséhez. Itt is Luhmann elgondolásához kapcsolódom a konfliktuskilátásokról és konfliktuselkerülésekről: a kommunikáció sajátja, hogy szociális szituációt teremt, amely elvárja, presszionálja a csatlakozási döntéseket. Dinamikus szempontból nézve a kommunikáció lényege a kapcsolódóképesség felkínálása. A kommunikáció nyomásgyakorló elemeket vesz fel magába: a címzettet hol inkább az elfogadás, hol inkább a visszautasítás irányába szorítja. Mindenesetre a kommunikáció az értelemanyag formaváltozásának folyamata: egymás után sorjáznak a beigazolódlások, a megerősítések vagy éppen a sikerületlenségek tapasztalatai, s ezek irányadásként mind visszaforgatódnak a jövőbeni szelekciókba (Luhmann 2009: 164).

Amikor pedig etnikumközi konfliktusról beszélek, akkor Brubaker munkásságához kapcsolódom. Brubaker a 2000-es évek elején vezeti be a „csoportizmus” (angolul groupism) fogalmát, amelyet etnikai, faji és nemzeti jelenségek, különösen az etnikai, faji és nemzeti konfliktusok kutatásában hasznosít. Brubaker szerint a társadalmi konfliktusok elemzésekor

ezen konfliktusok főszereplőinek, valamint az elemzés alapegységeinek „hajlamosak vagyunk diszkrét, egymástól élesen különböző, belülről homogén és kívülről lehatárolt csoportokat tekinteni”, miközben az etnikai csoportokat, nemzeteket és fajokat szilárd entitásokként képzeljük el, saját érdekekkel és tevékenységekkel (Brubaker 2001). Brubaker szerint azonban szakítani kell a csoportizmus-felfogással, vagyis azzal, hogy etnikai konfliktusok esetén eleve adott etnikai csoportokat emlegetünk. Brubaker bírálata arra a reflexre irányul, hogy a hétköznapi etnikai racionalitásnak megfelelően a társadalmi világot hajlamosak vagyunk természetesen adott, eleve állandó nagyságrendként létező fajtákra osztani.

„A [konfliktusban] résztvevők természetesen rendszeresen ilyen »csoportista«, sőt primordialista terminusokban jelenítik meg az etnikai, faji és nemzeti konfliktusokat, az etnikai csoportokat, a fajokat vagy a nemzeteket pedig gyakran az ilyen küzdelmek bajnokainak – hőseinek és mártírjainak – láttatják. Ez azonban nem hatalmazza fel az elemzőket arra, hogy ők is így tegyenek” (Brubaker 2001).

A szerző szerint az etnikai konfliktusok résztvevőinek a konfliktusról szóló beszámolóit – Bourdieu kifejezését használva – performatívak (Brubaker 2011), azaz, miközben a résztvevők a beszámolóikban csoportokra hivatkoznak, igazából ők maguk teremtik meg ezeket a csoportok azáltal, hogy a nevükben cselekszenek s azáltal, hogy beszélnek róluk. „Az ő kategóriáik a cselekvés kategóriái – arra szolgálnak, hogy felkavarjanak, felhívjanak, igazoljanak, mozgósítsanak, magukkal ragadjanak és felvillanyozzanak” – állítja Brubaker (2001). Ezen performatív tettekkel létrehozzák a résztvevők azt, amiről beszélnek: a konfliktusokban küzdő csoportokat. S én ennek a létrehozásnak azt a szintjét vizsgálom, ahol az újságírók tevékenykednek. Sőt, az így létrehozott csoportok egyike a másikat bele is kényszeríti abba a helyzetbe, hogy az ne akármiről beszéljen, gondolkodjon, hanem a másik fél által ráerőszakolt témáról – ez nyilván mindkét fél számára csoportmozgósító erejű. A performatív megnyilatkozásban mindig hatalmi összefüggés is megjelenik. Amikor jelen dolgozatban csoportokról beszélek, akkor *a csoportokon ezt a képződményt értem*. Csoportokat, amelyeket – többek között – a professzionális média alkot meg és performál, hiszen a sajtó is az interetnikus konfliktusok résztvevője és alakítója. Azáltal, hogy bemutatja az etnikai konfliktusokat és azokat etnikai csoportok közti konfliktusként ábrázolja, hozzájárul az etnikai csoportok újrakonstruálásához, valamint a csoportok közti konfliktusok, a csoportközi viszonyok kiépítéséhez – ahogy erre Bourdieu is reflektált. Brubaker szerint az elemzőknek pedig pontosan az a feladata, hogy feltárják, hogyan működnek ezek a cselekedetek, hogy az *„objektíválásnak ez a gyakorlata, a csoportérzelemnek ez a hatékony kikristályosodása milyen módon – és milyen feltételek mellett – működik”* (Brubaker 2001). Az a feladata, hogy megvizsgálja, hogy milyen csoportok „léteznek” adott közösségeken belül, s azt a mechanizmust tárja fel, ahogy ezek a csoportok létrejöttek. Hiszen a létrejövés – pontosabban

a létrehozás – körülményei a fontosak. Ezekre a csoportokra tehát nem ajánlott eleve adottként tekinteni, hanem azt kell megvizsgálni, hogy miért jöttek létre.

Doktori kutatásom célja a sajtó ezen gyakorlatának a feltárása. Annak a feltérképezése, hogy a sajtó hogyan reprezentálja az etnikumközi konfliktusokat és hogy az etnikumközi konfliktusok során milyen ideológiákat és sztereotípiákat terjeszt, illetve ezek felhasználásával milyen csoportokat és csoportközi viszonyokat alkot. A sajtót úgy értelmezem, mint a konfliktusok résztvevője, a szimbolikus elit része, amely képes arra, hogy befolyásolja a társadalmi tudást, s ezáltal tud hatni az emberekre úgy, hogy az általuk képviseltek és terjesztettek mentén cselekedjenek, gondolkozzanak.

Brubaker nyolc alapvető szempontot vázol fel arra, hogy a „csoportizmus”-on túl lehessen lépni. Elemzésem során ezen szempontokat én is szem előtt fogom tartani. Ezek a szempontok a következők:

1. Amikor csoportokról és csoportok közti konfliktusokról beszélünk újra kell gondolni az etnicitás fogalmát. Az etnikait nem szubsztanciaként, dologként, entitásként, organizmusként, kollektív individuummként kell konceptualizálni, hanem:

„inkább relációs, folyamatokat kifejező, dinamikus, eseményteli, részekre bontó terminusokban. Ez azt jelenti, hogy az etnikumról, a fajról és a nemzetről nem szilárd csoportként vagy entitásként gondolkodunk, hanem gyakorlati kategóriákat, kulturális idiómákat, kognitív sémákat, diszkurzív kereteket, kollektív reprezentációkat, intézményi formákat, politikai cselekvési terveket és esetleges eseményeket kifejező terminusokban” (Brubaker 2001).

Jelen dolgozatban ezt vizsgálom, s ebben segít van Dijk kritikai diskurzuselemzése: az ő módszertanával ezeket a gyakorlati kategóriákat működés közben, szövegek szintjén be lehet azonosítani, meg lehet vizsgálni, hogy ezek a gyakorlati kategóriák hogyan jönnek létre, milyen célt szolgálnak és mit hoznak létre.

2. Az etnicizálásról folyamatokban kell gondolkodni, a csoportként létezését pedig mint *„kontextuálisan fluktuáló konceptuális változót”* (Brubaker 2001) kell értelmezni. Az etnicitás valóságosságát is érdemes újragondolni: az etnikai valóságosság nem feltétlenül függ az etnikumok létezésétől. A székelyföldi magyaroknak meg lehet az elképzelése a „románok” csoportjáról, függetlenül attól, hogy a „románok” léteznek vagy sem. Ugyanez érvényes fordítva is. Viszont annak, hogy valamit a székelyföldi magyarok „románként” érzékelnek, azaz az etnikai idiómák, ideológiák, narratívák, kategóriák és klasszifikációs rendszerek, valamint ezeknek a közvetítése, értelmezése valóságos következményekkel jár, *„különösen, ha nagy hatalmú szervezetekbe vannak beleágyazva”* (Brubaker 2001).

3. A csoportok helyett a csoportként létezésre kell koncentrálni, amely változó és esetleges, nem rögzített és adott. Ezáltal:

„lehetővé válik számunkra, hogy úgy vegyük figyelembe – és potenciálisan megmagyarázzuk – a rendkívüli kohézió fázisait, az intenzíven átélt kollektív szolidaritás pillanatait, hogy implicit módon se kezeljük a csoportként létezés szintjét olyanak, mint ami állandó, tartós, ami per definitionem jelen van” (Brubaker 2001).

Brubaker szerint, amennyiben a fókusz így állítjuk, magyarázhatóvá, észlelhetővé válik az a jelenség is, amikor a csoportként létezés nem alakul ki a csoportteremtő erőfeszítések hatására, akkor sem, amikor intenzív elitszintű etnopolitikai konfliktus dől. A csoportként létezés pedig magyarázza azt a korábban már vázolt jelenséget, hogy az etnicitás megélése sem állandó, az adott helyzetben jelenik meg, olyan helyzetben, amikor az etnicitás, csoportként való fellépés relevánssá válik. Amit Brubaker itt az etnicitásról mond nagyon megvilágító tud lenni az Úzvölgyében bekövetkezett román provokáció és magyar ellenprovokációs esetében.

4. Különbséget kell tenni csoportok (lehatárolt közösség) és a kategóriák (csoportalakításra, csoportként létezésre lehetőségét kínáló tényezők) között. Ez a különbségtétel lehetőséget biztosít a csoportok és kategóriák közti kapcsolatok problematizálására.

„Rákérdezhetünk egy adott kategória csoportként létezésének fokára egy adott környezetben, valamint azokra a politikai, társadalmi, kulturális folyamatokra, amelyeken keresztül a kategóriák csoportként kezdenek létezni. Feltehetjük a kérdést, hogy az emberek – és szervezetek – milyen módon mit csinálnak a kategóriákkal” (Brubaker 2001).

Brubaker szerint ezzel a megkülönböztetéssel ugyanakkor elemezhetővé válnak a kategóriapolitikák is. Ezeket, ha felülnézetből vizsgáljuk, akkor *„azokat a módokat figyelhetjük meg, ahogyan kategóriákat javasolnak, népszerűsítenek, előírnak, intézményesítenek, diszkurzív módon kifejtenek, szervezeti sáncokkal vesznek körül, és általában beleágyaznak a kormányzati mentalitások formájába”* (Brubaker 2001). Azaz, azokat a módokat vizsgálhatjuk, ahogy a román fél igyekezik felülrendelt pozícióját, hatalmi visszaéléseit magyarázni, és a magyar felet alulrendelt pozícióba szorítani. Amennyiben a kategóriapolitikákat alulnézetből vizsgáljuk, akkor azokat a módokat tanulmányozhatjuk, *„ahogyan a kategorizáltak elsajátítják, internalizálják, aláássák, kikerülnek és átalakítják a számukra előírt kategóriákat”* (Brubaker 2001). Azaz azt, ahogy a romániai magyarok ellenállnak a román nemzetiesítő törekvéseknek. Brubaker szerint a kategóriák vizsgálata által feltárhatóvá válnak azok a módok, ahogyan az etnikai csoportok létezni tudnak anélkül, hogy léteznének etnikai csoportok, mint szilárd entitások.

5. A csoportalakítást projektumként kell elemezni: a csoportalakítás dinamikáját, mint társadalmi, kulturális és politikai projektumot érdemes vizsgálni, amelynek *„célja a kategóriák csoporttá alakítása, illetve a csoportként való létezésük szintjének emelése”* (Brubaker 2001).

6. Különbséget kell tenni a csoportok és szervezetek között. Noha a hétköznapi racionalitás szerint az etnikai konfliktusok bajnokai az etnikai csoportok, a valóságban ezekből

mindig különböző szervezetek és azok „*hatalmat és tekintélyt szerzett vezetői*” (Brubaker 2001) profitálnak. Ilyen szervezet az állam és annak szervezeti összetevői, a terrorista csoportok, de a politikai pártok, az etnikai alapon szerveződő szövetségek, a társadalmi mozgalmak szervezetei, az egyházak, valamint a sajtó is (Brubaker 2001). Brubaker szerint a szervezetekre lehet etnikai csoportok szervezeteiként tekinteni, amelyek képesek szereplőként részt venni az etnikai konfliktusokban, azonban nem szabad azokat az etnikai csoportokkal azonosítani (Brubaker 2001). Brubaker emellett kiemeli, hogy az etnikai csoportoknak tulajdonított elkülönült lét, lehatároltság, koherencia, identitás, érdekek és hatóerők igazából ezen szervezetek jellemzői, így amikor a szervezetek azt hangsúlyozzák, hogy egy adott csoport nevében cselekednek, az elemzőknek tisztában kell lenniük azzal, hogy a szervezet és nem a csoport cselekszik. Emellett, hangsúlyozza Brubaker, a szervezetek mindig függenek a követőiktől, illetve, a szervezetek „*representativitása*” sem állandó.

7. Brubaker szerint azonban rögtön fel is tevődhet az a kérdés, hogyha az etnikai konfliktusok szereplői nem etnikai csoportok, hanem szervezetek, akkor miért lesz maga a konfliktus etnikai. A szerző kiemeli, hogy az etnikai jelleg az elkövetők, az áldozatok, a politikusok, a hivatalos személyek, az újságírók, a kutatók, a segélyszervezetek alkalmazottai stb. tulajdonítják a konfliktusnak (Brubaker 2001). Azaz keretbe helyezik az eseményeket. „*A keretbe helyezés valószínűleg az a mechanizmus, amelyen keresztül a csoportként létezését konstruálják*” – hangsúlyozza Brubaker (2001, saját fordítás). Ez a mechanizmus amennyiben sikeres, segít láthatóvá tenni a konfliktust, mint etnikai jellegű eseményt. Brubaker szerint a keretezésnek komoly következményei lehetnek, hiszen alakítja a későbbi tapasztalatokat és növelheti a csoporthoz tartozás szintjét – ahogyan ez történt az úzvölgyi események román és magyar sajtóban történő reprezentációját követően. A provokáció prezentációját és sajtó általi keretezését követően elindult a csoporthatárok kijelölése, a valóság fölötti reprezentáció irányítása iránti igény kifejeződése, a csoportérdekek, -célok és -történetek megfogalmazása. A sajtó is egy a konfliktusokban résztvevő szereplők közül, amely az általuk képviselt csoport nevében igyekszik fellépni, illetve a képviselt csoport nevében igyekszik üzeneteket megfogalmazni más etnikai szervezetek részére. A konfliktusok keretezésének a célja a román-magyar együttélés tematizációját magába foglaló diskurzív tér uralása.

Brubaker kiemeli, hogy a konfliktusok keretezésénél gyakran találkozni „*olyan társadalmi küzdelmekkel, amelyeket az erőszak címkézéséért, értelmezéséért és magyarázatáért vívnak*” (Brubaker 2001), amely kisebb küzdelmek a konfliktus szerves részeit képezik.

„*Egy címke vagy egy domináns értelmező keret kikényszerítése – egy esemény »pogromként« vagy »zavargásként« vagy »felkelésként« való láttatása – nem pusztán külső interpretáció kérdése, hanem a társadalmi definíció konstitutív aktusa, amely fontos következményekkel járhat*” (Brubaker 2001).

Az úzvölgyi események kapcsán is találkozni ilyen címkézésekkel, a temetőfoglalás, -lopás, temetőlezárás, kettős mérce kifejezések visszatérő fogalmai ennek a román-magyar konfliktusnak, mindkét oldalon. A konfliktusok szereplői kihasználhatják a keretbe helyezési mechanizmust, etnikai keretekbe ágyaznak olyan tevékenységet, amely igazából saját érdeküket szolgálja. Az események, akár sajtó általi keretezése pedig hozzájárulhat ahhoz is, hogy a szervezetek követőinek adott konfliktusról szóló mentális reprezentációit befolyásolja.

8. Brubaker utolsó szempontja szerint az etnicitásra mint kognícióra kell tekinteni. Szerinte az *„eticitás, a faji és a nemzeti csak percepcióinkban, interpretációinkban, reprezentációinkban, kategorizálásainkban és identifikációinkban és ezeken keresztül létezik. Nem dolgok a világban, hanem látásmódjai a világnak”* (Brubaker 2001). És ezeket a látásmódokat meg kell alkotni. Ezen a látásmódok közé tartozik az etnicizált észlelés/ignorálás, elemzés/félrelemzés, a következtetés/félrekövetkeztetés, az emlékezés/felejtés, az etnikailag elfogult keretek, sémák és narratívák, valamint az ezeket aktiváló szituációs kioldógombok (Brubaker 2001). Ilyen kioldógomb lehet a sajtó. A szerző a kogníció további összetevőiként nevezi meg a klasszifikációs kereteket, a garantálnak tekintett tudást, amely mindig személyben ölt testet és mindig intézményesített, és amely hozzájárul ahhoz, hogy az emberek etnikainak megjelöltként értelmezzenek adott eseményeket, tetteket, helyzeteket (Brubaker 2001). Brubaker szerint ez a felfogás segíthet az etnicitás konstruktivista irányultságú kutatásában, megérteni azt, hogy az etnicitás valójában hogyan konstruálódik, azaz, hogy az egyének milyen kontextusban nézik a világot etnikai szűrőn keresztül, vagy miért kerül előtérbe a csoportként való létezés egyes helyzetekben, s miért marad látens más helyzetekben.

Brubaker szerint a csoportizmus kritikájával nem feltétlenül kell minden kutató egyetértsen, ettől függetlenül érdemes elfogadni azt a néhány általános következtetést, amit önmaga levon saját szemléletmódjából. Szélesebb körben el kellene ismerni, hogy azon értelmezések, amelyeket résztvevők adnak egy-egy konfliktusról sohasem a teljes valóságot mutatják be. *„Valamint azt is, hogy a konfliktusok etnikai és nemzeti csoportok közötti konfliktusokként való megjelenítése mind a kockán forgó érdekeket, mind a konfliktusok dinamikáját elhomályosíthatják”* (Brubaker 2001). Az etnikumközi konfliktusok szószólói, az ezekről készülő szövegek, beszédek sem a teljes valóságot fedik le, a valóságtermelés etnikai szűrőn keresztül, a konfliktus résztvevőinek érdekei szerint, egyes valóságelemeket elhallgatva, eltorzítva történik. Így tájékoztat a média.

Brubaker emellett kiemeli, hogyha a szervezeteket tekintjük a konfliktusok főszereplőinek, és tisztázzuk, hogy nem feltétlenül a csoport nevében járnak el ezek a szervezetek – sőt ki is használhatják a csoportot –, *„akkor eszünkbe jut, hogy ne tévesszük össze*

a csoportista retorikát az igazi csoportként való létezéssel, az etnopolitikai retorika állítólagos csoportjait az objektív valóságban létező szilárd entitásokkal” (Brubaker 2001):

„ha érzékenyek vagyunk a csoportként való létezés változó és esetleges, dagadó és apadó természetére, és arra a tényre, hogy a magas csoportként létezési szint inkább lehet a konfliktus (különösen erőszakos konfliktus) eredménye, mint oka, akkor elemző figyelmünket és politikai beavatkozásainkat azokra a folyamatokra összpontosíthatjuk, amelyeket keresztül a csoportként létezés fejlődni és kiteljesedni szokott, valamint azokra, amelyeken keresztül elsorvadhat” (Brubaker 2001).

Brubaker szerint a csoporthoz való tartozást, hogyha „külön társadalmi és kognitív mechanizmusokkal nem tartják ott, hajlamos lesz csökkenni, ahogy a hétköznapi érdekek újra a jussukat követelik” (Brubaker 2001). Ez a szemléletmód az elemzők és a politika figyelmébe hozhatja azokat az intraetnikai mechanizmusokat, amelyek szerepet játszanak az interetnikus konfliktusok kiváltásában és fenntartásában. Ilyen mechanizmus lehet a „csoporton belüli megrendszabályozás”, az „etnikai túllicitálás. A sajtó hasonló mechanizmusokkal operál, a konfliktusok által vagy azokban való részvétel által képes a csoporthatárok kijelölésére és a csoportkoherencia, egyáltalán a csoport építésére is. Ezt a feltételezésem vizsgálja a dolgozat.

Miután röviden felvázoltam a doktori értekezés fő elméleti pilléreit, fontosnak tartom, hogy ezekben az elméletekben jobban is elmélyedjek. A doktori értekezés elméleti, szemléleti alapját Bourdieu munkássága adta, így elsősorban az ő munkásságát részletezem. Először bemutatom a tőkeelméletét és a hatalomfelfogását, majd részletezem a regionális identitásokért folytatott klasszifikációs küzdelmek teóriáját. Utóbbi specifikus klasszifikációs küzdelmet összekötöm a szimbolikus térhasználattal, illetve a szimbolikus térhasználat székelgyföldi gyakorlatával. Ezt azért tartom fontosnak, mivel az általam elemzett úzvölgyi konfliktus is a tér megjelölése, szimbolikus jelentőségű emlékművek meggyalázása miatt robbant ki. Ezek felvázolása alkotja a 2.2. és 2.3. alfejezeteket. Bourdieu munkásságának bemutatását követően visszatérek Brubaker munkásságára és részletezem a nemzeti kisebbségeket, anyaországokat és nemzetiesítő államokat összekapcsoló háromszereplős modelljét, amelyet friss megközelítésekre alapozva kiegészítetek egy negyedik, transznacionális mezővel. Ebben a három(/négy)szereplős⁸ modellben Brubaker a szereplőket a bourdieu-i értelemben vett társadalmi mezőként határozza meg, amelyek saját szabályok szerint működnek, de erősen függenek a másik két másik mezőtől is. Ezt a modellt a 2.4. fejezetben mutatom be. Noha van Dijk munkássága, a kritikai diskurzuselemzés⁹ is az elméletemet alkotó fogalmi háléhoz

---

⁸ A továbbiakban erre a modellre Brubaker háromszereplős modelljeként fogok hivatkozni, mivel ez a megnevezés terjedt el a szakirodalomban. Azonban a modell részletezésénél négy szereplőt fogok bemutatni.

⁹ Van Dijk hangsúlyozza: a kritikai diskurzuselemzés nem egy elemzési módszertan, ahogy azt a neve sugallja. Az inkább egy elemzési attitűd, amely arra kíváncsi, hogy kik foglalják el a hatalmi pozíciókat és hogyan élnek ezzel vissza. A hatalmi visszaélés alatt pedig azt érti, hogy hogyan helyeznek el úgy diskurzusokat, hogy

tartozik, azt nem ebben a fejezetben, hanem különálló fejezetben (Harmadik fejezet) tárgyalom. Ezt azért tartottam szükségesnek, mert van Dijk elmélete lesz az, amely a hatalom, a hatalom újratermelése és a valóságábrázolások uralása közti kölcsönhatásban kulcsszerepet ad a médiának. Van Dijk szolgáltatója annak az elméletét, hogy miért lesz a média is a hatalom egyik eszköze, hogyan lesznek az újságírók a szimbolikus elitek tagjai, hogyan tud a média hatalomra szert tenni, és a hatalmi pozícióból befolyásolni, manipulálni. Illetve a befolyásolás és manipulálás által hogyan képes akaratát érvényesíteni, hatalmát megőrizni és legitimálni, a társadalmi világot saját víziója által úgy fölosztani, hogy az saját hatalmi pozíciójának megerősítését szolgálja. Teszi mindezt egyenlőtlen társadalmakban, domináns és dominált csoportok között. Tehát van Dijk elmélete a médiára applikálja mindazt, amiről Bourdieu és Brubaker elmélete szól.

2.2. Bourdieu tőkefajtái és a hatalom kérdése

Bourdieu tőkefajtákra és hatalomra vonatkozó munkásságának tömör bemutatását két ok is indokoltta teszi. Egyrészt az, hogy Brubaker munkásságában rengeteg szempontot épít Bourdieu elméletére – igazából alkalmazza, applikálja azt. Ezt az applikálást az előző, etnikai konfliktusokra vonatkozó alfejezetben láthattuk is. A 2.4. fejezet, amely Brubaker nemzetiesítő állam – anyaország – nemzeti kisebbségek hármasságát mutatja be, szintén ezekkel a bourdieu-i fogalmakkal operál. Teun A. van Dijk is Bourdieu munkásságát alkalmazta, amikor kritikai diskurzus-elemzésének elméleti rendszerét és gyakorlati szempontjait kidolgozta. Van Dijk több tanulmányában is kiemeli, hogy az elit meghatározásában Bourdieu tanait követi, hangsúlyozva: az elit szerepe és hatalma szimbolikus, és nem feltétlenül anyagi javakban összpontosul. Az elit alatt a szerző pedig azon szereplőket érti, akik képesek kontrollálni adott csoportokat. Ugyanakkor, van Dijk a hatalmat az erőforrásokhoz való hozzáféréshez köti, amely erőforrások szerint lehet kimondottan anyagi is – például jövedelem –, de szimbolikus is, mint státus, pozíció, erő, csoporttagság, oktatás vagy éppen tudás (van Dijk 2000). Van Dijk szerint minél több erőforráshoz van privilegizált hozzáférése egy egyénnek, annál nagyobb hatalma van, annál könnyebben tud domináns pozícióba kerülni, s annál egyszerűbb tudja a dominált csoportok gondolkodásmódját, s ezáltal cselekvését irányítani. Annak érdekében, hogy jobban érthető legyen mit is ért van Dijk hatalom alatt, röviden felvázolom Bourdieu hogyan határozta meg a hatalmat, a tőkét és a tőkefelhalmozást.

---

azáltal manipulálni tudják a dominált csoportokat, hatalmukat megerősítik, újratermelik és legitimálják. Így amikor jelen dolgozatban kritikai diskurzus-elemzésről beszélek, akkor nem egy módszertant értek alatta, hanem a diskurzusok elemzésének kritikai megközelítését. Tehát egy elméletet.

2.2.1. Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke

Pierre Bourdieu szociológus tőkeelméletét az 1970-es, 1980-as években bontakoztatta ki. Eszerint a társadalom világa felhalmozott történelem, így hibás az a megközelítés, amely szerint a társadalom világa rövid ideig tartó, mechanikus egyensúlyi állapotok egymásutánisága, amelyben az emberek cserélhető alkatrészek. A szerző, pontosan ezt a leegyszerűsítés kívánja elkerülni azzal, hogy újra bevezeti a tőkefelhalmozás koncepcióját (Bourdieu 2000: 431).

Bourdieu szerint a tőke megjelenhet anyagi formában, vagy „inkorporált” formában is, mint felhalmozott munka (Bourdieu, 1999: 155). Emellett a tőke az objektív és szubjektív struktúrákban rejlő láthatatlan erő, a társadalmi világ belső szabályszerűségeinek láthatatlan elve is. A szerző szerint pedig amennyiben a tőkefajták adott elosztási struktúráját vizsgáljuk egy időpontban, akkor a társadalmi világ belső struktúráját elemezzük igazából, a társadalmi világ kényszereit, amelyek a *„társadalmi valóság tartós működését meghatározzák és a gyakorlat sikereségeit eldöntik”*. (Bourdieu 2000: 431)

Bourdieu szerint a tőke három alapvető formában fordul elő. Egyrészt létezik a *gazdasági* tőke, amely közvetlenül pénzzé konvertálható, és amely tulajdonjogi formában intézményesedik. Emellett létezik *kulturális tőke* és *társadalmi tőke* is (Bourdieu 2000: 432).

Bourdieu (2000: 434) szerint a kulturális tőke legtöbb sajátossága abból a tényből fakad, hogy alapvetően testre szabott és valamilyen bensővé tételt (inkorporációt) tételez fel, a felhalmozását egy elsajátítási folyamat előzi meg, amely képzési és tanulási időt igényel, azaz időbe kerül. Az időt a beruházónak pedig személyesen kell beruháznia, a képviselési elv kizárt. *„Az inkorporált tőke olyan tulajdon, amely a »személy« szilárd részévé, habitusává vált: a »tulajdonlásból« itt »tulajdonság« válik”* (Bourdieu 2000: 434). A kulturális tőke társadalmi átörökítés útján adódik át, ami azonban mindig rejtetten történik és gyakran teljesen láthatatlan marad (Bourdieu 2000: 434). Ezért gyakran (csupán) szimbolikus tőkének tekintik; nem ismerik el, hogy valóságos tőke, *„ehelyett legitim képességeknek vagy autoritásnak tartják, amely azokon a piacokon (például a párválasztás piacán) jövedelmez, amelyeken a gazdasági tőke nem kap teljes elismerést. Ebből a valóban »szimbolikus logikából« következik továbbá, hogy a nagyobb kulturális tőke birtoklását valóban »valami különösnek« tartják, ezért további anyagi és szimbolikus profitok bázisává válik”* (Bourdieu 2000: 435). Ez azt jelenti, hogy aki bizonyos kulturális kompetenciával rendelkezik a kulturális tőke elosztási szerkezetében betöltött pozíciójánál fogva különlegességi értékkel rendelkezik, melyből extraprofitot nyerhet.

Bourdieu megkülönbözteti az objektívált kulturális tőkét is, amely materiálisan adható át, anyagi hordozók (írások, festmények, műemlékek) révén. A szerző szerint egy festménygyűjtemény tulajdonjoga átadható, viszont idő- és munkaigényes átruházni a kulturális képességeket, amelyek egy festmény élvezetét lehetővé teszik (Bourdieu 2000: 436).

A kulturális tőke harmadik típusát az intézményesült kulturális tőke, azaz a titulusok jelentik. Az inkorporált kulturális tőkét titulusokban tárgyiasítják, hogy át lehessen lépni a kulturális tőkével való gazdálkodás emberhez kötöttségének korlátain. *„A titulusok különbséget hoznak létre az állandó bizonyítási kényszer alatt álló autodidakta kulturális tőkéjé és azon kulturális tőke között, melyet jogilag olyan titulusok révén ismernek el, illetve garantálnak, amelyek (formálisan) függetlenek hordozójuk személyétől. Az iskolai végzettség titulusa a kulturális kompetencia bizonyítéka, amely tulajdonosának tartós és jogilag garantált konvencionális értéket kölcsönöz”* (Bourdieu 2000: 437). Ez a kulturális tőketípus érvényre jutása viszonylag független az egyéntől, attól a kulturális tőkétől, amellyel az az adott egyén tényleg rendelkezik. A tőkének ilyen jellegű intézményesítése az embereket pedig arra ösztönzi, hogy *„valamit lássanak és elhiggyenek, egyszóval valamit elismerjenek”* (Bourdieu 2000: 437).

A tőkék harmadik típusát a társadalmi tőke jelenti, *„azon aktuális és potenciális erőforrások összessége, amelyek a kölcsönös ismeretségek vagy elismerés többé-kevésbé intézményesült viszonyai tartós hálózatának birtoklásához kapcsolódnak, vagy másként kifejezve, olyan erőforrásokról van szó, amelyek az egy csoporthoz való tartozáson alapulnak”* (Bourdieu 2000: 438). Bourdieu szerint adott csoporttagok tőkéje az egész csoportnak hitelképességet kölcsönöz, míg a csoporton belüli, vagy csoporton kívüli kapcsolatok, azaz a *„társadalmi kapcsolatok a gyakorlatban csak olyan anyagi és/vagy szimbolikus csereviszonyok alapján létezhetnek, amelyek fenntartásához hozzájárulnak”* (Bourdieu 2000: 438). A társadalmi tőke emellett intézményesülhet is, annak érdekében, hogy megjelölje az érintetteket, a csoporttagokat, hogy tájékoztatást adjon a társadalmi tőkeviszony fennállásáról.

A társadalmi tőke fenntarthatóságát megalapozó csereviszonyokban összekapcsolódnak az anyagi és szimbolikus szempontok, és csak akkor *„mozgósíthatók és tarthatók fenn, ha ez az összekapcsolódás felismerhető. Ezért soha nem korlátozódnak teljesen az objektív fizikai (földrajzi) kapcsolatokra vagy a gazdasági és társadalmi közelségre”* (Bourdieu 2000: 438). Az egyén társadalmi tőkéje azoknak a kapcsolatoknak a hálójától függ, amelyeket mozgósítani tud. A kiterjedés másik összetevője az a gazdasági, kulturális, szimbolikus tőke, amelyet azok birtokolnak, akikkel kapcsolatban áll. Így a tőke multiplikációs hatást gyakorol a ténylegesen rendelkezésre álló tőkére. Bourdieu szerint a *„csoporthoz tartozásból eredő profit egyszersmind a profitot lehetővé tevő szolidaritás alapja is”* (Bourdieu 2000: 438). A csoporthoz való tartozásból származó profit pedig lehet anyagi profit – például a hasznos kapcsolatokkal járó különféle „szívességek” –, továbbá szimbolikus profit, amely kijár egy csoport tagjainak.

Bourdieu szerint azonban a kapcsolatháló létezése se nem természetes, se nem társadalmi „adottság”, azoknak a létezése a *„folyamatos intézményesítő tevékenységek terméke”* (Bourdieu 2000: 438). Erre az intézményesítésre azért van szükség, hogy kialakíthassák vagy

újratermeljék az egyének azokat a kapcsolataikat, amelyek anyagi és szimbolikus profitot hoznak. Bourdieu szerint azok a társadalmi intézmények, amelyek csoporttaggá nyilvánítanak, szimbolikus valóságot hoznak létre, amely valóság beavatottság varázsát teremti meg. A beavatottságot pedig cserék – szavak, ajándékok cseréje – révén termelik újjá. A csere feltétele, de egyben eredménye is a kölcsönös ismeretség és elismerés. *„A csere az elismerés jelét kölcsönzi a kicserélt dolgoknak. A kölcsönös elismeréssel és ezáltal a csoporthoz való tartozás elismerésével termelődik újra a csoport; egyúttal rögzülnek határai is, vagyis azok a határok, amelyekén túl a csoport számára lefektetett cserekapcsolatokra (kereskedelem, asztaltársaság, házasság) nem kerülhet sor. Így a csoport minden tagja a csoportthatárok őre”* (Bourdieu 2000: 439). A gazdasági tőkét többé-kevésbé költséges átalakítási munkák árán transzformálni lehet más tőkefajtákra (s ezt az átalakítást el is lehet leplezni), amely átalakítások célja az adott területen hatékony **hatalomformák előállítása** (Bourdieu 2000: 441). *„A különböző tőkefajták kölcsönös konvertálhatóságának ténye a kiindulópontja azon stratégiáknak, amelyek a tőke (és a társadalmi térben elfoglalt pozíció) újratermelését a lehető legcsekélyebb tőkeátalakítási költségek (átalakítási munka és a vele járó átalakítási veszteségek) segítségével kívánják elérni”* (Bourdieu 2000: 442).

2.2.2. Csoportviszonyok, mezők és pozíciók

Van Dijk nemcsak a hatalom fogalmát merítette Bourdieu munkásságából, de a csoportviszonyok, és a pozíció fogalma is Bourdieu szociológiájához vezethető vissza, nevezetesen a mező fogalmához. Bourdieu szerint csak rendszerben szabad gondolkodni, hiszen egy adott rendszer határozza meg a rendszer elemeinek jelentőségét. Így a *viszonyok* is csak *viszonyrendszereken* belül kapják meg a jelentőségüket. A *mező* fogalmában gondolkodni annyit jelent, mint *viszonyokban* gondolkodni, vallja Bourdieu. Szerinte a *„valóság viszonzyszerű”*, a társadalmi világban csak viszonyok léteznek, olyan objektív viszonyok, amelyek az egyének tudatától és akaratától függetlenül is fennállnak (Bourdieu 2000: 423).

Bourdieu megfogalmazása szerint a mező a pozíciók közötti objektív – a cselekvőkre egyén feletti, szükségszerű meghatározottságokat rákényszerítő – viszonyok tere, míg a pozíció elhelyezkedés a hatalom- és tőkefajták megoszlásában, s az elhelyezkedéshez tartozó cselekvőképesség. Egy mezőbe csak az juthat be elismert módon, aki meghatározott tulajdonságok sajátos konfigurációjának van birtokában. Ezek az aktív tulajdonságok, hatékony jellemzők a specifikus tőke sajátos formái (Bourdieu 2000).

Bourdieu szerint a mezőben elhelyezkedőkre nehezedő meghatározottságok közvetítések által hatnak: a közvetítést a mező formái és erői határozzák meg *„a mező újratördelése után”*, a restrukturálódás pedig annál jelentősebb, minél önállóbb a mező, *„vagyis minél inkább képes*

saját specifikus logikájának elfogadtatására, azaz egy sajátos történelem felhalmozódott termékének elismertetésére” (Bourdieu 2000: 425).

Konstruálni, rekonstruálni egy mezőt csak az egyénből kiindulva tud a szociológia: „*mivel a statisztikai elemzéshez elengedhetetlen információk általában egyes egyénekhez vagy egyes intézményekhez kapcsolódnak*” (Bourdieu 2000: 425). De a kutatás középpontjában mindig a mezőnek kell lennie. Ami nem jelenti azt, hogy az egyén nem is létezik, de a szociológia az egyént nem biológiai egyedként, nem „*cselekvő szubjektumként*”, hanem társadalmilag megalkotott ágensként írja le: az ágensek „*tevékenykedők, mert minden tulajdonságuk megvan ahhoz, hogy adott mezőben hatékonyan lépjenek fel, vagyis hatást fejtsenek ki*” (Bourdieu 2000: 425). Csak az ágens magába foglaló mező ismeretében elemezhetjük, hogy melyek az ágens egyéni jellemzői, mennyire eredetiek a jellemzői, milyen nézőpont (vagyis a mezőben elfoglalt pozíció) alapozza meg világlátását és mezőszemléletét. A társadalmi cselekvő olyan, mint egy „*tőkehordozó*”: pályáíve és tőkeöröksége által megvan a cselekvési képessége, hogy a mezőben elfoglalt pozíciója szerint tevékenyen vegyen részt a tőke adott megosztási struktúrájának megőrzésében vagy aláásásában (Bourdieu 2000: 426).

Bourdieu szerint a különböző kutatásoknak a tőkefajták elosztási struktúráját kell feltárnia: mert ez a struktúra (az általa kialakított érdekek és hajlamok révén) határozza meg tendenciaszerűen az egyéni és a kollektív állásfoglalások struktúráját, ugyanakkor a mezőn keresztül lehet vizsgálni, hogy milyen meghatározottságokat kényszerítenek a pozíciók a birtoklóikra, a társadalmi szereplőkre, az intézményekre. Utóbbi kérdés megválaszolásakor, Bourdieu szerint két összefüggést kell tekintetbe venni. Egyrészt, hogy a pozíciók birtokosai valamilyen aktuális vagy potenciális helyzetet (situs) foglalnak el a hatalomfajták és tőkefajták elosztási struktúrájában, másrészt, hogy egy pozíció uralmi, alárendeltségi, különbözőségben megnyilvánuló hasonlósági (homológ), együttműködési, társulási stb. viszonyban találja magát a mezőn belüli többi pozícióval.

Bourdieu szerint egy mező tanulmányozásakor három kérdést kell szem előtt tartani. Elsősorban, hogy mi a helyzete az adott mezőnek a hatalmi mezőhöz képest, másodsorban, hogy milyen struktúrája van a mezőben versengő szereplők, intézmények pozíciói között megfigyelhető viszonyoknak. Harmadsorban a szereplők habitusát kell elemezni, azt, hogy milyen rendszere van azoknak a hajlamoknak, amelyekre a szereplők bizonyos típusú gazdasági és társadalmi feltételek elsajátításával tettek szert, és amelyek a kibontakoztatásukra a mező által meghatározott pályáívben találnak alkalmat (Bourdieu 2000: 424)

Bourdieu emelett kiemeli, a pozíciók mezejéhez rögtön kapcsolódik az álláspontok mezeje is, amely az ágensek gyakorlatainak és véleményeinek strukturált rendszere. Szerinte vannak egy adott mezőn pozíciók, s vannak konkrét esemény kapcsán megfogalmazódó

állásfoglalások, és „*egyensúlyi állapotban az állásfoglalások terét tendenciaszerűen a pozíciók tere irányítja*” (Bourdieu 2000: 424). Az állásfoglalások a különbségeknek, a megkülönböztető tulajdonságoknak, a feloldhatatlan ellentéteknek a rendszerét alkotják, amely nem a rendszer belső mozgása (önreferens önszerveződése) szerint fejlődik, hanem a termelési mezőn belüli konfliktusok szerint. Bourdieu szerint a tőkét a mezőben hatni tudó – ténylegesen is ható – erők határozzák meg, mert ezek az erők hozzák létre a változásokat a mezőbeli viszonyok konfigurációjában. A tőkefajták, de a fajtákban és a fajták közötti transzformációkban kifejeződő tőke pedig összességében hatalom, amelynek irányai vannak. Egyrészt irányulhat a mező feletti hatalomra, másrészt lehet hatalom a termelés és újratermelés tárgyiasult vagy interiorizált eszközei felett – s ezek megoszlása alkotja a mező struktúráját –, vagy lehet hatalom a mező működését meghatározó szabályosságok felett. A mező „*a stratégiákat is átszövi és irányítja, amelyekkel a pozíciók birtokosai – akár egyénileg, akár csoportosan – megpróbálják megtartani vagy javítani a pozíciójukat, és megpróbálják kierőszakolni a saját termékeik számára legkedvezőbb elv szerinti hierarchiát*” (Bourdieu 2000: 422)

2.3. Szimbolikus küzdelmek és regionális identitások¹⁰

Tehát, Bourdieu szerint, csak a harcmezőn megfelelően kialakított pozícióban tudnak a harcmező különböző ágensei olyan magatartásformákat színre vinni, amelyek mások elismerését váltják ki. Az elismerés szimbolikus tőke, amely észlelésen alapszik és az adott mező észlelési és értékelési kategóriának a függvénye. Így válik rendkívül fontossá a klasszifikációs küzdelem, azaz az, hogy ki milyen valóságot mutat be, épít – láttat és érzékeltet, értékeltet –, s ezt hogyan tudja széles körben elfogadottá tenni. Minél szélesebb körben elfogadottabb valakinek a valósága, annál több szimbolikus tőkét tud felhalmozni.

Azonban, amennyiben arról beszélünk, hogy valaki azért akar egy nézetet széles körben elfogadottá, érvényessé tenni, hogy tőkét halmozzon fel, rögtön feltevődik az engedelmesség és alárendeltség kérdése. Azaz az, hogy egy adott valóság alá-fölérendeltségi viszonyt teremte-e. Doktori értékezésem szempontjából ez rendkívül fontos. Hiszen az általam elemzett sajtóorgánumoknak is pontosan az a célja, hogy az általuk felkínált valóság váljon az általánosan elfogadottá és az adott sajtóorgánum által közvetített, érvényesített valóság adja meg azt a keretet, amelyekkel a román-magyar csoportviszonyokat, valamint az úzvölgyi

---

¹⁰ Jelen alfejezet két korábban megjelent tanulmányomra alapoz: Sarány O. (2021): Párhuzamos valóságok termelése. Az úzvölgyi katonatemetőben történt interetnikus konfliktus román és magyar médiareprezentációjának összehasonlítása. In Erdélyi Társadalom, 19. (2.): 99–132. oldalak. DOI: <https://doi.org/10.17177/77171.263>, Sarány O. (2024): Hálózatok és reprezentációk. Székelyföldi „román” intézmények a székelyföldi román nyelvű sajtóban. Korunk 35(7.): 13–22.

katonatemető körül kialakult konfliktust értelmezni érdemes. Hiszen amely médiaorgánium által felvázolt valóságértelmezés széles körben elfogadottá válik, azon médiaorgánium által közvetített valóságértelmezésben megfogalmazott értékek és érdekek szerint rendeződik újra a mező, foglalhatnak el pozíciókat az aktorok.

Ugyanakkor az úzvölgyi konfliktus más szempontból is izgalmas: egy olyan régióban zajlottak az események, amelyen két csoport osztozik, két csoport próbálja uralni, főleg szimbolikusan (a székelyföldi szimbolikus térhasználatról és annak jelentőségéről: lásd Bodó 2000, 2021). Bourdieu (1985) szerint a regionális identitásért, illetve a régiók szimbolikus uralásáért folyó harcok a klasszifikációs küzdelmek egyik sajátos változatát képezik. A regionális identitásért, régiók szimbolikus uralásáért folyó sajátos küzdelmekben *„egyéniileg, szétszóró állapotban vagy kollektíve, szervezett formában vesznek részt a küzdők”* (Bourdieu 1985: 17). Ezen klasszifikációs küzdelmek téje pedig *„szimbolikus vagy gazdasági előnyök és erőviszonyok megőrzése vagy megváltoztatása; vagy úgy is fogalmazhatjuk, hogy a társadalmi identitás (objektív vagy szándékolt) szimbolikus kifejeződéseihez kapcsolódó anyagi vagy szimbolikus áruk képzését érintő szabályok megőrzése vagy megváltoztatása”* (Bourdieu 1985: 17). Tehát nemcsak a régió szimbolikus uralása a cél, hanem szimbolikus és gazdasági tőkék felhalmozása is. A tőkefelhalmozás hozzájárul ahhoz, hogy a mezőn megfelelő pozíciót tudjon kialakítani az ágens, pozíciót, amelyből könnyen lehet láttatni és elfogadtatni, másik elismerését kiváltani. Bourdieu kiemeli, hogy azok a kutatások, amelyek a „regionális” vagy „etnikai” identitás „objektív” ismérveit keresik – ilyen objektív ismérv például a nyelv – szem előtt kell tartsanak egy fontos szempontot. Méghozzá azt, hogy ezek az „objektív” ismérvek mind mentális reprezentáció tárgyai is. Azaz az objektív ismérvek mentális reprezentációi által *„lehet észrevenni, értékelni, megismerni és elismerni, ezt ruházzák föl a cselekvők érdekeikkel és előfeltevéseikkel”* (Bourdieu 1986: 10). Azonban Bourdieu azt is hangsúlyozza, hogy ezek az ismérvek képezik az etnikai identitás tárgyi reprezentációjának az alapjait is. Ezek a tárgyi reprezentációk lehetnek dolgok – például emblémák, szimbólumok –, tettek, illetve olyan manipulatív stratégiák is, amelyeknek célja, hogy más egyének mentális reprezentációját befolyásolják.

„Másképpen szólva: azok a tulajdonságok, amiket az objektivista etnológusok és szociológusok összegyűjtenek, mihelyt a gyakorlatban való előfordulásukat megfelelően érzékelik és értékelik őket, rögvest jelekként, jelvényekként vagy stigmákként kezdenek működni. Mivel ez így van és mivel ezt senki sem hagyhatja figyelmen kívül a társadalmi közegben, ezért az (objektíve) szimbolikus tulajdonságok, még a legnegatívabbak is, fölhasználhatóak hordozóik anyagi, sőt szimbolikus érdekei érvényesítésében.” (Bourdieu 1986: 10)

Ez azt jelenti, hangsúlyozza a szerző, hogy a valóságot és annak társadalmi interpretációját nem lehet egymástól elkülönítve kezelni, elemezni. Sőt, a valóságot és a

reprezentációt egyszerre kell vizsgálni. A valósághoz hozzátartozik a társadalmi reprezentáció, pontosabban a reprezentációk harca. Ezek a reprezentációk pedig lehetnek egyéni, de társadalmi megnyilvánulások is. Utóbbiak olyan megnyilvánulások, amelyeknek célja, hogy befolyásolják az egyéni mentális reprezentációkat (Bourdieu 1986).

A reprezentációk közti harc célja olyan hatalom kizárólagos birtoklása, amellyel adott valóságot lehet láttatni és elfogadtatni és a láttatás és elfogadtatás által újra fel lehet osztani a társadalmi világot, csoportokat lehet létrehozni és megszüntetni – hangsúlyozza Bourdieu.

„A harcok téje olyan hatalom, amely kikényszerítheti a társadalmi világ egyfajta szemléletét (vízióját) a fölosztás (divízió) elvei által. Mikor pedig ezeket az elveket sikerül elfogadtatni egy csoport egészével, akkor az elvek létrehozzák a jelentést és a jelentésről való közmegegyezést különösen a csoport azonosságáról és egységéről; ez pedig már a csoport azonosságának és egységének ténye” (Bourdieu 1986: 11).

S hogy miért van minderre szükség, miért kell állandóan újra fölosztani a társadalmi világot, miért küzdenek a reprezentációk? Bourdieu szerint nem léteznek „természetes” határok által körülhatárolt „természetes” tartományok. A határok mindig fölosztás eredményei, a fölosztásnak pedig többé-kevésbé van a realitásban is fellelhető alapja. Ez az alap egymás között hasonlóságot mutató elemek sokasága. Azonban az így kijelölt tartományok határai nem tökéletesek, a tartományok gyakran egybeesnek. Tehát egy tartomány mindig „*nagyrészt önkényes kényszerítések eredménye*” (Bourdieu 1986: 12), azaz „*a legitim elhatárolásért folyó csaták mezején egy előzőleg fönnállott erőviszony következménye*” (Bourdieu 1986: 12). A tartomány mindig „*szimbolikus és anyagi erőviszonyok*” pillanatnyi állása (Bourdieu 1986: 12). Tehát amikor azt vizsgáljuk, hogy milyen reprezentációk küzdenek egy adott tartomány uralásáért, milyen fölosztási elvet akarnak ezek a reprezentációk széles körben elfogadtatni, valójában azt vizsgáljuk, hogy milyen a szimbolikus és anyagi tőkek elosztása s az új fölosztási elv kinek segítene további szimbolikus és anyagi tőkefajta felhalmozásában. S mivel a regionalista beszéd célja az új fölosztási elv elfogadtatása, a regionalista beszéd performatív:

„(...) legitimként akar elfogadtatni egy új határdefiníciót, meg akarja ismertetni az így lehatárolt tartományt az uralkodó és legitim határmegvonás ellenében, amely ezt nem veszi figyelembe. A kategorizáció aktusa, amikor sikerül elfogadtatnia magát vagy amikor egy már elismert autoritás gyakorolja, önmagában is hatalmat jelent: az »etnikai« vagy »regionális« kategóriák éppen úgy, mint a rokonságiak, valamely realitást intézményesítenek, felhasználva a reveláció vagy a konstrukció hatalmát, mely a beszédben való tárgyasuláson (objektíváción) keresztül valósul meg” (Bourdieu 1986: 13).

Bourdieu szerint ez a „*társadalmi varázslás aktusa*” (Bourdieu 1986: 13). Ez a varázslás pedig azt jelenti, hogy megnevezés által hozunk létre valamit a tárgyi valóságban. Az, aki varázsol „*képes elismertetni a szavának azt a hatalmat, amit átmenetileg vagy véglegesen bitorol, amivel kikényszerítheti a társadalmi világ új szemléletét (vízió) és új fölosztását (divízió)*” (Bourdieu 1986: 13). Azonban ahhoz, hogy a varázslás sikeres legyen, hogy beszéd

által valami létrejöjjön, fontos, hogy a varázslatot végrehajtónak hatalma legyen, hiszen az aktus hatékonysága arányos az aktust végrehajtó hatalmával. Tehát az aktus sikeressége egyrészt az aktust végrehajtó elismertségében gyökerezik. Az aktus sikeressége, tudati hatása másrészt attól is függ, hogy a performatív beszéd mennyire megalapozott a „*csoporthatóságában*” (Bourdieu 1986: 13). Azaz: „*milyen hitet és elismerést fűznek hozzá a tagok; de egyúttal a csoport közös gazdasági és kulturális javaiban is, mert csakis akkor jön létre kapcsolat e javak között, ha azt a tulajdonosok határozottan helyesnek érzik*” (Bourdieu 1986: 13). Tehát az a fajta hatalom, amely csoportot tud létrehozni, úgy válik csoportteremtővé, hogy „*rákényszerít [a csoport tagjaira] közös szemléleti és fölosztási elveket, azaz egységes szemléletet az azonosságáról és azonos szemléletet az egységéről*” (Bourdieu 1986: 13).

S mivel az identitás pontosan azáltal létezik, hogy az identitást mások észlelik és elismerik, a regionalista mozgalmak másik fontos eleme a *manifesztáció* lesz, azaz az, hogy az, amit beszéd által megteremtünk hivatalossá váljon.

„A hivatalossá válás a manifesztáció által jön létre, amely jellegzetesen mágikus aktus (ez nem jelenti azt, hogy ne volna hatékony), mely által a gyakorlatban létező, virtuális, ismeretlen, letagadott csoport láthatóvá teszi magát más csoportok és saját maga számára, igazolva ezáltal ismert és elismert csoportként való létét, követelve az intézményesülést. A társadalmi világ szintén reprezentáció és akarat, és társadalmi értelemben létezni nem más, mint észrevéve lenni, méghozzá különállóként” (Bourdieu 1986: 14).

Mindezeket szem előtt tartva a szerző további két dologra hívja fel a figyelmet. Amikor regionalista beszédeket elemzünk egyrészt figyelni kell arra, hogy elemezzük azt, ami már létesült – nem elfelejtve, hogy ami létesült csak egy hatalmi felállás pillanatnyi képe – és ami reprezentáció, performatív beszéd, aminek pontosan az a célja, hogy létrehozzon valamit. S amikor „*tárgyilagosságra*”, „*tárgyasulásra*” törekvő beszédeket elemzünk szem előtt kell tartani azt is, hogy az elemzéssel már elismerjük az adott régió, tartomány, csoport valóságosságát. Hiszen azzal, hogy elismerjük tárgyi valóságukat és reprezentációikat, elismerjük a csoport létezését, az általa fölkinált fölosztási elvet is. S ezért már ez a fajta elismerés is szimbolikus hatást gyakorol:

„(...) mert az ismeretért és elismertségért folyó szimbolikus harcokban az »objektívnek« mondott ismérvek, még azok is, amelyeket a tudósok ismernek, fegyverként használatosak: olyan vonásokat jelölnek, melyekre alapozni lehet szimbolikus tetteket, mozgósítani lehet egy valóságos egység vagy az egységben való hit érdekében (a csoporton belül és kívül egyaránt). Idővel a legitim identitást hangsúlyozó és sulykoló akciók segítségével (olyanokkal, mint amelyeneket az iskola és a hadsereg gyakorol) a hit elérheti, hogy valóban megszületik az egység” (Bourdieu 1986: 15).

Összegezve, Bourdieu szerint a regionalista/nacionalista harc egyike a tisztán szimbolikus harcoknak. Olyan küzdelem, amikor a küzdők új fölosztási elvet akarnak elfogadtatni vagy a meglévő fölosztási elven belül szeretnének változásokat kieszközölni. Azaz

új határokat akarnak kijelölni, képezni. Oyan küzdelem, amikor valójában a társadalmi identitás kifejeződéseihez kapcsolódó szabályokat bolygatják fel, a meglévő uralkodó identitás ellenében láttatnak új identitást. Ennek a küzdelemnek a célja nem az, hogy a legitim identitás stigmái – például öltözködés, nyelv – eltörlődjenek. A cél az, hogy azt az értékrendet lehessen megváltoztatni, amely stigmatizálja ezeket az általánosan elfogadott értékeket, azaz uralkodóvá, láthatóvá, elfogadottá és elismerté tesz stigmákat.

„Valójában a stigma adja meg a regionalista vagy nacionalista lázadásnak nemcsak jelképi meghatározóit, hanem a gazdasági és társadalmi alapjait is, vagyis a csoport egységesítő elveit és a mozgósítás tárgyi kiindulópontjait” (Bourdieu 1986: 18).

Tehát egyszerre kell a fölosztási elv mentális leképeződéseit, reprezentációit vizsgálni, valamint a stigmákat, a fölosztási elv tárgyiasult formáit is. Hiszen a kettő együttesen képes csak hatást kiváltani. Ezért fontos megvizsgálni, hogy mely csoport milyen „határokat” szeretne kijelölni, elfogadtatni, milyen „határok” vannak jelenleg egy adott régió belül, s ezt a határképzést a fizikai térben hogyan próbálják „tárgyakkal” megerősíteni. Ezért válik fontossá a tér szimbolikus használata a régiók fölötti uralom kivívásában, kierőszakolásában.

A Bourdieu által felvázolt szempontok a Székelyföld esetében is érvények és szubsztanciálisak. A Székelyföld is olyan vidék, régió, amelyre több csoport – romániai románok és magyarok – igényt tart. S a régióhoz kapcsolódva, a régió léte vagy éppen nem léte alapozva, a régió tárgyi valóságában meggyökeresztelve, igyekszik az elit adott csoportokat – székelyek/magyarok, székelyföldi románok, románok – létrehozni, láttatni, elfogadtatni. Igyekszik különböző határképzési gyakorlakkal fölosztási elveket elfogadtatni és saját víziót legitimálni. A régió uralása által szimbolikus, gazdasági, kulturális tőkéhez jutni. De ezek a csoportok nemcsak igényt tartanak a területre, hanem kizárólagos igényt tartanak rá, *„ami a nemzeti történetek kulturális reprezentációinak szelektivitásában, a »problémásnak« tekintett jelenségek, elemek vagy időszakok kikerülésében vagy elfedésében is tükröződik”* (Patakfalvi-Czirják – Zahorán, 2017: 108).

Jelen dolgozat ezeknek a fölosztási, határképzési mechanizmusok egyik szeletét – a médiában lejátszódó határképző stratégiákat – veszi górcső alá. Ezeknek a mechanizmusoknak a működését mutatja be. Az általam vizsgált eset, az úzvölgyi katonatemetőben történt konfliktus tökéletes példája a románok és magyarok között létező, a regionális identitásért, régió uralásáért folyó klasszifikációs küzdelemnek.

Elsősorban adott egy szimbolikus jelentőséggel bíró tér: egy első és második világháborús katonai temető, egy olyan csata emlékhelye, ahol magyar és román katonák is harcoltak, és pontosan egymás ellen harcoltak.

Másodsorban, s erre a Hetedik fejezetben fogok részletesen kitérni, az a terület, amelyen az úzvölgyi katonatemető fekszik régóta egy adminisztratív vita tárgyát képezte. Arra két romániai megye is igényt tart: a terület jelenleg a többnyire magyarok lakta Hargita megyéhez tartozik, de a területre jogot formál a román többségű Bákó megye is. Tehát a terület uralásának célja valójában gazdasági tökefelhalmozás. A töke mozgása pedig román-magyar megyék, csoportok között történne – amely tökeáramlás általában konfliktusos, ha nyilvánosságot kap.

Harmadsorban, ezt a teret szimbolikusan megjelölte, kisajátította – vagy pontosabban fogalmazva, a terület tulajdonlására vonatkozó igényét kifejezte – mindkét érintett fél, Hargita és Bákó megye, pontosabban két település, a Hargita megyei Csíkszentmárton és a Bákó megyei Dormánfalva is. A katonatemetőt nemzeti szimbólumok egész sorával jelölték meg úgy a magyarok, mint a románok, s a teret szimbolikus események egész sorával töltötték fel. A szimbolikus eseményekhez pedig forgatókönyvszerűen zajló rituálékat, jól bejáratott nacionalista, regionalista diskurzusokat is rendeltek. Ahogy ez a régióban zajló szimbolikus gyakorlatokra jellemző (Bodó – Biró 2017).

Negyedsorban, mindkét fél elitje szimbolikus tőkét tudott kovácsolni magának ennek a térnek az uralására tett erőfeszítéseiből. Mindkét fél fel tudta ezt a konfliktust használni arra, hogy saját határait kijelölje, hogy saját fölosztási elvét kifejezze, saját identitását megjelenítse, saját vízióját népszerűsítse. Azaz olyan tevékenységet tudott végrehajtani, amely mások elismerését válthatták ki.

Az úzvölgyi eset nem egyedülálló a Székelyföldön, számos ilyen határképzést erősítő, létrehozó esemény zajlik a régióban vagy a régió kapcsán – lásd például a székely zászló ügyét (Patakfalvi-Czirják 2015, 2019, 2021) vagy Zahorán (2024) friss tanulmányát, amelyben több tíz ilyen esetet említ. Ezek köre általában nagy nyilvánosság épül s mindkét fél megpróbálja a konfliktusokat felhasználva saját identitását, igényeit kifejezni, újraalkotni, megerősíteni. Tehát az általam vizsgált eset jól bejáratott mechanizmusok sorába ágyazódik be. A következő alfejezetben ezeknek a Székelyföld szimbolikus uralásáért folyó határképző mechanizmusoknak néhány jellemzőjét mutatom be, kitérve azokra az elemzésekre is, amelyek a határképzés és a média viszonyát részletezik.

2.3.1. Székelyföld és a regionális identitások problémája Romániában

Mielőtt azonban a Székelyföldön működő szimbolikus térhasználati gyakorlatokra és leuralására vonatkozó mechanizmusokra kitérnék egy fontos szempontot szeretnék kiemelni. Méghozzá azt, hogy regionális identitásokról, régiókról beszélni Romániában rendkívül problémás. Noha Románia több eltérő, sokszínű régióból áll, az országban fellelhető, elismert társadalmi és politikai folyamatok egyik meghatározó eleme pontosan az, hogy ezt a

geokulturális sokszínűséget eltöröljék, az ebből fakadó regionális identitásokat megszüntessék, s *egységes nemzetállamot* hozzanak létre (részletesen lásd Kiss et al. 2020). Ebbe az egységes nemzetállami törekvésbe – amelyet Románia Alkotmányának első cikkelye is kimond – a regionalitás, regionális identitások nem férnek bele (A nemzetállami törekvések és azt, hogyan viszonyul ezekhez a törekvésekhez a magyar kisebbség a 4. fejezetben részletesen kifejtem).

Ilyen szempontból az egyik legkonfliktusosabb régió a Székelyföld, ahol egy, a románnal – gyakran – szembeálló identitás létezik. Egy olyan csoport él, amely kikezdi ezt a nemzetiesítő törekvést. Márcsak azzal, hogy a romániai magyarság magyarként határozza meg magát¹¹, ellehetetleníti az egységes román nemzetállam létrejöttét (Patakfalvi-Czirják – Zahorán 2017). Tehát a régióban – Bourdieu fogalmait használva – két csoport igyekszik saját fölosztási elvét elfogadtatni. Egy román nemzetiesítő törekvés küzd a magyar regionalista törekvéssel. Előbbi a régiót a román nemzetállamba kívánja beolvasztani, utóbbi élesen kíván elhatárolódni ettől a besorolástól, az uralkodó határok ellenében kíván régi-új határokat létrehozni, elfogadtatni, legitimálni. A magyarság küzd azért, hogy saját fölosztási elvét elfogadtassa, a csoport saját vízióját, identitását, valóságát láttassa és elismertesse. Ezt főleg szimbolikus tevékenységek sorozatával teszi, de célja egy fizikai térben is megjelenő határkijelölés manifesztálása. Azaz az autonómia elérése. Ez az autonómia pedig nemcsak szimbolikus, de gazdasági tőkefelhalmozással is járna. Bourdieu ezeket a folyamatokat a következőképpen határozza meg:

„Mihelyt a tartományi vagy nemzetiségi kérdést objektíve fölteszi akár csak egy nyugtalan kisebbség is (amely a gyöngeségéből is hasznot húzhat, ha a tanúságtétel és a provokálás tisztán szimbolikus stratégiájával játszik, hogy jelképes vagy kevésbé jelképes visszavágásokat kapjon és ezzel de facto elismertesse magát), minden kijelentés a tartományról érvként működik, mely annak arányában, hogy milyen szélesen válik ismertté, kedvez vagy árt a tartomány elismertetésének és ezáltal létének.” (Bourdieu 1985: 15)

Tehát látható, hogy amennyiben egy kisebbségi csoport láttatni kívánja magát s önmagának földrajzi helyet is követel, megbolygatja az addig fennállt fölosztási elvet, szembemegy az uralkodó vízióval. Jelen esetben az, hogy a Székelyföld régiót a romániai magyarság megpróbálja kisajátítani, s nemcsak etnikai határokat képez önmaga és a többségi románság között, de saját terét szimbolikus eseményekkel, jelekkel ki is jelöli, megbolygatja a Romániában uralkodó nacionalista víziót. Azt az uralkodó víziót miszerint Románia egységes nemzetállam. *„Az etnikai markerek mentén kijelölt régió elismertetése egy adott nemzetállami keretben a határtermelési mechanizmusok etnicizálódását segíti elő, ez jellemzően így működik Székelyföldön”* – foglalja össze a folyamatokról Patakfalvi-Czirják és Zahorán (2017: 111),

---

¹¹ Számos arra vonatkozó elemzés, vizsgálat létezik, amely a székelyföldiek vagy tágabban az erdélyi magyarok identitásképét vizsgálja: lásd például Papp Z. 2012, 2014b, 2023, Veres 2012, Márton 2023, Zsigmond 2023.

majd hozzáteszik: „A kulturális különbségek felmutatásának aktusa és elismerése mint a lokalitáshoz kapcsolt identitás markere a régió elismeréséért folytatott harc fontos eleme.”

Jelen dolgozatban arra nincs lehetőségem, hogy Székelyföld történeti, demográfiai, politikai, társadalmi képét, a székelyföldi identitás történetét részletesen megfessek. Ennek a kérdéskörnek bő szakirodalma van (lásd például a *Székelyföld története* háromkötetes monográfiát, Bárdi Nándor munkáit – Bárdi 2014, Stefano Bottoni munkáit – például Bottoni 2008, 2017, illetve a KAM Intézet munkáit). Azonban két, a Székelyföld szempontjából és jelen írás szempontjából fontos szempontot felvillantánék. Egyrészt kitérnék a székelyföldön fellelhető regionális identitások néhány jellemzőjére – azaz a székelyföldi magyarok és a székelyföldi románok identitásképeire, önreprezentációs képeire, illetve arra, hogy ezek hogyan jelennek meg a médiában. Másodsorban a Székelyföldre jellemző szimbolikus térhasználati gyakorlatok jellemzőit, korszakait ismertetem, román és magyar szemszögből. Ez a két szempont – identitások jellemzői és ezek térbeli kifejeződése – szubsztanciális Bourdieu regionális identitásért, a régiók szimbolikus uralásáért folyó klasszifikációs küzdelmek során.

2.3.2. Regionális identitások a Székelyföldön: ki a többség és ki a kisebbség?

A székelyföldi identitások esetében – amennyiben csak a román és magyar identitásokat vizsgáljuk, a többi térségben élő csoport identitásáról, például romák, eltekintünk¹² – egy fontos kérdés merül fel: ki a kisebbség és ki a többség? Országos szinten, noha a magyarok alkotnak számbeli kisebbséget, ebben a régióban többségben vannak a románokkal szemben. Illetve fordítva: a románok a székelyföldi régióon belül kisebbségben vannak, noha ők alkotják országos szinten a többséget. Ennek az egyensúlyi elmozdulásnak, fordított aszimmetriának számos következménye van. Egyrészt, ahogy Biró (1996: 257) fogalmaz: ebben a régióban a „nemzetalkotó többség jogi/adminisztratív hatalmi pozíciójából termelődő aszimmetria egyszerűen nem érvényesül, illetve csak nagyon ritkán érvényesül. Ehelyett a székelyföldi régióban román-magyar viszonyban éppen fordított előjelű aszimmetriát tapasztalhatunk, amely alapvetően mentális/szimbolikus konstrukció, s amelyben a magyar fél van »fent«, és a román fél van »lent«” (Biró 1996: 257). Vagy ahogy Zahorán (2013: 178) fogalmaz, ebben a régióban: „Mind a magyar, mind a román közösség tagjai egyszerre érzik magukat többséginek – a magyarok tényleges, helyi számbeli többségükből, a románok pedig államalkotói státuszukból kifolyólag – és kisebbséginek – a magyarok országos, a románok helyi helyzetük alapján. A többségi tudat a dominancia igényével, míg a kisebbségi a sérelmi diskurzus művelésével jár, mégpedig mindkét csoportnál egyszerre.”

---

¹² Székelyföldi romákról szóló tanulmányokért lásd: Bodó 2002, Biró – Jakab 2020, Biró – Jakab 2024

Tehát a régióban egyszerre tekint magára többségként és kisebbségként mindkét csoport, ez pedig identitásképzésben, önreprezentációjukban és a média(ön)reprezentációkban is megnyilvánul. Ez az aszimmetria és fordított aszimmetria azonban csak a rendszerváltást követő időszakban vált ennyire hangsúlyossá, az 1989 előtti rendszerben egyértelműen a román volt a „prioritizált” fél. A következőkben a rendszerváltás előtti és utáni időszak néhány jellemzőjét vázoló fel, jellemzőket, amelyek kihatottak a székelyföldi románok és magyarok életére, mindennapi életvezetésére, identitására és (ön)reprezentációira.

a. Székelyföldi románok helyzete és önreprezentációi¹³

A székelyföldi tömbmagyar vidéken – tehát Hargita és Kovászna megyében – a román-magyar együttélésben a románok helyzetét illetően két korszakot lehet elkülöníteni: a rendszerváltás előtti korszakot és a rendszerváltást követő korszakot. E két korszakban teljesen eltérő módon szerveződik a régióban élő román közösség mindennapi életvezetése, a román-magyar együttélés, a román-magyar találkozások teljesen más rendszerben, teljesen más szabályokat, célokat követve jönnek létre és működnek. Mindezekben pedig fontos szerep jut a különböző székelyföldi intézményeknek, hiszen az intézményekre lehetett, akár különálló, elhatárolódó román és magyar világokat¹⁴ építeni, intézmények elfoglalása, létrehozása által lehetett ezeket a világokat szélesíteni, illetve az intézmények működtetése által lehetett a mindennapi életvezetést zökkenőmentessé, kényelmessé, legitimé tenni. Mindemellett nemcsak az intézményeknek volt fontos szerepe, hanem az intézmények uralásának is, hiszen „*e régió emberének gondolkodása szerint egy intézmény mindig olyan nemzetiségű, amilyen a vezetője, illetve amilyen a vezetője, olyan érdekek szolgálatában áll*” (Biró – Gagyai 1996: 95)

A rendszerváltás előtt, az 1980-as években a román világ kiszélesítése zajlott a Székelyföldön. Ez a román világ pedig arra alapozott, hogy a különböző fontos helyi és megyei intézmények vezetői pozícióba román nemzetiségűek kerüljenek, illetve román intézményeket hozzanak létre. Ebben az időszakban a magyar eliteket ebben a régióban fokozatosan román nemzetiségűekre cserélték le, így a párt- és belügyi funkcionáriusok román nemzetiségűek le(he)ttek, a hadsereg magyar tisztjeit leszerelték, az adminisztráció közép- és felső vezetését

---

¹³ Jelen alfejezet az alábbi tanulmányomra épül: Sarány O. (2024): Hálózatok és reprezentációk. Székelyföldi „román” intézmények a székelyföldi román nyelvű sajtóban. *Korunk* 35(7.): 13–22.

¹⁴ A világ kifejezést Birótól és Gagyitól kölcsönözöm, akik szerint: „... »világ« szó metaforaként a helyileg megszerveződött és működő magyar, illetve román társadalmat jelöli” (Biró – Gagyai 1996: 64). A szerzők szerint: „[Csíkszeredában] a magyar és a román világ mind működésében, mind pedig szerveződési intencióiban jól láthatóan és következetesen elkülönül egymástól, de ugyanakkor ez a két világ egyetlen fizikai térben él egymás mellett; igen magas a találkozások száma” (Biró – Gagyai: 64)

románokra cserélték, elkezdtek román tanárokat betelepíteni, román tannyelvű iskolákat, osztályokat létrehozni, román nemzetiségű főtanfelügyelő és -helyettes lett stb. Mindez természetesen „felső, külső támogatással történt, a helyi román elit egy kis csoportjának (alig néhány tucat személy) aktív közvetítése és közreműködése révén. Az extenzió azt jelentette, hogy a helyi román társadalomnak egyre újabb és újabb strukturális kereteit hozták létre (új vezetői pozíciók, új intézmények, új rendezvények stb.), amelyeket a helyi román társadalom igyekezett feltölteni, tartalommal telíteni. A helyi elit teljesítette a fentről kapott keretteremtési utasításokat, s ő maga is tett ilyen jellegű javaslatokat, kísérleteket” (Biró – Gagyai 1996: 77–78). Tehát a helyi román világ egyre rendszerezettebbé vált, azáltal, hogy a helyi román elit megpróbált, az országos elit támogatásával egy intézményi hálózatot kialakítani. Egy olyan intézményhálót, amely lehetővé tette a helyi román közösség számára azt, hogy a mindennapi életvitelük gördülékeny legyen. Ezt pedig többnyire sikeresen teljesítették. Az egyre kiteljesedő román világ pedig igyekezett a helyi magyar világot távol tartani önmagától, leszakadni arról.

Az 1989-es rendszerváltást követően hasonló folyamatok – tehát az elitek lecserélése, az intézmények elfoglalása, új intézmények létrehozása és ezáltal a világ kiszélesítése – zajlottak le a magyar részről is, csak sokkal gyorsabban. A rendszerváltást követően a magyarok a különböző intézményeket, gyárat, adminisztrációt, ezen intézmények vezetői pozícióit visszavették, a román és magyar iskolákat szétválasztották, a helyhatósági választásokat 1992-ben magyar elitek nyerték meg, a tereket magyar nemzeti jelképekkel jelölték meg stb. (Biró – Gagyai 1996: 77–78) Tehát az intézmények visszafoglalásával, új intézmények létrehozásával elkezdtek a magyar világot szélesíteni, rendszerezni. Mindez pedig azt jelentette, pontosabban mindezzel párhuzamosan az történt, hogy az, ami az 1980-as években fokozatosan végbement a román oldalon, 1989-ben majdnem teljesen összeomlott. Ahogy a rendszerváltást követően magyar világ egyre jobban nőtt, a román világ úgy kezdett el egyre jobban zsugorodni. Ennek fő oka az volt, hogy 1989 előtt a székelyföldi románság szinte teljes mértékben az államra, az országos elitre támaszkodott. Így az állami apparátus összedőlését követően ennek a közösségnek az újraszervezése rendkívül nehéz volt: „a civil társadalom rendkívül gyenge volt, közösségépítésük ráadásul olyan közegben zajlott-zajlik, amelyben számos román és magyar politikai erő máig a nemzeti eszmét, adott esetben az agresszív nacionalizmust használja fel legitimációs és mozgósító eszközként” (Zahorán 2012: 31).

Mindezeknek hatására az 1989-es változásokat követően a székelyföldi románság számos területről kiszorult. Így míg például a nyilvános, formális események – ünnepek, rendezvények stb. –, amelyek az 1989-es eseményekig a román-magyar együttélést szimbolizálták, magyar rendezvényekké váltak (Biró – Gagyai 1996: 66). De hasonlóan különvált, a románról levált és kiszélesedett az ügyintézés és számos új magatartásforma jelent meg a régióban (Biró – Gagyai

1996: 66). Az egyik jellemző magatartásforma a magyar és román életterek fizikai, de főleg mentális/szimbolikus elkülönítése, egymás mellett való működtetése volt (Biró – Bodó 1996). Biró és Bodó szerint ez az elkülönülés nem teremtett versenyhelyzetet, nem vezetett konfliktusokhoz az itt élő etnikumok között, hiszen ez az egymás mellett élés arra alapozott, hogy mind a két világ úgy tett, mintha az erőforrásokat egymás között felosztotta volna: „*E viszonyok érdekessége az, hogy az erőforrások tekintetében nincs tényleges, kimutatható felosztás, a három¹⁵ etnikumhoz tartozó személyek számára nagyvonalakban ugyanazok a lehetőségek adottak, azonban mentális/szimbolikus síkon rendkívül erőteljesen elválasztódnak egymástól, szinte oly mértékben, mintha külön-külön jelentős saját erőforrásokkal rendelkeznének.*” (Biró – Bodó 1996: 265) Erőforrásokként lehet tekinteni az intézményekre is, amelyek lehetővé tették az egymás mellett élést: „*Közismert, gyakran hivatkozott etnicitásfölmutató szabály például az, hogy választáskor az etnikai határt kell követni, az etnicitást hangsúlyozó nyilvános ünnepeken illik résztvenni, az etnikai alapon szervezett tiltakozásformákban részt kell vállalni, etnikai alapon illik sajtót vásárolni vagy rendelni, a gyereket etnikai alapon kell iskolába íratni, a társadalmi élet szereplőit nem érdekek, eredmények alapján, hanem etnikai alapon kell megítélni, stb.*” (Biró – Bodó 1996: 266)

Egy másik magatartásforma, amely a székelyföldi románokra volt jellemző az 1989-es rendszerváltást követően az a privát szférába való visszavonulás és az intézményi öngettősödés. Ez azt jelentette, hogy a korábban a fontos intézményeket uraló helyi román elit visszavonta a korábbi román világ határait, és elkezdett új, biztosan román helyeket kialakítani. A legfontosabb román intézmények a rendszerváltást követő időszakban a román iskolák¹⁶, az ortodox egyház¹⁷ voltak, illetve olyan állami intézmények, amelyek megmaradtak „román” intézménynek. Ezek a „román” intézmények azok, amelyeknek vezetőit nem a helyi magyar elit adta – például a rendőrség, a csendőrség, katonaság, prefektúra, útlevélosztály, a megyei román napilap stb. (Biró – Gagyai 1996) Így Tánczos (1998) szerint egy kettős hatalmi szerkezet jött létre a székelyföldi térségben: a választott önkormányzatok magyar, a központi (állami) intézmények román „kézben maradtak”. „*Napjainkra egyértelművé vált, hogy – ellentétben az ismétlődően visszatérő szólamokkal – nem szűnt meg a román állam »tekintélye« a Székelyföldön, és a magyar autonomista mozgalom sem érte el célját. Ugyanakkor valóban bővültek az önkormányzatok jogkörei és lehetőségei, illetve sikerült biztosítani a magyar kisebbség etnokulturális reprodukciójának feltételeit – végeredményben a nemzetállami*

---

¹⁵ Az említett három etnikum: román, magyar, roma

¹⁶ A székelyföldi román iskolák rendszerváltást követő első évtizedről: Mihalcea – Liță 2001, Androsiac 2001

¹⁷ A székelyföldi ortodox egyház helyzetéről, szerepéről lásd: Zahorán 2012, Suditu – Nițescu 2001

doktrínával szemben” (Zahorán 2024: 81) – összegzi erről a hatalmi megoszlásról Zahorán. S ebben a rendszerben – amely azért ingatag s néha konfliktusba csap át – a román-magyar konfliktusok szimbolikus síkra helyeződtek át.

Biró és Gagyí szerint a székelyföldi román intézmények a rendszerváltást követően nem álltak egységes központi irányítás alatt – ahogy az volt 1989 előtt –, hanem minden intézményt külön-külön egy-egy elitcsoport irányított, befolyásolt. Emellett ezek az intézmények nem feltétlenül etnikai – tehát román identitást megőrző, felerősítő – intézményként működtek, hanem főleg gazdasági és politikai jellegű csomópontokként. Ezek továbbra is sok támogatást kaptak a központi elitől, látványosan fejlődtek. Azonban, noha azonos alapon, célok alapján működtek, ezek az intézmények nem álltak össze egységgé, nem hálózatosodtak. Ennek pedig több oka volt. Többek között az, hogy a központi elit állandóan változott, tehát a támogatók és a támogatottak is állandóan változtak. Szintén hozzájárult az intézmények pontszerű működtetéséhez az, hogy a csomópontokat működtető román csoportok más érdekek szerint működtették ezeket. Emellett ezek a csomópontok a helyi románság képviselőit is csak kis mértékben vállalták fel, pontosan amiatt, mert egyéni szinten fejlődtek, egyéni szinten építettek kapcsolatot a központi vezetéssel s egyéni szinten kértek működési támogatást. S ahogy egyes helyek megerősödtek, megjelentek a versenyek és konfrontációk is a különböző csomópontok, intézmények között. Így a rendszerváltást követően a román elit tagolt lett, tagolt a társadalmi pozíciók és a gazdasági érdekek szerint, nem is próbált meg hálózatosodni (Biró – Gagyí 1996).

Az egyetlen szervezet, amely megpróbálta hálózatba foglalni a Székelyföld területén élő románságot az az ortodox egyház volt, „*amely gyakorlatilag az egyetlen, a régió teljes területén jelen lévő román »társadalmi szervezet«*” (Zahorán 2012: 32). Az ortodox egyház ilyen jellegű tevékenységében kimagasló szerepe volt a Kovászna–Hargitai Ortodox Püspökség (Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei) 1994-es megalapításának. A püspökség nemcsak a vallási-lelki gondozás feltételeit teremtette meg – azaz templomokat, kolostorokat újjátott fel, épített, ingatlanokat vásárolt, illetve a lelki gondozáshoz szükséges humán erőforrást is előteremtette – , de közösségi, kulturális és szociális tevékenységet is folytat: több román kulturális szervezetet, egyesületet támogat, kiadót működtet és saját lapot jelentet meg, rendezvényeket szervez, szimbolikus térfoglalási gyakorlatot, karitatív tevékenységet folytat stb. (Zahorán 2012) Az ortodox egyház szintén közreműködött a Kovászna, Hargita és Maros Megyei Románok Civil Fórumának megalapításában is. A kezdetben 12, napjainkban 50 körüli székelyföldi román civil szervezetet magába foglaló fórumot 2005-ben alapították Csíkszeredában, a Kovászna–Hargitai Ortodox Püspökség székházában. Az alapításkor a fórum tiszteletbeli elnökévé Ioan Selejant, a Kovászna–Hargitai Ortodox Püspökség vezetőjét választották. A Fórum célja, a 2022-ben megválasztott vezetőség szerint „*a Fórum vezetése által az alkotó szervezeteknek nyújtott, a*

*román nemzeti identitás megőrzéséhez és megerősítéséhez szükséges támogatás növelése a térségünkre jellemző soknemzetiségű és többfelekezeti környezetben, valamint a három megye román közösségeinek érdekeinek, értékeinek és szimbólumainak a védelme*¹⁸. A Fórum tevékenysége széleskörű – rendezvényeket, eseményeket szervez, a románokat érintő vélt és valós törvénytelenések, a székelyföldi románokat érintő diszkrimináció ellen lép fel, például harcol a magyar nyelvű feliratok, kizárólag magyar szimbólumok használata ellen, a magyarok és románok lakta székelyföldi települések közti egyenlőtlen állami finanszírozás ellen stb.

Mindezeket – illetve a székelyföldi románság heterogenitását (Zahorán 2024) – figyelembe véve elmondható, hogy egységes székelyföldi román identitásról, egyáltalán egységes székelyföldi románságról, román csoportról nem lehet beszélni. Még akkor sem, hogyha a romániai román közdiskurzusokban a székelyföldi románság egységesként, jól körülhatárolható jellemzőkkel, identitással jelenik meg (Zahorán 2024). Tehát a székelyföldi románok közdiskurzusokban való megjelenése nem feltétlenül egyezik meg a valósággal. Ennek a megjelenésnek pedig a fő jellemzője az, hogy a székelyföldi románokat a székelyföldi magyarok elnyomják, kisémmizik, lenézik.

Biró (1998) szerint kétfajta Székelyföldkép létezik a romániai román és a magyarországi magyar nyilvánosságban – hogy ezek a képek mennyire gyökereznek a valóságban más kérdés. A magyarországi nyilvánosság szerint Székelyföld „csodálatos vidék”, maga a Kánaán, míg a román nyilvánosság szerint Székelyföld egy „intoleráns vidék”, ahol az ott élő román kisebbséget a székelyföldi tömbmagyarság elnyomja, ahol a románok idegenek, másodrendű polgárok, ahol a román kultúrát, történelmet hagyják pusztulni, nem tisztelik. A székelyföldi románok „nehéz helyzetéről” szóló diskurzust Har-Kov problémának (a Har-Kov probléma gyökereiről lásd Zahorán 2024) szokták a szakirodalomban nevezni. Ezt a diskurzust „több száz újságcikk, hivatalos és nemhivatalos panasz, illetve följelentés, parlamenti vizsgálat és kormánydokumentum, meg nem számlálható közéleti és magánvélekedés alkotja. A közéleti szereplők és a hivatalok állásfoglalásai ezt a diskurzust PROBLÉMÁVÁ, legitim és meg nem kérdőjelezhető romániai valósággá változtatták.” (Biró 1998: 170–171). Ez, ahogy Biró kiemeli, egy teremtett probléma, amely „igazából csak akkor létezik, ha a médiákban minél több szó esik róla” (Biró 1998: 173). S ahogy azt Biró (1998), de Zahorán (2014, 2016, 2024) is kimutatta, ahogy arra Kiss, Toró és Jakab (2022) is utal, s ahogy ez a dolgozat is jelzi: erről a jelenségről, a román-magyar együttélés problematikusságáról gyakran ír a média.

---

¹⁸ Részletekért lásd: <https://www.zi-de-zi.ro/2022/03/08/conducere-noua-pentru-forumul-civic-al-romanilor-din-covasna-harghita-si-mures/>

Biró (1998) szerint a Har-Kov probléma médiabeli megjelenésének több jellemzője van. Ha ez az ügy, diskurzus a médiában megjelenik, sohasem önmagában jelenik meg, hanem mindig van egy fontos és megkérdőjelezhetetlen hordozó közege, amit nem lehet vitatni, amelynek igazságtartalma evidens: *„A magyar médiákban az eseti konkrét problémák rendszerint a sérelem sörényébe kapaszkodva jutnak be a közéleti arénába. A román médiákban viszont az egyes konkrét problémák rendszerint a nemzeti érdekekbe fogózkodnak.”* (Biró 1998: 174). Ezek az átfogó keretek pedig azt is lehetővé teszik, hogy az eseti, helyi, kicsi problémákból nagyot és jelentőset lehet kreálni, *„s a nagy és jelentős probléma fölmutatásában, a Har-Kov probléma fontosságának igenlésében pedig ily módon soha nincs szünet”* (Biró 1998: 175). Ugyanakkor, húzza alá Biró (1998: 175): ezek a Har-Kov ügrről szóló médiareprezentációk általában először a központi médiákban jelennek meg, onnan szivárognak le a lokális, regionális médiába. *„Először valami odafent válik fontossá, s csak utána jelenik meg idelent. Miközben úgy tálalódik, mintha lenti probléma lenne. Ezért minden helyi probléma inkább ürügynek látszik, mintsem reális helyi gondnak”* (Biró 1998: 175). Biró szerint tehát ezeknek a román-magyar problémáknak a termőtalaja nem a mindennapi hétköznapok világa, mégcsak nem is a konfliktusból tökélet kovácsoló központi politikusok. Ez a termőtalaj *„sokkal inkább mentális és magatartásbeli berögződések halmaza. A Har-Kov probléma a magatartásokban és a mentalitásokban rejlő »valóságokra« alapoz, s ezért olyan erős”* (Biró 1998: 175). Biró (1998) szerint a Har-Kov probléma eltérő stratégiákkal jelenítődik meg a székelyföldi román és magyar nyelvű médiákban: a román nyelvű média sokkal explicitebben, afirmatívabban fogalmaz, a magyar nyelvű média sokkal több összekacsintást, utalást tartalmaz. Ez az eltérő problémabemutatói stratégia pedig hozzájárul ennek a problémának az állandó újratermeléséhez, megerősítéséhez. Noha a stratégia eltér, a két média témakezelési technikája hasonló. S a legszembetűnőbb hasonlóság a negatív jövőképek közelbe hozásában, az ördög folyamatos falra festésében rejlik. Ez a technika az egyedi eseteket burokba zárja.

„Ez az eljárás csak az érzelmi elutasításra vagy az elfogadásra nyújt lehetőséget, az értelmezést, az aprólékos vizsgálatot eleve kizárja vagy lehetetlenné teszi. Minden egyedi, eseti problémát felnagyít, elütoz és mitizál, miközben folyamatosan rákényszerít arra, hogy ne az egyedi eseményre, hanem – az egyedi esemény ürügyén – a román-magyar viszony problematikus voltára és csak arra függesszük a tekintetünket. Közben arról sem feledkezik meg, hogy mindkét oldalon folyamatosan termelje az „ellenfelet”, akinek köszönhetjük a negatív jövőképet.” (Biró 1998: 177)

Ez a burokba zárás azonban a történetek keretezését nem határolja be. Azaz az egyedi esetet bármilyen keretben be lehet mutatni. Ez pedig azt jelenti, hogy az egyedi esetből – például az úzvölgyi konfliktusból – bármit ki lehet hozni, azt bárki bármire használhatja – ameddig román-magyar viszonyról beszél. Mindezek, amikről Biró ebben a jellemzésben beszél – mindkét csoport egyszerre többség és kisebbség, fér és nem fér hozzá erőforrásokhoz,

egyedi eseteket nagyít fel, s nemzeti/kisebbségi keretbe ágyazza azokat – megjelenik saját esettanulmányomban is. Ezekre a médiaanyagok elemzésénél részletesen kitérek.

A Har-Kov probléma diszkurzív jellemzőit Zahorán (2024) foglalta össze, és általában azt is, hogy milyenek a székelyföldi románok (ön)reprezentációi. Eszerint:

„A székelyföldi románok egyszerre »államalkotó« többségi és »számbeli« kisebbségi státusza alapvetően határozza meg közösségi diskurzusaikat és a belőlük építkező (ön)reprezentációkat. A többségi igények és a kisebbségi helyzetből fakadó szükségletek ellentmondásossága olyan feszültséget generál, amely egy időben nyilvánul meg triumfalista és domináns, valamint sérelmi, áldozati és védekező attitűdökben. Különösen az utóbbiak a jellemzők, a régióban élő románok elitcsoportjai ugyanis többségiként szemlátomást méltatlannak érzik kisebbségi pozíciójukat a román nemzetállam kellős közepén, egy olyan viszonyrendszerben, amely hagyományosan a többség–kisebbség hierarchiára épül.” (Zahorán 2024: 102)

Ezeket a székelyföldi román (ön)reprezentációkat – a média mellett – több aktor alkotja meg. Vannak a helyi szereplők, azaz a helyi „román” intézmények vezetői, munkatársai, a régióban működő állami vállalatok, a hadsereg, rendőrség, csendőrség, titkosszolgálatok vezetői, az ortodox egyház képviselői és a civil, kulturális intézmények munkatársai. Emellett léteznek külső szereplők is, akik nem Székelyföldön élnek, gyakran nem is székelyföldiek, mégis markánsan alakítják a román-magyar diskurzust, felszólalnak a székelyföldi románok ügyében. Ahogy Zahorán (2024: 83) fogalmaz: *„a Székelyföldön kívüli aktorok ugyanolyan elkötelezettséggel szólalnak fel a térségbeli románok nevében, mint az ottaniak, a régió kívüli származás tehát nincs számottevő hatással az önreprezentációk tartalmára”*.

Zahorán (2024) szerint a székelyföldi románok önreprezentációi sok hasonlóságot mutatnak a kisebbségi önreprezentációkkal – azaz hangsúlyos eleme a marginalizáltság, az elnyomottság, a félelem és a sérelem –, ami kiegészül a többségi mentalitással, azaz azzal, hogy ők a domináns, államalkotó nemzet. A szerző ötfajta diskurzuskategóriát különít el a székelyföldi románok (ön)reprezentációs gyakorlataiban. Az első ezek közül a *nemzetállami diskurzus*, amelynek egyik központi eleme, hogy a román állam elvesztette a tekintélyét ebben a régióban – ez ugye a korábban részletezett eseményeknek az eredménye –, s emiatt a nemzetállami eszme védelme kiemelten fontos kell legyen ebben a régióban. Ez a diskurzus elutasítja a magyar jogokat, ezeket összeférhetetlennek tekinti a román nemzetállami érdekekkel és árgus szemekkel figyeli Magyarország tevékenységét. A második diskurzustípus a *civil diskurzus*, amely a fenyegetettségre és románokkal szembeni diszkriminációra alapoz. Ezt a diskurzus főleg a korábban említett Kovászna, Hargita és Maros Megyei Románok Civil Fóruma vállalja fel, és a civil, kulturális életben tevékenykedők álláspontját közvetíti. Eszerint a székelyföldön élő románok – mint egy és egységes csoport – állandóan ki van téve a magyar elnyomásnak, jogaik, érdekeik állandóan sérülnek, a közösség, amelyet „saját országában” még az állam is magára hagyott, pedig fokozatosan fogy. *„Forgalmazói rutinosan alkalmazzák az*

emberi jogi érvkészletet és hivatkoznak az alulról való (civil) szerveződésre, de jellemző még a magyar kisebbségi diskurzusokból is ismerős sérelmi, áldozati szemlélet, a létbizonytalanság érzete és a többség iránti bizalmatlanság (a székelyföldi magyarok többségi attitűdje itt gyakran »románellenességként« értelmeződik).» (Zahorán 2024: 91) Ennek az elnyomásnak az okait a magyar önkormányzatok politikájában és a román érdekképviselet gyengeségében látják a diskurzus alakítói. A harmadik diskurzus kategória az *ortodox egyházhoz* köthető. Ez a diskurzus arra hívja fel a figyelmet, hogy milyen nehéz az egyház helyzete a Székelyföldön. Ugyanakkor a papok megnyilvánulásai keresztény szelleműek, azaz a békés együttélést hangsúlyozzák. A negyedik diskurzus kategória a *modernizáció diskurzusa*. Eszerint a székelyföldi térséget modernizálni kellene, ennek pedig egyetlen módja, hogyha jobban integrálják ezt a térséget a román államba. Azonban ez az integráció a magyar regionalista törekvések miatt nem valósulhat meg. Ez a diskurzus megkérdőjelezi a székelyföldi öngazgatás gazdasági alapjait, egyáltalán a magyar elitek kompetenciáit. Az ötödik diskurzus kategória a *történeti – főként tudományos – diskurzus*, amely azt „igyekszik tudatosítani, hogy a délkelet-erdélyi románokat kulturális és egyéb emlékeik, értékeik és hagyományaik a régió konstitutív tényezőjévé teszik” (Zahorán 2024: 99–100). Jelen diskurzustípusok mindegyike megjelenik saját elemzésemben is, kisebb-nagyobb mértékben. A leghangsúlyosabban a nemzetállami érdekeket aláásó magyar közösség, a gyenge román állam, aki elengedte a székelyföldi románok kezét és az „elnyomott” román közösség toposza jelenik meg, ezeket a pedig általában Székelyföldön kívüli aktorok, illetve helyi román vezetők artikulálják. Mindezekről részletesen az esettanulmány elemzésében írok.

a. Székelyföldi magyarok helyzete és önreprezentációi

A székelyföldi, vagy általában véve az erdélyi magyarok helyzetéről, identitásképéről és (ön)reprezentációiról számos elemzés jelent meg az elmúlt három évtizedben¹⁹. Ezek az elemzések pedig különböző szempontból, különböző módszertant alkalmazva mérik fel a székelyföldi/erdélyi magyarok identitását, identitásképét, kötődéseit, auto- és heterosztereotipizálását stb. Jelen dolgozatban mindezeket módszeresen végigmenni nincs lehetőségem, ugyanakkor nem is célokom. Ahogy nem célokom kitérni annak a szakirodalomnak a részletesebb bemutatására sem, amely azt vizsgálja, hogy mi az identitás, mi a kulturális és nemzeti identitás közti különbség, mi a szerepe állampolgárságnak az identitásképben stb. Ezen dolgozat, noha hasonló kérdéskört vizsgál, másfelől közelíti meg azt. Én a médiában megjelenő,

---

¹⁹ Ezek közül pár, a teljesség igénye nélkül: Veres 2005, 2020, Veres et al. 2012, Papp Z. 2017, 2018, Bárdi et al. 2020, Kiss – Barna 2013

román-magyar konfliktus során előlépő auto- és heterosztereotípiákat vizsgállok. Azt, hogy a székelyföldi román és magyar nyelvű média szerint milyen a székelyföldi románok és magyarok identitása és ezek között milyen különbségek vannak. Ezek közé hogyan lehet éles határt vonni. Hogy melyik csoport hol helyezkedik el a mezőn és milyen pozíciókat akar megkaparintani magának. Jelen elméleti áttekintőbe ezért csak olyan szempontokat fogok beemelni, amelyeket az esettanulmányom szempontjából fontosnak tartok, amelyek az esettanulmány során is előtérbe kerültek. S mivel az erdélyi/székelyföldi magyarok (identitás)jellemzőit a 2.4.6. alfejezetben, valamint a 4. fejezetben is taglalom, itt csak néhány fontos székelyföldi jellemzőt ismertetek.

Ahogy a székelyföldi románokét, úgy a székelyföldi magyarok történetét, demográfiáját sem ismertetem. Azonban néhány történeti szempontot jelen alfejeztbe is beemelek, ahogy azt tettem a székelyföldi románok esetében. A székelyföldi magyarok esetében is el kell különíteni két periódust, a rendszerváltás előtti, illetve a rendszerváltást követő időszakot. Ahogy azt az előző alfejezetben felvázoltam, a rendszerváltás előtt a Székelyföldön a román világ kiszélesítése zajlott, a magyar világ kárára: *„a kommunista rezsim egyidőben több síkon is a homogenizációt szorgalmazta, s csak ellenőrzött keretekben vagy a privát szférában jelenhettek meg a magyar vagy a cigány etnicitáshoz tartozó elemek.”* (Biró 1998: 260) Erről a jelenségről a következő alfejezetben részletesebben írok.

Mindez az 1989-es változásokat követően megszűnt – erre is reflektáltam az előző alfejezetben –, s a privát szférába beszorított etnicitás megélése kiszabadult és elszabadult. Ahogy Biró (1998) kiemeli: olyan nagymértékben megnőtt az etnicitásfelmutató események száma, hogy ebben a régióban az etnicitás, etnikai határépítés restaurációjáról lehetett a 90-es években beszélni.

“A »restauráció« kifejezés használata kettős értelemben is indokolható. Egyrészt azzal, hogy az etnicitás fokozódása sok esetben korábbi hasonló történelmi periódusokra való hivatkozással, vagy korábban is alkalmazott eljárásokkal történik (magyar oldalon például viszonyítási pontot jelentenek a harmincas évek, a bécsi döntés utáni észak-erdélyi helyzet, az 1968-as alku utáni helyzet, de vonatkozási pontként szolgálnak időnként a korábbi román hatalmi kísérletek is). Ugyanakkor restaurációnak nevezhető az etnicitás növekedésének folyamata azért is, mert jól kimutathatóan korábbi állapotok, helyzetek részleges vagy teljes visszaállítását eredményezi (...).” (Biró 1998: 260)

Ennek a restaurációnak pedig két terepe volt: a hivatalos, etnikai elit által működtetett nyilvánosság – ide tartozik a média – és az ettől független mindennapi találkozási események. Ezeknek a restaurációs folyamatoknak pedig több eredménye volt. Például, a már előbbi alfejezetben tárgyalt erőforrások elosztásáért, pozíciókért, intézményekért folytatott versenyhelyzet, pontosabban ezek etnikai felosztása.

„Visszaállt a nyolcvanas évek előtti állapot, amelyben a fő vezérlőelv nem a verseny, hanem a komplementaritás, nem a konfliktus, hanem a realizált életterek egymástól való erőteljes elkülönítése, és egymás mellett való működése. A restaurációs folyamat eredménye az, hogy az életterek etnikumok szerint ismét elkülönülnek, s az erős aszimmetrikus viszonyok megléte a realizált életterek különbözőségével jár együtt. Ez a viszony nem zárja ki a kooperáció formáit, de minden együttműködés egyben olyan találkozási esemény is, amely az etnikai határ fölmutatását és újratermelését szolgálja.” (Biró 1999: 265)

Biró (1998) az elitek határtermelési gyakorlatainak néhány fontos jellemzőjét is ismerteti. Szerinti a székelyföldi elitek – legyen szó magyar, román, roma elitekről – kiindulópontja, hogy a saját etnikumuk a régióban kisebbségben van, s ez a kisebbségi helyzet hátrányt jelent az adott etnikum számára. Tehát nem azt emelik ki, hogy mi köti össze az adott etnikum tagjait, hanem a *„többségtől való függést, a hatalmi alárendelt viszonyból származó hátrányokat, a kirekesztettséget, a kisebbségi helyzettel együttjáró »státus-aggodalmat« (...). Ebből az alapállásból kiindulva folyamatosan »lebegtetik« a kisebbségben lévő etnikumot fenyegető veszélyeket.”* (Biró 1998: 269). Tehát nem a belső erő, hanem a külső tényező, veszély tartja össze a közösséget. Ez a szempont pedig kulcsfontosságú saját esettanulmányom szempontjából. Én az esettanulmányban egy olyan gyakorlatot elemzek, amely pont ezt mutatja ki. Azt, hogy külső inger hatására, hogyan kovácsolódik egységgé egy etnikum – legyen szó románokról vagy magyarokról. Az úzvölgyi esetben is külső inger, veszélyforrás miatt vált a csoporttá válás fontossá, külső inger hatására kristályosodott ki, lett fontos a csoportként létezés és csoportként való fellépés. Ehhez illeszkedve, Biró szerint a kisebbségi elit, olyan eljárásokat részesít előnyben, amelyek a nacionalizmus vonzáskörébe tartoznak. Például minden határtermelési gyakorlatban fontos szerepe van a kollektivitás elvének – például az elit arra kéri a közösséget, hogy a kisebbségi rendezvényeken mindenki vegyen részt, hogy a szavazáson mindenki vegyen részt stb. –, de az erőteljes kategorizációs gyakorlatnak is.

„Maga a kategorizációs gyakorlat 1989 után sajátos ívet futott be, és a kezdeti, elhatárolódást sugalló, viszonyt kifejező körülírásokat (pl. romániai magyar kisebbség) mára már határozott, és önálló identitásra utaló megjelölések váltották fel (pl. nemzeti közösség). Ez a folyamat több síkon zajlott 1989-től máig, s magába foglalt olyan eljárásokat is, mint a román etnikumra irányuló negatív kategorizáció, a román etnikum felől érkező negatív kategorizáció sérelmi politizálásra való felhasználása, a saját etnikum felé irányuló pozitív kategorizáció, valamint a saját etnikum felé irányuló kategorizációs gyakorlat rendkívüli központosítása.” (Biró 1998: 270)

Azonban nemcsak a külső erő tartja össze a székelyföldi magyarokat, a lokális identitás is rendkívül fontos. A székelyföldieknek van közös történeti tudása, történeti emlékezete, identitás (Papp Z. 2023), igaz ez erősen kapaszkodik, összemosódik a magyar identitással. Ahogy Papp Z. (2023: 93) fogalmaz: *„ezt értelmezhetjük, úgy is, nincs tiszta (azaz magyar nélküli) székely identitás, de akár úgy is, hogy a székely identitásnak szerves része a többségi és kisebbségi erdélyi magyar identitás. És itt nem csak nyelvi szempontokról van szó, hanem a*

történeti tudáskészlet és a mindennapi identitás megélésének szintjeiről is.” Emiatt például, írja Papp Z. egy székelyföldiek körében, a székelyföldiek történelmi ismeretét felmérő vizsgálat következtetései közt, a székelyföldiek történeti tudástárában történelmi események tekintetében nagyon kevés a kimondottan székely, helyi esemény, a székelyföldi fontos történelmi személyiségek között sok a nem székely történelmi személyiség.

Biró és társai (Biró et al. 2025) is elemezték a székelyföldiek identitásképét. E szerint a lokális – településhez kötött – identitások szerepe rendkívül erős, így nem érdemes csak egységes székelyföldi identitásról beszélni, hanem fontos a székelyföldi terület mozaikjellegét, természeti adottságait követő tagoltság alapján létrejött kistérségi lokális identitását is megnézni. Ez a mozaikszerű tagoltság a médiarendszerben – legyen szó piacról vagy tartalomról – is megmutatkozik. Erről részletesen az 5. fejezetben, illetve a 6.3., 6.4. alfejezetben írok részletesen. Rurális elitek identitásképét vizsgálva két fontos szempontot vontak le Biró és társai. Az egyik ezek közül, hogy a lekérdezett rurális elitek szerint létezik regionális – csíki identitás –, azonban *„létezésére vonatkozó állítások expliciték és tömörök, előfordulások nem gyakori, többnyire akkor fogalmazódnak meg, amikor az interjúalanyok kérdésre válaszolnak, vagy amikor egy gondolatmenetet befejeznek és lezárásként mondják azt, hogy van ilyen identitás. (...) A beszélők vagy saját meggyőződésüket fogalmazzák meg vagy mások véleményére hivatkozva állítják ezt. Nem egy esetben fogalmaznak úgy, hogy ők nem tudják pontosan, hogy a »csíki« jelleg miben is áll, mi hordozza, de sosem mondják azt, hogy nem létezik.”* (Biró et al. 2025: 21) Ezzel szemben, amikor lokális identitásukról kérdezték őket a válaszok másak voltak: *„A település identitáshoz kapcsolódó kijelentések ettől teljesen eltérőek, a helyi tér kulcsfontosságú elemeivel való azonosulásnak magabiztosabb, kidolgozottabb, standardizáltabb mondatokból álló szövegekörnyezete van, az azonosulást pedig rendszerint explicit tudás hordozza.”* (Biró et al. 2025: 21)

2.3.3. Szimbolikus térhasználat a Székelyföldön

A két nemzet közti „határtermelési” folyamatok a régióban a rendszerváltást követő időszakban indultak be újra. Ezek a folyamatok a két nemzet közti különbségtételre és a térhez való „jogra” alapoztak, ennek a „jognak” a kifejezésére irányuló gyakorlatok egész sorát foglalták magukba. A határképzés ebben a régióban, ahogy arra korábbi témában végzett elemzések utalnak (lásd például Patakfalvi-Czirják – Zahorán 2017, Patakfalvi-Czirják 2015, 2019, 2021, Zahorán 2016, 2023, 2024, illetve a KAM Intézet munkái, amelyekre részletesebben kitérek) főleg jelképekkel, stigmákkal és szimbolikus gyakorlatokkal történik. Ebben a régióban a nemzeti és regionális szimbólumok használata, illetve a csoportok közti klasszifikációs küzdelem majdnem azonnal konfliktushoz vezetett – gondoljunk csak az 1990 márciusi, marosvásárhelyi

eseményekre –, s azóta is konfliktusos, konfrontációs maradt. „*E konfrontációk tétje Székelyföld szimbolikus tájképének uralása és a régió jelképeken keresztül történő integrálása az egyes »nemzeti terekbe«*” (Patakfalvi-Czirják – Zahorán 2017: 123).

a. Integrálás a magyar nemzeti térbe – azaz „magyar” szimbolikus térhasználat

A Székelyföldre jellemző ún. magyar szimbolikus térhasználati gyakorlatokat több évtizede elemzi a csíkszeredai központú KAM Intézet, valamint Bodó és Biró (lásd például Bodó 1991, 1999, 2004; KAM 1996, 1999, 2002; Bodó és Biró 1997, Biró 2006). Mint írják, az 1989-es rendszerváltást követően indult be újra a régióban a szimbolikus térhasználat, a terek szimbolikus megjelölése, s ezáltal a lokális identitások kifejeződése. Ezen gyakorlatok intenzitása az elmúlt három évtizedben korántsem csökkent. A szerzők szerint a székelyföldi szimbolikus tevékenység általában „*helyhez kötött*” és a térségre jellemző gyakorlatok szerint zajlik le (Bodó-Biró 2017). A gyakorlatok a szimbolikus jelentőséggel bíró események széles tárházát – ünnepek, szoborállítások, szoboravatások, megemlékezések, rendezvények, kopjafaállítások, emlékműavatások stb. – foglalják magukba, illetve az ezekhez „*az alkalmakhoz kapcsolható a szimbólumértékű tárgyaknak és cselekvéseknek a kiemelt fontosságú terekhez és alkalmakhoz kötődő, egyre szélesebb körű használata*” is kapcsolódik (Bodó – Biró 2017: 147). Jelen alfejezetben röviden felvázolom hogyan működött néhány ilyen gyakorlat, azt mutatva be, a rendszerváltás előtt, illetve a rendszerváltást követő időszakban ezek a gyakorlatok hogyan változtak át.

1. Szimbolikus térhasználat a rendszerváltás előtt

Mint a szerzőpáros kifejti, az 1960-as és 1980-as évek között kialakult számos olyan szimbolikus emlékezeti hely, amely megteremtette a nyilvános nemzeti identitásépítés lehetőségét. Ez a gyakorlat azonban 1980-ra beszűkült, igen szűk keretek között működhetett. Addigra azonban kialakultak az emlékezeti helyek és az ehhez kapcsolódó emlékezési rítusok, azaz az „*emlékezet helyei alkalmassá váltak arra, hogy a kisebbségi-etnikai identitás építésének helyszínéivé váljanak*” (Bodó – Biró 2017: 149). Ilyen emlékezeti helyek voltak az emlékházak, amelyhez látogatási rítust is rendeltek. Ennek a gyakorlatnak az volt a célja, hogy a kisebbségi kultúrát a kisebbségi elit a földrajzi térben is megjelenítse, azaz tárgyiasítsa.

„Ez a hely – a kisebbségi magyarság számára kiemelkedő személyiség emlékháza – szimbolikus, a hétköznapi használatától elkülönülő helyé vált. A hely meglátogatása már nem egyszerű odalátogatás volt csupán, hanem előkészített, lépésről lépésre megkonstruált folyamat, amely a zárandoklat tulajdonságait öltötte magára.” (Bodó – Biró 2017: 149)

Az emlékhelyekhez kapcsolódik rögtön egy másik gyakorlat, amelyet a szerzők „bálványteremtési gyakorlatnak” neveztek el. Ez pedig arra irányult, hogy azt az a személyt, amely köré az emlékház épült, piedesztálra emelte, „adott eszme, ideológia, erkölcsi alapelv vagy magatartás megtestesítőjévé tette” (Bodó – Biró 2017: 149). Így amikor a látogató a személlyel „találkozott”, ezekkel az eszmékkal, ideológiákkal is kapcsolatba került. E két gyakorlat által a kisebbségi elit célja, állítja a szerzőpáros, az volt, hogy az emlékezeti helyekhez könnyen érthető, megjegyezhető diskurzusokat is hozzárendeljen. Ezáltal közösségi élményt, közösségteremtő helyet kívántak létrehozni, olyan helyet, ahol konkrétan ki lehetett fejezni a fizikai térhez való kötődést. Tehát ki lehetett fejezni, tárgyiasítani lehetett egy új fölosztási elvet. Ugyanebben az időszakban nemcsak emlékházakat, hanem szobrokat, emlékműveket is állíthatott a romániai kisebbség, amely ugyanezen gyakorlatokat követte, s amelynek szintén az identitás tárgyiasítása, a tér megjelölése volt a célja. Ezekhez diskurzusokat is kötött az elit, rítussá vált ezek állítása, látogatása, ünneplése, amelyhez külön nyelv is kapcsolódott. Ez a diskurzív praxis a nemzeti identitás territorializálásának felelt meg.

„Az emberek és a helyek közötti identitáskapcsolatnak ezek a jellegzetes metaforikus kifejezőmódjai a jelzett korban megerősödtek. Ugyanakkor a székelyföldi magyar identitás esetében van még egy nagyon nyomós oka annak, hogy a tér szimbolikus használata megerősödött. A romániai hivatalos »haza« fogalommal párhuzamba állítva, néha annak ellenében megerősödött saját kisebbségi használatra a »szülőföld« fogalma, amely már azt a földrajzi területet jelentette, amelyet a kisebbségi magyarság a sajátjának tekintett. Mindez még erőteljesebben a territorializáció és a szimbolikus térhasználat irányába vitte el az identitásépítést.” (Bodó – Biró 2017: 150)

Mindezek a gyakorlatok az 1980-as években visszaszorultak, a terek nyilvános szférájából a kisebbségi magyar szimbólumok kiszorultak.

2. Szimbolikus térhasználat a rendszerváltás követő időszakban

A rendszerváltás időszaka a szimbolikus térhasználatban is változást hozott, olyan értelemben, hogy a kisebbségi identitás kifejeződése szabaddá, szélesebbé vált. Ezért a szerzőpáros a rendszerváltást követő időszakot, a szimbolikus térhasználat tekintetében a kirobbanás és rehabilitáció korszakának nevezi. Ez jelenti a szimbolikus térhasználat első korszakát. Mint ahogy a szerzőpáros állítja: a „rendszerváltás után a rejtőzködő, a privát vagy kvázi nyilvános szférába visszaszorult etnikai identitás hirtelen kilépett/kiléphetett a nyilvános térbe. Az identitás nyilvános felmutatása, építése ceremonikus helyzetek sokaságát generálta, és számtalan szimbolikus térmegjelölési eseményt hozott létre” (Bodó – Biró 2017: 151).

A ceremonialitásnak két funkciója volt. Egyrészt üzenetértékű volt befele, azaz közösségépítő ereje volt, a térhez való kapcsolódást fejezte ki. Másrészt üzenetértékű volt kifelé, a többségi társadalom fele: megmutatta a kisebbségi csoport jelenlétét, kifejezte követeléseit, megtestesítette múltját. Ilyen ceremoniális események voltak a már említett

szoborállítások, -avatások, emlékműállítások, -avatások, iskolanévadások stb., mindezen eseményekhez rendelt ünnepek, események. Mint összefoglalják: „*rendszer váltás utáni időszak erőteljes etnikai öndefiníciós gyakorlatokat hívott életre, és ezekben a gyakorlatokban a nyilvános, fizikai tér szimbólumokkal, ünnepekkel, ceremóniákkal való megjelölése központi szerepet kapott*” (Bodó – Biró 2017: 151). Emiatt a szimbolikus térhasználatban nem is a tér kapta a központi figyelmet ebben az időszakban, hanem maga a kilépés gesztusa, hogy az eddig privát szférában jelen levő szimbólumokat a nyilvános térbe is ki lehetett helyezni. Ekkor nem a tér és a hozzá kötődő emlékezet volt a főszereplő, így ezek a gyakorlatok nem is feleltek Pierre Nora „emlékezet helyei”-nek. Nora (1999) szerint az emlékezet helyei a feledés ellenében jönnek létre. Az emlékezeti helyek, térben kifejeződve, összekötik a jelent és a múltat, az emlékezési rítusok által képesek az emlékezés tárgyát élővé tenni. A tér azonban csak akkor lesz emlékezeti hely, hogyha azt szimbolikus értékekkel ruházzuk fel, vagy a rítus tárgyává tesszük. Ezzel szemben a székelyföldi gyakorlat az 1990-es években még más volt, akkor a „*tereknek alkalmassá kellett válniuk a demonstrációk megjelenítésére, olyan helyekké kellett válniuk, ahol közösségi jogokat lehet követelni*” (Bodó – Biró 2017: 152). Erre kiváló példa például a falvakban a főterek visszafoglalása, kisajátítása, szimbolikus megjelölése és ceremonális ünnepekkel való feltöltése.

A második periódus, ami az 1990-es évek közepétől, körülbelül 2010-ig tartott, a „*módszeres térépítés*” időszaka volt. Miután megtörtént a nyilvános térbe való kilépés, a terek birtokbavétele, következhetett a szimbolikus térhasználat kiszélesítése. „*A tér szimbolikus elfoglalása kifejezetten a magyar identitásépítés nyilvános gyakorlata lett, ugyanakkor egyre nagyobb hangsúlyt kapott benne a lokális identitásépítés és annak megjelenítése is*” (Bodó – Biró 2017: 152). Ez a lokális identitásépítés azonban nem a kisebbségi magyar, székelyföldi magyar identitás ellenében jött létre, inkább ebbe tagozódott be. A gyakorlat hasonló maradt – emlékmű, szobor, kopfafa, székelykapu állítások és avatások sora –, de kiegészült iskolák és utcák átnevezésével, régebbi terek, szimbolikus helyek rehabilitációjával. Ezekre is rátelepedett a ceremonialitás, ünnep. A szerzők kiemelik, ebben a korszakban az ünnepek már forгатókönyv szerint, „*pontos és ismétlődő előírások*” (Bodó – Biró 2017: 152) szerint zajlottak.

A lokalitás kapcsán két fontos elemre hívják fel a szerzők a figyelmet. Egyrészt arra, hogy a lokalitás életrehívott egyfajta trendet: a nyilvános térbe való kilépésből nem volt szabad kimaradni, azok a helységek, amelyek nem rendelkeztek valamilyen szimbolikus megjelölt, ceremonális térrel, vesztek jelentőségükből. Másrészt, a saját értékek is előtérbe kerültek és jelentek meg a térben. Utóbbi két dologban merült ki. Egyrészt impozáns helyeket jelöltek ki, ahol a nagy ünnepeket meg lehetett tartatni, de ezeket a helyeket gyakran nem a helység saját szimbólumiával jelölték meg – például a világháborús szobrokat helyezték el ezeken a tereken.

Ebben az esetben a lényeg a ceremóniális hely létrehozása volt, az, hogy ezeken a helyeken a saját ünnepeket megfelelő ünnepi körülmények között lehessen megtartani. Másrészt a helységek saját értékéikhez is visszanyúltak és ezeket is elkezdtek a nyilvános térbe kihelyezni, vagy úgy, hogy új tereket hoztak létre, vagy úgy, hogy régi tereket újra feltöltötték értékkel. Előbbi gyakorlat, azaz új emlékezhelyek létrehozása volt a jellemzőbb, „ezeknek az emlékhelyeknek a létrehozása töltötte be leginkább azt a funkciót, hogy a Székelyföldet teljes egészében beborítsa egy sűrű szövésű szimbolikus háló, megjelenítve a térség lakóinak a fizikai helyhez való viszonyát, az ahhoz való jogát” (Bodó – Biró 2017: 154).

Erre az időszakra jellemző gyakorlatok a szerzőpáros szerint ismét szembemennek Nora emlékezet helyei kapcsán alkotott elméletével. A székelyföldi gyakorlat azt mutatja, hogy itt nem a személyhez rendelik a teret, hogy a személyt megmentse a feledéstől, hanem pontosan fordítva: adott térhez keresnek személyt:

„A mi esetünkben a lokalitások szimbolikus térfoglalási praxisai nem a személyeknek és neveknek alakítanak ki helyeket, hanem a helyhez rendelik hozzá a közösség múltjából »előlépő« személyeket és eseményeket. Nem az emlékezés kényszere alakítja ki a helyet, hanem az keresi meg azokat a szimbólumokat, amelyek által emlékezetessé teszi önmagát, alkalmassá arra, hogy ünnepek, a helyet megjelölő, elfoglaló és szakralizáló események játszódjanak le ott.” (Bodó – Biró 2017: 155)

3. Szimbolikus térhasználat a 2010-es években

A székelyföldi szimbolikus térhasználat harmadik szakasza 2012 körül kezdődött. A szerzőpáros szerint ebben a korban is megjelennek az előző két szakaszra jellemző gyakorlatok, a rehabilitáció, a hagyományok felelevenítése, lokális értékek felelevenítése, új szimbolikus helyek létrehozása. Ekkora már ezekhez a gyakorlatokhoz külön médiadiskurzus is társul:

„Nem utolsósorban részleges folytonosság tapasztalható a térségi médiadiskurzusban is. A média arra törekszik, hogy minden szimbolikus térfoglalási eseményről kötelező jelleggel, kiemelt hírként számoljon be. A bemutatások módja (hangnem, terjedelem, témakezelés, értékelés stb.) is több vonatkozásban emlékeztet a korábbi időszakra.” (Bodó – Biró 2017: 156)

Azonban a harmadik szakaszban új trendek is elterjednek. Egyrészt a szimbolikus térhasználat eseményei egyre erőteljesebben beilleszkednek egy „*egyre fokozottabb mértékben átgondolt, szervezett, pragmatikus, integratív jellegű társadalompolitikai folyamatba*” (Bodó – Biró 2017: 156). Ennek a trendnek két jellemző előfordulási formája van. Az első, hogy a szimbolikus térhasználatához kapcsolódó események integrálódnak egy nagyobb „*székelyföldi léptékű, téralapú identitásépítési folyamatba*” (Bodó – Biró 2017: 156). Egy szimbolikus térfoglalási esemény „fontossága” attól függ, mennyire képes ezt a Székelyföld entitást minél nagyobb mértékben lefedni, mennyire képes ebbe a folyamatba beilleszkedni. Ez pedig szembemegy az előző korszak pontszerű gyakorlatával, amely lényege pontosan az volt, hogy minden helység teremtsen meg saját terét, s azt töltsen fel saját értékeivel.

„Ez a térségi léptékű identifikációs folyamat a szimbolikus térhasználat szemszögéből azért fontos fejlemény, mert integrációs keretként az egyes szimbolikus eseményeket – nyíltan vagy implicit módon – elhelyezi, besorolja és rangsorolja, a besorolástól függően értékeli, támogatja és legitimálja. Ugyanakkor kisebb vagy nagyobb mértékben leválasztja arról a konkrét helyről, és diszkurzív szinten egy nagyobb, tágabb térhez kapcsolja azokat.” (Bodó – Biró 2017: 157)

Ehhez illeszkedve a szimbolikus események egyre szervezettebbek, pragmatikusabbak, profzionálisabbak is lettek. Már nem az esemény, hely, személy a fontos, ezek inkább már *„egy átfogóbb, pragmatikusabb térségi folyamat eszközeivé válnak”* (Bodó – Biró 2017: 157).

Ennek az új trendnek a második előfordulási formája a médiadiskurzushoz kapcsolódik – ez az előfordulási forma tehát rendkívül fontos jelen dolgozat szempontjából. A szerzőpáros szerint a szimbolikus eseményekhez kapcsolódó diskurzusoknak két szintje van: amikor a diszkurzív gyakorlat az ünnep része és amikor a diszkurzív gyakorlat az ünnep burka, és ezzel megadja, hogy az ünnepet hogyan kell interpretálni. Így a médiadiskurzus már nem az ünnepet magát mutatja be, hanem annak ideáltípusát, így *„ezeknek a műveleteknek a nyomán a szimbolikus térhasználat eseményei – konkrét megvalósulásuktól függetlenül – jónak és értékesnek minősülnek, az események diszkurzív síkon mindig nagyobb teret fognak át, mint a valóságban, az eseményekhez explicit vagy implicit módon hozzárendelődik a sérthetlenség és az etnikai tisztaság érzete vagy elve”* (Bodó – Biró 2017: 157). Ez a diszkurzív kettőség a szimbolikus térhasználat harmadik szakaszában minden szimbolikus esemény jellemzőjévé válik, a diszkurzív szint *„egyre nagyobb mértékben elszakad a ténylegesen lejátszódó eseménytől, keretté válik, amely nem csupán bekebelez minden eseményt, hanem azok számára általános megjelenési – és egyben értelmezési – móddá is alakul”* (Bodó – Biró 2017: 158).

„Ennek a folyamatnak az lesz az eredménye, hogy a szimbolikus térhasználat síkján a szervezeti és a diszkurzív keret az események résztvevői számára fogyasztási térként, szimbolikus termékínálatként jelenítődik meg. Ezen belül – a keretek tiszteletben tartása mellett – az egyéni vagy kiscsoportos fogyasztás sokféle módját lehet gyakorolni. Lehetőség nyílik arra, hogy a szimbolikus események résztvevői a maguk egyéni igényei szerint éljenek ezekkel a keretekkel, terepmunkánk tapasztalata pedig arról győz meg, hogy élnek is velük.” (Bodó – Biró 2017: 158)

Így míg korábban a szimbolikus térhasználat célja pontosan a közösségépítés, a közösségként való fellépés volt, ebben a szakaszban az individualizáció jellemzi. S ebben a változásban a szingularizáció vált fontossá: *„a kötelezettségek helyett az önmegvalósítás kerül előtérbe, a teljesítmény helyett a fogyasztói magatartás és az önmagunkra hivatkozó cselekvésmód”* (Bodó – Biró 2017: 158–159). Ez pedig azt vonja maga után, hogy noha a szimbolikus események iránti érdeklődés nem változik, sőt növekedik, a beleélés, résztevés módja megváltozott, már nem annyira szabályozott, mint korábban.

A harmadik korszakban tehát a szimbolikus térhasználat eseményei csak a keretek, burkok tekintetében szimbolikusak – azaz a médiareprezentációban –, a résztevés felől

tekintve azonban kevésbé szabályozottak, a résztevés egyre inkább közelít a hétköznapi események fogyasztási gyakorlatához. Emellett úgy is jellemezhetők ezek az események és ezek a fogyasztási gyakorlatok, mint „*etnikai keretekben etnikai tartalmak egyéni fogyasztása*” (Bodó – Biró 2017: 160).

„Ezeknek az eseményeknek a társadalomszervező szerepe csak kismértékű lehet, mivel a szereplők nem vesznek részt a keretek kialakításában, fenntartásában vagy utólagos értelmezésében. Ez a gyakorlat úgy generál individuális fogyasztást, hogy nem visz bele intézményesülési elemeket, a szimbolikus esemény nem működik »strukturális hatalomként« (...).” (Bodó – Biró 2017: 160)

Ennek a társadalmi gyakorlatnak a térségre nézve két következménye lehet. A szimbolikus térhasználat vagy egy etnikai jellegű populizmusba ágyazódik be, vagy fokozatosan kikopik, „*mivel a keretként működő szimbolikus esemény nem generál a résztvevők számára társadalmi elismerést*” (Bodó – Biró 2017: 160).

b. Integrálás a román nemzeti térbe – „román” szimbolikus térhasználat

A Székelyföld román nemzeti térbe való tökéletes integrálása valójában nem jelent más, minthogy megvalósulhat – vagy legalábbis közelebb kerülhet a megvalósuláshoz – a román nemzetállami törekvés. A román nemzetiesítő törekvések legnagyobb gátját pedig pontosan a Székelyföld jelentette, pontosabban a gátat a „*magyar kisebbség etnokulturális és emancipációs igényei, illetve a székelyföldi regionalizmusra alapozó autonomista mozgalom alkotta*” (Patakfalvi-Czirják – Zahorán 2017: 118). Ezért a román nacionalista diskurzus szerint, ahogy erre korábban reflektáltam a román állam felelőssége ebben a régióban „*a »román elem« megőrzése és megerősítése, illetve az állami szuverenitás biztosítása*” (Patakfalvi-Czirják – Zahorán 2017: 118). Ezért van hangsúlyosan szükség a román diskurzus szerint a román elem megőrzésére és megerősítésére ebben a régióban, ennek a megőrzésnek és megerősítésnek pedig több gyakorlata van a régióban (ehhez konkrét események és diskurzusok kapcsolódnak: lásd Zahorán 2024). Ezek a gyakorlatok általában arra irányulnak, hogy a székelyföldi magyarok regionalista törekvéseit egyszerűen elbagatellizálják, ami konfliktushoz vezet.

Az egyik gyakorlat a megnevezés gyakorlata. A Székelyföldet, mint régiót a román nacionalista diskurzus soha nem fogja elismerni, s ez a régió elnevezésében is tükröződik. Mivel már a régió megnevezésével is hozzájárulhat a román nacionalista diskurzus eme régió létrehozásához, így a régiót általában nem Székelyföldként jeleníti meg ez a diskurzus, hanem székely földként, székelységként, Har-Kovként (ez a Székelyföldet alkotó három megyéből kettőnek a nevét tartalmazó elnevezés) jeleníti meg. Hogy a régiót teljesen elbagatellizálják, a régió gyakran az „*úgynevezett Székelyföld*” néven jelenik meg a román diskurzusban, ezzel is tagadva a régió létezését (Patakfalvi-Czirják – Zahorán 2017: 121).

Egy másik gyakorlat a magyar és román ünnepek közti rivalizálás, a nemzeti és állami ünnepek közti párhuzam, s az ezekhez kapcsolódó nacionalista diskurzusok: *„az ünnepek eltérő értelmezései és a különféle történelmi események emléke további feszültségforrásként szolgál az interetnikus viszonyban, aktiválva a nacionalista diskurzusokat az etnikai mozgósítás érdekében”* (Patakfalvi-Czirják – Zahorán 2017: 126).

Egy szintén ismert gyakorlat annak kifogásolása, hogy Székelyföld szimbolikus tájképéből a román elem hiányzik, a magyarok kisajátították a szimbolikus teret, ugyanakkor nem is tisztelik a román szimbólumokat (Patakfalvi-Czirják – Zahorán 2017: 126). Mindez kiegészül azokkal a gyakorlatokkal, amikor a román csoport adott tagjai megpróbálják ellehetetleníteni a magyar szimbólumok használatát a régióban vagy feltételekhez szabják ezen szimbólumok használatát (részletekért lásd Patakfalvi-Czirják – Zahorán 2017).

Mindezekre a fellépésekre azért is lehet szükség, mert különbség van a román és magyar szimbolikus térhasználat között, ez a különbség pedig az 1989-es rendszerváltást követően alakult ki. Míg a magyar szimbolikus térhasználatban a privát szférából – ahova a rendszerváltás előtt be volt szorítva – kilépett a nyilvános térbe, s igazából leuralta azt, addig ez a térségben élő románok esetében pontosan fordítva történt. Mint Biró (1997) hangsúlyozza: a székelyföldi magyarság esetében *„eticitás termelődése az életvezetés nyilvánosabb, kevésbé személyes eseményei felé tolódott el. Azt is lehetne mondani, hogy ebben a régióban a magyar etnikumhoz tartozók mindennapi életvezetésének fontosabb területei mintegy felszabadulnak az etnicitás felmutatásának kényszere alól”* (Biró 1996: 264). Ezzel szemben a térségben élő románok esetében, az *„1989 előtt az etnicitás nyilvános és szervezett fölmutatása határozta meg az etnikai határtermelési gyakorlatot, az utóbbi években ezeknek az alkalmaknak a száma jelentősen csökkent, és az etnicitás termelése a hétköznapi élet színterei, a privát szféra felé mozdult el”* (Biró 1996: 264). Ahogy arra Biró és Gagy (1996) felhívja a figyelmet: míg 1989 előtt szervezett szimbolikus események a román identitást és a román-magyar együttélést voltak hivatottak erősíteni, a rendszerváltást követő időszakban ezek a rendezvények majdnem teljesen leépültek s a változások után a régióban szervezett események döntő többsége kizárólag magyar lett: *„Ezeket már nem a kölcsönösség, az egymás mellett élés ideológiája és szimbolikája jellemzi, hanem kizárólagosan a magyar oldalon folyó öndefiníciós kísérletezés”* (Biró – Gagy 1996: 66). Sőt, ahogy Zahorán (2016: 255) kiemeli: *„mintha a másutt érvényesülő román dominanciát a Székelyföld »fokozott nemzetiesítésével«, magyarságának erőteljes hangsúlyozásával próbálnák ellensúlyozni a helyi magyar elitek”*. Azaz minden – vagy inkább meglepően sok minden – etnicizált a Székelyföldön, amely természetesen ellenérzéseket vált ki a román oldalon. Annak a diskurzusnak a felerősítéséhez vezet, amely szerint a román állam

elvezítette tekintélyét a Székelyföldön (Zahorán 2024), vagy annak Székelyföldképnek az elterjedéséhez, miszerint Székelyföld egy „intoleráns vidék” (Biró 1998).

Összegzésképp elmondható, hogy a Székelyföldön két (regionális) identitás küzd meg egymással. Mindkét regionális identitás megpróbálja kisajátítani a régióit, ezért megjelöli a teret saját nemzeti szimbólumaival. Olyan pozícióért küzd, ahonnan képesek a mezőt irányítani. A két regionális identitás azonban nem homogén, rendkívül megosztott – még akkor is, hogyha kívülről szeretik egységesként ábrázolni ezeket –, s nem is annyira különböző. Fő hasonlóság a kettő között, hogy mindkét nemzeti identitás egyszerre viseli magán a többségi és kisebbségi nemzetek ismertető jegyeit – ennek oka pedig az, hogy mindkét nemzet a régióban egyszerre kisebbségi és többségi. Ez pedig diskurzusaikban is megmutatkozik, s megmutatkozik szimbolikus térhasználati gyakorlataikban is. Azonban ezt a két identitást nemcsak a régiótól függ, egy sokkal tágabb térbe – a kisebbséget, nemzetiesítő államot, anyaországot és transznacionális mezőt magába foglaló térbe – kell ezeket helyezni. Ezt a tág teret mutatom be a következő alfejezetben mutatom be.

2.4. Brubaker hármas modellje: kisebbségek, nemzetiesítő államok és anyaországok

Rogers Brubaker hármas modellje a nemzetiesítő állam, az anyaország és a nemzeti kisebbség közötti triadikus kapcsolatot ábrázolja – amely az utóbbi időben kiegészült egy negyedik térrel, a transznacionális mezővel. Vallja, a kisebbségek e három – négy – egyszerre, egyidejűleg működő nacionalizmus vonzásában működnek, miközben a három nemzeti projekt kölcsönösen hat egymásra. Brubaker szerint ez a három – négy – szereplő nem szilárd entitás, hanem változatosan elrendeződő és folyamatosan vitatott politikai mező. Annak, hogy ezeket a fogalmakat mezőként értelmezzük, Brubaker szerint az a haszna, hogy „nyilvánvalóvá teszi azt a tényt, hogy ezek dinamikus és relacionális fogalmak, amelyeket nem szabad tárgyiasítani vagy szubsztancialista módon kezelni” (Brubaker 2006: 65). Ez a modell Bourdieu elmélete – azaz mezők, pozíciók és erőforrások/tőkék – felől közelíti meg a többség és kisebbség együttélését.

2.4.1. A modell gyökerei: szovjet nemzetfelfogás-örökségek

Brubaker sokat foglalkozott az etnikailag heterogén, de önmagukat nemzetállamként elgondoló szovjet utódállamok nemzetiesítő helyzetével.

„A szovjet berendezkedésben az volt a létalapjuk, hogy a nemzeti önrendelkezés intézményi hordozói legyenek. Kimondottan a nevüket adó nemzetek birtokában lévő, céljaikat szolgáló köztársaságokként határozták meg őket. Így a szovjet köztársaságok etnikai tarkaságuk ellenére – amely a nyugat-európai nemzetállamokhoz képest szélsőséges volt – úgy értelmezték magukat, mint nemzeti politikai

intézményrendszereket, s ezt a fajta értelmezést el is várta a Szovjetunió” (Brubaker 2006: 52).

Természetesen amiatt, hogy egyes nemzetek „tituláris” nemzetek voltak, számos előnyt is élvezhettek, illetve ez a titularitás az előnyöket legitímálta. Ilyen előny volt például a nemzet nyelvének előtérbe helyezése, azzal a céllal, hogy a nemzeti kisebbségek nyelve háttérbe szoruljon, de a felsőoktatás és foglalkoztatás terén is hasonlóan kedvező bánásban részesültek a névadó nemzet tagjai (Brubaker 2006: 46).

A nemzetiségnek a szovjetrendszerben két modellje létezett: a területi-politikai, valamint a személyi-etnokulturális modellek. Előbbi modell szerint a „*nemzet területileg körülhatárolt és önigazgató kollektivitás; olyan kollektivitás, amit területi és politikai kerete széleskörűen alakít, voltaképpen konstituál*” (Brubaker 2006: 42). Utóbbi modell szerint azonban a nemzet konceptuálisán és okságilag nem a politikai terület függvénye, hanem az egy „*etnokulturális közösség, legjellemzőbben a nyelv közössége*”, amely több politikai egységet is átfoghat vagy akár egy sokkal nagyobb politikai struktúra része is lehet (Brubaker 2006: 43). A szovjetrendszer pedig mindkét modellt intézményesítette, azokkal a feszültségekkel, és ellentmondásokkal együtt, amelyeket ezek a modellek magukban hordoztak. A legfőbb ellentmondás az, hogy az etnokulturális közösségek határai nem mindig esnek egybe a nemzetállamok határaival, sőt, a multinacionális közép-kelet európai térségben gyakran már az etnokulturális közösségek határait is nehéz meghúzni.

Brubaker eme hármas megközelítésének kialakítását pedig pontosan kulturális és politikai határok egybeesésének hiánya idézte elő. Szerinte a „*politikai életnek a [közép-kelet európai] régióban zajló masszív nemzetiesítése emberek tízmillióit helyezi »saját«, nemzeti területükön kívül, azzal egyidejűleg, hogy az emberek és a területek »nemzeti« hovatarozását erősödő ellenőrzésnek teszi ki*” (Brubaker 2006: 61). A Szovjetunió felbomlását követően több nemzet tagjai szembesültek ezzel a kettősséggel: állampolgárságukat tekintve egy államhoz tartoznak, etnokulturális beállítódásuk szempontjából azonban egy másik állam tagjai is voltak. Brubaker szerint ezen csoportok tagjai egyrészt meg kell bírkózzanak a politikai és gazdasági újrendeződéssel, másrészt két, egymással ellentétes nacionalizmussal is: annak az államnak a nemzetiesítő törekvéseivel, amelyben élnek – ezt az államot Brubaker nemzetiesítő államnak nevezi –, és annak az államnak az „anyaország”-törekvéseivel is, amelyhez etnokulturális alapon tartoznak (Brubaker 2006: 62). Így a nemzeti kisebbségeket egy hármas modellben kell elképzelni: vannak kapcsolatok, amelyek a kisebbségek tagjait egymással kötik össze, másrészt léteznek kapcsolatok, amelyek a nemzetiesítő államhoz, valamint az anyaországhoz kötik őket.

Ez a hármas felállás, Brubaker szerint lehet konfliktusos vagy nem konfliktusos – a konfliktusosság előidézéséhez és fenntartásához pedig a következő erők járulhatnak hozzá.

Egyrészt az etnikailag heterogén, de mégis nemzetállamként felfogott nemzetiesítő államok domináns elitjei „előmozdítják a névleg államalkotó nemzet nyelvét, kultúráját, demográfiai helyzetét, gazdasági prosperitását vagy politikai hegemoniáját” (Brubaker 2006: 63). Eme nemzetiesítő törekvésekkel összeegyeztethetetlenül, a nemzetiesítő államban élő, öntudatosan fellépő, szervezett és politikailag elkülönült nemzeti kisebbségek elitjei „kulturális vagy területi autonómiát követelnek és ellenállnak a tényleges, illetve az ő felfogásukban jelentkező aszimmilációs vagy diszkriminációs politikának” (Brubaker 2006: 63). A harmadik erőt a kisebbségek anyaországa képviseli, amely elitjei „szorosan nyomon követik az új államokban élő etnikai rokonok helyzetét, erélyesen tiltakoznak minden ellen, amit jogaik megsértésének tekintenek, és érvényesítik azt a jogot, sőt kötelességet, hogy megvédjék etnikai rokonaik érdekeit” (Brubaker 2006: 63).

Ezt a három erőt pedig kölcsönös függések rendszere köti egybe. Például a nemzeti kisebbségek és az anyaállam állandóan felügyelet tartja a nemzetiesítő államot, ellenáll annak nemzeti integrációs, aszimmilációs tevékenységének. Amennyiben ilyen tevékenységre figyelnek fel, elnyomó, igazságtalanul nemzetiesítő államként mutatják be a nemzetiesítő államot, majd cselekedni is kezdenek. A kisebbség ellenáll eme tevékenységnek, autonómiát követel, esetleg kiválással fenyegeztetik, míg az anyaország támogathatja a kisebbséget, illetve nemzetközi fórumokon vagy a nemzetiesítő államnál tiltakozhat a nemzetiesítő állam nemzetiesítő tevékenysége ellen. „Ez a tiltakozás visszahat a nemzetiesítő államra — igaz, nem szükségképpen tántorítja el a nemzetiesítés politikájától, sőt akár annak felerősödéséhez is vezethet. A kisebbség hűtlenséggel, az anyaországgént fellépő állam pedig a nemzetállam belügyeibe történő illegitim beavatkozással vádolható meg” (Brubaker 2006: 63).

2.4.2. A modell elemei: a nemzeti kisebbség

Brubaker szerint a nemzeti kisebbség nem egy csoport, nem statikus, népösszetételből származó körülmény, hanem dinamikus politikai alapállást jelent, „pontosabban szólva egymáshoz kapcsolódó, de ugyanakkor egymással versengő alapállások együttesét, melyek összetartoznak egymással” (Brubaker 2006: 65–66).

A nemzeti kisebbségeknek három fontos jellemzőjét nevezi meg Brubaker. Egyrészt, azok a személyek, akik képviselik, nyilvánosan igényt tartanak arra, hogy egy olyan nemzet tagjai legyenek, amely különbözik a számbelileg vagy politikailag domináns etnokulturális nemzetétől. Szintén igényt tartanak arra, hogy ez a különálló etnokulturális nemzetiség állami elismerésben részesüljön. Emellett a kisebbségek tagjai kollektív vagy politikai jogokat követelnek nemzetiségi beállítottságuk alapján – például kisebbségi nyelvi adminisztrációt, autonómiát (Brubaker 2006: 66).

A nemzeti kisebbségek alapállásukat tekintve eltérőek lehetnek: egyes kisebbségek egyetértenek a nemzetiesítő állam intézményeiben való részvétellel, más kisebbségek a szeparatista tevékenységet támogatják s kerülnek az együttműködést a többségi nemzettel. Hasonlóan, egyes kisebbségek bevonnak külföldi támogatást céljaik elérésébe, mások azonban elzárkóznak ettől. Ezek a beállítódások azonban nemcsak kisebbségről kisebbségre változnak, egy adott kisebbségen belül is több alapállás létezhet (Brubaker 2006: 66). „Az egyazon nemzeti kisebbségen belüli alapállások változatossága, az egymáshoz kapcsolódó, de ugyanakkor különálló, sőt egymással szembenálló alapállások spektruma, amelyeket »ugyanannak« az etnonacionális csoportnak különböző szegmensei fogadnak el, arra enged következtetni, hogy az elemzés szempontjából hasznos lehet a mező fogalma” – hangsúlyozza Brubaker a bourdieui fogalom használatának fontosságát (2006: 66). A szerző kiemeli, a kisebbségekre lehet úgy is tekinteni, mint pozíciók és alapállások differenciált és kompetitív mezőjére, amely pozíciókat és alapállásokat a kisebbségi szervezetek, pártok, mozgalmak stb. magukénak vallanak, miközben ugyanezen szervezetek, pártok, mozgalmak egyszerre igyekeznek képviselni a kisebbséget és egyszerre törekednek arra, hogy a csoport egyetlen legitim képviselőiként tartsák őket számon (Brubaker 2006: 66). Brubaker szerint, hogyha a nemzeti kisebbségekre így tekintünk, akkor „eltűnik látszólagos egyértelműsége és egyszerűsége. A nemzeti kisebbségek nem olyan, a köznapi nyelvhasználatnak megfelelő csoportok, amelyek belülről egységesek, kívülről pedig élesen elhatárolhatók” (Brubaker 2006: 67).

2.4.3. A modell elemei: a nemzetiesítő állam

A nemzeti kisebbségekhez hasonlóan, a nemzetiesítő államot is dinamikus politikai alapállásként határozza meg Brubaker – ezért is választotta a nemzetiesítő állam megnevezést a nemzetállam helyett:

„Erre az alapállásra vagy alapállások együttesére az a tendencia jellemző, hogy akik képviselik az államot, »megvalósulatlan« nemzetállamnak tekintik, olyan államnak, melynek az a rendeltetése, hogy nemzetállam – egy bizonyos nemzet birtokában lévő és céljait szolgáló állam – legyen, de amely egyelőre még nem nemzetállam (vagy legalábbis nem megfelelő fokon az).” (Brubaker 2006: 68)

Ez az alapállás pedig magával hozza azt, hogy nemzetiesítő állam tagjai orvosolni igyekeznek az állam azon hiányosságait, amelyek gátolják abban, hogy a névadó nemzet állama legyen. Ezért például előmozdítják ezen nemzet nyelvét, kultúráját, demográfiai helyzetét, gazdasági fejlődését vagy politikai hegemoniáját. Ez az alapállás, pozíció, illetve mindezen tevékenységek – még akkor is, ha a nemzetiesítő állam nem ismeri be ezek valóságosságát – kihatnak a nemzeti kisebbségek, valamint az anyaország politikai mezőire. Brubaker szerint a nemzetiesítő tevékenység valóságossága nem a nemzetiesítő állam értelmezésében kell nemzetiesítő legyen, hanem a kisebbségek és az anyaország mezejében (Brubaker 2006: 69).

Amint a nemzeti kisebbség és az anyaország nemzetiesítő tevékenységet észlel, ezt a percepciót érvényesítenie kell és fenn kell tartania. *„A fogadó államnak és gyakorlatainak, politikáinak az észlelése és jellemzése már önmagában is a küzdelem meghatározóan fontos tárgya a nemzeti kisebbség és az anyaország politikai mezőiben”* (Brubaker 2006: 69) – hangsúlyozza Brubaker. A nemzeti kisebbség kétféle értelemben lehet a küzdelem mezeje. Egyrészt, amikor a kisebbségek képviselői megfogalmazznak egy alapállást és azt fenntartják az állammal szemben, másrészt akkor, amikor a nemzetiesítő államról alkotnak és tartanak fenn egy képet. Ez a két küzdelem pedig elválaszthatatlan, mivel a nemzeti kisebbség *„csak akkor tud kijelölni és fenntartani egy alapállást, ha egyúttal kijelöli és fenntartja a fogadó államnak azt a vízióját is, mely szerint az nemzetiesítő vagy nemzetileg elnyomó állam. Minél kevésbé tudja fenntartani ezt a víziót a fogadó államról, annál kevésbé van hivatkozási alapja a nemzeti kisebbség mozgósítására”* (Brubaker 2006: 69). Tehát a konfliktusos állapot fenntartása a kisebbségi ügyek kivitelezhetőségének egyik formája.

Brubaker hozzáteszi, nemcsak az számít, hogy a nemzetiesítő állam tevékenységét a nemzeti kisebbség nemzetiesítőként éli meg, a külső szereplők percepciójára is szükség van. *„Ezek a külső percepciók – és azok a politikai alapállások, melyek igazolásához és fenntartásához hozzásegítenek – valóban sokkal fontosabbak, mint a nemzetiesítő állam politikai mezőjében résztvevők önértelmezése, de nem függetlenek a mező résztvevői által használt politikai diskurzusoktól”* – hangsúlyozza Brubaker (2006: 69). A szerző szerint, amennyiben a nemzetiesítő projektek explicitek s nemcsak észleltek, akkor a külső percepciók is erősebbek lesznek, de a nemzetiesítő államon belül is fontosakká válnak.

Brubaker a nemzetiesítő államok kapcsán is kiemeli a mező fontosságát:

„az egy államon belüli nemzetiesítő alapállások számos változatát, azoknak az egymáshoz kapcsolódó, de mégis különálló, sőt egymással ellenséges alapállásoknak a spektrumát, amelyeket azok a személyek vallanak magukénak, akik eltérő pozíciókat foglalnak el azon a köztes és belső szerveződést biztosító komplex hálózaton belül és körül, amit a könnyebbség kedvéért az »államnak« nevezünk.” (Brubaker 2006: 69–70)

Ebben a meghatározásban a nemzetiesítő állam is egy dinamikusan változó mező, amelyben különböző szereplők küzdenek adott pozíciókért, miközben egyszerre, gyakran eltérő módon akarják az államot nemzetállammá tenni (Brubaker 2006: 70).

2.4.4. A modell elemei: az anyaország

Hasonlóan a nemzeti kisebbséghez és a nemzetiesítő államhoz, az anyaország is politikai alapállás(oka)t jelöl. Ezen alapállások közös jellemzője, hogy *„az állam és az állampolgárság határain túlnyúlóan létezik egy közös nemzeti mivolt, valamint az a gondolat, hogy ez a közös nemzeti mivolt az államot felelőssé teszi nemcsak saját polgárai, hanem a más államokban élő,*

más állampolgársággal rendelkező, etnikai értelemben azonos nemzetiségűek iránt” (Burbaker 2006: 71). Azonban míg ez a jellemző megegyező az anyagországok esetében, az, hogy hogyan vállalnak felelősséget azon személyek iránt, akik az anyagország nemzetiségéhez tartoznak, de nem annak állampolgárai, rendkívül széles spektrumú. Egyes anyagországok csak erkölcsileg, mások anyagilag is támogatják az országhatáron túli nemzettársakat, de a kisebbségekhez fűződő viszony terén, illetve a kisebbségeknek nyújtott bevándorlási és állampolgársági privilégiumok terén is eltérések vannak. Az anyaországnak arra vonatkozóan is lehetnek eltérő álláspontjai, hogy az adott kisebbségek hogyan viszonyuljanak azokhoz az országokhoz, amelyben élnek, illetve arra vonatkozóan is, hogy hogyan érvényesítse érdekeit és milyen kapcsolatot ápoljon ezekkel a befogadó országokkal.

Hasonlóan a nemzeti kisebbségekhez és a nemzetiesítő államokhoz, az anyaország esetében is ezek az eltérő, gyakran ellentétes alapállások versenyeznek. Emellett megjelenik az alapállások egy másik típusa is, amelyek megkérdőjelezzik vagy kontrollálják az anyaországpolitikákat. *„Az anyaországgal szembeni alapállások szerint – melyek inkább az államközi kapcsolatok és a nemzetközi jog klasszikus értelmezéseivel állnak összhangban –, egy állam megvédheti a saját állampolgárait, sőt meg is kell védenie őket, még ha más államokban élnek is. De legitim módon nem formálhat igényt a más államban élő és annak állampolgárságával rendelkező, etnikai értelemben azonos nemzetiségűek védelmére*” – hangsúlyozza Brubaker (2006: 72), kiemelve, hogy az anyaországok létezésének legitimitása is kérdéses.

Brubaker szerint amennyiben a hármas rendszert alkotó három elemre, mint mezőre tekintünk, amelyben alapállások küzdenek a különböző pozíciókért, akkor az elemek közti hármas reláció *„relacionális mezők viszonyrendszerét alkotja*” (Brubaker 2006: 72). Tehát a három mező közötti relációk összefüggnek a mezőn belüli és az azokat alkotó relációkkal.

A hárompólusú viszonyrendszer egyik központi eleme az, hogy a mezők kölcsönösen megfigyelik egymást, azaz a másik mezőn belüli relációkat és cselekvéseket.

„A folytonos és kölcsönös megfigyelést nem passzív folyamatként kell elképzelnünk, nem úgy, mintha csak a többi mezőben megnyilvánuló szokatlan viselkedések regisztrálását vagy átírását jelentené. Inkább szelektív figyelmet, interpretációt és reprezentációt jelent. Gyakran válik vitatottá az, hogy miként interpretáljanak más mezőket; ez az interpretáció az adott mező aktorai közötti reprezentációs küzdelmek tárgyává válik.” (Brubaker 2006: 73)

Brubaker szerint, ha egy külső mezőre vonatkozó, egymással versengő reprezentációk „küzdenek” meg, akkor ez a küzdelem szorosan kapcsolódik az adott mezőn belüli, egymással versengő alapállások küzdelméhez. Azaz például egy adott kisebbség mozgósítását célul kitűző küzdelem kapcsolódik ahhoz a küzdelemhez, amely a nemzetiesítő állam nemzetiesítőként való reprezentációjáért folyik. Hasonlóan, a nemzetiesítő államok a saját kisebbségeiket hűtlenként igyekeznek reprezentálni, az anyagországot pedig irredentaként (Brubaker 2006: 73).

2.4.5. A modell elemei: a transznacionális mező

Az utóbbi időszakban megjelent szakirodalmak Brubaker hármas modelljét egy újabb, negyedik tényezővel szokták kiegészíteni: a globális, transznacionális mezővel²⁰. A rendszerváltást követő időszakban, de főleg az EU-s csatlakozást követően a határok átjárhatóbbá váltak²¹, amelynek számos következménye van, például a munkaerőpiaci, tanulási mobilitás, lakhelyváltás, információszerzés, fogyasztás és a kapcsolatok terén. Mindez pedig hatással van erre a hármas viszonyrendszerre. Ahogy Zsigmond (2020: 6):

„Bár a korábbi megközelítések az egyes társadalmak kultúráját sajátosnak tekintették, ez a mai globalizált világban, az EU valóságában, főként Európa nyugati országaiban, sokkal heterogénebb képet mutat. Például a globalizáció, a mobilitás és migráció által is kialakultak/ kialakulnak az etnikailag és kulturálisan is pluralista társadalmak. Másrészt, az egyes társadalmakat nézve is jelentős belső tagolódást és az életmódjuk bizonyos aspektusaiban elkülönülő szubkultúrákat láthatunk.”

Mindezeknek a hatásai természetesen Kelet-Európában is érzékelhetőek, ahol mindezek mellett számolni kell a rendszerváltás következményeivel is (Zsigmond 2020: 7), amely egyszerre erősítette és gyengítette a nemzetállamokat: *„Erősítette, mivel új megfogalmazásban definiálhatták önmagukat, de ugyanakkor gyengítette is az integráció ígérete által.”*

A transznacionalizmus, a határok átjárhatósága ebben a dolgozatban két szempontból izgalmas: a transznacionalizmus médiafogyasztásra gyakorolt hatásai és az identitásépítés, fluid identitások elterjedése szempontjából (ezt a következő alfejezetben részletezem).

---

²⁰ Jelen dolgozatban a globalizáció és transznacionalizmus szakirodalmi háttérét, egyrészt területi okok miatt nem ismertetem. Másrészt azért, mert ennek a mezőnek a hatásai jelen dolgozat esettanulmánya szempontjából nem számottevőek. Ezen mező csak elenyésző mértékben jelent meg. E mező mérsékelt hatását, mivel az esettanulmányban nem részletezem, itt fogom kifejteni. A transznacionális mező szereplői közül az elemzett cikkekben leggyakrabban az Európai Unió jelenik meg. Az EU mint egyfajta értéketalon mutatkozik meg: az európai kultúra – amelynek jellemzői nincsenek a médiadiskurzusban egyáltalán kifejtve – követendő példaként jelenik meg. Olyan kultúráként, amelyet Romániában is integrálni kellene – a román nyelvű médiadiskurzus szerint az országban élő magyaroknak kellene ezt a kultúrát elsajátítaniuk, a magyar nyelvű médiadiskurzus szerint azonban román többség. Tehát a médiadiskurzusban Európa mint hivatkozási alap jelenik meg, olyan hivatkozási alap, amellyel a Másik fél – tehát a román nyelvű sajtó esetében a magyarok, a magyar nyelvű sajtó esetében a románok – hiányosságaira lehet felhívni a figyelmet. Az európai értékek mellett megjelennek a médiadiskurzusban nagyon ritkán az Európai Unió különböző intézményei, amelyekre hivatkozva a média saját valóságábrázolásának hitelességét igyekezett növelni. Intézmények, amelyek előtt a romániai románok és magyarok az úzvölgyi ügyet bemutatták, remélve, hogy elnyerik ezeknek az intézményeknek a támogatását. Az intézményi támogatás, ahogy az elemzésből kirajzolódik, a valóságábrázolások intézményesítésének legfontosabb erőforrásai.

²¹ A transznacionalizmus hatásaival, pontosabban az EU-csatlakozás, a kettős állampolgárságról szóló népszavazás, valamint a könnyített honosítás magyarságpolitikára és magyar kisebbségek helyzetére gyakorolt hatásaival a *REGIO* külön lapszámban foglalkozott (32. évf. 2024, 4. szám 111–192., DOI: <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v32i4.111>).

Noha az erdélyi magyarok médiafogyasztási szokásait az utóbbi időben nem mérték²², az erdélyi magyar fiatalok médiafogyasztási szokásait rendszeresen elemezték²³. Eszerint a közösségi médiaoldalak, közösségi médiás tartalmak fogyasztásának aránya megemelkedett, háttérbe szorította a hagyományos médiatartalmak fogyasztását. Ahogy arra Szabó (2020: 49) is rávilágít, a GeneZYs elemzések alapján: *„Azt láthatjuk, hogy a facebookozás lett az egyik leggyakoribb tevékenység, a tévézést is megelőzi, ami évekig első helyen szerepelt a fiatalok életében.”* Vagy ahogy Rusu (2021: 19) írja: *„az erdélyi magyar középiskolás korosztály gyakrabban inkább a közösségi média különböző oldalait, valamint a Youtube videómegosztó oldalt használja. Leggyakrabban Instagramot és Facebookot (...)”*

Mindemellett fontos a médiafogyasztás nyelvét is megvizsgálni. Ebben a transznacionális mezőben a fiatalok nemcsak saját anyanyelvükön – legyen az romániai magyar vagy magyarországi médiatartalom –, nemcsak román nyelven fogyasztanak médiatartalmakat, hanem angol nyelven is (Vincze – Moring 2017). Az erdélyi magyar fiatalok, Vincze és Moring (2017: 116) elemzése szerint böngészni, közösségimédia-tartalmat fogyasztani majdnem ugyanolyan arányban szoktak anyanyelvükön és angol nyelven, az információgyűjtés terén az anyanyelv dominál, az angol kevéssel van lemaradva. Sárosi-Blága (2019) is vizsgálta a székelyföldi fiatalok médiafogyasztási szokásait. Szerinte a médiatartalmak fogyasztása, internetezés közben a magyar nyelv dominál, az angol nyelvet pedig akkor használják, amikor valami magyar nyelven nem érhető el. Tehát a globalizáció, digitalizáció és transznacionalizmus hatására – a negyedik Brubaker-i mezőben – az erdélyi magyar fiatalok médiafogyasztási szokások átalakultak, a fiatalok internetes tartalmakat fogyasztanak inkább, s azt sem feltétlenül saját anyanyelvükön.

2.4.6. Románok vagy magyarok? Az erdélyi magyarok identitásképeinek néhány jellemzője

A romániai magyarok és románok nemzetfelfogása eltérő. A romániai románok az állampolgári nemzetfelfogást ismerik el – ez a *„területiségre, az állampolgárságra, a jogi és politikai közösségre épül, befogadó, önkéntességen és választáson alapszik, racionális és univerzalista”* (Kiss 2013: 29) –, míg a magyarok az etnikai nemzetkonceptiót követik – amelynek *„alapja a közös származás, amely ebből következően a más etnikumúakkal szemben kirekesztő, egy*

---

²² A médiafogyasztási szokásokat a 6.5. fejezetben részletezem.

²³ Például: a Kárpát Panel vizsgálatok (Veres et al. 2012), a GeneZYs 2015-ös Kárpát-medencei ifjúságszociológiai felmérés (Papp Z. 2017) vagy Székely 2018, Rusu 2021. A székelyföldi magyar gyerekek médiafogyasztási szokásaival a Sapientia EMTE Csíkszeredai Karán működő A média hatása a gyermekekre és fiatalokra Kutatócsoport foglalkozott: Biró – Bodó 2016, 2017b, 2018, Biro et al. 2019.

veleszületett tulajdonságon alapszik, nem választható és partikularista” (Kiss 2013: 29). Tehát a magyar nemzetfelfogás szerint az a magyar, aki annak vallja magát, a felmenői magyarok és magyarul beszélnek. Ezzel szemben a romániai románok szerint mindenki román, aki Romániában lakik, akinek román állampolgársága van – ez pedig egybevág azzal, amit Brubaker állított, amikor felvázolta ezt a hármas viszonyrendszert. Azonban a román nemzetfelfogás nem lehet abszolút, hiszen léteznek Románián kívül eső román közösségek – például a Moldova Köztársaság, vagy az elmúlt 30 évben külföldre vándorolt és ott letelepedett állampolgárok. Emellett az országnak szembe kell néznie az ország területén élő kisebbségekkel is, főleg az önmagukat másként meghatározó, nagy lélekszámú magyarsággal (Kiss 2013: 24). A romániai magyarok nemzetfelfogása ötvözi a fent említett kettőt, de a kultúrnemzet koncepció az erőteljesebb számukra. Így aztán *„az erdélyi magyarok elutasítják és ellenállnak a [román] nemzet állampolgárságra alapuló, úgymond befogadó diskurzusának, amely a román nemzet tagjaiként értelmezi őket. Önértelmezésük szerint román állampolgárok, azonban egy kulturálisan meghatározott magyar nemzet tagjai, amely átvágja az államhatárokat és az állampolgárság különbségeit*” (Brubaker 2006: 65).

Kiss Tamás és Barna Gergő 2013-ban vizsgálta ezt a hármas kötődést²⁴, kifejezetten azt, hogy hogyan határozza meg a romániai magyarság önmagát a romániai és magyarországi térben. A felmérés során arról kérdezték a romániai magyarokat, hogy azok részei-e a magyar nemzetnek. A válaszadók 84,7 százaléka válaszolt igennel, míg 51,9 százaléka azt is gondolta, hogy a romániai/erdélyi magyarok részét képezik a román nemzetnek. Amikor saját nemzeti hovatartozásukra kérdezték rá, a válaszadók 90,7 százaléka tartotta önmagát a magyar nemzet tagjának és mindössze 38,6 százaléka a román nemzet tagjának (Kiss – Barna 2013: 10–13). A romániai magyarok magas fokú magyarországi integráltságára utal, hogy a magyarországi politikát sokkal jobban ismerik, mint a románt (Kiss – Barna 2013: 15). Azonban, amikor a válaszadók szubjektív politikai érdeklődését mérték fel, az eredmények arra mutattak rá, hogy a kisebbségi magyar politika iránti érdeklődés a legmagasabb az erdélyi magyarok körében, ezt követi a magyarországi, majd a román politika. Ugyanakkor az erdélyi magyarok elzárkóznak attól, hogy rájuk magyarországiaként tekintsenek, nem magyarországiak, annak ellenére, hogy nagyon is otthonosan mozognak a magyarországi politikában, otthonosabban, mint a romániaiában, és politikai énhatékonyságuk is nagyobb a magyar politikában, mint a románban (Kiss 2013: 15).

---

²⁴ Az előző lábjegyzetben felsorolt, nem Székelyföldre vonatkozó felmérések szintén foglalkoztak hasonló kérdéskörrel. Jelen dolgozatban minden vizsgálat eredményét nem fogom ismertetni.

Ebben a kontextusban érdemes beszélni arról, hogy az erdélyi magyarok hogyan tekintenek önmagukra, illetve, hogy viszonyulnak az (erdélyi) románsághoz és a magyarországi magyarokhoz. Hogyan tartoznak egyszerre a románokhoz és magyarokhoz, s hogyan lehet az, hogy valójában egyikkel sem azonosulnak. S itt köszönön vissza a negyedik brubaker-i mező, amely magával hozza az identitáskonstrukció puhább megközelítését (Zsigmond 2020).

A brubaker-i hármas – négyes – viszonyrendszerhez igazodva a romániai magyarok a nemzetiesítő állam és az anyaország nemzetiesítő törekvései között határozzák meg önmagukat. Az erdélyi magyarok magyar nemzethez való kötődését több szociológiai felmérés megerősíti az elmúlt két és fél évtizedből²⁵. Így feltételezhető, hogy a nemzeti identitásuknak „*egy fontos eleme a magyar nemzeti kötődés, az ezzel való azonosulás, az 1918 előtt kialakult »egységes magyar nemzet« tudata, a nemzetté válás folyamatában való – az 1918 előtti – »közös részvétel« (...)»*”. (Zsigmond 2020: 10). Erre rásegített a könnyített honosítás/kettős állampolgárság bevezetése. Ugyanakkor az elmúlt 100 évben kialakult valamilyen mértékű kötődés a többségi nemzethez is: „*A többségi nemzethez való kötődésről azt feltételezzük, hogy elsősorban az adott országhoz (állampolgárság), illetve a politikai rendszerhez (állampolgári jogok és kötelezettségek) társítható kötődéseket jelez.*” (Zsigmond 2020: 11) Tehát: „*A magyar kisebbségi helyzetet tehát a magyar és a többségi nemzethez való tartozás viszonya által, illetve a többségi közösségtől és a magyarországi magyaroktól való társadalmi közelség/távolság által is lehet értelmezni (...)*.” (Zsigmond 2020: 18).

Ez többes azonosulás és többes távolságtartás izgalmas jelen értekezés szempontjából²⁶. Izgalmas hiszen az esettanulmányban én is pontosan ezeket a kérdésköröket elemzem. Azt, hogy a médiadiskurzus szerint kik vagyunk Mi – erdélyi, székelyföldi magyarok/székelyföldi románok, románok – és kik ellenében határozzuk meg Önmagunkat – románok/magyarok. Kik tartoznak hozzánk és kik tartoznak Őhözájuk, illetve melyek a Mi jellemzőink és melyek az Ők jellemzőik. Így az auto- és heterosztereotípiáknak fontos szerepe lesz jelen dolgozatban.

Papp szerint (2012), az erdélyi magyarok önmagukról alkotott véleményüket négy dimenzió határozza meg: az erdélyiség, a románság, a magyarság és a belső etnográfiai feloszlás – például székelyek, csángók stb. A románsággal szembeni sztereotípiák „*elsősorban különféle interetnikus viszonyok és bélyegek mentén szerveződnek, amelynek keretében a románság belső tagolódása (erdélyi románság és általában vett románság közötti különbség) is artikulálódik. Ezen kívül a románok megítélése gyakran az agresszió témakörét, és érthető*

---

²⁵ Lásd például: Veres et al. 2012, Papp Z. 2017

²⁶ Ennek a kérdéskörnek is rendkívül széles szakirodalma van. A romániai magyarok többes kötődése, magyarországiakhoz és románokhoz fűződő viszonyát mérte: Veres – Papp Z. 2012, Kiss 2013, Papp Z. 2008a, 2012, 2014b, 2017 a

módon a történelmi események relevanciáját is felvetette”. (Papp Z. 2012: 94) A magyarországi magyarokhoz fűződő viszonyuk „logikus módon nem választható el Magyarország és az általában vett magyarok jellemzésétől, ugyanakkor szervesen kapcsolódik az erdélyi magyarok migrációs folyamataihoz (kivándorlás, otthonmaradás, demográfiai kérdések), és – mint láttuk – kis mértékben a haza/hazátlanság témaköréhez is asszociálható, illetve elválaszthatatlan a »lerománózás«, illetve a 2004-es népszavazás tapasztalataitól” (Papp Z. 2012: 94). Ám mindannak ellenére, hogy az erdélyi magyarok szerint a magyarországi magyarok és az erdélyi magyarok is egyaránt a magyarság részét képezik, az erdélyi magyarok önazonossága relacionális, „az erdélyi magyarok önazonosságukat leggyakrabban viszonylagosságot, illetve elkülönbözödést kifejező terminusokban fejezték ki, amelyből végső soron újra felsejlik az erdélyiség tudata” (Papp Z. 2012: 95). Ez a viszonylagosság a románokkal szemben kifejezett identitás esetében is kimutatható. Emellett az erdélyi magyarok identitását az is befolyásolja, hogy megítélésük szerint sem a románok, sem a magyarországi magyarok „többségi pozícióikból nem képesek megérteni a kisebbségi élethelyzet sajátosságait” (Papp Z. 2012: 96), s mindkettővel szemben megfogalmazznak burkolt, negatív állításokat is. Mindezt szem előtt tartva elmondható, hogy az erdélyi magyarok önmagukról alkotott képe pozitív, míg a magyarországi magyarok és románok főleg negatív tulajdonságokkal jelennek meg (Papp Z. 2012: 100).

„Az erdélyi magyarok önmagukról alkotott képében találni a legtöbb pozitív tulajdonságot: barátságos, hagyománytisztelő, vallásos, toleráns, vendégszerető, megbízható. Az erdélyi románokkal kapcsolatos legmarkánsabb (a 10 beszélgetésből nyolcban felbukkanó) pozitív vélemény az, hogy összetartók, negatív oldalon pedig a babonássággként értelmezett vallásosság és kisebb mértékben nacionalista mivoltuk fogalmazódott meg. A magyarországi magyarokkal szembeni leggyakrabban megfogalmazódó állítás az, hogy arrogánsak és zárkózottak, pozitív tulajdonságok (pl. becsületes, igényes) pedig csak kis mértékben jelentek meg.” (Papp Z. 2012: 100)

Ezeket a jellemzőket jelen alfejezetben nem fejtem ki részletesebben, ezekről részletesen az esettanulmányomban fogok szólni. Az általam vizsgált eset is rengeteg román-magyar sztereotípiát vonultat fel. Pontosabban: megpróbál a média olyan román/magyar képet festeni, amelyre, a média megítélése szerint lehet sztereotípiaként tekinteni. Olyan jellemzést ad, amely a média szerint a románok vagy a magyarok, azaz a a Mi és a Másik fél pontos leírása. Ezekbe az autentikusként megjelenített jellemzésekbe pedig az érintettek – tehát az olvasók – tudatában levő – tehát az említett szakirodalmakban felsorakoztatott – jellemzőket is beépíti a média. Így én az elemzésben azt vizsgáltam meg, hogy az emberek tudatában levő auto- és sztereotípiák közül mely jelenik meg a médiadiskurzusban. Hogy az emberek tudatában levő auto- és sztereotípiák közül melyek azok a jellemzők, amelyekre az emberek reagálnak, amelyek az emberekben érzelmeket váltanak ki. Érzelmeket, amelyek csoporttá kovácsolják

őket. Tehát azt vizsgáltam meg, hogy a szakirodalomban megjelenő auto- és sztereotípiák közül melyek hasznosulnak a médiadiskurzusban.

2.4.7. A romániai magyar sajtó a hármas viszonyulási rendszerben

A romániai magyar sajtó is ebben a hármas viszonyulási rendszerben pozicionálja önmagát. Az erdélyi magyar újságírók és a médiaorgánumok működtetői egyszerre érzik magukat a romániai és magyarországi média alrendszerének. Ez a kettős kötődés pedig kihat a médiadiskurzusra. Ez a médiadiskurzus egyik fő jellemzője a kisebbségi jogféltés és jogérvényesítés. Ez a fajta médiadiskurzus üzenet egyrészt a román nemzetiesítő állam számára – azt hangsúlyozza, hogy a kisebbség itt él és nem fél jogai mellett kiállni. Másodsorban üzenet értékű befele, a közösség fele és az anyaország fele is. Ez a médiadiskurzus a nemzeti hovatartozást erősíti, állandóan bizonyítja, hogy az erdélyi magyarság a kárpát-medencei magyar közösség része (Maksay–Kiss–Barna 2012: 12).

„A romániai magyar média a román és a magyar állam által is meghatározott térben tematizálja a romániai magyarság számára fontos kérdéseket. Ez jelenti azt is, hogy két irányba is a bizonyítási kényszerrel küszködik, amely ellenben éppen az állandó önszépítgetési – de önsajnálattól is tarkított – kísérletek (amelyekhez az érzelgősség, elfogultság társítható) miatt távolról sem jelent akkora hatalmat, befolyásoló tényezőt, mint amelyet általában a média jelent” (Maksay–Kiss–Barna 2012: 12).

A romániai magyar média egyik fő feladata ebben a hármas rendszerben pedig pontosan az, hogy meghatározza pozícióját Romániával és Magyarországgal szemben is. Így aztán a romániai magyar újságírás a mai napig a magyar identitástudat ápolását, a közösség megmaradását szolgálja. Ez nemcsak az újságírói hivatástudatban mutatkozik meg, hanem a tartalmában is (Papp 2004, Magyarai 2000, Maksay–Kiss–Barna 2012). Ezekre a tulajdonságra az Ötödik fejezetben részletesen kitérek.

2.5. Összegzés

Ebben a fejezetben doktori értekezésem elemzésem első szintjét mutattam be: azt a fogalmi hálót, amely összeköti a hatalmat, a valóságábrázolásokat és a csoportalkotást. Kimutattam, hogy megfelelő hatalommal olyan valóságábrázolást lehet láttatni és elfogadtatni, amely létre is tudja hozni a valóságban azt, amit a valóságábrázolás javasol. Ennek felvázolásakor pedig Bourdieu, Luhmann és Brubaker munkásságába kapaszkodtam.

Bourdieu és Luhmann munkásságából a kommunikáció és a hatalom közti kölcsönhatásokra vonatkozó elméleteket emeltem át. Értekezésem szempontjából fontos Bourdieu klasszifikációs küzdelemre vonatkozó megközelítése is, amely szimbolikus küzdelem a valóság reprezentációjáért folyik. Ugyanakkor a mező és habitus fogalmak is fontosak a

doktori témám szempontjából, hiszen ezek segítenek megérteni a nemzeti kisebbségek, a nemzetiesítő állam és az anyaország közti bonyolult viszonyrendszert. Mivel Bourdieu szerint regionális szinten a valóságábrázolások akkor válnak szélesebb körben elfogadottá, akkor hozhatják létre azt, amiről beszélnek – a régiók újrafelosztását és a regionális identitásokat, mindkettő szubsztanciális jelen dolgozat szempontjából –, hogyha a térben is megjelennek azok, amiről beszélnek – regionális identitás szempontjából például az identitást kifejező szimbólumok. Mivel az én kutatásom regionális identitások elfogadtatásáért zajlik, részleteztem a Székelyföldre jellemző szimbolikus térhasználati gyakorlatokat.

Niklas Luhmann munkásságából az értelemtulajdonítás mechanizmusát emeltem át, azt, hogy az egyes ágensek hogyan kínálnak fel valóságmagyarázatot, ezekre a valóságmagyarázatra a többi ágensek hogyan tudnak/szoktak reagálni.

A doktori kutatásom harmadik jelentős elméleti alappillért Rogers Brubaker munkássága képezi. Brubakertől egyrészt a „csoporthizmus” kerülésére vonatkozó megközelítést vettem át, kiemelve, hogy az etnikumközi konfliktusok során nem etnikumok, etnikai csoportok „csapnak össze”, csupán különböző etnikailag elkötelezett, az etnikai csoport nevében eljáró szervezetek. Brubaker megközelítése szerint sok esetben ezek az etnikai csoportok nem is léteznek, azok a konfliktusok „következményei”: az etnikai csoportokat a konfliktusokban érintett szereplők, szervezetek – például a média – teremtik meg, akkor, amikor etnikai keretbe ágyazva a konfliktusról beszámolnak. Hasonlóan, amikor más szervezetek, érintett szereplők az etnikai csoport nevében járnak el, szólalnak fel, hozzájárulnak a csoportidentitás, az etnikumközi viszonyok kialakításához. Rogers Brubaker munkásságából emellett kisebbségeket, nemzetiesítő államokat és anyaországokat magába foglaló hármas modellt vettem át, amely modell segít megérteni, hogyan viszonyul a nemzeti kisebbség ahhoz az államhoz, amelynek állampolgára, s ahhoz az államhoz, amelyhez kulturálisan kapcsolódik. Ez a modell segít megérteni azt is, hogyan pozicionálja magát egy kisebbség két állam nacionalizmusa között.

Az ebben a fejezetben felvázolt elméleti keretet a következő fejezetekben adaptálni fogom. Megmutatom, hogyha a megfelelő erőforrásokat rendeljük egy pozíció mögé, kívánatos valóságábrázolást vázolunk fel ebből a pozícióból, akkor át lehet alakítani a valóság rendjét, új fölosztási elvet lehet kierőszakolni a társadalmi világban. És végső soron létre lehet hozni a valóságban azt, amiről beszélünk. A következő fejezetekben az erőforrásokat mutatom be – azaz azt, hogy milyen társadalmi egyenlőtlenségek, hatalmi aszimmetriák vannak a románok és magyarok között Romániában –, majd áttekintem a konkrét eset elemzésére, amelyben azt mutatom ki, a valóság átrendezésére vonatkozó akaratok milyen diszkurzív stratégiákat alkalmaznak. Előbb azonban, van Dijk kritikai diskurzuselemzésének részletes bemutatásával azt prezentálom, hogy mindezekben a folyamatokban milyen szerep jut a médiának.

HARMADIK FEJEZET: TEUN A. VAN DIJK ELMÉLETE A HATALOM ÚJRATERMELÉSÉRŐL²⁷

A következő fejezetben az 1980-as, 1990-es években kialakult kritikai diskurzuselemzés Teun A. van Dijk-féle iskolájának elméletét mutatom be, amely a doktori kutatásom módszertanának elméleti hátterét adja majd. A kritikai diskurzuselemzés a nyelv és hatalom, a szöveg és a társadalom közti összefüggéseket, ezek kölcsönhatásait helyezi a vizsgálatok középpontjába, azzal a céllal, hogy a társadalomban fellelhető diskurzusokon, valamint ezek jellemzőin, összetevőin keresztül leképezze a társadalmi struktúrákat, felszínre hozza és bemutassa a hatalmi visszaéléseket, az alá-fölérendelt társadalmi csoportviszonyokat. A kritikai diskurzuselemzés a társadalmi egyenlőtlenségek vizsgálatának egyik irányzata, amellyel a nemi egyenlőtlenségek, rasszizmus, nacionalizmus stb. diskurzusok általi (újra)termelését lehet feltárni, ugyanakkor a társadalmi csoportok identitásának feltérképezésére és megértésére is, illetve a csoportviszonyok jellemzőinek leírására is alkalmas. A különböző csoportok diskurzusának elemzése által megismerhetőek azok az ideológiák, amelyek a különböző társadalmi csoportok mindennapjait, a csoporttagok gondolkodását, különböző személyekről, témákról, eseményekről, ideológiákról alkotott elképzeléseit meghatározzák.

Külön fejezetben (Hatodik fejezet) foglalkozom a van Dijk-féle diskurzuselemzés módszertanának bemutatásával. Fontosnak tartottam, hogy a kritikai diskurzuselemzés elméletét és módszertanát külön fejezetekben mutassam be. A van Dijk-féle kritikai diskurzuselemzés elmélete azt mutatja be, hogyan lehet a társadalmi struktúrákat az adott társadalomban fellelhető szövegekkel összekötni, s a szövegek egyéni szinten hogyan képezik le a társadalmi struktúrákat. Ez a doktori értekezés szempontjából szubsztanciális. A van Dijk-féle kritikai diskurzuselemzés módszertanának bemutatásakor viszont nem ezekre a szempontokra fókuszálok, hanem arra, hogy a szövegekbe beépített diskurzív stratégiák hogyan segítenek leképezni a társadalmi struktúrákat.

Jelen fejezetben a diskurzuselemzés kialakulásáról írok röviden. Ezt követően tömören „meghatározom”, hogy mi is pontosan a kritikai diskurzuselemzés, milyen céllal jött létre, mire használható, illetve milyen fontosabb jellemvonásai vannak. A fejezet második részében azt járom körül, hogy miért is kritikai ez a diskurzuselemzési irányzat, és az irányzat követői mit

---

²⁷ Jelen alfejezet a *Pro Scientia Ruralis* folyóirat VI. évfolyamának (2021) 2. számában megjelent *Hatalmi viszonyok és szövegek. Összefoglaló van Dijk kritikai diskurzuselemzéséről* című tanulmányom (157–172. oldalak), illetve a *METSZETEK – Társadalomtudományi folyóirat*, XII. évfolyamának (2024) 3. számában megjelent *Tudás, hatalom és diskurzusok Teun A. van Dijk kritikai diskurzuselemzésében* című tanulmányom (94–112. oldalak. <https://doi.org/10.18392/metsz/2023/3/5>) alapján készült el.

is értenek a diskurzus fogalom alatt. A fejezet harmadik, legátfogóbb részében a Teun A. van Dijk kritikai diskurzuselemzését mutatom be.

3.1. A kritikai diskurzuselemzés elméletének kialakulásáról

A filozófia 20. századi nyelvi fordulata, amely megkérdőjelezte azt a felvetést, hogy a nyelv egy semleges, közvetítő médium, amely valamilyen mögöttes dolog kifejezésére, az objektív valóság feltárására alkalmas, átrendezte azt, ahogy a nyelvről gondolkodunk (Carver 2004). A gondolati iskolának a szerzői elvetették azt a nézetet miszerint a világegyetem eleve megadott jelentéseket tartalmaz, azt, hogy létezik valami nyelv mögötti objektív valóság, amelyet egyszerűen meg lehet ismerni. Ehelyett azt vallották, hogy a jelentéseket az egyének helyezik el a világba a nyelv segítségével, hogy a jelentések a nyelv használata által jönnek létre (Carver 2004, Géring 2008). Szerintük a nyelv nem egy semleges, jelentéseket leíró médium, hanem a

„nyelvet sokkal inkább arra használjuk, hogy jelentéseket vessünk a tárgyak s a tapasztalatok világába, és aztán visszaolvassuk ezeket a jelentéseket, többnyire azt feltételezve, mintha öröktől fogva hozzátartoztak volna az adott tárgyhoz vagy tapasztalathoz. Bármilyen világegyetemben, amiről azt gondoljuk, hogy jelentése van, vagyis amiről tudásunk van, annak köszönheti értelmét, hogy mi már korábban jelentést véstünk beléje” (Carver 2004: 143).

A megközelítés követői így aztán a jelentések használatának elméletét helyezték előtérbe vizsgálódásaikkor, azt figyelték, hangsúlyozták, hogy a jelentések a nyelv használata során hogyan alakulnak ki. Úgy érveltek, hogy a nyelvnek nemcsak a jelentésadó funkciója van, hanem közvetítő funkciója is, hiszen az alkalmas az információ átadására és feldolgozására, jelentések és gondolatok továbbítására (Géring 2008). Így a jelenségek, tények tárgyiasíthatóvá, leírhatóvá váltak, minden tárgy, alkotás, megjelenítés, azaz bármi, ami az emberiség számára jelentéssel bírt „szöveggé” is értelmezhetővé vált (Carver–Hyvärinen 1997: 2–4). A diskurzuselemzés, amely a nyelvi fordulat nyomán alakult ki, ezekre a „szövegekre” épül.

„A diskurzuselemzés azon az elven alapszik, hogy amikor az igazságot a nyelv segítségével megjelenítjük, akkor az igazság nem valami »eleve létező« állapot, amelyet aztán a nyelv mint semleges médium kifejez vagy visszatükröz. (...) Sokkal inkább arról van szó, hogy a nyelv az egyetlen olyan eszköz, amelyen keresztül »életformáink« kifejeződnek, amellyel megteremthetjük és kifejezhetjük szubjektívitásunkat, társadalmi tevékenységeket fejleszthetünk ki és gyakorolhatunk, hatalmi helyzeteket próbálhatunk ki és erősíthetünk meg” (Pleasants 1999 idézi Carver 2004: 144).

A diskurzuselemzők szerint a nyelv az emberi tevékenység modellje, amely intézményeket teremt és tart fenn, amely narratívák segítségével jelentéseket közvetít (Carver 2004: 145). Ez a diszkurzív megközelítés nagyon szerteágazó és nagyon összetett. Több iskolája létezik: a Norman Fairclough nevéhez köthető nyelvi alapú diszkurzív-relációs elemzése, Ruth Wodak és a Bécsi Iskola diskurzustörténeti megközelítése, a nyelv és valóság kapcsolatával foglalkozó Duisburgi Iskola, a vizuális retorikai diskurzuselemzés, amellyel

Günter Kress és Theo van Leeuwen foglalkozott, illetve a Teun A. van Dijk féle kritikai megközelítés, amely dolgozatom egyik központi elméleti megközelítéseként szolgál, s amellyel részletesen foglalkozom jelen fejezetben (P. Szilczl 2018: 4).

Mindannak ellenére, hogy a diskurzuselemzésnek ennyi irányzata van, létezik néhány fontos jellemzője, amely az iskolák, irányzatok többségében fellelhető. Egyrészt, hogy a diszkurzív megközelítés a nyelvre, nemcsak mint közvetítő, jelentésadó eszközre tekint, hanem mint *valóságteremtő, valóságépítő* médiumra: a diskurzuselemzők azt vallják, hogy a kommunikáció során a kommunikációs aktorok viszonya és interakciója építi a valóságot.

„A diszkurzív felfogásban tehát a nyelv nem »átlátszó«, információközvetítő statikus rendszer, hanem magának a konstrukciónak a terepe, a dinamikus, aktív és társas jelentésadási folyamatok mezője. Éppen ezért a diskurzuselemzést a nyelvhasználat vizsgálataként szokták definiálni” (Géring 2008: 390).

Ebből a felfogásból kirajzolódik a *diskurzuselemzés cselekvésorientáltsága* is: a nyelvi megnyilvánulás a diskurzuselemzés képviselői szerint mindig egy cselekvés, a nyelvi megnyilatkozás mindig olyan esemény, amely során a *„nyelvhasználók a közlés által tesznek valamit”* (Géring 2008: 390). Mivel a diskurzuselemzők a nyelvre, mint a valóságot konstruáló eszközre tekintenek, ezért a vizsgálódásaik során nem a végeredményt, az outputot nézik, hanem magát a jelentésadási folyamatot, az *aktuális nyelvhasználatot* kutatják. Ez azonban azt jelenti, hogy diskurzus (nyelvhasználat) mindig helyhez kötött, a folyamat nem elemezhető időtől és tértől, valamint az aktuális nyelvhasználó világról alkotott képétől függetlenül (Géring 2008: 391). Emiatt aztán a diskurzus nemcsak valóságteremtő lesz, de a diskurzus maga is konstruálttá válik, hiszen meghatározza az a hely, idő, személy, amely megalkotta.

A diskurzuselemzés tehát nem más, mint a nyelv használatának elemzése, *„módszer arra, hogy megértsük, hogyan alakulnak a társadalmi élet jelentésadási folyamatai, a kollektív és egyéni reprezentációk a kommunikációban és a kommunikáció, a diskurzusok által”* (Géring 2008: 393). Ez a módszertani irányultság számos új értelmezési módot eredményezett – az identitás diszkurzív konstrukciójának mai elképzelését, a diszkurzív jelleg előtérbe kerülését társadalmi jelenségek, jelentések, vagy a csoportképződés, csoportkijelölés, határkijelölés kapcsán stb. A témákkal foglalkozó új interdiszciplináris megközelítések szerint, ezek a témák folyamatosan épülnek, változnak, nem valami létező, feltárható dolgok (Géring 2008: 393).

A kritikai diskurzuselemzés a diskurzuselemzés egyik irányzata, egy *„tudományos tevékenység és mozgalom, amely ellenzi a hatalommal való visszaélést és az uralmat, például a rasszizmust, a szexizmust stb.”* (van Dijk 2011: 399). Az elemzés kritikai jellegét az adja, hogy az elemzők nemcsak feltárják és leírják a társadalmakban fellelhető hatalmi visszaéléseket, társadalmi egyenlőtlenségeket, hanem ellen is állnak azoknak, és kiállnak a domináns csoportok ellen, valamint a domináns, kisebbségi helyzetben levők mellett.

3.2. A kritikai diskurzuselemzés főbb jellemvonásai

Teun A. van Dijk szerint a kritikai diskurzuselemzésnek négy fontos jellemzője van. Szerinte a CDA: 1) társadalmi problémákra, politikai ügyekre fókuszál; 2) multidiszciplináris; 3) nemcsak leírja az elemzett diskurzust, hanem magyarázza is azt, megvizsgálja, milyen jellemzői vannak adott társadalmi interakciókban és a társadalmi struktúrában; illetve 4) azt is vizsgálja, hogy a diskurzusstruktúrák hogyan alakítják, legitimálják, reprodukálják a hatalmi visszaéléseket (ezt van Dijk uralomnak nevezi), illetve hogyan harcolnak az elnyomás ellen (van Dijk 2015: 467).

A kritikai diskurzuselemzés főbb jellemzőit a CDA más képviselői is összesítették. Wodak és Fairclough szerint a CDA-nak a következők a főbb jellemzői: 1. a CDA a szociális problémákra fókuszál, 2. a hatalmi kapcsolatok diszkurzívak, 3. a diskurzus építi, alkotja a társadalmat és a kultúrát, 4. a diskurzus az ideológiákat is alakítja, 5. a diskurzus történelmi, 6. a híd a társadalom és a szöveg között mediatizált, 7. a diskurzus értelmező és magyarázó, 8. a diskurzus a társadalmi tevékenység egy formája (van Dijk 2015: 467, Bánhegyesi 2010).

P. Szilczl Dóra (2018: 5–11) a kritikai diskurzuselemzés további hat fő jellemvonását ismerteti. Szerint a CDA konstruktivista, mivel a CDA művelői szerint a valóságot mindig csak nyelvi kategóriákon keresztül lehet leképezni. Emiatt azonban a valóság kultúrspecifikus lesz, azoknak a tudása, történelme, kultúrája tükröződik benne, akik „beszélnek”. Így a kritikai diskurzuselemzők a szövegek elemzése által azt a környezetet is megismerik, ahol azokat előállították. A CDA emellett strukturalista nyelvészeti jegyeket is magán visel, az elemzési eszközkészlete és módszere alapján. Saussure tanaiból kiindulva a CDA képviselői vallják, hogy a szavak jelentése mindig az adott kontextusban alakul ki, ezért elengedhetetlen a szöveg és a szövegekörnyezet együttes vizsgálata. A CDA kritikai is, amely vizsgálati perspektíváról a következő alfejezetben részletesebben írok. A CDA emellett interdiszciplináris, hiszen számos tudományterület és tudományág segíti a diskurzuselemzőket tárgyük megértésében, meríthetnek a nyelvészet, szociológia, pszichológia, politikatudomány, kulturális antropológia, kritikai kultúrakutatás, irodalomtudomány, történelem, filozófia területéről is. Az irányzat emellett multiperspektivikus is, hiszen egy társadalmi jelenség bemutatásakor több oldal nézőpontját rekonstruálják. A kritikai diskurzuselemzés ugyanakkor emancipatorikus, hiszen az irányzat nem titkolt célja az, hogy rámutasson a társadalmi helyzetben rejlő igazságtalanságokra és visszaélésekre, és hogy az elnyomott csoportok önszerveződő tudatosságát elősegítse.

3.2.1 Miért kritikai ez a diskurzuselemzés?

A kritikai diskurzuselemzés kritikaisága abból ered, hogy a diskurzuselemzésnek ez az irányzata megkérdőjelezi a fennálló társadalmi rendet, és ennek a rendnek a struktúráit helyezi

az elemzés középpontjába. A kritikai diskurzuselemzők célja az uralkodó ideológia leleplezése, azzal a céllal, hogy felfedjék a társadalmat uraló dominanciákat, egyenlőtlenségeket, elfogultságokat (P. Szilczl 2018). Ezért a diskurzuselemzők kritikájának a célpontjává az elit válik, az az elit, amely hozzáfér az uralkodó diskurzusokhoz és módosítani tudja azokat.

„Diskurzuskritikájuk politikai kritika azokkal szemben, akik felelősek a diskurzus szerepéért az uralom és az egyenlőtlenségek újratermelésében. Az ilyen kritika nem lehet alkalmi, egyéni vagy eseti jellegű, hanem inkább általános, strukturális és csoportokra vonatkoztatott, figyelembe véve a csoportok közötti hatalmi viszonyokat” (van Dijk 2000: 445–446).

A kritikai diskurzuselemzés egyik másik fő jellemzője, amely igazából megkülönbözteti ezt az irányzatot a diskurzuselemzés többi irányzatától, az, hogy nem csupán leírja, bemutatja a hatalom, hatalmi visszaélések formáit, a társadalmi struktúrákat, de megpróbál küzdeni a vizsgált társadalmi egyenlőtlenségek ellen, és megpróbálja ellenállásra biztatni az elnyomott csoportokat is. A diskurzuselemzők abban reménykednek, hogy azzal, hogy a felszínre hozzák, bemutatják a hatalmi túlkapasokat, elérhetik, hogy ezek a túlkapasok enyhüljenek:

„Eltérően más diskurzuselemzőktől, a kritikai diskurzuselemzők egyértelmű társadalompolitikai állásponttal rendelkeznek (vagy kellene, hogy rendelkezzenek): kifejtik véleményüket, elképzelésüket, elveiket és céljaikat mind a saját tudományáguk, mind pedig általában a társadalmuk számára. Munkájuk kétségkívül és végső soron politikai, még akkor is, ha ez az elméletalkotás és az elemzés minden fázisára azért nem igaz. Reményük a kritikai megértésen keresztül történő változtatás, még ha ez gyakran illuzórikus is.” (van Dijk 2000: 445).

3.2.2 Mit értenek diskurzus alatt a CDA követői?

A diskurzuselemzők között nincs konszenzus arra vonatkozóan, hogy mi is pontosan a diskurzus. Jørgensen és Phillips (2002 idézi P. Szilczl 2018) szerint a diskurzus *„olyan társadalmi cselekvési forma, amely szerepet játszik a szociális világ – tudás, identitás, kapcsolatok – előállításában és ezáltal a társadalmi formák fenntartásában”*. A két szerző szerint a diskurzus nem egy előre meghatározott dolog, hanem mindig az emberek interakciója során alakul, s alakulásával formálja a valóságot is. A szerzőpáros szerint a diskurzus fogalmát több társadalomtudományi területen alkalmazták, anélkül, hogy pontosan meghatározták volna, mit is értenek a kifejezés alatt. – ezeket az alkalmazási formákat pedig össze is gyűjtötték és listázták is. Jørgensen és Phillips szerint a következő értelmeket veheti fel a fogalom a különböző tudományterületeken:

- Egy téma szóbeli vagy írásbeli megtárgyalása az emberi interakció során;
- A nyelvi elemzés legnagyobb, még a mondatnál is nagyobb nyelvi egysége;
- Kodifikált nyelv, szótár (a nyelvhasználat egy mintája);
- A megértés egy módja (Bloor – Bloor 2007: 6-7 idézi P. Szilczl 2018);

- A társadalmi gyakorlat egy formája (Fairclough 1995 idézi P. Szilczl 2018) (P. Szilczl 2018:12).

Fairclough (1993, 1995 idézi P. Szilczl 2018) a diskurzus fogalmának három értelmezési módját adja meg. Egyrészt a diskurzus jelenthet nyelvhasználatot, sajátos társadalmi gyakorlatot, másrészt jelölhet egy adott területen használt nyelvet (pl. politikai vagy tudományos diskurzus) is. Ugyanakkor a diskurzus lehet „*általános fogalma mindannak, ami a beszéddel kapcsolatos*” (P. Szilczl 2018: 11).

Halliday (1985 idézi P. Szilczl 2018) szerint egyszerre több diskurzus létezik a társadalomban, amelyeknek mind sajátos funkciója van. A diskurzuselemzőnek pedig az a feladata, hogy feltárja a diskurzusok közti különbségek, és a különbségeken keresztül megragadja a társadalmi struktúrákat. Halliday szerint minden diskurzus jellemezhető a következők szerint:

- „*mi az a társadalmi kontextus, melyben létrejön,*
- *tér-idő vonatkozások,*
- *ki beszél, ki állítja elő,*
- *ki hallgatja az adott diskurzust,*
- *a diskurzus stiláris jellemzői (kód)*” (P. Szilczl 2018:12).

Van Dijk nem ad pontos meghatározást arra vonatkozóan, hogy szerinte mi a diskurzus, viszont fogalomhasználatából arra lehet következtetni, hogy Halliday meghatározásához, felfogásához áll a legközelebb. Van Dijk szerint is egyszerre több diskurzus létezik a társadalomban – médiadiskurzus, politikai diskurzus, oktatási diskurzus, tudományos diskurzus –, amely diskurzusokat a hatalmon levők eszközként használhatnak arra, hogy saját hatalmukat megerősítsék, legitimálják, és ezáltal kialakítsák a hegemoniát (van Dijk 2015).

Halliday felfogásához hasonlóan, van Dijk is hangsúlyozza, hogy a különböző diskurzusokat csak akkor lehet értelmezni, hogyha azt a közeget is megvizsgáljuk, amelyben a diskurzus létrejött. Vallja, a szöveg és a kontextus együttes elemzésével le lehet képezni a társadalmi struktúrákat, felszínre lehet hozni a hatalom, a hatalmi visszaélések formáit.

3.2. A van Dijk-féle kritikai diskurzuselemzés főbb jellemzői

Magát a kritikai diskurzuselemzés fogalmat kétféle értelemben szokták használni (Fairclough–Wodak 1997). Egyrészt alkalmazzák az elemzési módszertan megnevezésére, másrészt magának az irányzatnak a megnevezésére is. Utóbbi értelemben a kritikai diskurzuselemzés a nyelv és a hatalom, a szöveg és a társadalom közti kölcsönhatásokat vizsgálja: az elemzések középpontjában a hatalmi visszaélések nyelvi megnyilvánulásai állnak, miközben arra is

reflektálnak az irányzat képviselői, hogy hogyan határozzák meg a szövegek a társadalom működését, illetve hogyan hat a társadalom a szövegek kialakulására.

„A nyelv és a társadalom kölcsönhatásait elemezve hívják fel a figyelmet a hatalom fenntartásának és továbbörökítésének rejtett módjaira, melyek társadalmi egyenlőtlenségeket hoznak létre és erősítenek meg. Az egyenlőtlenség, az igazságtalanság leleplezését pedig nyelvi elemzés segítségével kísérik meg. Vallják, hogy a nyelvi interakciók szilárd tükrözői a társadalmi viszonyoknak” (P. Szilczl 2018: 4).

Tehát a kritikai diskurzuselemzés egyrészt alkalmas a hatalmi kérdések megragadására, másrészt pedig alkalmas arra, hogy felderítse, az emberekben milyen reprezentációk élnek különböző társadalmi jelenségekről, eseményekről, csoportokról. A CDA segítségével megragadható, hogyan próbálják a hatalmon levők elfogadtatni pozíciójukat, milyen diskurzusokkal legitimálják helyzetüket, illetve az is, hogy az egyének mindezekből a diskurzusokból mit értenek meg, fogadnak el, vagy éppen utasítanak el, milyen képet építenek ki magukban a hatalmon levőkről a nyelv használata által.

Van Dijk a következőképpen határozza meg a saját kritikai diskurzuselemzési irányzatát:

„A kritikai diskurzuselemzés olyan analitikus diskurzuselemzés, amely főként azt vizsgálja, hogy a társadalmi-politikai környezetben a hatalmi visszaéléseket, társadalmi egyenlőtlenségeket a beszéd és a szöveg hogyan alakítja, termeli újra, legitimálja, illetve hogyan áll ellen ezeknek.” (van Dijk 2015: 466).

Van Dijk nem ért egyet azzal a megközelítéssel, hogy a kritikai diskurzuselemzést módszertanként skatulyázzák, mivel szerinte a CDA diskurzuselemzéseiben bármely más humán- és társadalomtudományi vizsgálatok során alkalmazott módszertant lehet használni. Szerinte a kritikai diskurzuselemzés nem is módszertan, de nem is a diskurzuselemzések egyik irányzata, hanem egy elemzői attitűd (van Dijk 2015).

„Egy ennyire disszidens kutatással, a kritikai diskurzuselemző egy explicit pozíciót foglal el, és meg akarja érteni, le akarja leplezni és legvégül ellen akar szegülni a társadalmi egyenlőtlenségeknek.” (van Dijk 2015: 466).

Van Dijk szerint ezzel az elemzéssel a társadalmi egyenlőtlenségeket lehet vizsgálni. Azt, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek hogyan jönnek létre, hogyan lehet őket legitimálni, újratermelni, és megerősíteni egyéni szinten. Ezt a folyamatot pontokba szedve mutatom be:

1. *Társadalmi egyenlőtlenségek, avagy a csoportdominancia:* van Dijk (1994: 23) szerint az egyenlőtlenség a társadalmi, politikai, kulturális *csoportdominancia* történelmi folyamatainak strukturális eredménye. A csoportdominancia szerinte a társadalmi hatalom egyik formája, nevezetesen egy domináns csoport nem legitim vagy elfogadhatatlan csoportkontrollja egy dominált csoport fölött. Van Dijk szerint a dominancia és az egyenlőtlenség nemcsak a társadalmi szerkezet egyik formája, annak morális oldala is van: a dominanciát elfogadhatatlannak tartja a társadalom egy része, általában a dominált csoport.

2. *A csoportdominancia legitimálása és diskurzusok*: van Dijk hangsúlyozza, mivel a dominanciát a dominált csoportok elfogadhatatlannak tartják, a dominanciát számukra igazolni, elfogadottá kell tenni. „*Ez az jelenti, hogy a dominancia folyamatos legitimációt igényel. Az ilyen legitimáció pedig általában diszkurzív és kommunikatív, és feltételezhetjük, hogy az ilyen legitimáló diskurzus és kommunikáció erősen ideológiai*” (1994: 23). Ez alkotja a van Dijk-féle kritikai diskurzuselemzés kulcselemét: a kommunikáció és diskurzusok – beleértve azt a közeget, ahol ezek létrejönnek – elengedhetetlen eszközei, erőforrásai a domináns csoportoknak. Csak a kommunikáció, diskurzusok uralásával képes a domináns csoport saját hatalmát legitimálni, és állandóan reprodukálni. A reprodukcióban pedig az ideológiáknak van kulcszerepe: a dominált csoport olyan ideológiákat kell sajátjaként valljon, amely a domináns csoport érdekeit szolgálja. Az ideológiákat pedig diskurzusok által lehet a dominált csoport körében elfogadottá tenni, és a diskurzusok által tudja ezeket a domináns csoport állandóan újratermelni. Mindezeket figyelembe véve van Dijk szerint a kritikai diskurzuselemzéssel a fentről lefele irányuló hatalmi viszonyokat, de a lentől felfele irányuló ellenállás, szolgálatkészség vagy éppen elfogadás viszonyait is fel lehet tárni – igaz utóbbira kevesebb hangsúlyt fektetnek. Az elmélete a hatalmi túlkapásokra, a hatalommal való visszaélésre koncentrálnak, miközben hangsúlyozza, előfordulhat, hogy ezeket az elnyomottak „természetesnek” tartják, hiszen a hatalmon levők erről meggyőzik őket (van Dijk 2000).

3. *Dominancia újratermelése*: Mikroszinten az uralmat a domináns csoporttagok tettei reprodukálják, olyan tettek, amelyek az dominált csoporttagokat kontrollálják – például parancsok formájában a katonaság esetében. Makroszinten azonban a dominancia alapját materiális vagy nem anyagi hatalmi erőforrások biztosítják, mint a gazdagság, a státus, a munka, az iskolázottság vagy a tudás. A társadalmi egyenlőtlenségeket pedig az erőforrásokhoz való hozzáférés, vagyis inkább a hozzáférés hiánya szüli. A dominancia célja pedig a kontroll, a felügyelet. A domináns csoportok minél több területen kívánják a dominált csoportokat kontrollálni, a kontroll pedig az erőforrásokhoz való hozzáféréseken alapszik: minél több erőforrást és erőforráshoz való hozzáférést kontrollál egy csoport, annál nagyobb a hatalma. Illetve fordítva: minél kevesebb erőforrást kontrollál vagy minél kevesebb erőforráshoz fér hozzá egy csoport, annál kisebb a hatalma. Az erőforrások irányítása a hatalom újratermeléséhez is szükséges:

„*A csoportdominancia magába foglalhatja a tettek felügyeletét és az elme felügyeletét. A dominancia modern (többé-kevésbé demokratikus) formái általában mentálisak, tehát, manipulációval vagy meggyőzéssel működnek. A diskurzus és a kommunikáció a fő csatornái ennek a mentális kontrollnak, vagyis a társadalmi tudat előállításának. Tehát, a domináns csoport biztosítani fogja magának azt, hogy megőrizze privilegizált hozzáféréseit az ilyen típusú szimbolikus újratermelés eszközeihez, valamint kontrollját ezen eszközök fölött*” (van Dijk 1994: 23).

A domináns csoportok tehát az erőforrásokhoz való hozzáféréssel, valamint az ezek fölött gyakorolt kontrollal képesek saját elithatalmukat újratermelni – az egyik legfontosabb erőforrás, amely a mentális kontrollt lehetővé teszi a kommunikáció és a diskurzus. Csak ezek kontrollálásával és használatával győzhetik meg arról a domináns csoport tagjait, hogy megőrizték domináns pozíciójukat a dominált csoportokkal szemben – ezért például arra szólítják fel őket, hogy ne érezzenek együtt az elnyomott csoportok tagjaival –, illetve győzhetik meg a dominált csoportokat arról, hogy az ő hatalmuk természetes – például úgy, hogy meggyőzik őket arról, hogy nem léteznek társadalmi egyenlőtlenségek. A diskurzus és a kommunikáció elengedhetetlen a dominancia fenntartásában, legitimálásában (van Dijk 1994).

4. *Diskurzusstruktúrák és társadalmi struktúrák közti kapcsolat, azaz a társadalmi tudat:* van Dijk szerint, a hatalmon levők diskurzusának elemzésével a diskurzusstruktúrák és a hatalmi struktúrák közti kapcsolatokat lehet tanulmányozni. Ez alkotja a van Dijk-féle kritikai diskurzuselemzés alapját. Ha feltérképezzük, milyen diskurzusok terjednek egy csoporton belül, azok milyen ideológiákat közvetítenek, akkor megérthetjük, hogy azokat ki helyezte el az adott csoportban, és miért. Azáltal tehát hogy feltérképezzük a diskurzus struktúráit, feltérképezzük a társadalmi struktúrákat. Jelen értekezés célja pedig pontosan ebben áll: azáltal, hogy megnézzük, milyen diskurzusokat közvetít egy csoport, megérthetjük a csoportviszonyokat, társadalmi struktúrákat.

Azonban ahhoz, hogy a diskurzusokat és a társadalmat összekössük, át kell hidalni a mikro- és makrofolyamatok közti szakadékot. Van Dijk (2000) szerint a hatalom, uralom, társadalmi egyenlőtlenségek kifejezetten makrofogalmak, míg a szöveg, beszéd vagy a kommunikációs interakció tipikus mikrofogalmak, és a kettő fogalomtípus nem feltétlenül kapcsolódik. A szerző azonban úgy gondolja, hogy a két szint áthidalható, azzal, hogy nemcsak a diskurzust és a társadalmi struktúrát elemezzük, hanem a „*társadalmi aktorok tudatában rejlő reprezentációk szerepét*” is megvizsgáljuk (van Dijk 2000: 443).

„Egészen pontosan azt reméljük, hogy kimutatjuk: a diskurzus és az uralom között a társadalmi tudat a szükséges elméleti (és empirikus) »érintkezési felület« – ha nem a »hiányzó kapocs«. Véleményünk szerint a kritikai nyelvészettel vagy diskurzuselemzéssel foglalkozó legtöbb munka legfőbb hiányossága az volt, hogy figyelmen kívül hagyta a társadalmi tudatformákat” (van Dijk 2000: 443–444).

Így van Dijk szerint nemcsak azt kell megvizsgálni, hogy ki, milyen diskurzusokat állít elő, kinek állítja elő ezeket, milyen céllal és milyen eszközökkel: tehát azt, hogy *hogyan* érzékeltetik hatalmukat a hatalommal rendelkezők a szövegen keresztül, illetve, hogy milyen diskurzív struktúrákat és stratégiákat vonnak bele ebbe a folyamatba. Azt is meg kell vizsgálni, hogy ezek a diskurzusok kiben és milyen hatásokat váltanak ki: tehát azt, hogy milyen

társadalmi tudatformákat alakítanak ki ezek a diskurzusok. Hiszen csak a társadalmi tudat formálásával lehetséges a hatalom megőrzése, állandó újratermelése és legitimálása.

„Vagyis különbséget teszünk aközött, hogy a szöveg és a beszéd változatos struktúráiban (ill. azok előállításában) a hatalom gyakorlása, kifejeződése és legitimációja van jelen, és aközött, hogy ezen struktúrák funkciói, következményei és eredményei hatással vannak a befogadók (társadalmi) tudatformájára. Amíg a hatalom diskurzív (újra)termelése a hatalommal rendelkezők társadalmi tudatformáiból következik, addig a társadalmi tudatformák az irányított diskurzusstruktúrákból származnak. Vagyis mindkét esetben foglalkoznunk kell a diskurzus és a tudat közötti kapcsolattal, valamint mindkét esetben a diskurzusstruktúrák alakítják a meghatározó közvetítő szerepet. Ők igazából az uralom »szimbolikus« újratermelésének eszközei” (van Dijk 2000: 453).

Ebből a szempontból tartottam fontosnak bemutatni van Dijk kritikai diskurzuselemzésének elméletét. Ez az elmélet az, amely összeköti a diskurzusokat a társadalmi struktúrákkal, amely bemutatja azt, hogyan tudják a diskurzusok újratermelni a társadalmi egyenlőtlenségeket. A lényeg az egyéni szintű tudatformálás. Ezért meg kell vizsgálni, hogy milyen ideológiákat közvetítenek a diskurzusok, ideológiákat amelyek rejteget vagy nyílt célja meghatározni, hogy adott egyének miről és hogyan gondolkozzanak, kihez tartoznak, és máshoz hogyan viszonyuljanak. A továbbiakban az itt felsorolt négy elemet mutatom be részletesen – hatalom, uralom, ezek újratermelése diskurzusok által, ezek legitimálása diskurzusok által, illetve a társadalmi tudat.

3.4. A van Dijk-i modell kulcsfogalmai

Van Dijk szerint a hatalom – ő társadalmi hatalom kifejezést használja – a társadalmilag értékelt erőforrásokhoz való privilegizált hozzáféréseken alapszik. Társadalmi erőforrás például az egészség, jövedelem, pozíció, csoporttagság, tudás, de, ahogy láthattuk a diskurzus is. Van Dijk szerint különböző egyének különböző diskurzusokhoz férhetnek hozzá – például parlamenti képviselők hozzáférnek a parlamenti vitákhoz, az újságírók a médiadiskurzushoz – és minden egyének az általa elérhető diskurzusok alapján van egy úgynevezett „diskurzushozzáférési profilja” (van Dijk 2000: 449). Egy átlagember általában a családtagjaival, barátaival, valamint a munkahelyén folytatott diskurzusokhoz fér hozzá. Tehát nincs igazából hatalma azokat a diskurzusokat befolyásolni, amelyek saját tudatát, gondolkodásmódját, életét befolyásolhatják – mint iskolai diskurzus, politikai diskurzus, médiadiskurzus. Utóbbiakhoz csak a szimbolikus elit férhet hozzá és csak a szimbolikus elitek tudják irányítani ezeket. Van Dijk (2000) az elitek szimbolikus hatalmát a bourdieui szempontok szerint határozza meg, a szimbolikus elitek alatt pedig azokat a hatalommal rendelkező csoportokat érti, akik működtetik, fenntartják, legitimálják, elnézik a társadalmi egyenlőtlenségek és igazságtalanságot, vagy tudomást sem vesznek arról, akik felelősek a diskurzus szerepéért az uralom és az egyenlőtlenség újratermelésében (van Dijk 2012). Van

Dijk (2000) szerint tehát egy *egyén/csoport társadalmi hatalma függ attól, hogy hány diskurzushoz fér hozzá, illetve hány diskurzust tud irányítani*: minél több diskurzushoz fér hozzá, vagy minél több diskurzushoz való hozzáférést tudja kontrollálni, annál nagyobb társadalmi hatalommal rendelkezik. Hasonlóképpen mérhető a hatalom hiánya is az ellenőrzött diskurzusokhoz való hozzáférés hiányával.

Van Dijk szerint a hatalom célja/velejárója az ellenőrzés: azok az egyének, csoportok, akik hozzáférnek az erőforrásokhoz képesek arra, hogy ellenőrizzék, befolyásolják a nem hatalmon levők cselekedeteit, gondolatait. Az ellenőrzés célja, hogy *„valakinek az érdekei miatt megváltoztassák mások gondolkodását”* (van Dijk 2000: 447). Van Dijk szerint ez a befolyásolás általában beszéd és szöveg által megy végbe, ezért elengedhetetlen megközelítés a kritikai diskurzuselemzés, amely ezeket a szövegeket vizsgálja (van Dijk 2000: 448).

A szerző hangsúlyozza, abból, hogy a csoportok uralma és hatalma lemérhető a diskurzus feletti ellenőrzésük alapján, több tanulságot le lehet vonni. Elsősorban, hogy *„a diskurzus feletti ellenőrzés a társadalmi cselekvés ellenőrzésének egy formája”*, másodsorban, hogy *„ez egyúttal a más emberek tudata feletti ellenőrzési feltételek, azaz a társadalmi reprezentációk irányítását is jelenti. A több szöveg és kontextussajátosság és több ember feletti nagyobb ellenőrzés általában (noha nem mindig), nagyobb befolyással és ennél fogva hegemoniával társul”* (van Dijk 2000: 450). A diskurzusok szimbolikus elitek általi ellenőrzése számos egyenlőtlenséget szül. Azok, akik hozzáférnek a diskurzusokhoz képesek a diskurzusok kontextusának irányítására: az elit ellenőrzése alatt tartja a diszkurzív esemény apropóját, helyét, idejét, elrendezését, a résztvevők jelenlétét vagy hiányát. Emiatt fontos a kommunikatív események kontextusának a kritikai vizsgálata, főleg hogyha azok törvénytelenek, morális vagy etikai szempontból elfogadhatatlanok. Az ilyen jellegű kommunikációs diszkriminációkat, a marginalizációt, kirekesztést egyéb példáit van Dijk a diskurzusuralom fogalommal írja le. Az elnyomottak nemcsak a diszkurzív eseményből szorulhatnak ki, hanem magából a diskurzusból is: vannak hangok, amelyeket elfolytanak, a kevés hatalommal rendelkezőket kevésszer idézik és ritkán is beszélnek róluk. A kevés hatalommal rendelkezők a diskurzusban dominálhatnak: választási szabadságukat a szöveg- és beszédstruktúrák gyakorlatilag minden szintjén korlátozhatják a domináns résztvevők (van Dijk 2000: 453–454).

A hatalom fogalmához rögtön kapcsolódik az uralom, ami a hatalmi visszaéléseket foglalja magába, azokat az eseteket, *„amikor a hatalmat gyakorlók törvényeket, szabályokat szegnek meg, és nem tartják tiszteletben a demokrácia alapelveit, az egyenlőséget és igazságosságot”* (van Dijk 2000: 448). Az uralmat lehet többé-kevésbé nyíltan vagy tudatosan gyakorolni, és lehet annyira időtálló is, hogy már-már természetesnek hat. Van Dijk arra a jelenségre, amikor az alávetettek tudatát úgy lehet befolyásolni, hogy elfogadják az uralmat, és

szabad akaratukból a hatalomban lévők érdekei szerint cselekednek, a hegemonia kifejezést vezette be. „Az uralkodó diskurzus egyik legfőbb feladata pontosan az, hogy hogy létrehozza ezt a fajta konszenzust, az uralom elfogadását és legitimitását” (van Dijk 2000: 448).

A szerző ugyanakkor kiemeli, a hatalom és az uralom mérése nem egyszerű, a domináns csoportok és az elnyomottak azonosítása korántsem egyértelmű:

„A hegemonia és az ahhoz kapcsolódó konszenzus és elfogadás fogalmai, valamint a tudati befolyásolás koncepciója szintén azt sugallják, hogy a diskurzus és az uralom kritikai elemzése korántsem magától értetődő és nem mindig vezet a gonoszok és az ártatlanok egyértelmű megkülönböztetéséhez. Sőt (...), a társadalmi interakció, kommunikáció és diskurzus bonyolult és szövevényes alakzatain keresztül megannyi uralmi forma »közös megegyezéssel« képződik. Reméljük, hogy a kritikai diskurzuselemzés képes lesz elősegíteni azt, hogy megértsük ezt a bonyolult és szövevényes területet” (van Dijk 2000: 448).

Van Dijk szerint a modernkori hatalomnak jelentős kognitív vetülete van, és – leszámítva a rendőri, katonai, bírói vagy a férfierő különböző formáit – „a hatalomgyakorlás olyan tudatirányítást feltételez, amelybe beletartozik a tudás, a hit, a megértés, a tervek, az attitűdök, az ideológiák, a normák és az értékek befolyásolása. Végső soron a hozzáférés módjainak irányítása elvezet ahhoz a köztudathoz való hozzáféréshez, amit mi a társadalmi tudat kifejezéssel konceptualizálunk” (van Dijk 2000: 450). Van Dijk a társadalmi tudat kifejezés alatt érti többek között a társadalmi berendezkedések, csoportok, kapcsolatok társadalmilag elfogadott reprezentációit, illetve különböző a tudatfolyamatokat, mint az értelmezés, gondolkodás, érvelés, következtetés vagy tanulás (van Dijk 2000). A domináns csoportok az általuk felügyelt diskurzusok által képesek befolyásolni a társadalmi tudást: ha meghatározom ki miről mit tudhat, meghatározhatom azt is, hogy ezekről hogyan gondolkodjon.

Tehát a van Dijk-i modell negyedik kulcsfogalma a társadalmi tudat és a tudás. Ez az a kapocs, amely összeköti a diskurzusokat és a hatalmat, ez az a felület, amely által a hatalmi egyenlőtlenségek a diskurzusok felhasználásával újratermelődnek.

„Már Foucaulttól, Habermastól, Bourdieutól és másoktól megtanultuk, hogyan kapcsolódik a tudás, a diskurzus és a hatalom. Mivel a kritikai diskurzustanulmányok (Critical Discourse Studies) elsősorban a hatalom és hatalmi visszaélések diszkurzív újratermelésére kíváncsi, és mivel a tudás is nagyrészt a diskurzusok által termelődik újra, egyértelmű, hogy ez a hármas felület részletes elemzést igényel a diskurzusok kritikai vizsgálata során” (van Dijk 2011: 28).

A szerző szerint az 1970-es években számos elemzés arra engedett következtetni, hogy ahhoz, hogy megértsük és termeljük a nyelvet és a diskurzusokat, a nyelvhasználóknak nemcsak grammatikai tudásra van szükségük, hanem rendelkezniük kell egyfajta tudással a világról (van Dijk 2011: 29). Van Dijk szerint a:

„nyelvtan és diskurzusszabályok mellett a tudás – és ennek mentális reprezentációi, valamint használata – központi problémája minden fajta emberi (és automatizált) nyelvhasználatnak és diskurzusnak. Ez nem utolsósorban azért van így, mert,

meghatározásából kifolyólag, a tudás általában feltételezett és magától értetődőnek tekintett, így gyakran hallgatólagos marad a diskurzusokban” (van Dijk 2011:29).

3.4.1 A tudás meghatározása

Van Dijk szerint a tudás hagyományos episztemológiai meghatározása, miszerint a tudás „igazolt igaz hit” már nem megfelelő. A szerző szerint manapság a tudás inkább „a valós közösségekben élő valós emberek ismerete, amely a közösség tudásszabványai vagy kritériumai alapján általánosan elfogadott hiedelmek alapján határozható meg” (van Dijk 2011: 33). Nagyon tömören összefoglalva, van Dijk szerint egy meggyőződés, hit akkor válik tudássá egy közösségben, hogyha azt az adott közösség közdiskurzusaiban magától értetődőként kezelik, így például magától értetően ismert a történetmesélésekkor, a dalokban vagy éppen a hírekben (van Dijk 2005:73), illetve a hit „igazolt” a közösség által megszabott standardok szerint. A szerző szerint maga a tudás, valamint a tudásszabványok vagy kritériumok változhatnak közösségről közösségre, ugyanakkor fejlődhetnek is a történelem során, így a tudományos közösség tudása eltér a mindennapi emberek mindennapi tudástól, ahogyan a középkori tudás manapság már abszurdnak is tűnhet. Tehát van Dijk szerint a „tudást manapság sokkal relatívabb és kontextuálisabb terminusokkal határozzák meg” (van Dijk 2011:33).

A szerző szerint a tudásszabványokat különböző intézmények, szakértők határozzák meg különböző társadalmakban és történelmi időkben. Ilyen tudáslegitimáló szervezet az egyház és a papok, iskolák és egyetemek, vagy éppen az újságírók és a média. Van Dijk szerint ennek tudatában a tudás szociológiai vizsgálatok nemcsak azt kell megvizsgálni, hogy a diskurzusok, szövegek hogyan termelik újra a tudást, vagy, hogy ezek alapján milyen feltételezhető tudással rendelkeznek egy adott közösség tagjai, de azt is szem előtt kell tartani, hogy a társadalomban kik a „tudáshatóságok”, azaz kik azok a szereplők, akik a tudás elfogadásához a szükséges standardokat megszabják (van Dijk 2011: 33). Ennek fényében pedig az újságírói tudás, valamint a média által generált és terjesztett tudás, diskurzus vizsgálata elengedhetetlen kelléke egy társadalom megértésének.

„A tudás szociológiája talán azt is szeretné tudni, hogy mely társadalmi csoportok és szervezetek milyen fajta tudással rendelkeznek elsősorban, és a megnyilvánulásaikban közölt tudásuk stratégiai elhelyezésével hogyan menedzselik a közvéleményt, valamint a tömegek elméjét. És fordítva, a szociológiában mi azt is megkérdezhetjük, hogy mely társadalmi csoportok és közösségek milyen tudástól vannak megfosztva, amely szükséges lenne ahhoz, hogy megfelelően tudjanak kommunikálni (és élni)” (van Dijk 2011: 33).

Van Dijk szerint, ennek a tudáshiánynak a fényében válik relevánssá a kritikai diskurzuselemzés, hiszen a tudás menedzselése, egyáltalán a tudáshoz való hozzáférés, valamint annak korlátozása felveti a hatalom és a hatalmi visszaélés kérdését. A CDA követői szerint a tudás nem valami természetes termék, amely ránő az emberekre. A tudást tanítani és

tanulni kell, azt előállítják és használják, eladják és fogyasztják, és mindezekbe az interakciókba, átadási, adás-vételi folyamatokba különböző társadalmi szereplők, közösségek és csoportok is részt vesznek. Így részt vesz a tudás előállításában, terjesztésében például az iskola, a politika, de éppen a média is. Ezért, van Dijk szerint, a CDA elemzések egy másik központi eleme pont az kell legyen, hogy *ki állít elő, milyen tudást és kinek* (van Dijk 2011:33). Ezek a kérdések pedig számos más, a hozzáféréshez és legitimitáshoz kapcsolódó kérdést is magukkal hoznak, mint például: kinek a diskurzusa hihetőbb, kinek van aktív vagy éppen passzív hozzáférése a diskurzusokhoz, kinek a diskurzusa legitim. Ezek a kérdések pedig nemcsak elvont kérdések maradnak, ezeknek tényleges megnyilvánulásai is vannak az iskolai tankönyvekben, parlamenti felszólalásokban vagy éppen a médiában közölt cikkekben. Ezért van Dijk szerint minden megfelelő tudásszociológiai vizsgálatnak kell legyen egy diszkurzív és egy kommunikációs dimenziója, mert ha a társadalomban jelenlevő tudásformákat vizsgáljuk, *akkor igazából társadalmilag elhelyezett szövegeket és beszédeket elemzünk*. Ez pedig lehetővé teszi, hogy a hagyományos szociológia általában meglehetősen absztrakt és makro megközelítéseit egy sokkal konkrétabb elemzéssé formáljuk, amely alkalmas a szövegek és beszédek sajátos formáinak vizsgálatára, amely segítségével megragadható, hogy különböző társadalmi helyzetekben a különböző társadalmi csoportok és szervezetek tagjai hogyan vesznek részt a folyamatokban, amelyekben a tudás kifejeződik, formálódik (van Dijk 2011).

3.4.2 A tudás értelmezése: a mentális modell

Van Dijk szerint a nyelvhasználók ahhoz, hogy megértsék a különböző diskurzusokat, hozzá kell férjenek a hosszú távú memóriájukban tárolt tudásstruktúrájukhoz és annak releváns részét aktiválniuk kell. Csak a tudás aktiválása révén képesek megérteni a teljes diskurzusokat, s a megértést követően megállapításokat, következtetéseket levonni, majd valós időben koherens reprezentációkat alkotni az éppen hallott beszédről vagy éppen olvasott szövegről. Az egyének mindezen folyamatokat, azaz a szövegek, beszéd megértését, tudásba való beépítését, majd esetleg az erre való reagálást néhány másodperc alatt bonyolítják le (van Dijk 2011: 30). Ezt a folyamatot könnyíti meg a mentális modellek megalkotása, amely modellek megalkotásával az egyén hozzá tud férni korábbi ismereteihez, amely ismeretek alapján dekódolni, majd értékelni tudja a helyzetet, illetve be is tudja építeni azt a saját tudásába, a helyzethez fűződő érzelmeivel, gondolataival együtt. Tehát a mentális modell nem más, mint a memóriában tárolt személyes reprezentációja egy adott eseménynek, helyzetnek, amelyet bármikor elő lehet hívni ugyanazon, vagy hasonló események megértésekor, és lehet frissíteni friss információk, új tudás alapján. A mentális modellt nemcsak konkrét, az egyénnel megtörtént helyzetről lehet alkotni, hanem olyan helyzetekről, eseményekről is, amelyeket az egyén különböző

diskurzusból ismer meg. A mentális modellek megalkotás során az egyének felhasználják a 1) diskurzusból nyert új információt, 2) a kommunikációs környezet (környezeti, kontextuális modell) reprezentációjából nyert ismereteket, 3) a társadalmi tudásból nyert adatokat, 4) előző tudást (régi modelleket), valamint 5) mindezen információkhoz fűződő véleményeket és érzéseket (van Dijk 2012: 154).

„Ebből kifolyólag, a diskurzusok megértése magába foglalja nemcsak a koherens szemantikai reprezentációk megértését, ahogy azt a korai 1980-as években képzelték, de a szóban forgó tárgyakról, személyekről, tettekről, történelemszerű vagy helyzetekről alkotott mentális modellek felépítését is. A mi általános, szociokulturális tudásunkat is elsősorban arra használjuk, hogy ilyen modelleket alkossunk, modelleket, amelyek a szöveg és beszéd megalkotásának és megértésének alapját formálják. Összegezve tehát, akkor értünk meg egy diskurzust, hogyha képesek vagyunk megérteni és frissíteni számára egy mentális modellt” (van Dijk 2011: 30).

Van Dijk szerint ez a megközelítés megoldja a diskurzusokba belefoglalt, de amúgy implicit jelentések és információk kérdését: azok részei a diskurzushoz köthető mentális modellnek, de nem a szövegi kifejeződésnek magának. Van Dijk szerint a diskurzusok általában olyanok, mint a jéghegyek: csak egy apró részüket fejezzük ki expliciten, a diskurzust érthetővé tevő dolgok nagy része láthatatlan, nem más, mint a tudásunk alapján értelmezett fogalmak és javaslatok hatalmas hálójára (van Dijk 2011). *„Tehát, a mentális modellek sokkal részletesebbek, mint a diskurzus, amely kifejezi azokat, egyszerűen azért, mert a nyelvhasználók tudják, hogy a befogadó képes arra, hogy felépítsen egy saját mentális modellt a diskurzusról a saját tudása alapján” (van Dijk 2011: 30).* Amiatt, hogy az egyének különálló mentális modelleket építenek fel egyazon eseményről saját tudásuk alapján, az is következik, hogy a befogadók eltérően értelmezhetik a diskurzust, mint ahogy azt a felszólaló vagy író tervezte (van Dijk 2011).

Ezekből kifolyólag kijelenthető, hogy a mentális modell lesz az kötőanyag, amely az általános, absztrakt és társadalmilag osztott tudást összeköti egy adott eseményről szóló diskurzussal, valamint a személyes benyomásokkal, amely áthidalja a makrofolyamatok – mint a hatalom diskurzus általi újratermelése – és a személyes tettek – ezen diskurzusok beépülése a memóriába, majd a diskurzusok által közvetített ideológiák általi cselekvés – közti szakadékot. Van Dijk szerint tehát egy diskurzust csak akkor érthetünk meg

„hogyha alkotunk arról egy mentális modellt, a diskurzusokról szóló személyes mentális modelleket pedig a saját általános, szociokulturálisan osztott tudásunk »alkalmazásával« tudjuk megalkotni. És fordítva, amikor diskurzust alkotunk, akkor egy adott eseményről (saját tapasztalat, médiahír) szóló mentális modelltől indulunk ki, és ez a modell fogja irányítani, hogyan fejezzük ki az adott eseményről alkotott tudásunk szövegben és beszédben” (van Dijk 2011: 30–31).

A diskurzuselméletek egyik legalapvetőbb felismerése az, hogy a diskurzusértelmezés és diskurzuselőállítás mindig kontextusfüggő – állítja van Dijk (2005: 71). A szerző szerint ugyanakkor, bár a diskurzustanulmányok számos területén ez a kijelentés majdnem olyan

triviális, mint a tudás szerepének hangsúlyozása, a kognitív pszichológia gyakran figyelmen kívül hagyja a diskurzus feldolgozásának ezt az aspektusát. Ezzel szemben, a nyelvészetben, diskurzuselemzésben és társadalomtudományokban a kontextus vagy szöveggörnyezet szerepe rendkívül nagy teret kap, de nem elég kidolgozott (van Dijk 2005: 72). Emiatt a bölcsészeti- és társadalomtudományokban alkalmazott kontextusfogalom „*meglehetősen homályos és intuitív, és a társadalmi »környezet« vagy »helyzet« fogalmán alapul*” (van Dijk 2005: 74). Ezek a fogalmi megközelítések olyan elemeket foglalnak magukba, mint a helyzetbeállítás, azaz a beszédaktus helye, ideje, a résztvevők és szerepei, a tettek, kogníciók, tudás, vélemények stb.

„Ebben az esetben a kontextus pontosabban egy olyan struktúra lenne, amely tartalmazza az adott helyzet releváns kategóriáit, vagyis azokat a kategóriákat, amelyek különbséget tesznek a diskurzus (előállításának és megértésének) struktúráiban. Más szavakkal, a környezetnek a relevanciához van köze” (van Dijk 2005:74).

Van Dijk szerint azonban van egy nagy probléma ezzel a megközelítéssel, koncepcióval: hiányzik belőle a diskurzusok előállításának és megértésének kognitív oldala. Van Dijk szerint egy szöveggörnyezet elemei – például a szereplők szerepe – nem maguktól értetődően relevánsak, hanem azért, mert ezeket a kommunikatív eseményben résztvevők relevánsként határozták meg. Van Dijk hangsúlyozza, hogy a környezet soha sincs „enyhe” összefüggésben a szöveggel vagy beszéddel, ugyanakkor a kontextuselemek, mint helyzet, szereplők stb. sohasem tudnak közvetlenül hatni a diskurzusra, ahogy nem is tudnak közvetlen módon befolyásolódni a diskurzustól. „*Ezért van szükségünk egy kognitív felületre a szociális helyzetek és a diskurzusok között. A mentális modell pedig tökéletesen illeszkednek ebbe a szerepbe*” (van Dijk 2005: 75). A mentális modelleken keresztül az egyének képesek arra, hogy megalkossák ezeket a relevanciákat, illetve a modelleken keresztül a diskurzuselemek és a környezeti elemek is összekapcsolhatóak, az összekapcsolást követően pedig a diskurzus és a környezet „befolyásolni” is képes egymást.

Az eddig megalkotott kontextusfogalmak hiányosságok, valamint a diskurzuselőállítás és – értelmezés szubjektivitása miatt van Dijk megalkotta a kontextusmodell megközelítést, amely modell egy *kommunikatív aktus során létrejött, a kommunikatív esemény vagy helyzet releváns dimenzióiról alkotott mentális modell.*

„(...) a kontextust a résztvevők mentális reprezentációjaként definiálom, amelyet annak a társadalmi helyzetnek a releváns tulajdonságairól alkotnak, amelyben a résztvevők kölcsönhatásba lépnek, és amelyben előállítják és megértik a szöveget és a beszédet. (...) Valójában a kontextusmodellek csupán a mentális modellek egy olyan különleges típusa, amely meghatározza az összes saját tapasztalatunk, és amely felülyeli az összes olyan helyzetet és interakciót, amelyben részt veszünk” – foglalja össze röviden a kontextusmodell meghatározását van Dijk (2005:75).

Van Dijk szerint a kontextusmodell egyszerre tartalmazza a kommunikációs helyzet környezetének elemeit – mint felállás (hely, idő stb.), felszólalók és azok szerepei, éppen folyó

szociális interakciók – és a társadalmi tudást, amely alapján mindezek értelmezhetővé válnak, amely alapján mindezen környezetelemek relevánssá válnak, és amely tudás segít megérteni a felszólaló által közölteket, elősegíti a kommunikáció gördülékeny lefolyását (van Dijk 2005).

3.4.3 Az ideológia működése és hatása a csoportviszonyokra

Van Dijk (2012: 380) szerint

„bármilyen csoport, speciális társadalmi, politikai, gazdasági és történelmi feltételek mellett megalkothatja saját ideológiáját, annak érdekében, hogy megvédje tagjai érdekeit és hogy biztosítsa a hűséget, a kohéziót és a csoporttagok együttműködését, különösképpen más társadalmi csoportokkal vagy osztályokkal kapcsolatba lépve. Ez azt is jelentheti, hogy az ideológiák, ebben a meghatározásban, nemcsak uralomra és mások elnyomására használhatóak, hanem arra is, hogy ellenálljanak és harcoljanak ilyen elnyomás ellen (...)”.

Az ideológiák, a van Dijk-i meghatározás szerint nem másak, mint egy társadalmi csoport tagjai által ismert alapvető ötletek, vagy *meggyőződések általános rendszerei*, olyan ötletek, amelyek befolyásolják a társadalmi események és helyzetek értelmezését, és uralják a csoport diskurzusait, valamint más társadalmi cselekvéseit (van Dijk 2012).

A különbség az ideológia és a tudás között az, hogy míg az ideológiát egy speciális csoportban ismerik az emberek, és általában ennek a csoportnak az érdekeit szolgálja, illetve gyakran tartalmaz értékelő javaslatokat, addig a tudás sokkal általánosabb, nemcsak egy specifikus csoport, hanem egy közösség által ismert, és ennek a közösségnek minden közdiskurzusában előfeltételezett. Egyazon tudással rendelkezhetnek különböző ideológiák mentén tagolt csoportok, tehát a tudás adja a közös alapot minden megnyilvánuláshoz és minden ideológiai csoportosuláshoz. A tudás egy másik alapvető jellemzője, hogy a csoporttagok által elismert kritérium szerint igazolt, így minden csoporttag szerint igaz hiedelmekből áll. A fő különbség a két kategória között az, hogy azok a hiedelmek, amelyeket mint tudást általánosan elfogadnak, megosztanak és alkalmaznak egy csoporton belül csak egy másik csoport perspektívájából vagy egy másik történelmi korból, de ugyanazon csoport perspektívájából tekintve lehet ideológiaként meghatározni (van Dijk 2011).

Am nem minden csoporton belül ismert, ideológiai alapú hiedelem válhat az ideológia részévé, *„ezért az ideológia fogalmát a csoport által megosztott alapvető, axiomatikus hiedelmekre korlátozzuk, azaz olyan általános hiedelmekre, amelyek irányítják – gyakran ezekből eredeztetik – a specifikusabb hiedelmeket adott eseményekről, cselekvésekről és helyzetekről, amelyekkel a csoporttagok szembesülhetnek”* (van Dijk 2011: 383).

Van Dijk szerint emellett az ideológiák, mint hiedelemrendszerek nemcsak az adott csoport tudását tükrözik, valószínűleg torzítva, hanem megosztott értékelését is képviselik, azokat az értékeléseket, amelyek a csoport tevékenységeit befolyásoló alapvető normák és

értékek alapján jönnek létre. Ezek az értékelések megszabják a csoporttagok számára, hogy mi az elfogadott és mi nem, mit szabad és mit nem, egyáltalán mi a jó és mi a rossz (van Dijk 2012: 388). Az ideológia például releváns lehet annak meghatározásában, hogyan értelmezzenek, illetve vegyenek részt a csoporttagok jelentős eseményekben, cselekvésekben, illetve hogyan fogják fel a más csoportokhoz fűződő kapcsolatukat (van Dijk 2011: 382). Az ideológiák tehát egyrészt a csoporton belüli normákat és viselkedést szabályozzák, másrészt befolyásolják a csoport más csoportokhoz fűződő viszonyát. Annak érdekében, hogy az ideológia megvédje a csoporttagok érdekeit, szerepe inkább a más csoportoktól – uralt, uralkodó vagy vetélytárs – való megkülönböztetés terén hangsúlyosabb. Az ideológiák akkor a leghasznosabbak, hogyha a csoportviselkedés több területére is kiterjednek, ezért aztán az ideológiák általában nagyon általánosak és elvontak (van Dijk 2011: 382–383).

Az ideológiáknak szociokognitív természetük van, hiszen egyrészt ezek alkotják a társadalmi csoportok megosztott mentális reprezentációinak az alapját, másrészt ellenőrzik is a tagok társadalmi gyakorlatát (van Dijk 2012: 380). Van Dijk szerint az ideológiák *„társadalmilag megosztottak egy közösség tagjai között, és a társadalmi struktúra részeit képező szociális helyzetekben zajló szociális interakcióira alapulnak, illetve ezek következményeként alakultak ki”* (van Dijk 2012: 386). Az ideológiákat egy adott csoportba a szimbolikus elit is bevezetheti, mivel annak hozzáférése van a közdiskurzusokhoz és manipulálni is tudja azokat (van Dijk 2012: 380). Az új csoporttagok pedig a csoportgyakorlatok, valamint a szülők, barátok vagy kollégák, illetve a tömegmédiá diskurzusainak értelmezéséből sajátítják el az ideológiákat (van Dijk 2012: 387).

Mivel az ideológia a csoporthoz való tartozás megerősítését, valamint más csoportoktól való elszigetelődést szolgálja, az ideológia szerkezetének sematikus kategóriái a következők lehetnek:

- identitás: kik vagyunk mi, ki tartozik hozzánk, és honnan származunk;
- tevékenység: mit teszünk általában és mi a feladatunk;
- célok: mit akarunk elérni;
- normák és értékek: mi a jó és mi a rossz szerintünk, mi a megengedett és megtiltott számunkra;
- csoportkapcsolatok: kik a szövetségeseink és az ellenfeleink;
- erőforrások: mi a hatalmunk, vagy éppen hatalmunk a hiányának az alapja (van Dijk 2011: 386).

Ezeknek a kategóriáknak a vizsgálatával a felszínre hozható, hogyan alakítják ki a csoportok saját önelgondolásukat, amely a közösen megosztott tapasztalatokra épül.

A tudáshoz hasonlóan, az ideológiákat is mentális reprezentációkként tárolják az egyének a hosszú távú memóriában, és a tudáshoz hasonlóan, a több ideológia nem, mint egy lista tárolódik, hanem, mint egy hálózat vagy hiedelemrendszer. Az ideológiák befolyásolhatják az egyén adott helyzetről alkotott mentális modelljeit – ezeket ideológiai mentális modelleknek nevezi van Dijk –, de mindennek ellenére, a mentális modellek személyesek, egyéniek és egyediek maradnak, amelyek tartalmazzák az egyén személyes véleményét és érzéseit is az adott szituációról. Van Dijk szerint egy ideológiai csoport tagjai személy szerint változó, de társadalmilag hasonló mentális modelleken keresztül értelmezik és képviselik az összes társadalmi eseményt, amelyek egy csoport szempontjából relevánsak, így a diskurzusokat is. Van Dijk szerint *ezért az ideológiával foglalkozó elméleteknek egyszerre kell figyelniük az ideológiai alapú diskurzus és magatartás eltérő, személyes értelmezéseire, és azokra az ideológiai alapú véleményekre, amelyek egyformák a csoporttagok körében* (van Dijk 2012: 390). Mivel a mentális modellek mindkét elemet tartalmazzák, ezek elemzésével mindkét dimenziót meg lehet vizsgálni.

A kritikai diskurzuselemzés célja a mentális modellekben tárolt tudás és ideológia feltérképezése, azon tudásé és ideológiáé, amelyet a szimbolikus elit a diskurzusokon keresztül befolyásolni tud. Az elit azáltal, hogy moderálja, kontrollálja azon diskurzusokat, amelyek által az adott közösségek tudása, illetve életüket szabályozó ideológiák formálódnak, képes az egyének gondolkodásmódjának és cselekedeteinek a felügyeletére is.

„Amennyiben a szöveg és beszéd kontextusainak és szerkezetének ellenőrzése a hatalomgyakorlás egyik fő formája, akkor az emberek elméjének ilyen diskurzusok általi kontrollálása közvetett, de alapvető módja a dominancia és hegemonia reprodukálásának. Valóban, a diskurzusellenőrzés célja a befogadók szándékainak, terveinek, ismereteinek, véleményeinek, attitűdjeinek és ideológiáinak – valamint ezek következményes cselekedeteinek – az ellenőrzése” (van Dijk 2015: 472)

Van Dijk szerint ennek az ellenőrzésnek a felszínre hozásához elengedhetetlen a korábban vázolt szociokognitív megközelítés, amely alkalmazásával a kritikai diskurzuselemzés a diskurzus és a megismerés közötti kapcsolatok elemzésén keresztül vizsgálja a hatalom társadalmi struktúráit (van Dijk 2015: 472). Van Dijk szerint emellett a kritikai diskurzuselemzések egyik kulcselgondolása az, hogy ahhoz, hogy az uralom, hatalmi struktúrák elfogadhatóak legyenek, azokat állandóan igazolni kell – azaz meg kell jelenjenek a diskurzusokban. Ennek két stratégiája van: kiemelni, hogy szükséges, természetes az, hogy egyesek privilegizált hozzáféréssel rendelkeznek a társadalmi erőforrásokhoz, vagy tagadni azt, hogy létezne egyenlőtlenség, s kiemelni, hogy mindenki hozzáfér az erőforrásokhoz. A hatalmi felállás igazolásába bevonható további két stratégia: a MI, azaz a domináns csoport jó színben, és az Ők, azaz a dominált csoport rossz színben való feltüntetése. Illetve fordítva: Mi, azaz a dominált csoport pozitív fényben való feltüntetése, és Ők, azaz a domináns csoportot negatív

fényben való feltüntetése. Van Dijk ezt a technikát ideológiai négyzetnek nevezi, amely modellnek négy fontos eleme van: a mi jó és az ők rossz tulajdonságainak a hangsúlyozása, a mi rossz és az ő jó tulajdonságainak az elhallgatása (van Dijk 1998).

„A kifejezésre juttatott és meggyőzően közvetített modellek szembehelyeznek MINKET VELÜK azáltal, hogy kihangsúlyozzák a »mi« toleranciánkat, segítőkészségünket vagy rokonszenvünket, és kiemelik a negatív társadalmi vagy kulturális különbségeket, a devianciát vagy fenyegetést, amelyeket »nekik« tulajdonítunk” (van Dijk 2000:457)

Van Dijk szerint amennyiben ezeket a polarizált modelleket következetesen használják a különböző társadalmi csoportok, megerősíthetik a negatív ideológiákat, attitűdöket, vagy újabbakat építhetnek fel. A megerősítésnek egyik technikája annak kiemelése, hogy amit a másik csoport negatív tettei a jellemzőek, az általánosak, valamint annak hangsúlyozása, hogy a Másik negatív cselekedeteit nem lehet megmagyarázni, megbocsátani. Van Dijk szerint a társadalmi távolság fenntartását számos nyelvi eszköz erősíti, mint a szövegtani összetétel, retorika, érvelés, kontextus, kiemelve, hogy a Mi és az Ők állandó megkülönböztetése, a Mi és az Ők pozíciók állandó újraalkotása az egyenlőtlenségek nyelvi reprodukálása (Zombory 2008:419). Valahányszor egy csoport meghatározza önmagát egy másik csoporttal szemben, és ezáltal jellemzi is az adott csoport önmagát és a másikat, újra is építi az egyenlőtlenségeket a két csoport között. Ezért lehet a van Dijk-féle kritikai diskurzuselemzéssel az általam választott témát elemezni: összeköti a szöveget és a társadalmi struktúrákat, ugyanakkor ahhoz is kézzelfogható módszertant ad, hogy ezt az összekötést – pontosabban a társadalmi egyenlőtlenségek szövek általi újratermelését – konkrét szövegekben ki lehet mutatni.

Van Dijk vizsgálta a bevándorlókról szóló elbeszélések narratív funkcióit is, és arra a megállapításra jutott, hogy az etnikai kérdésekben soha nem keresik a felek a megoldást.

„Ez azt jelenti, hogy hogy egy adott eseményekről alkotott mentális modelljeinkben az e stratégiát alkalmazó személyek valóban nem látnak megoldást a »problémára« (a sajtó hírdiskurzusának jellegzetessége, hogy a szemiotikai makrostruktúra problémaként konstruálja meg az etnikai kisebbségeket, mint Problem People – mármint az a »probléma«, amit »ők« okoznak »nekünk«, és nem fordítva)” (van Dijk 1991 idézi Zombory 2008: 419).

Az újságíróknak van Dijk szerint privilegizált hozzáférésük van a médiadiskurzushoz, ezáltal képesek befolyásolni az embereket, tudják alakítani a társadalmi tudatot. Tehát a sajtónak jelentős szerepe van az egyenlőtlenségek építésében/rombolásában, az uralom megerősítésében/gyengítésében és a hatalom kiszolgáltatásában/ledöntésében. Viszont az újságírók nem rendelkeznek kizárólagos hatalommal a médiadiskurzus fölött, a hatalom birtokosai is megszervezik a médiához való hozzáférésüket, így próbálják hatalmukat, az uralmat intézményesíteni, annak hatékonyságát fokozni, hatását növelni (van Dijk 2000: 450). Mivel a sajtó – Romániában – ki van szolgáltatva számos szimbolikus elitnek, az újságírók

ellenőrzése a médiadiskurzus fölött nem teljes, sőt, számos kérdésben teljesen alá van rendelve a sajtót működtető eliteknek, kénytelen azokat a diskurzusokat, és így ideológiákat közvetíteni, amelyeket az elitek elvárnak, „megrendelnek”. Ezt szem előtt tartva külön fejezetben fogok a romániai magyar és román médiarendszerrel foglalkozni.

3.5. A média szerepe a van Dijk-i modellben

Van Dijk számos vizsgálatának központi eleme a sajtó (lásd például: van Dijk 1988a, 1988b, 1989a, 1989b), valamint az, hogy a sajtó önmagában vagy más intézményekkel együttműködve hogyan képes egy csoporton belül konszenzust kiépíteni, s ezáltal a domináns pozíciót legitimálni (van Dijk 1994: 28). Van Dijk szerint a sajtó számos módon termeli újra az egyenlőtlenségeket. Nemcsak a sajtóanyagok, de már maguk a szerkesztőségek felépítése is tükrözhet egyenlőtlenségeket: a többségi szerkesztőségekben ritkán találni kisebbségi újságírókat, amennyiben mégis dolgoznak kisebbségiek többségi szerkesztőségben, általában a saját csoportjukról szóló anyagok elkészítésére limitálják a munkájukat (van Dijk 1994: 28).

A médiához való hozzáférés szintén szülhet egyenlőtlenségeket a társadalomban, hiszen a kisebbségi csoportoknak vagy szervezeteknek szisztematikusan kisebb a hozzáférésük a sajtóhoz. Van Dijk szerint ez egyrészt az intézményi hatalmuk hiányának a következménye, másrészt annak, hogy nincsenek kisebbségi sajtóesemények: sajtószolgáltatások, sajtóirodák, sajtótájékoztatók, sajtójelentések. A hozzáférés hiánya a sajtó marginalizációjának, valamint intézményi kirekesztésének is köszönhető – állítja van Dijk (1994). Emiatt a hírgyűjtés során a többségi média kerüli a kisebbségi témákat, a többségi újságírók kételkednek a kisebbségi források hitelességében, a kisebbség tagjainak objektivitásában kisebbségi ügyek kapcsán, és nem minden esetben rendelkeznek megfelelő interkulturális kommunikációs készségekkel. *„Várható, hogy ezen társadalmi és kognitív tényezők komplex készlete befolyásolni fogja a hírek struktúráját, például a) a témaválasztást, b) a perspektívát, c) a hírszereplők bemutatását vagy hiányát, d) valamint ezen szereplők idézését”* (van Dijk 1994: 28).

A hírekben megjelenő, vagy pontosabban a meg nem jelenő témák is erősíthetik az egyenlőtlenségeket: azaz egyenlőtlenséget mutat az, hogy megjelenik-e a kisebbség a többségi médiában avagy sem. Van Dijk szerint a többségi médiában a kisebbségek általában valamilyen erőszakos esemény, közkonfliktus, bűnözés kapcsán szoktak megjelenni, amikor a csoportok közti kapcsolatok formáit tárgyalják, főleg a diszkriminációt, vagy amikor a kulturális különbségek a téma. A rasszista tájékoztatás kapcsán kiemeli: a kisebbségeket általában nagyon limitált számú sztereotipikus témával asszociálják, *„amelyek úgy tűnik, hogy uralják a fehér újságírók etnikai attitűdjét, valamint az etnikai események értelmezését”* (van Dijk 1994: 29). Ugyanakkor, a kisebbségi témák azért szoktak gyakran hírértékűek lenni, mert általában

konzisztensek a negatívumok és a konfliktusok hírértékeivel: a kisebbségek általában valamilyen problémaként, demográfiai, gazdasági, anyagi, kulturális vagy szociális fenyegetésként jelennek a többségi sajtóban. Ugyanakkor, emeli ki van Dijk, míg a többségi szereplők általában megjelennek a sajtóban tárgyalt kulturális, szociális ügyek, gazdasági témák, oktatás kapcsán, a kisebbségi szereplők már kevésbe, vagy egyáltalán nem, „különösképpen a kisebbségek pozitív hozzájárulásait ezekben és más társadalmi területeken ritkán tematizálják” (van Dijk 1994: 28). A hírek szerkezete is utalhat egyenlőtlenségekre: a kisebbségi ügyekhez társított negatív események, mint tüntetések, erőszak, gyakran azzal kap még kitüntetőbb szerepet, hogy belefoglalják a hírek címeibe (van Dijk 1994: 29–30). Emellett az érvelés, és a véleményanyagok is hozzájárulhatnak a többség és kisebbség elkülönítéséhez, valamint az egyenlőtlenségek fenntartásához, van Dijk kiemeli: „a véleménycikkek a sajtó ideológiáinak fő megfogalmazási helyei” (1994: 29–30). A szerző szerint az idézések és forráshasználat is megjelenítheti az egyenlőtlenségeket: a kisebbségi csoportokat, tagokat, szervezeteket ritkábban idézik etnikai ügyek kapcsán, mint a többségi nemzet intézményeit vagy elitjét. Amennyiben idézik, akkor sohasem önmagában: a rasszista, csoportközi ügyek kapcsán a kisebbségi ember véleményét általában ellensúlyozza egy fehér ember véleménye. „Általánosságban tehát az idézetek nem azt tükrözik, hogy ki mit mond, hanem azt, hogy az újság mely forrásokat tekinti leginkább összhangban saját ideológiájával” (van Dijk 1994: 30). Ugyanakkor, van Dijk szerint az újságcikkekbe foglalt jelentések is tovább erősíthetik az egyenlőtlenségeket, és a stílus és retorika is kifejezheti ezeket. Ezekre az elemekre a konkrét elemzés során (Hetedik fejezet) fogok kitérni.

3.6. Összegzés

A kritikai diskurzuselemzés célja, hogy egy adott társadalmi csoportban fellelhető szövegek és beszédek elemzése által leképezze a társadalmi struktúrákat, felszínre hozza a hatalmi visszaélések formáit és a társadalmi egyenlőtlenségek (újra)termelődésének módozatait. A kritikai diskurzuselemzés nemcsak a szövegek, beszédek – diskurzusok – jellemzőit vizsgálja, azt is elemezi, hogy adott szövegeket, beszédeket ki helyezte el a társadalomban és milyen céllal. Hiszen, a megközelítés szerint, ezek a célzottan elhelyezett üzenetek lesznek azok, amelyek (újra)teremtik a társadalmi egyenlőtlenségeket, megerősítik az aszimmetrikus hatalmi berendezkedéseket. Tehát, a hatalmi berendezkedések megerősítése diszkurzív és kommunikatív formában történik.

Van Dijk kritikai diskurzuselemzése abban tér el a kritikai diskurzuselemzések más megközelítéseitől, hogy ő a diskurzusokat és a társadalmi struktúrákat egy kognitív felülettel köti össze. Véli, a diskurzusok és társadalom, azaz a hatalom és az uralom csak a társadalmi

aktorok személyes reprezentáción keresztül köthető össze, a két fogalom között kognitív közvetítésre van szükségünk. Van Dijk szerint a hatalom kulcskérdése, hogy ezeket a kognitív közvetítéseket hogyan tudja úgy befolyásolni, hogy azok az ő érdekeit szolgálják. Ez a kognitív felület pedig az társadalmi aktorok fejében van, többek között személyes reprezentációkat és társadalmilag osztott információkat is tartalmaz. Előbbieket van Dijk mentális modelleknek nevezi, utóbbiakat társadalmi/kulturális tudásnak. Van Dijk szerint minden kooperációnak, interakciónak, kommunikációnak, azaz a diskurzusok megértésének és előállításának az alapja a társadalmi tudás, ami nem más, mint olyan hitek összessége, amelynek igazságtartalmát az adott közösség tagjai elismerik, és amelyeket minden tag magától értetődőként ismer. Egy adott hitből pedig a közösségek standardjai, kritériumai alapján lesz tudás – például hogyha a média hitelesíti azt. Van Dijk szerint azáltal, hogy intézmények lesznek azok, akik a hiteket tudássá tudják avanszálni, a tudás intézményesül. Ez pedig társadalmi egyenlőtlenségeket szül(het), aszimmetrikus hatalmi berendezéseket erősít(het) meg, hiszen az intézmények azokat a hiteket minősít(het)ik tudássá, amelyek az ő érdekeiket szolgálják. Van Dijk szerint már a tudáshoz való hozzáférés is társadalmi egyenlőtlenségeket szülhet, hiszen nem mindenki fér hozzá mindenféle tudásformához – egyes társadalmi csoportok kiszorulhatnak az oktatásból, nem férhetnek hozzá a médiához stb. Ez pedig további egyenlőtlenségeket szül, hiszen alapvető tudás nélkül adott csoportok a közösség nyilvános diskurzusait sem fogják tudni megérteni, s emiatt új tudást sem fognak tudni elsajátítani. Ez szintén az aszimmetrikus hatalmi berendezkedéseket erősíti meg: az Elitek kiszoríthatnak csoportokat a diskurzusokból, elzárhatnak tudásformáktól csak azzal, hogy a különböző diskurzusokat olyan tudásra építenek, amely tudással a társadalom összes tagja nem rendelkezik. Az elitek hatalmát erősíti a nyilvános diskurzusokhoz való hozzáférhetős ellenőrzése és irányítása. Van Dijk szerint az elitek hatalma annál nagyobb minél több diskurzust, annak környezetét, illetve az ahhoz való hozzáférést tudják irányítani. A több diskurzus irányítása pedig egyrészt a tudás intézményes jellegét erősíti – hiszen annál több hitet tudnak tudássá hitelesíteni –, másrészt annál több ember gondolkodását tudják befolyásolni. A tudatbefolyásolás pedig szintén a hatalmi berendezkedések megerősítését szolgálja. Van Dijk szerint pontosan emiatt van szükség a kritikai diskurzuselemzésre. Ez nemcsak azt vizsgálja, hogy milyen diskurzusok terjednek adott közösségekben, hanem pontosan azt, hogy ezeket a diskurzusokat ki miért helyezte el. Mindezeket elemezve le lehet képezni a társadalmi struktúrákat, felszínre lehet hozni a hatalmi visszaélések formáit, és le lehet írni a társadalmi egyenlőtlenségek (újra)termelődésének módozatait. Ezért megfelelő elmélet és módszer a van Dijkféle kritika diskurzuselemzés.

NEGYEDIK FEJEZET:

A ROMÁNIAI MAGYAROK A ROMÁNIAI TÁRSADALOMBAN

A romániai magyarok romániai társadalomban elfoglalt helyzetének bemutatására, leírására számos fogalom létezik a romániai magyar, de a külföldi szakirodalomban is. Egyes kutatók – de a média, politika, egyház is hasonló kifejezéseket használ – a kisebbségi társadalom, párhuzamos társadalom, esetleg, Arend Lijpharttól eredeztetve, a társadalmi pillérek kifejezést használják a helyzet leírására, míg mások a marginalizáció és (hatalmi) aszimmetria, a társadalmi egyenlőtlenségek vagy a különböző nemzetfelfogások oldaláról igyekeznek megközelíteni, bemutatni, s végső soron röviden meghatározni ezt a bonyolult fogalmat.

Viszont a mai napig nem született egyetlen fogalom sem, amely tökéletesen bemutatná a romániai magyarok kisebbségi létének minden oldalát. A kutatók, annak függvényében, hogy milyen területről kiindulva, milyen szempontokat szem előtt tartva vizsgálják a romániai magyar társadalmat, mind más és más fogalmat használnak gyakran szinonimaként ennek a kisebbségi helyzetnek a megragadására. Pedig a különböző fogalmakat nem feltétlenül lehet egymás szinonimáiként használni, mert mindegyik más-más részét fogalmazza meg a kisebbségi létnek. Ezért aztán szinte az összes eddig felmerült fogalom használata mellett lehet érveket felsorakoztatni, hiszen a kisebbségi helyzetnek egy-egy részét tökéletesen illusztrálják. Ugyanakkor minden fogalom használata ellen ellenérvek is.

Jelen fejezetben ezen fogalmakat felhasználva fogom bemutatni a romániai magyarok romániai társadalomban elfoglalt helyzetét, kihasználva azt, hogy mindegyik fogalom más-más szeletét ragadja meg a kisebbségi létnek. A fogalmak részletes bemutatásával mélyrehatóbban megismerhetjük a többségi-kisebbségi bonyolult viszonyrendszert, azokat a folyamatokat, amelyek a romániai magyar társadalom alárendelt pozíciójának kialakításban és fenntartásában közrejátszanak, illetve azokat a helyzeteket, amikor a kisebbségiség és többségiség előtérbe kerül. A fejezetben mindegyik fogalom használata mellett érveket és használata ellen ellenérveket is fel fogok sorakoztatni. Ezeknek a fogalmaknak, az együttélésnek a bemutatását azért tartom fontosnak, mert ez a társadalmi struktúra kihatással van a média működésére, befolyásolja a média által gyártott/gyártható szövegeket. Ezt a társadalmi struktúrát, felállást a média beépíti saját szövegeibe, s azáltal, hogy beépíti le is képezi, állandóan (újra)termeli azt. Jelen fejezetben nem reflektálok arra, hogy ez a társadalmi struktúra hogyan befolyásolja a média működését, hogyan befolyásolja a médiadiskurzust, ezeket külön fejezetekben (Ötödik és Hatodik fejezetek) mutatom be részletesen.

Tehát ezek a fogalmakat, jelen dolgozat megközelítésében, mint erőforrások működnek, különböző erőforrásokat jelölnek. Erőforrásokat, amelyek segítenek pozíciók megszerzésében,

a mező uralásában, a valóságábrázolás létrehozásában, eljuttatásában és elfogadtatásában. Erőforrásokat, amelyek egyenlőtlenül oszlanak a romániai románok és magyarok között, így egyenlőtlenségeket is hoznak létre a romániai románok és magyarok között. Egyenlőtlenségeket, amelyek a média működésére is kihatnak, egyenlőtlenségeket, amelyek a médiaszövegekben is megjelennek, s amelyek így újra és újra leképeződnek. A jelen fejezetben bemutatott fogalmak **alkotják a doktori értekezésem második vizsgálati szintjét.**

4.1 Privilegizált hozzáférés a társadalmi erőforrásokhoz

4.1.1. A romániai etnikai rétegek kialakulása

A felvázolt problémakör, tehát a romániai románok és magyarok együttélésének a vizsgálata az etnikai rétegződés és az így kialakuló társadalmi egyenlőtlenségek eszköztárával kiválóan megragadható. A romániai etnikai rétegződés egyik legfontosabb eleme, egyik meghatározó jellemzője a román állam nemzetállami intézményrendszerének építése és az emiatt kialakuló aszimmetria (Kiss 2014: 187–188). Kiss, Andreas Wimmerre hivatkozva kijelenti, hogy az a típusú „modernizáció – amely nemzetállami keretek között ment végbe – egy újfajta társadalmi kizárási eljárást teremtett meg, nevezetesen a címzetes nemzetiség/etnikum privilegizálását hozta magával. Így kulcsfontosságúvá vált, hogy (etnikai értelemben) »ki birtokolja az államot«” (Kiss 2014: 188). A román állam is hasonló privilegizálást folytat – az ország alkotmányának első cikkelyének első pontja is kimondja, hogy Románia egységes, oszthatatlan nemzetállam –, amely számos hatalmi aszimmetriát szül.

Az erdélyi magyar társadalmi rétegek kialakulását és ezeknek a rétegeknek a pozícióját, státusát többen is vizsgálták (lásd Veres 2003, Kiss 2010a, Kiss 2010b, Kiss 2014). Az erdélyi társadalmi tér kialakulásának több fontosabb szakaszát lehet elkülöníteni: századforduló, első világháborúig eltelt időszak, a két világháború közötti évek, a diktatúra, majd a rendszerváltást követő időszak. A második világháború előtt „az erdélyi magyarok a románánokhoz képest felülreprezentáltak voltak a középosztályi kategóriákon belül, különösen az értelmiségi foglalkozásúak, kisiparosok és nagybirtokosok körében” (Veres 2003: 87) és a városi lakosság jelentős részét adták (Kiss 2015). A második világháborút követően ez a felállás megváltozott, a kisebbségi helyzetbe került magyarok kiszorultak a hatalmi elitből, amelyet tetőzött a román állam erős etnocentrikus társadalomfejlesztő politikája. A folyamatok az 1970-es évek diktatúrájában teljesebben ki, amikor az „új társadalomszerkezet alakulásában az etnikai szempontok egyre inkább szerepet kaptak. Ez különösen a vezető réteg rekrutációjában és a felsőoktatási politikában érhető tetten. A román kommunista hatalom általában átfogóan ellenőrizte a társadalmi mobilitási folyamatokat és a kisebbségek esetében ez az ellenőrzés

ideológiailag is fontos eleme volt a román nemzetpolitikának” (Veres 2003: 87). Ezeknek a folyamatoknak a hatására a magyarok kiszorultak a vezetői rétegekből és az egyetemekről, felsőoktatási képzést is csak a kevésbé fontos területeken kaptak. Arról, hogy ez a Székelyföld esetében hogyan zajlott le a 2.3.2 fejezetben írtam részletesen.

A rendszerváltás a rétegződés egy újabb szakaszát jelentette (a váltás nehézségeiről és a váltás után kialakult helyzetről lásd Szelenyi 2013), az új társadalmi struktúra kialakulásában az egyik fontos stratégiát a politikai-kapcsolati tőke gazdasági tőkévé való átalakítása jelentette. A stratégiát azok tudták a legjobban alkalmazni, akik a politikai és kapcsolati tőke mellett jelentős kulturális tőkével is rendelkeztek (Eyal et al 1998 idézi Veres 2003: 88). Emiatt aztán a magyarok sajátos pozícióba kerültek, hiszen az előző rendszerben kiszorították őket a vezetői pozíciókból, így nem birtokoltak sem politikai, sem kapcsolati tőkét²⁸. S mivel a felsőoktatásban is hátrányban voltak, valamint diplomásaik száma is alacsony volt, ezért kulturális tőkével sem rendelkeztek²⁹. A kevés magyar diplomás sem tudott erős tőkét kovácsolni kulturális tőkéjéből, hiszen nem voltak stratégiaileg fontos pozíciókban elhelyezkedve. Mindez kiegészült azzal, hogy a magyar elitiek számos fontos területen (közigazgatás, jog) alulreprezentáltak voltak (Veres 2003: 88).

4.1.2 A romániai magyarok erőforráshiányai

A romániai magyarok hatalomból való szervezett kizárása, illetve diszkriminálása – amelyek folyamatokra a fejezet későbbi részében részletesen kitérek – számos negatív következményt von maga után. A van Dijk-i modell megközelítéseit alkalmazva elmondható, hogy ezek a következmények azt jelentik, hogy a romániai magyarok számos a hatalmi pozíciók megszerzéséhez szükséges erőforráshoz nem férnek hozzá. Kiszorulnak az oktatásból, munkahelyekről, politikából, közigazgatásból, tehát azokból a pozíciókból, amelyek lehetőséget adnának számukra arra, hogy jobban ellenálljanak a dominált pozíciójukban a domináns érdekérvényesítésnek – azaz a romániai nemzetállami törekvéseknek. A következőkben azt mutatom be – rendkívül röviden –, milyen erőforrásokhoz nem fér hozzá a romániai magyarság.

1. Romániai magyarok a romániai oktatásban³⁰

A kommunista időszakban a romániai magyarok kiszorultak a felsőoktatásból, amiatt kevesebb diplomással rendelkeztek, mint a romániai románok. Ez a helyzet az 1989-es változásokat

---

²⁸ A romániai magyarok társadalmi tőkehelyzetéről lásd: Csata 2024

²⁹ Romániai magyar gazdasági és kulturális elitiek helyzetéről, jellemzőiről lásd: Papp Z. – Márton 2011

³⁰ Részletesebb adatokért lásd: Papp Z. 2008b, Veres 2015, 2017, Papp Z. – Márton 2020

követően nem sokat javult. Kiss (2014a) szerint a rendszerváltást követően sem lett kedvezőbb a magyarok oktatásban való részvételének aránya, amennyiben ezt az arány a románok felsőoktatásához viszonyítjuk. Az igaz, hogy országos szinten és a magyarok körében 2002 és 2011 az egyetemet végzettek aránya megduplázódott, viszont a magyar egyetemet végzettek aránya, még mindig látványosan lemarad a románokétól. Csak ha erdélyi viszonylatban nézzük, akkor is szembetűnő ez a lemaradás, hiszen az erdélyi magyaroknak mindegy 11,5%-a rendelkezik egyetemi diplomával, ez az arány a románok körében 18,7%-ot tesz ki (Kiss 2014a: 213).

A diplomások számának áttekintése mellett érdemes megvizsgálni azokat az egyenlőtlenségeket, amelyek az oktatás más területén mutatkoznak meg. Például, hogy hol érhető és milyen szintig magyar nyelvű oktatás, milyen eltérések vannak a román és magyar tannyelvű intézetekbe járó diákok iskolai teljesítménye között, milyen foglalkozási és jövedelmi lehetőségei, kilátásai vannak a román és magyar tannyelvű iskolába járó diákok között. (Ezekről részletesen áttekintésért lásd: Papp Z. – Márton 2020)

2. Romániai magyarok jövedelme és foglalkozása³¹

Veres (2003) szerint a romániai társadalmi és gazdasági reformfolyamat már 1997-ben elérte azt a szintet, ahol elhatárolhatók voltak a vagyon és jövedelem szerinti rétegekülönbségek. Ezek alapján elmondható, hogy a *„hierarchia csúcsán a levő társadalmi osztály nem teljesen azonos a lakosság leggazdagabb 5 százalékának kategóriájával. A magyar etnikumú lakosság vezető osztályának mérete viszonylag kisebb az erdélyi román lakossághoz képest”* (Veres 2003: 105). Mint írja, a vezetők súlya nagyobb a román lakosság körében, főleg a csúcsvezetők esetében (politikuskok, városi polgármesterek, nagy- és középvállalatok igazgatói, magas szintű köztisztviselők stb.), amely az 1970-es években elindított nemzeti homogenizálási programnak tudható be. Ugyanakkor a kisiparosok súlya a magyar lakosság körében nagyobb, ami annak köszönhető, hogy egészen az 1960-as évekig a városok túlnyomó részében a magyar lakosság méretesebb volt és ezeket a foglalkozásokat még mindig a magyarok üzik (Veres 2003: 96).

Kiss (2015) szerint gazdasági szempontból erős egyenlőtlenség figyelhető meg a két nemzet között, a magyarok jövedelme alacsonyabb és kevesebben tartoznak emiatt a felső-középosztályhoz.

„Az uniós tagországok közül Romániában a legmagasabb a jövedelmi egyenlőtlenségek mértéke. Az erdélyi magyarok körében alacsonyabbak az egyenlőtlenségek, mint Romániában általában, de magasabbak, mint Magyarországon. A magyarok alulreprezentáltak nem csak a magasabb jövedelemmel és státussal rendelkezők körében, hanem a szegények körében is. Más szavakkal: magyarnak lenni

---

³¹ Az etnikai markerek és a gazdaság összefüggéseiről lásd: Csata – Papp Z. 2024

kevesebb esélyt jelent a magas jövedelemre és a felső-középosztályhoz tartozásra, azonban nem jelent fokozott szegénységi kockázatot” (Kiss 2015: 38).

Foglalkoztatottságot tekintve³², Kiss szerint a magyarok a magas státusú értelmiségi-szakértő rétegen, illetve a földművesek csoportján belül voltak alulreprezentálva, míg az arányuk jóval magasabb volt a fizikai munka területén, és kismértékben voltak felülreprezentálva a közepes státusú, nem fizikai dolgozók körében (Kiss 2014a: 226). Csata (2017) szerint a magyarok munkanélküliségi rátája megegyezik az országoséval (7,3%), az aktív lakosság aránya az országoshoz viszonyítva pedig kicsit alacsonyabb – 45,5% volt az országos arány 2011-ben, míg a magyarok körében ez 43% volt. Emellett a *„magyarok alulreprezentáltak a magasabb státusú foglalkozáskategóriákban (vezetők és a törvényhozók, szakértők és értelmiségiek, technikusok és mesterek), az átlaghoz képest lényegesen magasabb arányban vannak jelen a szakmunkások körében, de enyhén felülreprezentáltak a gépkezelők, szerelők, valamint a szolgáltatásban, kereskedelmi dolgozók körében is”* (Csata 2017: 93). Ahogy a szerző összegezte: *„20 év [1992–2011] távlatából összességében az látszik tehát, hogy az erdélyi magyarok foglalkozási pozíciói – fent is, középen is – fokozatosan romlottak a többségiékéhez képest. Mindez annak ellenére, hogy a kisebbségekkel szembeni intézményes diszkrimináció tiltott és – különösen a nemzetközi egyezmények kötelező betartatása miatt – ebben az időszakban számottevően csökkent.”* (Csata 2017)

Kiss az erdélyi magyarok jövedelmét és szegénységi rátáját is vizsgálta. A szerző szerint 2012-ben az egy főre eső ekvivalens átlagjövedelem országos szinten 777,5 RON (185 EURO) volt. Ezzel szemben az erdélyi magyarok jövedelme 718,3 RON (171 EURO) volt, ami az országos átlagtól 7,6 százalékkal maradt el (Kiss 2014a: 210). Ha csak az erdélyi viszonylatot nézzük, akkor az eltérés még szembetűnőbb, az erdélyi magyarok átlagjövedelme 14 százalékkal kevesebb, mint az erdélyi románoké. A jövedelmi egyenlőtlenségekre vonatkozóan kijelentette: az ország lakosságának 23,8 százaléka esett a jövedelmileg szegény kategóriába, azaz az országos átlag felénél kevesebb az egy főre eső ekvivalens jövedelmük. Ez az arány az erdélyi magyarok 16,9, míg az erdélyi románok 15,9 százalékát érinti (Kiss 2014a: 215). A foglalkoztatottság, jövedelem és etnikumok közti összefüggéseket vizsgálva kijelentette: *„a foglalkoztatás szerkezeti eltérései az egyes etnikumok között jelentős nyomot hagynak a keresetekben is. A kisebbségek jövedelmi mutatói rosszabbak az átlagnál. A legjobban kereső húsz százalékhoz a magyarok alig több mint nyolc százaléka tartozik, miközben a legszerényebb jövedelemmel rendelkező ötödben közel 34%-os a részvételük. Ahogy haladunk a felsőbb jövedelemkategóriák felé, úgy csökken a magyarok aránya.”* (Csata 2017: 94)

---

³² A foglalkoztatottság alakulásáról lásd: Csata 2008

3. A nyelvhasználat szülte egyenlőtlenségek³³

A nyelvhasználat is nagymértékű egyenlőtlenséget szül. A román és a magyar nyelv között Erdélyben nagy az aszimmetrikus viszony, amelynek oka az erőteljes román nyelvi ideológia, hogy a román nyelv elsőbbséget élvez. Ezt az ideológiát a román állam és a románok többsége osztja, akik nem értenek egyet a magyar nyelv használatával sem. Emiatt aztán *„megritkultak azok a helyi és hétköznapi kontextusok, amelyeket a kiegyensúlyozott és kölcsönös nyelvhasználat jellemez”* (Kiss 2015: 39).

Az aszimmetrikus kétnyelvűség utal az is, hogy a románok természetesnek tartják és el is várják, hogy a magyarok megtanuljanak románul, ám ők nem érzik kötelezettségnek azt (még ha többségben magyarok lakta területen élnek), hogy ők maguk megtanuljanak magyarul. *„Lokális szinten természetesen vannak eltérések a nyelvhasználati normákat illetően, de a nemzetállami intézményrendszer, illetve az általa kitermelt aszimmetria hosszú távon az eltérő lokális normákat is képes magához igazítani”* (Kiss 2014: 189). Az egyenlőtlenségre és hatalmi aszimmetriára utal az is, hogy egy nyilvános szituációban az emberek románul szólítják meg egymást, mert feltételezik, hogy az idegen román.

A nyelvhasználatnak vannak gazdasági oldalai is, foglalkoztatottság és jövedelem terén is gyakorol negatív hatásokat. Csata (2020a) szerint a román nyelv elsajátítása komoly költségekkel jár, s akik nem tudják a nyelvet megfelelő mértékben elsajátítani azok bérhátránnyal is szembesülnek. Ennek egyik oka, hogy azon személyek, akik nem beszélnek elég jól románul, olyan munkahelyen dolgoznak, ahol magasabb a magyarok aránya, munkahelyen, ahol általában rosszabbak a fizetések (Csata 2020b). A nyelvhasználati egyenlőtlenségekkel adminisztratív szinten is találkozni: noha azokon a településeken, ahol a magyarság aránya meghaladja a 20 százalékot, az állami vagy önkormányzati intézményekben magyarul kellene kiszolgálni az ügyfeleket. Ez pedig többletkiadással jár – amennyiben érvényesül (Csata 2020a). Nagy problémát jelent továbbá az is, hogy a magyarok körében a román nyelv ismerete egyre jobban csökken (Csata 2020a: 173): *„Gyorsan csökken azoknak a száma, akik hibátlanul beszélnek a románt, és növekszik azoké, akik nem beszélnek nagyon jól.”*

4. Magyarok a román közigazgatási szerkezetben

Szintén egyenlőtlenség észlelhető a helyi, közigazgatási szerkezetben betöltött szerepek tekintetében, hiszen a Székelyföldön kívül a magyarok *„közigazgatási pozíciói a falusi és a kisvárosi önkormányzatok szintjére szorultak vissza. Ez azt jelenti, hogy (elsősorban Szatmár, Maros és kisebb mértékben Bihar megyékben) kiesett a politikai folyamatok koordinálásában kulcsszerepet játszó megyei (mezo) szint”* (Kiss 2015: 49). Ezek a pozíciók azonban

---

³³ Nyelvhasználat alakulásáról lásd: Horváth 2020. A nyelvhasználati jogok bővüléséről lásd: Horváth 2012

kulcsfontosságúak, több szempontból is. Elsősorban a magyar közösség politikai mozgósítására használhatóak, más szempontból a Székelyföldön ezek a helyi önkormányzatok egyfajta magyar intézményként működnek, és fontos szerepet töltenek be a magyar társadalom etno-kulturális reprodukciójában (Kiss 2015: 48).

Ha a politikai képviselő felsőbb szintjeit vesszük (erről szól a következő két alfejezet: 4.2. és 4.3.), akkor kijelenthető, hogy a romániai magyarokat képviselő Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) párt 1996 óta – kisebb-nagyobb megszakításokkal – része a végrehajtó hatalomnak, és azóta kialakult egyfajta alkufolyamat a magyar párt és a román pártok között. Így az RMDSZ szinte folyamatosan valamilyen kapcsolatban volt a kormánypártokkal, támogatta őket cserébe különböző kedvezményekért a romániai magyarok számára (ezekről az alkufolyamatokról részletesen írok a kontroll-kooptálásról szóló alfejezetnél – 4.4.1.).

A politikai részvétel esetében pedig szintén ki kell emelni, hogy a román politikai felfogás elsősorban *„a nemzetiesítő projektet támogatja azzal, hogy az államot az (etnikai-kulturális értelemben vett) román nép államaként határozza meg, másrészt azonban kifejezetten bátorítja az etnicitás politikai aktivizálódását és a kisebbségek etnikai pártokon keresztüli politikai részvételét”* (Kiss 2015: 53). Ám annak ellenére, hogy támogatja ezt az aktivizálódást, teljes mértékben elzárkózik az autonómia gondolatától és nem támogatja a hatalom etnikai megosztását (részletesebben a 4.2.1 fejezetben). A magyar képviselő képes alkudozni a román politikai pártokkal, ám támogatásáért cserébe kapott engedmények soha nem lépnek az autonómia irányába, azok mindig csak olyan újítások, amely a román egységesítő politikát nem gátolják (Kiss 2015: 54–55).

4.2. Társadalmi pillérek

Arend Lijphart (1977) *Democracy in Plural Societies* című munkájában dolgozta ki a konzociatív demokrácia modelljét, amely – egyszerre normatív és analitikus – modell a plurális társadalmak két jellemvonására tér ki. Lijphart szerint a plurális társadalmakat mély, politikai szempontból is releváns törésvonalak – vallási, ideológiai, nyelvi, etnikai törésvonalak – tagolják, amely törésvonalak nemcsak a politikai opciókra vonatkoznak, hanem a társadalmi életet is megosztják, hatással vannak a kollektív cselekvésre is. Ezen törésvonalak mentén a társadalom pedig úgynevezett pillérekbe rendeződik. Ezek a pillérek pedig kihatnak a politikára – azaz a politikai pártok is a pillérek szerint, a társadalmi törésvonalat szerint alakulnak –, az érdekcsoportok, médiafogyasztás, iskola, önkéntes szervezetek is ezen törésvonalak szerint alakulnak (Lijphart 1977: 4–5).

„A pillérek tulajdonképpen sűrű intézményes hálókat képeznek, amelyek a csoporttagok számára lehetővé teszik, hogy mindennapi életüket a »sajátjaik« körében éljék, a más oszlopok (vagy a többségi társadalom) létezésének figyelembevétele nélkül. Ez a gondolat a két világháború közti időszak óta jól ismert az erdélyi magyar politikai gondolkodásban” (Kiss 2015 : 42–43).

Lijphart (1977) szerint a plurális társadalmak másik jellemzője, hogy a politikai szereplők, noha nincs egységes identitás, kultúra az adott demokráciában, mégis az együttműködést választják. Ez adja a kutató szerint a szétváló társadalmi rendszer stabilitását.

A holland modell szerint az etnikai hatalommegosztásnak intézményes garanciái kell legyenek. Lijphart (1977: 25–46) az intézményes garanciák kritériumai közé sorolja a 1) nagykoalíciót (grand coalition), azt, hogy az 2) egyes szegmensek elitjei vétójoggal rendelkeznek (mutual veto), hogy a 3) kisebbségi közösség arányos képvisellete jogilag garantált és a forráselosztás is arányos (proportionality), valamint, hogy 4) a társadalmi szegmenseknek széles körű autonómiája van (segmental autonomy).

A nagykoalíció lényege, hogy a plurális társadalmat alkotó különböző fontos pillérek politikai vezetői egy nagy koalíciót alkotva irányítják az országot. A Lijphart (1977: 25–35) által leírt nagykoalíció jellemzői között találjuk, többek között, hogy (1.) a részt vevő csoportok és pártok arányosan képviselik a társadalmi törésvonalakat, így az etnikai, vallási és nyelvi kisebbségek is hatalomra kerülnek, a (2.) nagykoalíció alapja a konszenzus, hogy elkerülhető legyen, hogy a döntések többségi akarat alapján szülessenek, (3.) mivel a kisebbségek is részt vesznek a nagykoalícióban, azok is beleszólhatnak az irányításba. Azonban a nagykoalíció csak akkor működik, hogyha a kisebbségeknek közös vétójoguk van:

„A döntéseket a nagy koalíciókban kell meghozni, és amikor ezeket többségi szavazattal érik el, mindannak ellenére, hogy a kisebbség jelenléte a koalícióban lehetőséget ad arra, hogy az ügyet a lehető legeredményesebben mutassa be a koalíciós partnereinek, a többség leszavazhatja őket. Amikor ilyen döntések befolyásolják a kisebbségi pillér létfontosságú érdekeit, egy ilyen veszteség elfogadhatatlannak tekinthető és veszélyeztetheti a pillérek közötti elitkooperációt. Ezért egy kisebbségi vétót kell hozzáadni a nagykoalíció elvéhez, csak az ilyen vétó adhatja meg az egyes pilléreknek a politikai védelem teljes garanciáját.” (Lijphart 1977: 36–37)

Az arányosság – amely, ahogy Lijphart fogalmaz (1977: 38): *„egy módszer a közigazgatási kinevezések és a szűkös pénzügyi források, például állami támogatások elosztására a különböző társadalmi szegmensek között”* – *„mint semleges és pártatlan elosztási elv számos potenciálisan megosztó problémát eltávolít a döntéshozatali folyamatból, ezzel enyhítve a konszociációs kormányzás terhét. A proporcionalitás még ennél is fontosabb szerepe magához a döntéshozatali folyamathoz kapcsolódik.”* (Lijphart 1977: 39).

Az utolsó szempont az autonómia. Lijphart (1977: 41) ezt a következőképpen határozza meg:

„Ez kisebbségi kormányzást jelent: a kisebbség önmaga felett gyakorolt irányítását azokban az ügyekben, amelyek kizárólag az ő érdekkörébe tartoznak. Ez a nagykoalíció elvének logikus következménye. Minden közös érdekű kérdésben a döntéseket az összes szegmensnek együtt kell meghoznia, nagyjából arányos befolyással. Minden egyéb ügyben azonban a döntéshozatal és annak végrehajtása a különálló szegmensekre bízható.”

4.2.1. Válhat-e Románia konszociatív demokráciává?

Romániában a Lijphart által leírt etnikai hatalommegosztás intézményes garanciái nem teljesülnek. Elsősorban az általa elképzeld nagykoalíció a politikában nem létezik – noha nagykoalíciós kormányzás van az országban a 2020-as és 2024-es választások óta³⁴. Ugyanakkor az egyes szegmensek vezetői sem rendelkeznek vétójoggal³⁵, sőt, az etnikai szegmenseknek nincsen széles körű autonómiája saját magukra vonatkozó döntések meghozatalában.

Az, hogy az RMDSZ 1996 óta, kisebb-nagyobb megszakításokkal a kormányon van nem (csak) a jogi garanciáknak³⁶ köszönhető, hanem az adott időben kötött alkuknak is. Noha a román állam a címzetes nemzetiséget privilegizáló és a magyarokat alárendelt helyzetbe hozó nemzetállami intézményrendszert tart fent, mégis támogatja a romániai magyarokat a politikai térben képviselő Romániai Magyar Demokrata Szövetséget. A „támogatás” abban merül ki, hogy az RMDSZ-t gyakran beveszik a kormányba és megengedik, hogy a kisebbségi intézményeket „intézzék”. De nem abból a megfontolásból lépnek kormányra a román pártok az RMDSZ-szel, hogy a szövetséget támogassák céljaik elérésében, hanem csupán azért, mert annak kisebb ára van, mint egy román párttal partnerséget kötni (Kiss 2013: 54). Tehát nem a

---

³⁴ Jelen írás céljai között nem szerepel a romániai politikai történések részletes bemutatása. Főleg azoknak az eseményeknek a bemutatása, amely a vizsgált esettanulmány után, tehát 2019 után következtek be. A 2020-as választás eredményeinek összefoglalójáért lásd: Illyés 2021

³⁵ Bizonyos vétójogokkal, például az oktatás terén rendelkeznek a nemzeti kisebbségek Romániában. Ahogy Bethlendi (2021: 22) írja: „a kollektív jogok rendszerét, ezen belül a konszociációs politikai rendszereket idézi az a vétójog, hogy a kisebbségi nyelvű oktatási intézmények megszervezése, újjászervezése, megszüntetése csak az érintett nemzeti kisebbség szervezetének beleegyezésével történhet.”

³⁶ Romániában a nemzeti kisebbségeknek egy sor jogi kompetenciája van, többek között a parlamenti képviselet. Ezeket a jogi kompetenciákat az ország Alkotmánya is elismeri. Ahogy Bethlendi összegzi: „Románia annak a nemzetállamnak az esete, amely elismeri a román nemzetén kívüli, a romántól különböző identitású nemzeti közösségek létezését az államon belül. Ezt főként abból következtethetjük ki, hogy az Alkotmány több ízben rendelkezik a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárokról, ezek saját identitásukhoz, saját anyanyelvükön folyó oktatáshoz, illetve a közigazgatási és igazságszolgáltatási anyanyelvhasználathoz, valamint a parlamenti képviselethez való jogáról.” (Bethlendi 2021: 20)

minden kisebbséget felvonultató kormány, a konszenzusos kormányzás a cél³⁷, az RMDSZ-szel kormányra lépő román pártok célja saját tőkéik, hatalmuk maximalizálása.

A román szereplők bevonják az RMDSZ-t a kormányzásba és szabad kezet adnak neki a magyaroknak szánt erőforrások elosztásában, ám ugyanezzel a tettel a román pártok lehetőséget kapnak arra is, hogy megszabják a magyar párt mozgásterét és mérsékeljék elvárásait. Így lekontrollálva pedig nem is lehet például vétőjogról vagy autonómiáról beszélni, ahogy azt a Lijphart modellje megkívánja: az RMDSZ mozgásterére akkora, amekkorát az éppen aktuális kormány megenged számára. Az RMDSZ pedig, noha tudatában van annak, hogy több a román állam szemében radikális követelésről le kellett mondjon a kormányzás alatt, mégiscsak kormányra lép, hiszen ez az egyetlen esély arra, hogy a kisebbségi törekvések közül minimális teljesüljön. Emellett, ez az út arra, hogy támogatást szerezzen ezeknek a törekvéseknek a finanszírozására.

Salat és Lakatos (2015) szerint ennek a felállásnak az eredménye az RMDSZ kommunikációjában, diskurzusaiban, tevékenységében is visszaköszön: míg az 1990-es évek elején az RMDSZ fő célja romániai magyar kisebbségnek kvázi-önálló politikai közösségként való integrációja volt, addig az 1996–2000 közötti, majd a 2004 utáni kormányzás során a hangsúly eltolódott az állami erőforrásokhoz való hozzáférés jelentőségének hangsúlyozására (Salat – Lakatos 2015: 89). Ez az eltolódás miatti kettőség a retorikában is megjelent: míg a magyar választók felé irányuló kommunikációban továbbra is a romániai magyarok közjogi státusának rendezése dominált, addig a románokkal folytatott kommunikáció során elsősorban a forrás- és pozícióalkuk kerültek előtérbe. Így például, míg korábban az autonómia központi eleme volt az RMDSZ tevékenységének, mára, annak köszönhetően vagy annak áraként, hogy része a kormánykoalíciónak, az autonómiakérdés, a többi román állam jogi kereteivel össze nem egyeztethető programelemmel együtt háttérbe szorult.

„Ez a helyzet mintegy bezárja – a nem is integrálódó, de reális döntési kompetenciákat sem kapó – magyar kisebbséget a (mindennapi konzekvenciákkal járó) aszimmetrikus viszonyrendszerbe. Közben az RMDSZ (bár a többségi szereplőknek soha nem volt egyenrangú partnere) monopóliumra tett szert a magyar intézményeknek és magyarok lakta régióknak kiutalt közpénzek szétosztásában” (Kiss 2015: 55).

Emiatt az állapot miatt aztán sem az egyenlő forráselosztás, sem az autonómia nem teljesülhet a Lijphart-féle kritériumok közül Romániában, így sem a konszociatív demokrácia,

---

³⁷ Az általam vizsgált eset pontosan azt mutatja meg, hogy ebben a romániai politikai koalícióban nem a konszenzusra való törekvés a lényeg, hiszen az úzvölgyében történelem miatt az RMDSZ kilépett a kormánykoalícióból, mivel az akkori kormányt vezető Szociáldemokrata Párt (PSD) nem teljesítette az RMDSZ temetőügyre vonatkozó kéréseit, elvárásait. A kormánypártok nem sikerült konszenzusra jutnia ebben az ügyben.

sem a társadalmi pillér kifejezés nem megfelelő a romániai magyarság helyzetének megragadására.

4.3. A többségivel párhuzamos kisebbségi társadalom

4.3.1. A fogalom kialakulásáról

A többségivel párhuzamos kisebbségi társadalom kialakításának ötlete a trianoni békeszerződéseket követő időszakra vezethető vissza, hiszen ekkor alkalmazkodnia kellett a domináns hatalmi pozícióból kisebbségi helyzetbe került erdélyi magyaroknak az új társadalmi, politikai felálláshoz. Kiss (2015: 55) szerint ez a kisebbségi társadalom/párhuzamos társadalom elképzelés részben illeszkedik a Lijphart-féle társadalmi pillér leírásába, hiszen a párhuzamos társadalom megálmodói is sűrű magyar intézményrendszerben kialakított magyar világot képzeltek el³⁸. A magyar világ, a többségivel párhuzamos kisebbségi társadalom építése több területre kihat: megjelenik az oktatás, gazdaság, a civil szféra, kultúra, egyház, média, politika szintjén, de politikai programként is.

Kiss (2015: 43) szerint a párhuzamos társadalom a következőképpen határozható meg:

„Ez egy olyan etnikailag integrált intézményes struktúrát jelent, amely lehetővé teszi a közösség tagjai számára, hogy az életüket egy »magyar világon« belül élhessék (anélkül, hogy túlságosan tekintetbe vennék, hogy ez fizikailag Romániában történik). Ez az intézményes struktúra, illetve a párhuzamos magyar világ megléte központi jelentőséggel bír a magyar közösség etno-kulturális reprodukciója szempontjából is” (Kiss 2015: 43).

A párhuzamos, etnikailag integrált intézményrendszernek több alapja van, például a vallás, a magyar nyelvű média, a kulturális intézmények, magyar nyelvű oktatási hálózat, az etnikai pártok és az általuk kialakuló magyar önkormányzatok, valamint a politikai részvétel is (Kiss 2015: 42–44). Ezen elemek mind a párhuzamos intézményrendszer részei, ugyanakkor egyszerre mind hozzájárulnak ennek az intézményrendszernek a fenntartásához, erősítéséhez és újratermeléséhez is: a magyar iskolákban, kulturális intézményekben a magyar nyelvet, kultúrát továbbítják, a magyar nyelvű média a kisebbségi ügyeket képviseli, újra és újra megerősítve a kisebbségi tudatot, elősegítve a nyelv, a magyar kultúra, identitás újratermelését.

Kiss (2013) a párhuzamos társadalomépítés két fontos jellemzőjét ismerteti. Egyrészt hangsúlyozza, hogy ez egy „befele forduló”, a közösségi önszerveződésre koncentráló stratégia, a magyar intézményrendszerek működése kevésbé függ a román politikai szereplőktől, a tőlük alkuk során kapott támogatásoktól (erről a befelé fordulásról részletesen írok az 5.6. fejezetben). Másrészt a párhuzamos magyar társadalmi építkezésben a „parlamentáris

---

³⁸ Részletesen ezekről az intézményrendszert alkotó kisebbségi intézményekről Kiss et al. 2018

politizálásnak is redukált szerepe van, abban az extra-parlamentáris és nem konvencionális politikai cselekvési formák dominálnak” (Kiss 2013: 56–57). A parlamentáris politizálás szerepéről a következő alfejezetben (4.4.) részletesen írok.

A többségivel párhuzamos magyar intézményrendszer tudatos építése megközelítőleg egy évszázaddal ezelőtt kezdődött, hiszen ezt a törekvést szorgalmazta az erdélyi magyar értelmiség a trianoni békeszerzősédek lezárását követően (részletekért lásd: Bárdi 2004). Az elmúlt rendszerben az építkezésnek néha, és nagyon rövid ideig, a román kommunista vezetés is kedvezményezett – igaz a segítséget általában rögtön valamilyen akadályok, gátak felállítása követte. A román kommunista vezetés a legnagyobb engedményeket 1968-ban adta meg a magyaroknak, miután egy találkozón *„a prominens magyar értelmiségiek az anyanyelvhasználat és a nemzetiségi oktatás kérdését vetették fel a kommunista vezetésnek*” (Kiss 2006: 138). Ezeket a kérdéseket a kommunista pártvezetés formálisan elutasította, ám mégis, a találkozót követően egy sor nemzetiségi intézményt alakított ki (Kiss 2006), többek között újjáélesztették a romániai magyarok kiadóhálózatát és sajtóját (Schöpflin 1979: 41). Az engedményeknek igaz hamar, röpké három év alatt véget vetettek, de a kiépült romániai magyar intézményrendszer megmaradt, és az akkor létrehozott intézmények közül több még ma is működik, az alapját képezve a kisebbségi vagy párhuzamos társadalomnak.

Az építkezésnek újabb lendületet adott az 1989-es változás. A rendszerváltást követően *„(...) egyesületek, alapítványok, társaságok százai jöttek létre, helyi vagy országos kiterjedéssel, szakmai vagy tisztán etnikai célok érdekében. Az állami keretben működő intézmények egy része (iskolák, művelődési intézmények, médiák stb.) hangsúlyozottan »magyar« intézményként kezdett működni. Létrejött a kvázi-önálló magyar politikai intézményrendszer*” (Biró 1998: 16). Biró (1998) szerint ezek a kisebbségi intézményesedési folyamatok nem képezték a romániai többségi intézményesedési folyamatok részét, azzal gyakran párhuzamosan alakultak, alakulnak a mai napig. Többször a többségi intézmények ellenében működnek. Erről a folyamatról – tehát intézményépítés és azon belül román és magyar világok építése – székelyföldi viszonylatban részletesebben is írtam a 2.3. fejezetben.

Azonban a párhuzamosság nemcsak az intézményrendszerre vonatkozik: az egy politikai program is (Kiss 2015: 55), amely magával hozza az autonómiára való törekvést. Az autonómiára való törekvés pedig³⁹, noha az utóbbi időben háttérbe szorult, elérhetetlen álommá változott, még mindig szerves részét képezi a romániai magyar (politikai) céloknak. Az RDMSZ számos kampányának volt központi eleme a magyarok önrendelkezése, több más erdélyi magyar politikai alakulat ki is dolgozott autonómiatervezeteket, amelyek közül több is

---

³⁹ Az autonómiatörekvésekről lásd: Bakk 2004, 2021

a parlament elé került. Noha a romániai magyarság igyekszik előkészíteni az autonómiát, erről nem tudott még érdembeli tárgyalásokat folytatni a román felekkel, ennek kialakítására, elfogadtatására nem talált komoly politikai partnereket. Sőt, a román nemzetpolitika elképzeléseivel a magyarok széleskörű vagy akár csak kulturális önrendelkezése nem egyeztethető össze, így általában határozottan ellenzik és bírálják a romániai magyarság bármely autonómiatervezetét, bármely előrelépést ezen a területen. Erre ékes példa, amikor 2018 januárjában az akkor létező három romániai magyar párt – RMDSZ, Magyar Polgári Párt, Erdélyi Magyar Néppárt – közös autonómianyilatkozatot adott ki. Ennek hatására Mihai Tudose akkori szociáldemokrata miniszterelnök akasztással fenyegette azokat az erdélyi magyarokat, akik kitűzik a székely zászlót. „*Ugyanaz lesz a válaszom [az autonómiatörekvésre], mint amikor, nem tudom milyen nap alkalmából, zászlót próbáltak kitűzni. Ekkor világossá tettem, hogy ha az a zászló lobogni fog a szélben, ott fognak lengeni mellette a helyi felelősök is*” – üzent a magyaroknak a miniszterelnök a román *Realitatea TV* csatorna *Jocuri de putere* (Hatalmi játszmák) című, január 10. műsorában⁴⁰.

Hasonló hangnemben reagált Klaus Iohannis liberális államfő is, amikor a parlament hallgatólagosan elfogadta 2020 áprilisában a Kulcsár-Terza József és Biró Zsolt képviselők által 2019 decemberében benyújtott autonómiatervezetet. A tervezet hallgatólagos elfogadása, amely hatalmas port kavart az országban, csupán azt jelentette, hogy az autonómiatervezet a Képviselőházból tárgyalás nélkül a Szenátus elé került, amely döntőházként el is utasította azt. Klaus Iohannis, noha tudta, hogy a tervezetet a Szenátus leszavazta a tervezetet, a következőt üzent egy sajtótájékoztatón:

„Hihetetlen kedves románok, hogy milyen egyezmények születnek a Parlamentben! A PSD [Szociáldemokrata Párt], az RMDSZ segítségével, elfogadtatott egy olyan tervezetet, amely széles körű autonómiát biztosít Székelyföldnek. Amíg mi a járvánnyal harcolunk, addig a PSD, a nagy PSD, a Parlament titkos irodáiban átjátssza Erdélyt a magyaroknak. Ez elfogadhatatlan és, ameddig én leszek Románia államelnöke, hasonló törvény nem fog átmenni. Jó napot kívánok Marcel Ciolacu! [magyarul köszönt a PSD vezetőjének] Vajon mit ígért a vezér Budapestről, Orbán Viktor, e megállapodásért cserébe?”⁴¹.

Ameddig a kormány vezetője hasonló stílusban reagál a romániai magyarok autonómiatervezetére, újratermelve a románok és magyarok közti ellentéteket, addig az autonómiatervezet nem képezheti egyetlen magyar párt kivitelezhető politikai programjainak a

---

⁴⁰ A konfliktusról részletesen: <https://www.maszol.ro/index.php/belfold/90844-frissitve-mihai-tudose-szekely-zaszlo-elleni-kirohanasa-tulmegy-minden-hataron> (utolsó letöltés dátuma: 2020. november 2).

⁴¹ A sajtótájékoztatón készült felvétel elérhető: <https://www.facebook.com/watch/?ref=external&v=3183955031828732> (utolsó letöltés dátuma: 2020. november 2.), fordítás általam.

részét. Az csupán a magyarok irányába folyó, akár megtévesztő kommunikáció része lehet csak. Vagy a románok irányába folyó, aktivizáló kommunikáció lehet.

4.3.2. A tökéletlen párhuzamosság

Annak ellenére, hogy a párhuzamos intézményrendszer, politikai program létezik, Kiss hangsúlyozza: a párhuzamos vagy kisebbségi társadalom kifejezés nem alkalmas a romániai magyarság helyzetének a megragadására. Egyrészt alkalmatlan, mert az alapját jelentő párhuzamos intézményrendszer nem teljes (Kiss 2015: 43). Székelyföldön az intézményrendszer minden fontos eleme elérhető, hiszen léteznek és működnek a kisebbségi egyházak, magyar iskolák, egyetemek, kulturális intézmények, van magyar nyelvű sajtó és erős politikai képviselő is. Viszont hasonló „bőséggel” a szórvány nem büszkélkedhet. A szórványban – Közép-Erdélyben, Máramarosban, a Bánságban stb. – nincs mindenhol magyar nyelvű iskola, nincsen magyar sajtó, kevés a magyar kulturális rendezvény, intézmény, és gyenge a politikai képviselő. Ugyanakkor a párhuzamos intézményrendszer tökéletlenségére utal az is, hogy számos szegmensben nincs etnikai alapú szerveződés – például az egészségügyben –, míg vannak olyan szegmensek, ahol kialakulóban vannak magyar kezdeményezések, ezeket azonban nem karolják fel, nem képezik a párhuzamos rendszer részét – például erdélyi magyar gazdasági, fogyasztói szegmens kiépítése (Csata 2019, Csata 2020a, 2020b). Ilyen körülmények között, ennyire „foghíjas” párhuzamos intézményrendszerrel nem lehet azt mondani, hogy a magyar közösség különálló társadalmi szegmenst képez (Kiss 2015: 43). Ebből azonban számos nehézség is következik:

„Egyrészt az etnikai szegmensek különállása és intézményes teljessége képezi minden, az autonómiát célzó politikai projekt alapját. Másrészt az intézményes teljesség a fő feltétele annak, hogy az etnikai elit sikeresen tudja kontrollálni a társadalmi mobilitás csatornáit, és az etnikai csoport társadalmilag mobil tagjait a közösségen belül tudja tartani” (Kiss 2015: 44–45).

Ebből a helyzetből két kiút létezik: vagy az intézményrendszer tökéletesítésére, fejlesztésére, a források jobb elosztására koncentrál a romániai (és magyarországi) magyar elit, vagy az autonómiatörekvéseket és a magyarság megtartásának lehetőségeit kell újragondolnia.

Rogers Brubaker (Brubaker et al. 2011) is elemzi a románok és magyarok viszonyát, és ő is alkalmazza az együttélés leírására a párhuzamos kifejezést, igaz eltérően. A szerző szerint egyes helyzetekben lehet a románokat és magyarokat nyíltan vagy burkoltan párhuzamos kategóriákként kezelni – léteznek ugyebár az említett párhuzamos intézmények, Brubaker is ezeket emeli ki. Máskor azonban nem lehet a magyart és a románt állandóan jelen levő „párhuzamos, egyenértékű és szimmetrikus” kategóriákként kezelni. Brubaker szerint: románnak és magyarnak lenni, azaz az etnicitás nem valamilyen folytonos megmutatkozó jellemző, az mindig szakaszosan jelenik meg és nyer jelentőséget. A párhuzamosság azokhoz

„a pillanatokhoz és helyzetekhez kötődik, amelyekben a kolozsváriak [a szerző Kolozsváron vizsgálta az etnicitást, majd vont le következményeket a magyarság és románság együttélésére vonatkozóan] etnikai kategóriák mentén értelmezik tapasztalataikat, diagnosztizálják az adott helyzeteket vagy azonosítják önmagukat vagy másokat” (Brubaker et al. 2011: 220).

Így szerinte az etnicitás a társadalmi érzékelés és cselekvés egy speciális módja, nem egy állandó jellemző, állapot. Igaz, hangsúlyozza a szerző, *„a magyarok a románoknál hajlamosabbak etnikai prizmán keresztül látni a világot. Az, hogy a magyarok – a világ más tájain élő etnikai kisebbségekhez hasonlóan – inkább használnak etnikai alapú értelmezési sémákat, a hétköznapi etnicitás megtapasztalásának alapvető aszimmetriájáról árulkodik”* (Brubaker et al. 2011: 219).

Brubaker szerint abból, hogy a románok és magyarok nem egyenlő rangú etnicitások, az etnicitást nem egyenlőképpen élik meg, az is következik, hogy nem lehet őket párhuzamos társadalmakként értelmezni. A szerző kiemeli, hogy a párhuzamos, azonos funkciójú, de különböző etnikai keretekbe illeszkedő intézményekre lehetne alapozni a párhuzamos társadalmakat, ám mivel a románok és magyarok viszonya aszimmetrikus, maga az etnicitás megélése is aszimmetrikus, ez mégsem lehetséges.

„Az aszimmetriának vannak nyilvánvaló politikai, intézményi és demográfiai dimenziói. Önmagában az az állapot, ha valaki egy kisebbségi közösséggel azonosítja magát egy olyan országban, amely egy többségi nemzet nemzetállamként definiálódik, szükségképpen aszimmetrikus és szinte mindig maga után von bizonyos hatalmi, pozícióbeli és perspektívabeli aszimmetriákat. Vannak azonban finomabb tapasztalati és interakcionális aszimmetriák is...” (Brubaker et al. 2011: 223–224).

Az aszimmetria Brubaker szerint azt jelenti, hogy a román világ az általános felfogásban a jelöletlen, a magától értetődő világ, míg a magyar világ a jelölt, a nem magától értetődő:

„A magyar világ magyarként jelölt, míg a román világ nem jelölt románként, hanem jelöletlennek, természetesnek számít. Kétségkívül (...) annak lakói többnyire a magyar világot is jelöletlenként, magától értetődőként érzékelik, éppen ez teszi indokolttá, hogy egyáltalán »világnak« nevezzük” (Brubaker et al. 2011: 284).

A szerző emellett hangsúlyozza, hogy a magyar világ nem terjed ki az élet minden területére, nem teljes. Ezt a tökéletlenséget pedig a magyar világba bezárt személyek is érzékelik, tudják, hogy *„ez a kisebbségi – etnikai – világ nem ugyanazon a módon szerveződik, mint az őt körülvevő tágabb világ”* (Brubaker et al. 2011: 284).

A párhuzamos kifejezés egy másik konnotációjára is felhívja a figyelmet az szerző: a párhuzamos kifejezés azt sugallja, hogy a román és magyar világok soha nem érintkeznek egymással, amely állítás természetesen nem teljesül. Brubaker a magyar világot a magyar intézményrendszerre, illetve ezek összefonódására, és az általuk létrehozott társadalmi hálózatokra, társadalmi élményekre építi. Ugyanakkor ide sorolja azokat a helyszíneket, és társas-társadalmi kapcsolatokat is, *„amelyben rutinszerűen magyarul beszélnek, és más*

magyarokkal találkoznak [a magyarok]” (Brubaker et al. 2011: 314). Ám a szerző emellett azt is hangsúlyozza, hogy a magyarok nemcsak magyarokkal „érintkeznek”, hanem a külső világgal, a románokkal is (Brubaker et al. 2011: 285), így nem lehet arról beszélni, hogy a románnal párhuzamos kisebbségi világban élik életüket.

Jelen dolgozatban, saját párhuzamosságmeghatározásomban én Brubakertól és Kisstől is kölcsönzök, a párhuzamosságra vonatkozó elemeket. Egyrészt én is a párhuzamos intézményrendszert értem a párhuzamosság alatt, amely mint erőforrás, mint az elkülönülés alapja, terepe is egyben. Másrészt abban az értelemben is használom a párhuzamosságot, hogy az az etnicitás megjelenésének egy speciális módja, amely nem állandó szemléletmód, hanem helyhez, pillanathoz kötődve lép elő. Jelen dolgozatban ezt a két elemet vizsgálom: hogy lehet a párhuzamos intézményrendszerbe ágyazódva, egymásról tudomást sem véve élni, illetve azt, hogy mikor jön el az a pillanat, amikor ki kell lépni ebből a párhuzamos intézményrendszerből és magyar vagy román, párhuzamos etnicitáson keresztül kell szemlélni a világot.

4.3.3. Alkothat-e a romániai magyarság enklávét?

Egy másik megnevezés, amellyel a román-magyar viszony valamennyire leírható szintén Rogers Brubaker nevéhez kötődik. Szerinte a romániai magyarság helyzetét az enklávé kifejezéssel is meg lehet ragadni, amely fogalom az együttélésnek arra az oldalára utal, hogy a magyar világ beékelődik a román világba. Brubaker (et. al 2011) szerint az enklávé kifejezés megragad valami fontosat a két nemzet viszonyából: leírja azt az állapotot, hogy valaki egy sajátos, más és kisebb világban él egy másik, tágabb és átfogóbb világon belül. Az enklávé ugyanakkor megjeleníti a román-magyar viszonyra jellemző aszimmetriát is, és nem zárja ki a két nemzet érintkezését sem, ahogy azt a párhuzamos kifejezés kizárta.

Vizsont ez a kifejezés sem tökéletes a román-magyar viszony leírására. Egyrészt azért, mert azt sugallja, hogy a magyarok térbelileg is elkülönülnek a románoktól. A territorialitás a Székelyföld esetében teljesülhet – noha ez sem etnikailag homogén terület, hiszen többszázezer román lakik a Székelyföldet alkotó Hargita, Kovászna és Maros megyékben –, viszont Erdély más részein semmiképp sem, szórványban vagy a Partiumban az *„etnikai megosztottságnak nincsenek térbeli leképeződései”* (Brubaker et al. 2011: 285). Az enklávé kifejezés másodsorban azért nem alkalmas a romániai magyarság helyzetének a leírására, mert azt érezteti, hogy a magyar világot teljes mértékben körülveszi a román. Fizikai értelemben, a szerző szerint, a román világ körül öleli a magyart, de a társadalmi, intézmény térben nem.

„Azok a társadalmi hálózatok, amelyek a magyar világ tagjait egymással összekötik, kapcsolódásokat teremtenek kifelé is a tágabb világgal, nem csupán a közvetlenül körülötte húzóódó román világgal. Sőt, sok szempontból intenzívebb kapcsolatok azok, amelyek az erdélyi magyar és magyarországi világokhoz kötődnek” (Brubaker et al. 2011: 285).

Harmadsorban azért hiányos ez a fogalom, mert belső homogenitást sugall, mintha valamennyi magyar egyforma módon és mértékben volna „belül” az enklávéban. Ez a hozzáállás sem jellemző az erdélyi magyarságra. Egyes személyek mélyebben kötődnek, több ponton kapcsolódnak a magyar világhoz, míg mások kötődése laza, kapcsolatai pedig hiányosak (Brubaker et. al 2011: 283–285).

4.4. A kisebbségi intézményrendszer fenntartása és a forrásalkuk

4.4.1. A kontroll-kooptálás vagy aszimmetrikus akkomodáció

Egy korábbi alfejezetben már ejtettem néhány szót a kontroll-kooptálásról, illetve arról, hogy milyen mozgásteret szab a román politikai vezetés a romániai magyarság számára, s hogy ennek a mozgástérnek a kiszabásával és kölcsönös elfogadásával a románság és a magyarság mit nyer, illetve ennek az állapotnak a kialakításáért a két nemzet mennyit fizet. Jelen alfejezetben erről a fogalompárról fogok részletesebben írni.

Noha a román állam a címzetes nemzetiséget privilegizáló és a magyarokat alárendelt helyzetbe hozó nemzetállami intézményrendszert tart fent, mégis támogatja az RMDSZ „rejtett konzociációra” vonatkozó törekvéseit⁴², és általában „*kifejezetten bátorítja az etnicitás politikai aktivizálódását és a kisebbségek etnikai pártokon keresztüli politikai részvételét*” (Kiss 2015: 53, Kiss et al. 2020). Ezt a jelenséget Medianu (2002) és Horváth István (2002) kontroll-kooptálásnak nevezi, míg Kiss és társai (2020) aszimmetrikus akkomodációnak. Ebben a politikai felállásban a román állam egyszerre építi a nemzetállamot és felügyeli, kontrollálja a kisebbségeket is.

Kiss (2015) szerint a román állam által kialakított intézményes rend egyértelműen a többségi etnikai csoportot privilegizálja, annak a társadalmi és politikai dominanciáját erősíti, marginalizálja és aszimmetrikusítja a romániai magyarokat. Viszont a románok nemzetiesítő tevékenységébe illeszkedő kisebbségpolitika egyáltalán nem integracionista. Kiss szerint ez a kisebbségpolitika „*egyértelműen tartalmaz akkomodációs/pluralista jellemvonásokat, lévén, hogy a kisebbségi csoportokat több tekintetben is különálló társadalmi és politikai entitásokként kezeli*” (Kiss 2015: 53). Így a román állam támogatja például a magyar nyelvű oktatást, vagy azt, hogy a kisebbségek saját etnikai pártjaikon keresztül vegyenek részt a politikában –

---

⁴² A rejtett konzociációs modellt Bakk Miklós erdélyi politológus vezeti be 2000-ben. Ez az RMDSZ kormányzati szerepvállalására vonatkozik, arra, hogy a kormányzásban való részvétellel az RMDSZ a politikai rendszer integráns részévé válik, amely ellentmond a RMDSZ célkitűzésével, hogy az a romániai magyarok érdekvédelmi szervezete legyen. Bakk szerint ez a szavazók számára feszültséget szül, hiszen az RMDSZ legitim része lesz, a nem saját, általuk nem legitimnek hitt román államnak (Bakk 2000).

nincsenek jogszabályok, amelyek ezt tiltanák, vagy amelyek az etnikai pártok számára versenyhátrányt jelentenének, ugyanakkor a választási törvényeket sem módosították úgy, hogy az hátrányos legyen a romániai magyarság számára. Hogy mindezt tetőzze, a román politikai vezetés be is vonja az RMDSZ-t a kormányzásba – igaz, ahogy erre már korábban reflektáltam, csak azért teszi, mert az RMDSZ általában a „kisebbik rossz” a román politikai porondon, a kormánykoalíciók olcsóbban megússzák, ha az RMDSZ-szel lépnek szövetségre, mintha bármely más román párttal szövetkeznenek.

Az RMDSZ 1996 óta, kisebb-nagyobb megszakításokkal, kormányon van, viszont ez nem jelentette azt, hogy az RMDSZ-es politikusok kidolgozták volna az etnikai hatalommegosztás jogi és intézményes keretét – ezért sem alkalmazható Lijphart modellje. A kormányzati szerepét, ahogy azt korábban már vázoltam, az RMDSZ forrásbeszerzésre fordította, az autonómia intézményes/jogi garanciáit, az etnikai hatalommegosztás jogi feltételeit nem teremtette meg. Azzal, hogy az RMDSZ belépett a kormányba, mérsékelődtek az elvárásai, „nem sürgetnek radikális változást a nemzetiesítő állam intézményes rendjében”, amely a román nemzetpolitának kedvez (Kiss 2015: 56). Így „az aszimmetrikus akkomodáció modelljét az RMDSZ vezetői és a román politikai szereplők közötti alku jelenti, amely azonban maga is egy mélységesen aszimmetrikus viszonyra épül” (Kiss 2015: 55).

4.4.2. A magyar politika szerepe a kontroll-kooptálásban

Ez a román stratégia, azaz a magyar politika felkarolása, annak érdekében, hogy kontrollálhatóvá váljon, a magyar érdekképviseletre is kihat. A román kettős stratégia hatására az RMDSZ is egyfajta kettős szerepet kell felvállaljon, hangsúlyozza Kiss (2013: 54–55): egyrészt a magyar választóknak kell megfelelnie, másrészt úgy kell fellépnie a politikában, hogy a koalíciós partnerek elvárásainak is megfeleljen. Ennek a két programnak a fenntartása pedig nem egyszerű feladat:

„Ezt a kettősséget fogalmilag többféleképpen megragadhatjuk, a lényeg azonban a többségivel párhuzamos magyar társadalom fenntartására, bővítésére irányuló programelemek és a többségi szereplőkkel folytatott (aszimmetrikus) forrásalkuk közötti folyamatos feszültség” (Kiss 2013: 55).

Tehát az RMDSZ-nek úgy kell manővereznie a román politikában, hogy egyrészt megtartsa a magyar választói réteget, elvárásainak eleget tegyen, de közbe ne veszítse el a román politikai pártok támogatását sem, amely támogatás elengedhetetlen a magyar társadalom építésében. Egy későbbi tanulmányában Kiss (2015: 57) már úgy fogalmaz, hogy ez a kétfajta stratégia különvált. Míg korábban az RMDSZ választók irányába kommunikált programjában szereplő célokhoz stratégia is társult, amelyet valamilyen formában meg is próbáltak

megvalósítani, az elmúlt években a kampányelemekhez nem gyakran társul megvalósítási stratégia. Ilyen sorsra jutott például a már gyakran emlegetett autonómia.

Ennek a stratégiaváltásnak több, a kontroll-kooptálásra visszavezethető oka van. Salat és Lakatos (2015) szerint erre az időszakra a romániai magyar érdekérvényesítés mértéke elérte azt a szintet, amelyet a román nemzetpolitika kijelölt számára. Ehhez társul az is, hogy az 1989 után kialakult párhuzamos magyar intézményrendszer fenntartására és működtetésére az RMDSZ-nek forrásokra volt szüksége, így aztán muszáj volt mérsékelnie az elvárásait, különben kiesett volna a kormányból, és elesett volna a támogatásuktól. Ugyanezen megfontolásokból az RMDSZ a magyar kisebbség problémáit már nem jeleníti (jelenítheti) meg nemzetközi fórumokon sem – ezt a feladatot általában Magyarország vállalja magára.

Ez a kettős retorika Lijphart modelljében is megjelenik. A holland kutató szerint a politikai osztályoknak egyszerre kell megtartaniuk a kooperatív viszonyt a többi politikai szereplővel, és megőrizniük a követők támogatását is (a követő szó a modellben a politikai aktivisták elit alatti közvetítő rétegét jelenti, amelyhez a tanárok, egyházi emberek, civil aktivisták vagy akár a helyi tanácsok tagjai tartoznak).

„Az RMDSZ vezetése pontosan ettől az identitás-politikai közvetítő rétegtől távolodott el, amelynek a magyar intézmények működtetésében, illetve a közösség mobilizálásában kulcsszerepe volt. Azt mondhatjuk, hogy e közvetítői réteg »főken tartásában« (vagy támogatása megnyerésében) az RMDSZ elsősorban az erőforrások feletti monopóliumára támaszkodott» (Kiss 2013: 59).

Ez a stratégia, amellet, hogy a követők eltávolodását idézte elő, kiélezte az RMDSZ-en belüli frakciók közötti ellentétek is, amely ellentétek a parlamentben kötött, gyakran titkos alkuk miatt még jobban elmérgesedtek. *„Az RMDSZ és a román pártok közötti tárgyalások általában a legfelsőbb szinten folytak (és azokon jó esetben pár tucat politikus vett részt), miközben a politikai és közösségi aktivisták szélesebb rétege a politikai folyamatokon kívül találta magát» (Kiss 2013: 58).* Ennek a törésvonalnak, valamint a követők elvesztésének az egyik fő következménye, Kiss szerint (2015: 59), hogy a politikai osztály számára a társadalomszervezés leértékelődött, és a teljesítmény mércéjévé a politikai szereplőkkel kötött forrásalkuk sűrűsége vált. Ez pedig újfajta politikai habitust alakított ki: a fiatalabb RMDSZ-es politikusok számára nem a magyar intézményrendszer, társadalom építése, bővítése a fő cél, hanem pontosan ezeknek az alkuknak a nyélbe ütése (Kiss 2015: 57). Ez a váltás a szavazók körében is megjelent. Kiss és más kutatók vizsgálták, hogy miért szavaznak az erdélyi magyarok az RMDSZ-re (lásd Kiss–Barna–Székely 2013, Kiss 2014). Elemzéseik szerint az 1990-es években a magyar választók az etnikai intézményrendszer bővítését igényelték, ugyanakkor nemzeti identitásalapon szavaztak. Azonban ez az attitűd idővel megváltozott, a politikai részvétel érzelmileg kiürült, a magyar célok háttérbe szorultak, így a magyarok azért

szavaztak az RMDSZ-re, mert „*azt gondolták, hogy a szervezet képes közvetlen (államilag finanszírozott) befektetéseket eszközölni a magyarok lakta régiók és a magyar intézmények számára*” (Kiss 2015: 59).

4.5. Összegzés

Doktori értekezésem második vizsgálódási szintjét annak a társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális környezetnek a bemutatása jelentette, amely a romániai magyarság és románság együttlétét befolyásolja. Az együttélést pedig különböző fogalmakkal ragadtam meg, mindegyik fogalom használata mellett és ellen is érveket hoztam.

A Lipjhart-féle társadalmi pillérek modell számos szempontból talál a romániai magyarságra, hiszen egyrészt, létezik egy törésvonal a két, román és magyar párhuzamos társadalom között, másrészt a két társadalom politikai pártjai is együtt dolgoznak. Így teljesíti a társadalmi pillérek modell több előírását. Viszont több szempontból egyáltalán nem alkalmas ez a modell a romániai helyzet leírására. Az etnikai hatalommegosztásnak Romániában nincsenek meg például az intézményes garanciái. Így hiába lenne alkalmas a társadalmi pillér kifejezés arra, hogy leírja, milyen különböző, intézményekbe ágyazott etnikai világok léteznek Romániában, Lijphart fogalma mégsem használható.

A többségivel párhuzamos kisebbségi társadalom talán a legtöbbször előforduló fogalom. Noha a fogalom tökéletesen tükrözi az etnikai intézményrendszereken alapuló román és magyar világokat, mégsem megfelelő a kisebbségi helyzet bemutatására. Egyrészt azért használhatatlan a fogalom, mert az intézményrendszer, amelyre alapszik, nem teljes, és nem is érhető el minden magyar számára. Másrészt azért nem, mert azt sugallja, hogy a románok és magyarok nem érintkeznek egymással, párhuzamosan élnek.

A harmadik fogalom a kontroll-kooptáció volt, amely tökéletesen leírta, hogyan illeszkednek a kisebbségi törekvések a román nemzetpolitikai ideológiába. A kontroll-kooptáció egyfajta szabadságot ad a romániai magyarokat, ugyanakkor nagyon éles határokat is szab neki, amely határok fokozatosan szűkülnek. A kontroll-kooptáció azonban főleg a politikai törekvésekre alkalmazható, az együttélés egyéb területeire nem feltétlenül terjed ki.

Mindezeknek az ismeretében lehet megérteni azt, hogy milyen médiaszövegeket gyárt, tud gyártani, kell gyártson a székelyföldi magyar nyelvű média, a székelyföldi román nyelvű média. Ezekbe a szövegekbe beleépíti erőforrásait, pontosabban ezek az erőforrások megszabják, hogy milyenek lehetnek ezek a szövegek. Ezekhez az erőforrásokhoz célok is társulnak: az erőforrásokhoz való hozzáférés kizárólagos birtoklása. Ezek a célok szintén megjelennek a médiaszövegekben. Ezeket az állításaim a Hetedik fejezetben bemutatott konkrét esete fogom kimutatni.

ÖTÖDIK FEJEZET: A PÁRHUZAMOSSÁG ÉPÍTÉSÉNEK KÖZEGE: A ROMÁNIAI MAGYAR ÉS ROMÁN NYELVŰ MÉDIAKÖRNYEZET⁴³

Teun A. van Dijk kritikai diskurzuselemzésének egyik központi eleme a kontextus, szövegekörnyezet kritikai vizsgálata. A kontextus a CDA képviselői szerint lehet rendkívül tág, az a társadalmi, kulturális, politikai, történelmi környezet, amelybe beágyazódva a domináns és a dominált csoportok élnek – utóbbi környezetet az értekezés Negyedik fejezetében tárgyaltam. A CDA képviselői, így van Dijk szerint is csak ennek a tág környezetnek az ismeretében lehet megérteni, hogy adott társadalmi csoportokban milyen szövegek terjednek és miért, ezeket ki helyezte el és miért. Csak ennek a széleskörű, tág környezetnek az ismeretében lehet megérteni, hogy adott szövegek milyen társadalmi berendezkedést képeznek le. Azonban a szövegekörnyezet lehet sokkal szűkebb is, amely csak a szöveg létrejöttének közvetlen környezetét foglalja magába (P. Szilczl 2018). Ezt a szűk környezetet jelen értekezés esetében a romániai magyar és román nyelvű (lokális nyomtatott) médiának a rendszere, a médiarendszer működését befolyásoló tényezők, folyamatok, szereplők, mint például a gazdasági helyzet, tulajdonosi viszonyrendszer, médiafogyasztási szokások, szocializmusból örökölt, átültetett hagyományok. A médiarendszer részének tekintem az újságírók munkavégzési szokásait, hagyományait, illetve munkavégzés körülményeit is. Tehát azokat a folyamatokat, amelyek hatással vannak az újságírói munkára és amelyek ezáltal befolyásolják a médiadiskurzust is. Mindezek együttese **alkotja a doktori értekezésem vizsgálatának harmadik szintjét.**

Tehát jelen fejezetben azokat a legfontosabb folyamatokat, feltételeket mutatom be, amelyek befolyásolják, megszabják az újságírói munkavégzést, behatárolják a médiapiacot, a média működését, s ezáltal kihatnak a médiadiskurzusra is. Noha jelen fejezetben a médiáról

---

⁴³ Jelen fejezet a következő tanulmányaim alapján készült el: Média, nyilvánosság – vidéki környezetben. In Biró A. Zoltán (szerk.) (2023): *Tudományos megismerés: kihívások és esélyek. A Magyar Tudományos Akadémia DOMUS Programjának 25 éves jubileuma kapcsán szervezett Konferencia anyaga* (Csíkszereda, 2022. november 17.). Státus Kiadó, Madéfalva, 129–135., Látélet az erdélyi magyar nyomtatott sajtó aktuális állapotáról. In *Médiakutató*, 2023. (XXIV. évf.), nyár (2. szám), 59–76. oldalak. DOI: 10.55395/MK.2023.2.4, Vidék, média, nyilvánosság. In *Korunk* 2022(XXXIII.), 10.: 96–107., A média a gazdaságról. Elemzés egy regionális napilap példáján. In *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 2022(XIX.), 2.: 120–127., A romániai magyar újságírói társadalom és az újságírói munka alakulása az elmúlt 30 évben. In *Me.dok*, 2021(XVI.), 3.: 33–50., Hitelesség, tájékoztatás és támogatás – a 2018-as Btk. módosítás a romániai magyar nyomtatott sajtó tükrében. In *Me.dok*, 2020(XV.), 4.: 85–103. Jelen fejezet a doktori dolgozatom munkaváltoztatának leadását követően meg is jelent: A lokális média kérdőjelei. a székelyföldi nyomtatott sajtóorgánumok néhány jellemzője. *Pro Scientia Ruralis*, 2023(VIII.), 3.: 111–132.

tágabb környezetben beszélek, a fókuszot igyekszem a lokális, helyi, nyomtatott médiára helyezni, hiszen lokális, helyi, nyomtatott médiaorgánumban létrejött szövegeket fogok az esettanulmány során vizsgálni. Ez a fejezet azért nem tud kizárólag a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott médiára koncentrálni, mivel csak ezekre a médiumokra vonatkozó kiterjedt szakirodalom sem a román, sem pedig a magyar médiakutatásban nem létezik. Azonban, ahogy erre majd a későbbiekben reflektálni fogok, a romániai román és magyar nyelvű (lokális nyomtatott) média általános ismérvei, jellemzői, úgy a román, mint a magyar média esetében, érvényesek a székelyföldi nyomtatott médiaorgánumokra is. Tehát ami általánosan meghatározza a román vagy a magyar (nyomtatott) média működését az érvényes lesz a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott médiaorgánumokra is.

Ugyanakkor kiemelném, hogy ennek a médiarendszernek a bemutatása korántsem tökéletes, abszolút. Egyrészt ebbe a bemutatásba csak azokat a jellemzőket emeltem be, amelyek a romániai román és magyar médiakutatók szerint fontosak, meghatározó jelentőségűek, illetve azokat a szempontokat, amelyeket én tartok fontosnak a doktori kutatásom szempontjából. Másrészt ez a bemutatás nem is lehet tökéletes, hiszen a romániai román és magyar nyelvű nyomtatott médiára vonatkozó szakirodalom erősen hiányos: noha 1989 és a 2010-es évek eleje, közepe között sok kutató – román és magyar – foglalkozott a (nyomtatott) médiával, az elmúlt közel egy évtizedben nagyon kevés szakirodalom jelent meg ebben a témában – főleg magyar nyelven. Ezeket a hiányosságokat a médiarendszer bemutatásakor jelezni fogom.

Jelen fejezetben a román és magyar médiarendszert egyszerre mutatom be, mivel rengeteg az átfedés a két médiarendszer között. Amennyiben különbségek vannak a két médiarendszer között, azokat a különbségeket részletezem, ismertetem. Azért választottam ezt a megoldást, mivel így átláthatóbbnak tűnt a két médiarendszer bemutatása és összehasonlítása, élesebben ki lehet emelni a különbségeket és hasonlóságokat is.

5.1. Médiatörténet, dióhéjban

A jelenlegi Románia területén működő magyar nyelvű sajtó története egészen az 1700-as évek elejére nyúlik vissza, a korszerű erdélyi magyar média azonban az 1848-as forradalom után alakult ki, hiszen ekkor teljesültek azok a feltételek – aktualitás, periodicitás és olvasói igény –, amelyek szükségesek ahhoz, hogy valódi, modern médiáról beszélhessünk (Ambrus 2009: 22). Erdély a 19. század elejére saját helyben írt, szerkesztett és terjesztett magyar nyelvű médiával rendelkezett. Ez a trend a Trianoni békeszerződést követően – azaz, attól fogva, hogy Erdély a Román Királyság részévé vált – sem szűnt meg, az erdélyi városok nagyrésze, a

nagyvárosok mindegyike kínált magyar nyelvű lapot, a román vezetés által bevezett korlátozó intézkedések ellenére is (Magyari 2020).

Az impériumváltást követően megkezdődött az önálló magyar intézményrendszer kiépítése, gyakorlatilag teljes vertikumú magyar társadalmat kívántak építeni és működtetni román állami keretek között a magyar értelmiségiek – ez volt a többségivel párhuzamos kisebbségi társadalom. Ahogy arra korábban reflektáltam, a román állam a második világháborút követően engedményeket tett a romániai magyaroknak, például az oktatás terén (Schöpflin 1979), viszont ezeknek hamar gátat is szabott. Változást csak 1968 hozott, amikor egy találkozón „a *prominens magyar értelmiségiek az anyanyelvhasználat és a nemzetiségi oktatás kérdését vetették fel a kommunista vezetésnek*” (Kiss 2004). Ezeket a kérdéseket a román kommunista vezetés természetesen formálisan elutasította, ám mégis, a találkozót követően egy sor nemzetiségi intézményt alakított ki (Kiss 2004), többek között újjáélesztette a romániai magyarok kiadóhálózatát és sajtóját (Schöpflin 1979). Az engedményeknek igaz hamar, röpké három év alatt véget vetettek, de a kiépült romániai magyar intézményrendszer megmaradt, és az akkor létrehozott intézmények közül több még ma is működik. Romániában 1971-ben összesen 42 magyar nyelvű lap létezett, ezek mellett voltak ritkábban megjelenő, vagy kétnyelvű nyomtatott kiadványok is (Györffi 2018). A kommunista rendszer utolsó napján összesen 31 magyar és kétnyelvű kiadvány volt elérhető (Kuszálík 2001). Ezen lapok közül 29 „élte túl” a kommunista diktatúrát, s jelent meg az 1989-es rendszerváltást követően. Sőt, az előző rendszerben létrehozott magyar nyelvű nyomtatott sajtóorgánumok a mai napig a romániai magyar média leggyakrabban előforduló formái (értsd: ezekből van az egyik legtöbb és ezek működnek rendszeresen), a régi-új napilapok a mai napig a romániai magyar nyomtatott sajtó gerincét képezik (Magyari 2020, Maksay et al. 2012, a magyar média részletes történetéről lásd: Maksay et al. 2012). Ennek több oka van. Egyrészt ezen lapok fogyasztásának többévtizedes hagyománya van – az emberek a kommunista rendszer alatt előfizettek a magyar lapra, nehogy érdeklődés hiányában, a kommunista vezetés bezárja azokat. Ez a fogyasztási hagyomány átöröklődött az új rendszerbe: a fogyasztók attól tartanak, ha nem fizetnek elő a nyomtatott médiára az megszűnik. Másrészt ezeket a lapokat mesterségesen létrehozott piacra dobták ki: egy megyének egyetlen magyar nyelvű lapja volt a kommunista rendszerben – ezek mellett létezett az országos terjesztésű *Előre* napilap –, ezért is nevezik ezeket a lapokat megyei napilapoknak. Mivel mind különálló megyében írták és terjesztették ezeket, így területükön monopolhelyzetben voltak, piacaik nem fedték egymást (Maksay et al. 2012, Csinta–Maksay 2017, Magyari 2020). Legalábbis a rendszerváltásig, a rendszerváltást követően ez a monopolhelyzet megváltozott: megjelentek új lapok is, a piacot pedig – hosszabb-rövidebb ideig – fel kellett osztani. Mára azonban a fennmaradt hírlapok mindegyike az előző rendszerből

örökölt lap, a rendszerváltást követően létrehozott hírlapok mindegyike megszűnt (részletekért lásd Sarány 2023). Ez pedig azt jelenti, hogy ezek a régi-új megyei napilapok a legerősebb nyomtatott hírlapok.

Jelen elemzésbe beválogatott lapok közül a Hargita megyei *Hargita Népe*, a Maros megyei *Népújság*, a Kovászna megyei *Háromszék* az előző rendszerben alakultak. A felsorolás első lapja *Hargita* néven 1968-ban, a második *Vörös Zászló* néven 1952-ben, a harmadik *Megyei Tükör* néven szintén 1968-ban jelent meg. Hasonló magyar nyelvű lapokat hozott létre a kommunista vezetés a legtöbb romániai megyében – ezen lapok példányszáma a magyar lakosság arányától függött (Maksay et. al. 2012).

Székelyföldön román nyelvű napilap elsőként Marosvásárhelyen jelenik meg: a *Mureșul* első száma 1922. november 2-án lát napvilágot, ezt követte 1931-ben a *Gazeta Mureșului*, 1934-ben pedig a *Glasul Mureșului*. Hasonlóan a magyar nyelvű médiához, 1968 – igaz nem a román-magyar találkozó hatására, hanem az ország adminisztratív átrendezése miatt – jelentett változást. Az adminisztratív átszervezés során új megyerendszert alakítottak ki az országban, az új megyék központjaiban nyomdákat és médiaorgánumokat alapított a kommunista vezetőség. Csíkszeredában és Sepsiszentgyörgyön az 1968 februárjában jelent meg az *Informația Harghitei* és a *Cuvîntul nou* napilap. A professzionális román sajtó elindulása azonban nehézkes volt: a kommunizmus alatt propagandának használták a médiát, az újságírás pedig politikai munkakör volt, nem szakma (Câdea, 2011 idézi Avădani 2017: 1976).

5.2. Média 1989 után – a nyomtatott lapok tulajdonosai

Az 1989-es rendszerváltást követően a romániai román és magyar nyelvű sajtó, ahogy erre már reflektáltam rögtön átalakult: a régi szerkesztőségek megújultak, az új rendszer első pár évében pedig rengeteg sajtóorgánum jelent meg az akkor még szabályozatlan piacon (Crețu 2014, Kuszálik 2001). Szemléltetésképpen kiemelném, hogy több mint 900 magyar nyelvű sajtóorgánum jelent meg 1989 és 1999 között, igaz ezeknek jelentős része tiszavirágéletű kezdeményezés volt (Kuszálik 2001). Hasonlóképpen, 1989 decembere és 1990 májusa között, tehát kevesebb, mint fél év alatt, több mint 1000 országos és lokális kiadvány, napi- és hetilap jelent meg az ország teljes területén. Tehát a kommunizmus sivár médiapiaca rövid időn belül nagyon gazdag lett – persze ebben az esetben is különbséget kell tenni a minőségi lapok és a tiszavirágéletű kezdeményezések között (Nistor – Beuran 2007a).

A médiabumm azonban nem tartott sokáig. Fő problémája az volt, hogy ebben az országban saját tőkén hozták létre a lapokat, nem támogatásokból, befektetésekből. Így aztán a saját tőkén működtetett, kevés bevételt hozó vállalkozások, amelyek egy erősen kompetitív piacon működtek, sorra buktak meg. A bukási okai között találjuk még a képzés és tapasztalat

hiányát, úgy az újságírók, mint a menedzserek körében, hogy nem létezett egy működőképes médiamarketing-rendszer, hogy rosszul kezelték a vállalkozók a pénzt, és hogy nem ismertek bevált megoldásokat ezen a piacon (Nistor – Beuran 2007a).

Az 1990-es évek közepére a médiapiac kialakulni látszott, a tulajdonosi viszonyok pedig rendeződtek. A magyar nyomtatott sajtóorgánumok jelentős része a szerkesztőségi tagok tulajdonában volt ekkor, résztulajdonosi kft. formájában – a lapok az 1989 decemberében lezajlott spontán privatizáció során kerültek a szerkesztőségi tagok tulajdonába. Azóta megjelentek más tulajdonosi formák is a magyar nyomtatott média piacán: vannak lapok, amelyeket önkormányzatok, másokat politikusok/üzletemberek, romániai, általában a szerkesztőségi tagokból álló alapítványok, vagy éppen külföldi befektetők adnak ki (Csinta – Maksay 2017, Magyarai 2020).

Jelen kutatásba beválogatott lapok közül a *Hargita Népet* Hargita Megye Tanácsa működteti, a *Háromszék*, *Népújság* napilapok résztulajdonosi kft. formájában működnek, a *Székely Hírmondó*, amelyet 1996-ban alapítottak magántulajdonban volt (Csinta – Maksay 2017) egészen 2022-ig, amikor az Erdélyi Médiatér Egyesület felvásárolta azt. A lapot az Erdélyi Médiatér Egyesület kötelékébe tartozó Prima Press Kft. adta ki, a lap nyomtatott változatának kiadását 2022 őszén a kiadó határozatlan ideig felfüggesztette (részletesen lásd Sarány 2023).

Az 1989-es változást követően a román nyelvű nyomtatott média jó kapcsolati tőkével rendelkező vállalkozókhoz vagy volt újságírókhoz került, olyan újságírókhoz, akik a kommunista propagandagépezetben is dolgoztak, s akik megszokott modelljeik az „új” sajtóba is átültették. Ezek a kommunista rendszer alatt kialakult médiamenedzselési modellek így továbböröklődtek, hiszen a rendszerváltás kezdetének médiasikereit látván a fiatal generáció is ezeket a modelleket kezdte el követni. (Cândea 2011 idézi Avădani 2017). A román sajtópiacra ugyanakkor elkezdtek nagy médiatörzstők is kialakulni – ez a magyar nyelvű médiára a 2010-es évekig nem volt jellemző –, amelyeknek tulajdonosai általában „kétes”, erősen politikai kötődésű személyek voltak (Crețu 2014). A politikai kötődés miatt a romániai sajtó nem tudott egészséges gazdasági alapokra épülni, emiatt nem tudott felkészülni a gazdasági válságra vagy éppen a technológiai fejlődés negatív hatásaira. A politikai kötődés az újságírók munkavégzésére, a médiadiskurzusra is kihatott (Avădani 2017).

Mivel Romániában a politikai pártok és a média erősen összefonódott a román médiarendszer polarizált pluralista (Milewski et al. 2014, Avădani 2017). Szabó és Bene (2015: 71–72) szerint amennyiben:

„a politikai aktorok megosztottak, vagyis minimális az elitek közötti konszenzus, úgy a média is széttartó. Az egyes médiumok különböző politikai hitvallások alapján szerveződnek, mely tükröződik közönségük összetételében is. A polarizált szisztémában

a média (főleg a print) gyakran agitátor szerepre vállalkozik, olvasóit igyekszik mozgósítani bizonyos célok, politikai eseményeken való részvétel érdekében. Az újságírók pedig gyakran vállalnak aktivista szerepet.”

Így a média nem semleges, közvetítő közeg, hanem kiszolgáló, egy emberi közösség gyűjtőpontja. A közösségeket a politikusok, különböző médiumok és állampolgárok alakítják. Viszont így feltevődik a kérdés, hogy vajon miként lehet garantálni, hogy a médianyilvánosság ne kerüljön egyetlen ideológia elnyomása alá?

„Hallin és Mancini (2004: 107–164) modelljében ezt a poláris rendszer pluralizmusa biztosítja. Magyarul: mindenki megtalálja a maga világnézetének megfelelő hangot. S mivel nincs igény egy nagy közös médiaplatformra, a tömegkommunikáció integráló ereje szertefoszlik” (Szabó–Bene 2015:72).

Hallin és Mancini szerint így aztán kialakul egy ördögi kör. Az emberek csak a saját világnézetüknek megfelelő médiát fogyasztják, és a médiaorgánumok emiatt arra kényszerülnek, hogy a közösségigényt kielégítsék és még inkább az adott ideológiának alárendelve tájékoztatnak, és még elfogultabban foglalkoznak a politikával. Ez a folyamat pedig hozzájárul az olvasóik, nézőik, hallgatóik politikai elköteleződésének felerősítéséhez. Ez a felerősödés pedig további nyomást helyez a médiaorgánumokra. Ez viszont a széttartó médiához vezet: egy adott közösség homogenizálódik, a külső vélemények pedig kiszorulnak. A pártos média rendkívül zártan működik: a megszólalók, a meghívottak szűk körből, s ugyanazon világnézetet vallók közül kerülnek ki (Szabó – Bene 2015:72).

Tehát a román médiarendszer többszereplős és politikai érdekek mentén csoportosul. Ezt a rendkívül bonyolult tulajdonosi rendszert jelen alfejezetben nincs lehetőségem részletesebben bemutatni, illetve szükségtelennek is tartom a részletesen bemutatást, hiszen az általam elemzett román nyelvű nyomtatott lapok egyike sem tartozik nagy médiatrösztökhöz, nem ágyazódik be ennyire nyilvánosan egyetlen politikai ideológiába. Az általam elemzett lapok piaci alapon, kis cégek kiadásában működnek. Ennek ellenére fontosnak tartom bemutatni, hogy a tulajdonosi rendszer milyen hatással van a román nyelvű nyomtatott médiára.

Nistor és Beuran (2007a: 64) szerint pontosan a tulajdonosi rendszerben rejlő hátrányok miatt a román média tartalmilag szabad, de nem független. A szólásszabadság és véleménynyilvánítás szabadsága a tulajdonos szerkesztőségi politikába való direkt vagy indirekt beleszólása miatt, az újságot támogató politikai és gazdasági érdekcsoport érdekei miatt sérül a leggyakrabban (Vasilendiuc 2011). Az újságírók a szerkesztői, finanszírozói nyomás hatására gyakran alkalmaznak öncenzúrát is. Tehát, Nistor és Beuran (2007a: 64) szerint Romániában a független sajtót szétzilálták: a tulajdonosok saját érdekeikre használták a médiát, emiatt aztán hatalmas volt a politikai, tulajdonosi nyomás a szerkesztőségeken. A nyomásgyakorlásnak pedig több eszköze van, például a reklámok vagy a támogatások megszüntetése. Ez a jelenség, a nyomásgyakorlás főleg kisebb városokban érhető tetten – tehát

olyan lapok esetében, amelyek eme doktori értekezés tárgyát képezik –, ahol a politikus és üzletember gyakran egy és ugyanaz.

Utóbbi jelenség részben igaz a romániai magyar sajtóra is: ebben az esetben is számolni kell tabusítással, öncenzúrával, valamint a kritika hiányával. Ennek okai között azonban nem (csak) a támogatók, esetleg a politika nyomásgyakorlása húzódik meg: a tabusítás, öncenzúra alulról, belülről, az újságírók szintjén szerveződik.

„Mindezt a kisebbségi státus magyarázza részben, a »nagy közös célok« érdekében ugyanis politikus, közéleti személyiség, újságíró egyaránt hajlamos cinkostárssá válni. A bizalmaskodás hátterében az anyagi kiszolgáltatottság is meghúzódik.” (Csinta – Maksay 2017: 55).

A „nagy közös cél” pedig a kisebbség egységének a védelme. A kisebbség egységének a védelme, egyáltalán a kisebbségi lét lesz az a tényező, amely leginkább behatárolja a romániai magyar média működését. Ezt a jelenséget Papp Z. (2005) a következőképpen határozza meg:

„(...) a jelen nyilvánosságának működtetésében számolni kell valamilyen állandóan (és mint előbb jeleztük: szelektíven) visszatérő örökséggel. Ez az »örökség«, amely meghatározza az újságíró mozgásterét szoros összefüggésben áll a kisebbségi helyzet puszta létevel. Kisebbségben értelmiségiként alkotni nagy valószínűséggel feltételezi valamilyen kisebbségi ideológia (tudatos vagy tudattalan) elfogadását. Ez az elfogadás hozzájárul a kisebbségi sajtó kvázi állandó kereteinek kijelöléséhez. Ezt a jelenséget »keretizmus«-nak neveztük. Az »-izmus« utótag azt sugallja, hogy a keret léte valamilyen ideológiai meghatározottságot feltételez” (Papp Z. 2005: 205).

Papp Z. (2005) szerint a keretek legfőbb ismerőiként határozzák meg önmagukat az újságírók, akik munkájukat a keretekhez igazítják, amely keretek segítik is az újságíró munkáját – hiszen adott keretben könnyebb az üzeneteket kódolni és dekódolni. Az újságíró olyan témához nem nyúl, amely a keretet felborítaná – és itt már cenzúrával, öncenzúrával, tabusítással van dolgunk. A keret pedig „a saját etnikai csoport védelmét (is) szolgálja” (Papp Z. 2005: 206).

Azonban a keretizmus és a szakmaiság között egyfajta konfliktus alakul ki: a keretek működtetése és a szakmai normák gyakran összeférhetetlenek, de mégis elférnek egymás mellett.

„A kizárólag professzionális és kisebbségi erkölcsi értékeket olyan egymás mellett létező értékhalmozatoknak kell elképzelnünk, amelyek talán megkülönböztetik az egyes újságírókat, ám az is valószínűsíthető, hogy egy adott személy esetében valamilyen hibridszerű alakzatban jelennek meg, amely tartalmazza mindkét halmaz elemeit, és az újságíró egyensúlyteremtésre készíti” (Papp Z. 2005: 206).

A sajtónyilvánosságot működtető keretek miatt lesz a romániai magyar nyelvű sajtó tabuktól terhes, a kisebbség védelme miatt legitimizálódik az öncenzúra, cenzúra intézménye. Ugyanakkor a kisebbségi ethosz és szakmai normák közti egyensúlyozás, ellentét egy sor másfajta jellemzőt is kialakított a romániai magyar sajtóban, mint aprofesszionalizmus, akommercializmus, etnikai fegyelem, kisebbségi neurózis (ezekről lásd részletesen Magyar

2000, Csinta – Maksay 2017, Botházi 2019a, 2019b). Ezek mind olyan jellemzők, amelyek befolyásolják a médiadiskurzust.

5.3. Alacsony bérezés, kiszolgáltatott helyzet

Azonban nem csak a tulajdonosi háttér, politikához fűződő viszony, tabusítás határozza meg az újságírók munkavégzését. A romániai román és magyar sajtómunkások jelentős része alulfizetett, noha képzett és jelentős szakmai tapasztalattal rendelkezik. Emellett az újságírói munka – noha még mindig fontos – társadalmi elismerése rossz és az elmúlt időszakban sokat romlott. Az alacsony munkabér, rossz társadalmi elismerés pedig kihat a munkavégzésre.

Mielőtt azonban kitérnék az újságírói bérezésre, valamint az újságírók társadalmi elismerésére a szakirodalom egy nagy hiányosságára hívnám fel a figyelmet. Jelen értekezés szempontjából fontos lett volna tudni, hogy pontosan kik írják a romániában a román és magyar nyelvű újságokat, kik dolgoznak a szerkesztőségekben, milyenek az újságírók demográfiai jellemzői. Azonban sem a román újságírók, sem a romániai magyar újságírók demográfiai jellemzőit nem mérték fel az utóbbi években részletesen. A legutolsó részletes és elérhető elemzés a romániai magyar újságírókról 2012-ben jelent meg és 2010-2011-ben felvett adatokra alapszik (Maksay et. al. 2012), illetve néhány jellemvonásra kitér egy 2017-ben publikált felmérés is, amely 2016-os adatokat dolgoz fel (Csinta–Maksay 2017). A román újságírókra vonatkozó részletes felmérést az elmúlt 10 évből nem találtam – régebbi adatok felhasználását pedig nem tartottam fontosnak, relevánsnak. Mivel jelen kutatás fókusza nem a romániai román és magyar újságírók demográfiájára vonatkozik, s mivel akkora szakirodalmi hiányosságok vannak, hogy egyetlen felmérés lényegi különbséget, előrelépést nem jelentett volna, saját felmérést ebben a témában nem végeztem. Úgy gondolom, nem egyetlen dolgozatban kell a romániai román és magyar (lokális nyomtatott) sajtó szakirodalmi hiányosságait pótolni, nem jelen dolgozat tárgya a romániai román és magyar nyelvű média minden jellemzőjének, hiányosságának, erősségének a felvázolása.

Az egyetlen felmérés, amely kitér a román újságírók demográfiai jellemzőire – igaz nem túl részletesen – 2016-ban jelent meg (Coman et al. 2016). Ez az elemzés 3000-re becsülte a romániai újságírók számát – hogy ez mennyire fedti a valóságot kérdéses. Ezek közül a szerzők 341 újságírót kérdeztek le, az újságírók 80 különböző szerkesztőségben dolgoztak. A felmérés alapján a következő következtetések vonhatók le a romániai román újságírók demográfiájáról:

– a nők aránya sokkal magasabb, mint a férfiaké – 62,5 százalék a 37,5 százalékkal szemben;

– a romániai újságírók fiatalok: a lekérdezettek átlagéletkora 30,65 év volt, míg az újságírók jelentős hányada (84,8 százalék) 40 év alatti volt;

- az újságírók még ennél is fiatalabbak, átlagban 30 év alattiak;
- az újságírók képzettek: a lekérdezettek 41,6 százaléka elvégezte az egyetemi alapképzést, 26,7 százalékuk az egyetemi mesterképzést, 18,8 százalékuk két egyetemet végzett, és csupán 10 százalékuk nem rendelkezett befejezett egyetemi tanulmányokkal;
- az újságírók szakmájukban képzettek: az egyetemi diplomával rendelkezők 47,4 százaléka újságírást tanult (ez az arány a poszt-szocialista rendszer első két évtizedéhez hasonlítva kimagasló eredmény), 17,2 százaléka kommunikációtudományi diplomával rendelkezett (Coman et al. 2016).

A romániai magyar újságírotársadalomra vonatkozó 2017-es felmérés (Csinta – Maksay 2017) 1000 körülire becsülte a romániai magyar újságírók számát, emellett közel 1000 közreműködő – aki nincs alkalmazva, de készít médiatartalmat – dolgozott a romániai magyar sajtóban. Ezen újságírók demográfiájának legfontosabb jellemzői:

- a romániai újságírókhoz hasonlóan a romániai magyar újságírói közösséget is a nők dominálják: az újságírók 60 százaléka nő, és csak az operatóri munkakör az, ahol a férfi munkaerő dominál (Csinta – Maksay 2017);

- a romániai újságíróközösség a rendszerváltást követően egy megfiatalosodási folyamaton ment keresztül: míg a 2000-es évek elején az újságírók közel fele (46 százalék) volt 50 év fölötti (Papp Z. 2004), addig a 2010-es évek elején a 35 év alattiak domináltak (51,2 százalék) (Maksay et al. 2012). Ez a megfiatalodási folyamat az elmúlt 10 évben lelassult (Csinta – Maksay 2017);

- a romániai adatokhoz hasonlóan, a romániai magyar újságírók is magas iskolázottsági szinttel rendelkeznek: az újságírók 74,2 százaléka rendelkezett egyetemi diplomával, ezek közül 30 százalék újságírást, 22,9 százalék bölcsészetet tanult (Maksay et al. 2012).

Tehát az újságírói közösség magasan képzett, szakmájában képzett, fiatal munkaközösség, mégis társadalmi és anyagi elismerése alacsony, és ahogy a lentiekből kirajzolódik, folyamatosan romlik.

A 2000-es évek közepén egy romániai újságíró vidéken 220–290 eurót keresett, Bukarestben viszont ennek dupláját kapták kézhez, megközelítőleg 510–580 eurót (Nistor – Beuran 2007a). Romániában a nettó átlagbér ugyanebben az időszakban 380 euró körül mozgott, tehát a romániai újságírók jelentős része az átlagbért sem kereste meg (a minimálbér 2007-ben megközelítőleg 130 euró volt). A helyzet azóta nem sokat javult, sőt: egy 2010-ben készített felmérés szerint az újságírók jelentős része 1000 és 2000 lej (240–480 euró) közötti fizetésért dolgozott, az átlagbér ebben az időszakban megközelítőleg 1800 lej volt (Vasilendiuc 2011). A helyzet most sem jobb, egy 2020-ban publikált felmérés szerint (Lupu 2020) az újságírók fizetése továbbra is alacsony: a helyi médiában dolgozók bére 1200-2500 lej (270–

520 euró) között mozgott, tehát 10 év alatt alig emelkedett, ritkán érte el a 3000 lejt (620 euró), míg abban az évben a nettó átlagbér 3879 lej (800 euró) volt. A helyzet csak Bukarestben, illetve a közszolgálati médiában dolgozók esetében volt jobb, ők nagyobb fizetést kaptak, de nem kimagasló a bérük.

A romániai magyar újságírók az 1990-es években jól kerestek, 2001-ben átlagban 2,5 millió lejt kaptak kézhez, az akkori országos átlagbér 3 millió lej volt (Papp 2004). Azóta viszont a bérezés csökkent: 2016-ban megközelítőleg 1300 lejes (300 euró) fizetésük volt az újságíróknak, az országos átlagbér ebben az évben 2681 lej, azaz 550 euró volt (Csinta – Maksay 2017).

Az újságírók ezért kiegészítő kereslet után kell(ett) nézzenek. Bevett szokás, hogy az újságírók több szerkesztőségnek dolgoznak vagy több szerkesztőségnek készítenek anyagokat. A több szerkesztőségnél való dolgozás főleg a fiatal újságírókra jellemző. A magyar nyelvű médiában például teljesen bevett szokás, hogy a fiatal újságírók több szerkesztőségnek dolgoznak és így kapnak egy országos viszonylatban „normálisnak” számító bért (lásd Sarány 2023). Ez azonban a versenyhelyzetnek árt és a médianyilvánosság homogenizálódásához, uniformizálódásához vezet. Hiszen amikor ugyanaz az újságíró (majdnem) ugyanazt az anyagot küldi el több (helyi) szerkesztőséghez, amikor egy sajtófotós képeit több szerkesztőség lehozza, amikor egy operatőr felvételeit több híradó levetíti, akkor nem beszélhetünk sem hírversenyről, sem sokszínű médianyilvánosságról (Lupu 2020).

Több tanulmány hívja fel arra a figyelmet (lásd Surugiu 2013), hogy a 2010-es évek elején egy újfajta munkaszerződés jelent meg Romániában: a szerzői jogdíjas munkaszerződés. Ennek a szerződésnek az értelmében az elkészített anyagért fizet a munkáltató, nem kell alkalmaznia az újságírót, így megszabadul a különféle, alkalmazottak után befizetendő illetékek – jövedelemadó, társadalombiztosítás, egészségügyi biztosítás stb. – kifizetésétől. Tehát olcsóbb lesz az amúgy is olcsó munkaerő. Ám a szerzői jogdíjas munkaszerződéssel dolgozó újságírók helyzete így még kiszolgáltatottabbá válik: egyrészt kevesebb fizetést kapnak, másrészt a munkaadó nem fizet utánuk társadalombiztosítást, nem fizet be a nyugdíjalapba. A román médiapiacra ez egy elterjedt technika – sőt, egyes esetekben keverik a munkaszerződéseket: felveszik minimálbéres munkaszerződéssel az újságírót, majd kötnek vele egy szerzői jogdíjas szerződést is –, azonban magyar médiára kevésbé jellemző.

Az alacsony bérezéshez alacsony társadalmi elismerés társul. Lupu (2020) arra hívja fel a figyelmet, hogy csökken a romániai lakosság újságírásba vetett bizalma, illetve az újságírásnak azon képességébe, hogy helyesen tájékoztatja a nyilvánosságot. Ennek egyrészt anyagi okai vannak – azaz, hogy a média gazdasági helyzete nem jó –, másrészt politikai okai: a politikusok gyakran agresszíven lépnek fel az újságírókkal szemben.

„Ha ehhez hozzávesszük a médiaintézmények polarizálódását és a médiaszövegek minőségének leépülését néhány tévécsatornán, akkor láthatjuk, mekkora a probléma. A médiafogyasztó azokban a tartalomszolgáltatókban bíz, amelyekben meg akar bízni és leggyakrabban az a mondás vezérli, hogy »aki nincs velünk, az ellenünk«. Ebben az általános civakodásban a semleges, ugyanakkor kritikus hangok pártosnak vagy gyávának tűnnek. Amikor az egész világ fekete-fehér, az árnyalatok majdnem teljesen eltűnnek” (Lupu 2020: 43).

Ez az állandó civakodás azonban főleg a román nyelvű médiára jellemző – a magyar nyelvű médiában, a keretizmus, a nagy közös cél miatt nincs helye civakodásnak, kritikának, ellenségeskedésnek. A magyar nyelvű média hitelessége és presztízse is csökkent az utóbbi időben (Botházi 2019a), azonban más okok miatt. Ezek az okok a román nyelvű médiában is megjelennek.

Egyrészt az állandó hírverseny miatt a szakmaiság háttérbe került: az újságíróknak nincs idejük arra, hogy minden egyes információt leellenőrizzenek megjelenés előtt, minden egyes téma esetében mindkét felet megkérdézzék. Ez pedig téves, hibás, helytelen sajtóanyagok megjelenéséhez vezet. S ha a média gyakran hibázik a hitelessége, presztízse sérül.

Az azonnaliság másik következménye, hogy mindenhol mindig ugyanaz jelenik meg: a hírügynökségi anyagokat, közleményeket mindig minden szerkesztőség egyszerre kapja meg, s mindig mindenki igyekszik elsőként megjelentetni azt – tehát az újságírónak nincs ideje arra, hogy plusz, saját, egyedi információval egészítse ki a készen kapott anyagot. Ez a médianyilvánosság homogenizálódásához, uniformizálódásához vezet. Mindezt tetőzi, hogy az újságírók el is kényelmesedtek, nem járnak terepre, megpróbálnak mindent a számítógép előtt elintézni.

Emellett csökkent a médiában megjelent tartalmak minősége is: helytelen, helyesírási hibáktól hemzsegő szövegek jelennek, az újságírók szókészlete egyre beszűkültebb, szabályozatlanabb. A szakmai szabályok is lazultak, a műfaji keretek háttérbe szorultak – ami szintén tovább ronjta a média minőségét s megítélését (Botházi 2019a, 2019b, Lupu 2020). Az azonnaliság azonban csak egy tényező, amely befolyásolja az újságírói munkavégzést s ezáltal a médiadiskurzust.

5.4. A munkavégzés körülményei

Lupu (2020) – aki 2019 szeptembere és 2020 februárja között nyolcvannál több újságíróval készített interjú következtetéseit összegzi – szerint az újságírókkal folytatott beszélgetéseinek állandóan visszatérő eleme a kétség volt:

„»Megéri? Minek keveredjek bele? Ezért ölöm meg magam? Nem hoz egyetlen előnyt sem – sem presztízst, sem szakmai elégedettséget, sem pénzt. Épp ellenkezőleg, csak hátrányba hoz.« Ezek a szakmabeliek által újra és újra megismételt gondolatfoszlányok” (Lupu 2020: 32).

Azaz az újságírói munka presztízse, fontossága nemcsak a fogyasztók körében csökkent, az újságírói szakma negatív megítélése, hasznosságának megkérdőjelezése a szakmán belül is

meggyökerezett. Az újságírók nem érzik azt, hogy munkájuk fontos, hogy van hatása, haszna. Ez az elkeseredettség, burn-out szintén befolyásolja a munkavégzést, és egy sor következménnyel jár.

A kétség miatt a szakma deprofesszionizálódott – állítja az újságírók válaszaira támaszkodva Lupu (2020). Deprofesszionizáció alatt pedig a több jelenséget is érint:

- a szakújságírók hiánya;
- az egyenlő távolság tartásának hiányát – azaz, hogy az újságírói etikának megfelelően egy ügyben mindkét felet, oldalt hitelesen, objektíven bemutatja az újságíró;
- hogy a média sorra gyártja a híreket a sajtóközleményekből, miközben saját tartalmat nem tesz hozzá;
- hogy a tapasztalt újságírók elhagyták a szakmát, a fiatalok pedig nem ismerik azt;
- az újságírók nemcsak a munkájukat kell végezzék, mint médiamedzserek, az is munkájukhoz tartozik, hogy az intézményt, amelynél dolgoznak, életben tudják tartani;
- hogy az újságírók „*a kiegészítés és a hiúság között őrlődnek*” (Lupu 2020: 32): hiúság, mivel úgy gondolják munkájuk társadalmi szempontból fontos, kiegészítés, mivel úgy gondolják, a társadalom, politika nem értékeli őket.

A deprofesszionizáció másik oka az információdömping, amely a copy-paste újságírás elterjedéséhez vezetett. Lupu (2020) szerint az újságírói munka jelentős része manapság abból áll, hogy sajtóközleményeket, Facebook-posztokat használnak fel az újságírók, sokszor érintetlenül kitéve azokat saját felületeire. Az is jellemző, hogy az újságíró elmegy sajtótájékoztatóra, kérdéseket tesz fel, majd az elhangzottakat nem saját maga dolgozza fel, hanem egyszerűen átveszi a sajtóközleményt. Az azonnaliság igénye az alapos újságírói munkát is háttérbe szorította: már nincs idő arra, hogy információkat ellenőrizzenek, törvényeket olvassanak stb. Sok újságíró el sem hagyja munkavégzés közben a szerkesztőséget: Facebook-on összeszedi a híreket, WhatsAppon kapja a képeket, e-mailen a sajtóközleményeket.

A romániai magyar médiában is jelen vannak ezek a deprofesszionizációs jelenségek. Botházi (2019a: 19) szerint „*2018-ban elsősorban nem az információközlés, hanem az információszelektálás és a közlésre érdemesnek tartott infók meghátrerezése jellemzi az újságírói munkát*”. A szerző kiemeli: a romániai magyar média is hírtematizációs problémákkal küzd, hiszen a romániai magyar média is egyik fő feladatának pont a sajtóközlemények és ingyenes hírügynökségi anyagok közzétételét tekinti. Noha, teszi hozzá a kutató, pontosan az önálló újságírói gondolkodásra, témakezelésre lenne ebben a korban szükség.

Azonban ezek a jelenségek két további jellemzővel egészülnek ki a romániai magyar média esetében: az aprofesszionizmussal, valamint a kisebbségi hírszelekcióval. Az

aprofesszionizmus arra utal, hogy „a romániai magyar sajtóban számos, máshol hatékonyan vagy értékesnek elfogadott szakmai követelményt nem ismernek vagy nem tartanak fontosnak, illetve helyettük sajátos követelményeket fogalmaznak meg” (Magyari 2000). Így a romániai magyar sajtóban sajátos szakmai rendszer és normakeret alakult ki, amelyek az anyagok szerkesztésétől egészen a tördelésig minden lépést befolyásolnak. Tehát a romániai magyar sajtó nem non-professzionális, hanem egyfajta alternatív professzionizmus – aprofesszionizmus – szerint működik. Ennek a jelenségnek az egyik leggyakrabban előforduló formája a kisebbségi téma- és hírszelekció, ami annyit jelent, hogy „*hogy az újságíró nem azt választja ki, ami kivételes, a megszokott folyamatokat megszakítja, amint az általában a hír- és témaszelekcióban szokás, hanem a köznapit, a megszokott mederben zajló dolgokat*” (Magyari 2000). Ezek a mindennapok pedig azért értékesek, mert a kisebbség mindennapjairól szólnak, a kisebbségi lét pedig már önmagában hírértékű, hiszen eltér a „normálistól”, a többségitől. Ezért a kisebbségi sajtó mindennek hírértéket tulajdonít(ott), ami valamilyen szinten kapcsolódik (kapcsolódott) a kisebbség életéhez (Papp Z. 2005). Ez a trend azonban kikopni látszik, a fiatalabb újságírók számára – akik nem a szocializmusban szocializálódtak – már nem annyira fontos (Csinta – Maksay 2017).

A szakmai normák degradálódásának egy másik fontos megjelenési formája a szakújságírók hiánya: egy szerkesztőségben ma már mindenhez is érteni kell – és ez igaz úgy a magyar, mint a román nyelvű sajtóra is (Lupu 2020, Botházi 2019b). „*Még azokban a szerkesztőségekben is, ahol formálisan létezik egy munkamegosztás, az emberek több területet lefednek, és minden témát feldolgoznak, ha szükséges*” – állítja Lupu (2020). Hasonló jelenségről számol be Botházi is (2019a: 21):

„*A szűkösebb anyagi körülmények és a közösségi médiának való kiszolgáltatottság bővítette az újságíró feladatait: mindenki mindent csinál általában; sokszor azon múlik egy jó és fontos téma feldolgozása, ill. annak kivitelezése, hogy épp volt-e, aki a kész munkát átnézte, és az jól aludt-e az éjszaka, vagy egyáltalán hangot mer-e adni a meglátásainak a szerzővel szemben. Ritka, hogy valaki egy téma szakértője, egy rovat szerkesztője. Egyszerűen nem engedheti meg magának a legtöbb médiatermék, hogy szakértői legyenek akár állandó, akár külső munkatársak formájában.*”

Ezt csak tetőzi, hogy szakma elveszíti a legjobb újságíróit – ez a jelenség főleg a román nyelvű sajtóra jellemző. Mint Lupu (2020) kiemeli, a megemelkedett munkamennyiség, a munka átalakulása, szerteágazása, valamint az alacsony anyagi és társadalmi elismerés miatt számos újságíró hagyja el a pályát. „*A legtöbbször a tapasztalt riporterek, kiváló újságírók mennek el, azokat nem lehet helyettesíteni, és ez érződik a tartalom minőségén, ami ahhoz vezet, hogy fogyasztókat veszítenek a kiadványok – és az ördögi kör így csak mélyül*” (Lupu 2020: 30). A román médiában akkora a pályaelhagyás, hogy Lupu szerint több szakmabeli hívta fel arra a figyelmet, hogy egyszerűen „eltűntek” az újságírók, főleg az idős, tapasztalt újságírók.

334 pályaelhagyó újságíróval készített felmérésére hivatkozva Lupu (2020) kijelenti: az újságírók 37 százaléka azután hagyta el professzióját, hogy 11-20 évet dolgozott benne, további 31 százalék pedig 6-10 év újságírói munka után keresett más állást magának. A legnagyobb arányban (48 százalék) a riporterek mennek el, őket a szerkesztők követik (30 százalék). A legtöbb újságíró a print médiából megy el. A lemorzsolódás, pályaelhagyás a romániai magyar sajtóra is jellemző, igaz korántsem ekkora mértékben. A magyar sajtóban inkább a fiatalok azok, akik néhány év újságírói munka után, a nagy munkaterhelés és alacsony fizetés miatt elhagyják a pályát, az idős, újságírók, egyfajta kisebbségi hivatástudattól vezérelve, de akár kényszerből is a pályán maradnak (Ágoston 2020).

A pályaelhagyás, Lupu (2020) szerint főleg a helyi médiaorgánumokra jellemző:

„A szerkesztőségek elnéptelenedése olyan súlyos, hogy helyi szinten átlagosan 1-5 főt foglalkoztatnak egy szerkesztőségben, akiknek el kell készíteniük a városházi, a rendőrségi és a kulturális anyagokat is. A szakodosódás, rovatok szerint munkamegosztás teljesen eltűnt” (Lupu 2020: 29)

Azonban a helyi média előnye az országossal szemben az, hogy az emberek ismerik ezt a néhány újságírót, látják őket az utcán, leszólítják őket, beszélgetnek velük. Ez pedig segít a média hitelességén, megítélésén: az ismert arcoknak az emberek hitelt adnak (Lupu 2020).

Egy másik fontos szempont, amely kihat a munkavégzésre a munkahelyi körülmények. Mint Lupu (2020) felhívja a figyelmet: a szerkesztőségek gyakran elavult felszereléssel dolgoznak, nincsenek képzések, keveset fektetnek az újságírók taníttatásába. Emellett a munkaprogram kaotikus, gyakran kell hétvégén is dolgozni, ami az egészséges magánélet-munka egyensúly fenntartását ellehetetleníti. Ezt a munkahelyek toxikus légköre, az etikai szabályok mellőzése, a kollegák deprofesszionalizmusa tovább rontja (Lupu 2020: 37). Hasonlóról számol be Csinta és Maksay (2017) a romániai magyar média esetében:

„A piaci kilátások nem rózsásak, a kiadók többsége az önfenntartásra rendezkedik be, a reklámból származó jövedelmek enyhe csökkenésével számolnak, fejlesztésről csak egészen kivételes esetekben álmodnak. (...) A közszolgálati televízió és rádiószerkesztőségekben lényegesen magasabbak a fizetések mint bárhol máshol a médiában, ellenben a gyártási keret itt is minimális, ami erőteljesen rányomja bélyegét a minőségre” (Csinta–Maksay 2017: 56).

5.5. A nyomtatott média gazdasági helyzete – néhány probléma

Az alacsony bérezés utalhat arra, hogy Romániában a média gazdasági helyzete nem túl jó, amit csak tetőz az a politikai, üzleti szférái kiszolgáltatottság, amelyről korábban írtam.

Az összes médiatípus közül a helyi és a nyomtatott sajtó van jelenleg a legrosszabb anyagi helyzetben (Lupu 2020), hiszen az olvasói szokások változása, az online és a közösségi média térnyerése, a reklámpiac megváltozása és a lapkihordás nehézkessége mind hozzájárultak ahhoz, hogy a helyi nyomtatott média még kiszolgáltatottabb helyzetbe került, gazdasági

szempontból működése még jobban elnehezült, ellehetlenült. Ezen gazdasági szempontokból közül emelnék ki néhányat, amelyek szintén befolyásolják a helyi lapok működését.

Elsőként a reklámpiacról érdemes beszélni. Lupu (2020) felmérése szerint 2019-ben a 485 millió euróra becsült reklámpiacból mindössze 12 millió került országos szinten a print médiába. Ezzel szembe 318 milliót költöttek összesen a tévéreklámokra és további 99 milliót online reklámokra – igaz utóbbi nem feltétlenül az online médiához került, hanem főleg a nagy techcégekhez, a Google-höz és Facebookhoz. A Lupu (2020) által lekérdezett újságírók szerint, azok a cégek, akik eddig a médiában reklámoztak áttértek az online reklámozáshoz, a Google és Facebook által kínált felületek nemcsak, hogy olcsóbbak, mint a hagyományos média reklámfelületei, elérésük is sokkal célzottabb, mint a médiáé.

A print médiába befolyó reklámbevételek pedig pont azokhoz a médiaorgánumokhoz kerülnek – hívja fel a figyelmet Lupu (2020) –, amelyeknek nem feltétlenül van szükségük a reklámbevételekre. Hiszen azok a lapok, amelyek nem a piacról élnek – azaz van főtámogatójuk – töredékáron árulják reklámfelületeiket, azokhoz az orgánumokhoz képest, amelyek a piacról élnek, így felületeiket magasabb áron értékesítik.

A kisebbségi médiában a reklámfelületek értékesítése más szempontból is nehézkes: a rendkívül specifikus eléréssel rendelkező magyar médiaorgánumok nem feltétlenül csábítóak a profitorientált reklámpiacon (Csinta – Maksay 2017). Az egyetlen kivételt a helyi (nyomtatott) média jelenti: a helyi vállalkozások reklámoztak ezekben a médiaorgánumokban. Egészen a koronavírus-járványig, ugyanis a járvány során bevezetett intézkedések miatt a helyi kisvállalkozások tömegesen zártak be és elsőként a reklámköltségeiket faragták le – ez a romániai magyar és román médiát is megviselte (Lupu 2021).

A második szempont, amelyről érdemes – lenne – beszélni azok a befektetők. Azonban a független román nyelvű médiában nincsenek befektetők, állítja Lupu (2020), szponzorált tartalmakkal lehet találkozni. Ez nem a román média sajátja, a romániai magyar médiában sincsenek befektetők, tőkeerős, piacorientált tulajdonosok (Csinta – Maksay 2017). Ez a jelenség talán abban gyökerezik, hogy a román média nagy médiatrösztökbe tömörült a kilencvenes évek végén, a magyar média pedig az újságírók kezében maradt, tehát sem a román, sem a magyar média „nem vonult ki a piacra”, nem keresett befektetőket.

A rossz anyagi helyzeten csak mélyít az, hogy a fogyasztók nem hajlandók fizetni a tartalomért, ritka a közösségi finanszírozással sikeresen működtetett médiaorgánum. E mögött az húzódik meg, hogy a fogyasztók szerint a média kap támogatást a fenntartóktól, politikától és a reklámokból, így nem kellene a közösséghez fordulnia. Másrészt a médiatarmak minősége is magyarázza ezt a jelenséget: a médiafogyasztók silány minőségű médiatartalomért nem hajlandók fizetni (Lupu 2020). Ez pedig egy ördögi kört eredményez: a médiatartalom

minőségét nem lehet javítani anyagi ráfordítás nélkül, azonban ezt az anyagi keretet a közösségi támogatás nélkül nem tudja a sajtó előteremteni.

A helyi média azonban nemcsak támogatókból, reklámokból és közösségi finanszírozásból, hanem lapeladásból is él. A lapok értékesítése azonban nehézkes. A Román Posta szolgáltatása gyakran minősíthetetlen, magánterjesztési hálózat működtetése pedig roppant költséges, főleg amiatt, mert egy 2020 augusztusában elfogadott adózási törvény értelmében a részmunkaidőben foglalkoztatott alkalmazottak után is a mindenkori minimálbérre kiszámolt járuléktörteket kell befizetnie a munkáltatónak. A szabadárúsítást a koronavírus-járvány pedig eltiporta. És mivel nehezen jut el a lap a fogyasztókhoz, azok gyakran lemondják az előfizetést (Lupu 2020, 2021, Sarány 2023).

5.6. Kisebbség a többségi és többség a kisebbségi médiában

Jelen dolgozat szempontjából, a média működéséről szóló fejezet elengedhetetlen része kellene legyen egy olyan alfejezet, amely azt tárgyalja, hogyan jelenik meg a magyar kisebbség a román nyelvű médiában, illetve hogyan jelenik meg a román többség a magyar nyelvű médiában. Azaz mi a percepciója a román többségről a kisebbségi újságírónak, milyen nyilvánosságot épít a román többség köré a kisebbségi elit. Illetve fordítva: hogyan jelenik meg a magyar közösség a többségi médiában, hozzáfér-e a román többségi, mainstream médiához a kisebbség, van-e beleszólása a kisebbségnek abba, hogyan jelenítik meg a többségi újságírók a kisebbségi közösséget. Azonban ez az alfejezet, a szakirodalmi hiányosságok miatt, rendkívül rövid lesz: majdnem nem is léteznek ilyen jellegű felmérések sem a román, sem pedig a magyar tudományos szférában. Olyan jellegű felmérések, amelyek összehasonlítják a román és magyar nyelvű média percepcióit és reprezentációt, azaz azt, hogy jelenik meg a kisebbség a többségi médiában és a többség a kisebbségi médiában még ritkábbak. Jelen kutatás ebből a szempontból hiánypótló. Azonban mivel fontosnak tartom a média működésének ezt a szegmensét is bemutatni, néhány friss – az én megítélésem szerint az összes – témában megjelent és a dolgozat szempontjából releváns elemzést és annak legfontosabb következtetéseit bemutatnám.

5.4.1. Fiatalok a médiában

A rossz munkakörülmények, alacsony társadalmi elismerés, rossz fizetés és nagy munkaterhelés egyik fő következménye, hogy a média – főleg a helyi nyomtatott média – nem képes fiatal munkaerőt bevonni, megtartani. Ez nem fog változni amíg a média nem tud egy élhető pályaképet felmutatni az egyetemmel végzett fiataloknak (részletekért lásd Sarány 2023).

Ez a probléma azokra a médiaorgánumokra is jellemző, amelyek ennek a dolgozatnak a tárgyát képezik: kisvárosokban általában nehéz jó munkaerőt találni, főleg ennyire speciális

területen, főleg ennyire alacsony fizetésekért – állítja Lupu (2020). Emellett azok a fiatalok, akik audiovizuális formában fogyasztják az információkat, a médiát, nem is szeretnék az írott sajtóban – legyen szó nyomtatott vagy online médiáról – elhelyezkedni, számukra a tévé és rádió a vonzó. Ha egyáltalán a médiában látják jövőjüket s nem copywriterként, közösségi médiamenedzserként, influencerként. Mindezekhez kapcsolódva Lupu a média egy másik fontos kihívására hívja fel a figyelmet: a megújulásra, az újságírás 21. századi médiafogyasztási szokásaihoz való igazítására:

„A kiadványoknak hamarosan el kell fogadniuk, hogy változtatásra van szükség. A fiatalabb kollégákat meg kell tanítani az újságírás szabályaira, de a kiadványoknak is meg kell tanulniuk az információcsomagolás új módját” (Lupu 2020: 41)

Ez a megújulás a romániai magyar sajtóban mást is jelent: szakítás a majd egy évszázados újságírói hagyományokkal, azzal, hogy az újságíró feladata nemcsak a tájékoztatás, hanem a kisebbség védelme, kisebbség szolgálata, az idősebb újságírókra jellemző közéleti szerepvállalás.

„Jóval kevésbé jellemző ez a fiatal generációra, azokra, akik a kilencvenes években vagy azt követően jártak iskolába, egyetemre, akik már a »demokráciában« szocializálódtak. Váltás közben van a domináns újságírói mentalitás, a médiadiskurzus, hiszen az erdélyi magyar újságírók korfája megfiatalodott” (Csinta – Maksay 2017: 54).

5.6.1. Többség a kisebbségi médiában

Az erdélyi magyar nyelvű médiakutatás elsősorban médiatörténetre, másodsorban a magyar nyelvű média aktuális helyzetére, főleg kihívásaira koncentrálnak. Ahogy azt fent írtam, olyan jellegű elemzés, amely azt taglalja, hogy a román többség hogyan jelenik meg a magyar nyelvű sajtóban, hogyan viszonyul a magyar sajtó a román többséghez az utóbbi időben nem is született. Hasonlóra hívta fel a figyelmet Sipos (2019) is egy a média helyzetét taglaló kerekasztalbeszélgetésen:

„Ironikus, de 2019-ben többet kutatjuk a két világháború közötti erdélyi magyar sajtót, mint azokat a folyamatokat, amelyek jelenleg az erdélyi magyar médiában zajlanak, és amelyek nagyban befolyásolják az erdélyi magyar közbeszédet, nyilvánosságot.” (Sipos 2019)

Noha nincsenek olyan elemzések, amelyek arra térnének ki hogyan jelenik meg a román többség a kisebbségi médiában, a romániai magyar médiának, újságíróknak jól bejártott technikái vannak arra vonatkozóan, hogyan kell írni a román többségről, hogyan kell viszonyulni a román többséghez. Ez is a keretizmusból vezethető le, és úgy szól: meg kell védeni a többségtől a kisebbségi közösséget, az együttélést konfliktusosként kell ábrázolni. S ennek az ábrázolásmódnak többféle megjelenési formája van.

Ahogy arra már korábban reflektáltam a magyar nyelvű média egyik fő jellemzője a kisebbségi jogvédelem és jogföltés. Ez egyrészt üzenetértékű a román többség felé, másrészt pontosan azt definiálja, hogyan is kell viszonyuljon a kisebbség a román többséghez, társadalomhoz. Ez a kisebbségi érdekvédelem, a kisebbségi „nagy cél szolgálata” gyakran megy a szakmaiság rovására – erről az előző alfejezetekben részletesen írtam – és egyfajta jellegzetes propagandisztikus, mozgósító jelleget kölcsönöz a médiának (Csinta–Maksay 2017). A kisebbség ellenáll a román elnyomásnak, a kisebbség fellép a román elnyomás ellen, a kisebbség megmarad, megőrzi nyelvét, kultúráját, identitását a nacionalista országban is – és hasonló jellegű felszólalások rendkívül jellemzőek az erdélyi magyar médiára.

„Fontos azonban megjegyezni, hogy a romániai magyar sajtó nem nacionalista, nem xenofób, elvétele találkozzhatunk benne a román nemzetet vagy kultúrát lekicsinylő, elítélő hangvétellel, a ritka kivételek többnyire a magyar ünnepek, a szimbólumhasználat román média általi kezelésére érkező reakciók. Időnként érezhető némi magyar felsőbbrendűségi attitűd, ezért a médiakutatók szerint e sajtó jellemzésére a kisebbségi neurózis fogalma a találóbb, mintsem a kisebbségi nacionalizmusé.”
(Csinta – Maksay 2017: 13)

A **kisebbségi neurózis** Magyari (2000) szerint azt jelenti, hogy a „sajtó dramatizálja a kisebbségi létet, fokozza az etnikai viszonyok problémás voltának érzetét, azt a hétköznapi élet egyik fő problémájaként tematizálja”. Magyari is hangsúlyozza, a romániai magyar sajtó nem nacionalista és nem is xenofób, csupán mindent átszűr, a keretizmusnak megfelelően, a kisebbségi léten. Mindezek fényében Magyari kijelenti, hogy a romániai magyar sajtótevékenység ellentmondásos: „a külföldön is becsült teljesítmény mellett mindennapos az elfogult, érzelmős, közhelyes, sablonos témakezelés. A sajtó sokszor mozgósító-propagandisztikus jellegű, a kisebbségi közéletet egészében »igenlő«, viszont teljes skálájú, napi rendszerességű tájékoztatást nyújt” (Magyari 2000).

Hasonlóképpen fogalmaz Gál (2000) is, aki szerint a romániai magyar napisajtó túl nagy hangsúlyt fektet a kisebbségi problémákra: „olyannyira, hogy legtöbb esetben köldöknézővé válik, s a jó szándékkal kitűzött cél, a kisebbség szolgálata, önbizalmának és önerejébe vetett hitének erősítése helyett »sérelemi politizálása« folytán a szülőföldtől elriasztó negatív jövőképet tükröz” (Gál 2000: 149). A kisebbségi neurózis szerinte áthatja a hírszelekciót: nemcsak a kisebbségi magyar sérelem, de a magyar kulturális rendezvények is kiemelt helyen szerepelnek, miközben az országos események eltörpülnek, „azok tényleges folyamatának hű tükrözése elmarad, mert mindezt csupán egy sajátos kisebbségi szempontból – értékrend alapján – látja és láttatja a magyar sajtó” (Gál 2000:149). Tehát az erdélyi magyar sajtó egyrésztől mellőzi az országos, azaz többségi híreket, másrészt dramatizálja a kisebbségi létet, a román többséghez való viszonyulást konfliktusosként éli meg.

A kisebbségi neurózis a mai napig jellemző a sajtóra. Botházi 2019-es tanulmánya szerint „*az etnikai csoporthoz kapcsolódó hírek – függetlenül attól, hogy esetleg mennyire olvassák, nézik majd őket – privilégiumot élveznek a médiatermékek kiadásaiban*” (Botházi 2019a: 17–18), és minden a közösség belső életéhez köthető dolognak hírértéket tulajdonít a sajtó (Botházi 2019a: 20). A szerző szerint némelyek ebben „*vegytiszta etnobizniszt*” látnak: kihasználják a sajtót, rákényszerítenek arra egy nézőpontot, amelyet becsomagolnak egy fölösleges, meghatározhatatlan rend, eszmerendszer köntösébe (Botházi 2019a: 17–18). Gál szerint azonban a kisebbségi neurózis oka tudatalatti, a kisebbségi gondolkodásban és érzelmvilágban gyökerezik (Gál 2000: 149). Itt azonban fontos kiemelni, hogy amikor az újságíró így tájékoztat, akkor olvasói elvárásokat is elégíti ki (Csinta – Maksay 2017).

A kisebbségi neurózis, az együttélés konfliktusos megélése a romániai magyar társadalomra is jellemző. Egy 2020-as (Kiss et al., 2020) felmérés szerint a teljes romániai népesség 22 százaléka éli meg konfliktusosként a román-magyar együttélést, míg a romániai magyar lakosság 41 százaléka szerint problémás ez az együttélés. Az, hogy az erdélyi magyar lakosság konfliktusosként éli meg az együttélést az elemzés szerzői szerint arra hívja fel a figyelmet, hogy a kisebbség nagyobb felületen érintkezik a román többséggel, és ezt az érintkezést nagyobb arányban éli meg konfliktusosan.

A kisebbségi neurózis, a kisebbségi jogvédelem azonban valamilyen szinten érthető is: a román többség, noha az együttélést nem éli meg konfliktusosként, a kisebbségi jogosítványokat, etnopolitikai célkitűzéseket nem támogatja:

„A romániai lakosság kevesebb mint fele ért egyet azzal, hogy a polgármesteri, illetve parlamenti képviselői pozíciókért magyarok is versenybe szállhatnak. Másodszer a létező nyelvi-kulturális jogosítványok támogatottsága is igen alacsony. A románok többsége szerint nem helyes, hogy a magyarok anyanyelvükön tanulhatnak, az önálló magyar nyelvű tanintézményeket pedig a románoknak csupán negyede tartja jogosultnak. A magyar nyelv hivatalos használata ennél is nagyobb elutasításra talál, ami nyilvánvalóan a törvény tényleges alkalmazásának legnagyobb akadálya. A román társadalom leginkább az autonómiával szemben van elutasító állásponton.” (Kiss et al. 2020: 135)

Ugyanez a felmérés azt is kiemeli, hogy ezen kisebbségi jogosítványok támogatottsága az utóbbi időben csökkent.

Tehát mindebből arra lehet következtetni, hogy a romániai magyar médiának jól bejáratott módszere van arról, hogyan kell tájékoztatni a román többséggel kapcsolatos viszonyról, és ez a tájékoztatási mechanizmus – figyelembe véve a magyar kisebbség román többséghez fűződő konfliktusos viszonyát, illetve a román többségi közösség kisebbségi jogosítványokhoz fűződő viszonyát – valamilyen szinten legitimálódik úgy az újságírók, mint a kisebbségi körében.

Az elmúlt időszakban a kolozsvári kiadású *Me.dok* folyóirat egyetlen olyan tanulmányt közölt, amely a román–magyar együttélés konfliktusosságát és annak médiában való megjelenését vizsgálta (Szabó 2021). Ez a tanulmány is az úzvölgyi konfliktust elemezte, arra fókuszált, hogy megfelelő módon, objektíven tájékoztatott-e a botrányról a magyar és román hírügynökség, az *MTI* és az *Agerpres*. A szerző szerint a reprezentáció elemzésének legizgalmasabb következtetése az, hogy a hírügynökségi tájékoztatás váltakozó, azaz néha teljesen objektív, máskor azonban elfogult, részrehajló, szubjektív.

„Meglátásaim szerint a hírügynökségek az úzvölgyi temetőügy fontosabb állomásai és fejleményei esetében az elfogultság és a manipulálás felé hajlottak azokban az esetekben, amikor olyan fejleményekről volt szó, amelyek az adott népnek nem kedvezőek.” (Szabó 2021: 22)

Az elemzés szerint, amikor a román többség tűnt fel „rosszabb” fényben, a román *Agerpres* hírügynökség volt részrehajló, tájékoztatásából releváns információkat is kihagyott. És fordítva: az *MTI* is hajlott a manipulálás irányába, az anyagait úgy keretezte, hogy az a magyar közösséget mutassa be „jónak”, a román „ostrom”, „támadás” elszenvedőinek.

5.6.2. Kisebbség a többségi médiában

Ahogy a többség kisebbségi médiában való megjelenésére vonatkozóan nincsenek felmérések, úgy a kisebbség többségi médiában való megjelenését sem elemezték az elmúlt időszakban. Az utolsó erre vonatkozó vizsgálat 2014-ben jelent meg (Salat et al. 2014). Erre a hiányosságra hívja fel a figyelmet Kiss, Toró és Jakab is (2021). Mint írják, az utóbbi évtizedekben a román nyilvánosságok – politikai nyilvánosság és a média által épített nyilvánosság – magyarságképezésének elemzése háttérbe szorult, annak ellenére, hogy ezek a nyilvánosságok kiemelkedő szerepet játszanak a magyarokat érintő előítéletek újratermelésében⁴⁴. Hiánypótló elemzésük, amelyet én is röviden részletezek ebben az alfejezetben, ezekre a témakörökre, tehát a nyilvánosságok elemzésére terjedt ki. Ezen felmérés mellett az elmúlt években a bukaresti székhelyű Centrul pentru Jurnalism Independent (Független Újságírási Központ) elemezte a román nyelvű médianyilvánosság bizonyos elemeit, az illiberális diskurzus román médiában való elterjedéséhez kapcsolódva. Ez az elemzés is röviden kitér arra, hogyan jelenik meg a magyar közösség a román médianyilvánosságban. Ezt a felmérést is röviden bemutatom jelen alfejezetben.

Ahogy Kiss, Toró és Jakab (2021) kifejti: a kisebbségek többségi médiában való megjelenését a médiapluralizmus keretrendszerében is lehet, érdemes vizsgálni. Ez a

---

⁴⁴ Arra vonatkozó felmérések léteznek, hogy milyenek a román többség magyarokkal szembeni attitűdjei, ezt rendszeresen mérik.

keretrendszer pedig több megközelítési módot hordoz magában: a média kisebbségképe mennyire megfelelő; mennyire férnek hozzá a kisebbségek a médiához, mennyire képesek médiatartalmakat létrehozni; elérhető-e média a kisebbség nyelvén.

A szerzők szerint ez a keretrendszer Románia esetében a többségi és a kisebbségi média vonatkozásában is érvényes, amennyiben azt feltételezzük, hogy a kisebbségi csoport azon tagjai, akik a többségi és a kisebbségi nyelvet is beszélik mindkét, azaz a kisebbségi és a többségi nyilvánossághoz is tartoznak. Ez a megközelítés abból a szempontból izgalmas, mivel az erdélyi magyar elitek – ahogy ezt a párhuzamos társadalom fogalom kapcsán írt alfejezetben részletesen kifejtettem – a belső médiapluralizmus alatt önálló magyar nyelvű médiarendszer kialakítására törekedtek. Ez a vállalkozásuk pedig sikeres volt: az erdélyi magyarok jelentős része magyar nyelvű médiát fogyaszt – legyen az erdélyi magyar média vagy magyarországi magyar média. Emiatt aztán a magyar elitek számára nem élvez prioritást a kisebbség többségi médiában való megjelenítése, aminek súlyos következményei vannak:

„A magyar elitek ma valójában igen kis mértékben képesek befolyásolni (nemhogy meghatározni), hogy a román mainstream nyilvánosságban hogyan jelennek meg. Nincsenek olyan műhelyek, amelyek a román nyilvánosság számára termelnének a magyarokról szóló tartalmakat, és nincsenek olyan fórumok sem, ahol ezek a tartalmak megjelenhetnének. Mi több az arra vonatkozó vizsgálatok is hiányoznak, hogy magyarokat a többség hogyan reprezentálja.” (Kiss et al. 2021: 24)

Erre a jelenségre világít rá Lupu (2020) felmérése is. Eszerint a román nyelvű médiát fogyasztó erdélyi magyarok száma egyre inkább csökken, közeledik a nullához, és az erdélyi magyarság egyre inkább Magyarország felé fordul. Egyre inkább egy, a románnal párhuzamos magyar világban él, figyelmen kívül hagyva, hogy ez a valóság Romániában zajlik. Az, hogy a magyar közösség majdnem kizárólag magyar nyelvű médiát fogyaszt annak is köszönhető, hogy a román médiában a magyar közösség nem jelenik meg – s ha megjelenik, akkor valamilyen konfliktus, probléma miatt. A tanulmány idézi Szász Attilát, a *Marosvásárhelyi Rádió Magyar Adásának* főszerkesztőjét:

„Ha egy Hargita vagy Kovászna, vagy nagy magyar kisebbséggel rendelkező megye lakosa nézi a román tévéadókat, nem látja magát azok műsorában, még a regionális csatornákon sem. Hargita és Kovászna csak akkor kerül be a hírekbe, amikor probléma van a zászlókkal, temetőikkel vagy medvéikkel” (Lupu 2020: 22).

Ebben a kontextusban elemezték Kiss és társai a román politika és média által épített nyilvánosságok magyarságképét. Az elemzés során a közösségi médiában legnépszerűbb 50 román politikus és 50 médiatermék posztjait vették górcső alá, az elemzés a 2019-es és a 2020-as évet ölelte fel, s azt vizsgálta, hogy ezekben a posztokban a magyarok milyen gyakorisággal, illetve milyen környezetben jelennek meg. Mivel az elemzésben érintették az úzvölgyi katonatemető kapcsán kialakult diskurzust is, jelen alfejezetben a kutatás erre vonatkozó észrevételeit is fogom részletezni. Érdekességként kiemelném, hogy a szerzők szerint a

napilapok és a hírportálok Facebook-oldalai generálják a legtöbb interakciót a közösségi médiában a médiaoldalak közül. Tehát a print médiának – legalábbis az online környezetben – fontos szerepe van a magyarokról szóló diskurzus formálásában.

Az elemzés egyik első következtetése, ami megerősíti a Szász Attila állítását az, hogy *„a magyarokkal kapcsolatos tartalmak marginálisan vannak jelen. A jelentős interakciót produkáló politikai oldalakon a tartalmak mintegy két, a médiaoldalakon pedig csupán egy százaléka volt magyar”* (Kiss et al. 2021: 204).

Az elemzés másik fontos következtetése, hogy a magyar tematikájú posztok és az ezekhez köthető interakciók száma, úgy a politikai oldalak, mint a médiaoldalak esetében, bizonyos események kapcsán sűrűsödtek. Olyan események kapcsán, amely köré a média nagy nyilvánosságot épít (Kiss et al. 2021: 204). Emellett a magyar tematikájú posztok hangneme is változó volt az elemzett időszakban: a magyarelles tartalmak is ezen médiaesemények kapcsán sűrűsödtek.

„Ezekhez a periódusokhoz [az incidensekhez kapcsoló periódusok] különböző a magyar tematika szempontjából fontos politikai, illetve médiaesemények kapcsolódnak. Ezek az események, és maguk a periódusok is jellemezhetőek mennyiségi szempontból (a posztok és az interakciók száma által), az is változó, hogy az egyes periódusokat milyen topik dominálja, illetve milyen politikai aktorok dominálják a magyarokról szóló diskurzust.” (Kiss et al. 2021: 155)

A szerzők szerint az incidensekkor a magyar közösség, mint *„szélsőséges, románellenes közösség jelenik meg, amelynek szimbólumhasználata, befele forduló, a többséggel párhuzamos társadalm szerkezete és politikai célkitűzései elfogadhatatlanok a többség számára. Habár a magyarokkal kapcsolatos posztok többsége általában véve negatív hangvételű, az incidensekhez kötődően a magyarelles tartalmak elszaporodnak, a kommentek vonatkozásában pedig, ezek azok az események, amelyek a magyarokra irányuló gyűlölethullámot beindítják”* (Kiss et al., 2021: 204).

Egy másik fontos következtetése az elemzésnek az, hogy az RMDSZ-nek kiemelt szerepe van a magyarokról szóló román politikai- és médiadiskurzus kialakításában. Mivel a romániai magyar „élet” a magyar intézmények által kijelölt „párhuzamos világban” zajlik, s ehhez a párhuzamos világhoz a román politika és média elitje nem fér hozzá, a magyar „élet” – legalábbis az idézett elemzés szempontjai szerint – láthatatlan marad a román elitek előtt. Az egyetlen szereplő, amely „látható” a román elit számára, az a román „világban”, nyilvánosságban is aktív RMDSZ. S mivel az RMDSZ-t a román nyilvánosságok gyakran negatív szereplőként látják, Románia fejlődését gátló politikai erőként, a nyilvánosság magyarságképe is negatív, magyarelles lesz.

A szerzők kiemelik: az RMDSZ-szel, magyar kisebbségi politikai elittel kapcsolatban kétfajta diskurzus terjedt el:

– A klasszikus román etnopolitikai álláspont, amely *„Romániát, illetve a román államot egyértelműen és nyíltan a többségi etnikum tulajdonaként fogja fel (Románia a románoké). Innen nézve a ténylegesen létező román kisebbségpolitikai rezsim különböző elemei, illetve a belőlük fakadó intézményes realitások anomáliaként tűnnek fel”* (Kiss et al. 2021: 205). Ilyen anomália az RMDSZ, azaz egy magyar etnikai párt a román politikai nyilvánosságban; a magyar nyelv- és szimbólumhasználat, ami főleg, ahogy erről már korábban írtam, a Székelyföld esetében problematikus; illetve az etnikai párhuzamosság, amelybe a román elit nem lát be, s amelyben eszerint a diskurzus szerint *„az RMDSZ tudatosan tereli a magyarokat a »szélsőséges« álláspont irányába és az orbáni nemzetpolitikával karöltve aláaknázza Románia szuverenitását”* (Kiss et al. 2021: 205).

– A másik jól elkülöníthető diskurzus az RMDSZ-t *„egy politikai patronázsra épülő politikai alakulatnak állítja be, amit nem az etnikai demokrácia, hanem egyfajta meritokratikus-bürokratikus utópia irányából tekint botrányosnak”* (Kiss et al. 2021: 205). Ez a megállapítás a szerzők szerint tényszerűen igaz, tényleg politikai patronázsra épülő rendszerbe integrálták a magyar politikai pártot az 1990-es években, s engedték meg neki, hogy *„rendelkezzen”* a magyar közösség fölött. Ezt a fajta szerveződést a diskurzus morális kérdésként tárgyalja, de alternatívákat a magyar közösség számára nem kínál fel.

Mindezen megállapításokat figyelembe véve elemezték a politikai és médiadiskurzust a szerzők 2019-ben és 2020-ban. Eredményeik szerint az úzvölgyi eseményeket a politikai diskurzusban George Simion – az AUR politikusa, akkoriban még független jelölt –, Alexandru Cumpănașu – volt román politikus –, a Népi Mozgalom Pártjának (Partidul Mișcarea Populară, PMP) oldala, illetve Victor Ponta és Traian Băsescu politikusok uralták, minden szereplő magyarellenes tartalmakat osztott meg. A fontos, mainstream politikai szereplők a konfliktus elején nem nyilatkoztak, csak azután, hogy egy *„magyar akciócsoport”* szemeteszsákokkal takarta be a temetőben felállított kereszteket⁴⁵. *„Az események ekkor kerülnek a román közszereplők (és a média) figyelmének homlokterébe. A szemeteszsákba csomagolt katonasírokat a beszámolók egyöntetűen sírgyalázként értékelik, és ennek kapcsán a szélsőséges magyarok, illetve a »magyar barbarizmus« toposzok kerülnek egyből elő”* (Kiss et al. 2011: 164). A szerzők szerint a *„magyar szélsőségesek”* kifejezést a politikai diskurzus résztvevői rutinszerűen használják, ezek a szélsőségesek a diskurzus szerint fegyelmezett, tudatosan cselekvő szereplők, *„akik folyamatosan provokálják a magyar többséget. Eközben a románok többnyire reaktív szerepben jelennek meg, akik saját halottjaikat védelmezik a »magyar szélsőségesek« provokációja és agressziója ellen. A »szélsőségeseket« gyakran*

---

⁴⁵ Erről az akcióról az elemzésben részletesen írok.

azonosítják az RMDSZ vezetőivel, vagy a magyar politikai elittel” (Kiss et al. 2021: 165). Ugyanezen diskurzus szerint a román pártok az RMDSZ csatlósai, akik *„elárulják a nemzeti érdekeket, és bűnrészesek az RMDSZ románellenes tevékenységében”* (Kiss et al. 2021: 165). A politikai diskurzushoz hasonlóan, a román médiaoldalak diskurzusában is fordulópontot jelentett a „szemeteszsákos” akció, a média *„leterített román keresztetkről, megszenteltelenített katonasírokról”* számol be (Kiss et al. 2021: 190).

Tehát az úzvölgyi konfliktusról szóló diskurzust több politikai szereplő uralta le, alakította, s a diskurzusban a klasszikus román etnopolitikai álláspont érvényesült inkább. A konfliktus a magyarellenes megnyilvánulásoknak kiválóan megágyazott, remek alkalmat szolgáltatott arra, hogy a román politikai elit és média kifejezze pozícióját a magyar kisebbséggel szemben, manifesztálja előítéleteit, problémáit, viszonyulását a magyar kisebbséggel szemben. Ennek a diskurzusnak a fő elemei – az RMDSZ, mint a román nemzetállam fő gátja, a szélsőséges magyar csoportosulások, akik szervezeten lépnek fel a román többséggel szemben, a román politikai elit, amelyik összejátszik az RMDSZ-szel és cserben hagyja a román többséget, illetve a román közösség, mint a magyar szélsőséges törekvések áldozatai – saját elemzésemben is visszaköszönnék. Ezek a már-már toposzként működő sztereotípiák, jól bejáratott, általában látenciában levő diskurzusok mind megjelennek az általam elemzett székelyföldi román lapokban megjelent cikkekben. Ezekről részletes az esettanulmány román médiára vonatkozó fejezetében (7.4. fejezet) írok. Az ilyen jellegű etnocentrikus diskurzus jellemző a román médianyilvánosságra, ahogy a következő rövid alfejezet is bemutatja.

5.6.3. Gyűlöletbeszéd a romániai román nyilvánosságban

A 2020-as romániai parlamenti választás eredménye (s azóta a 2024-es választás is⁴⁶) sokkolta a romániai nyilvánosságot: az elmúlt parlamenti ciklusok fontos, megszokott szereplői, a nagy pártok mellett egy új, eddig majdnem ismeretlen párt is bekerült a parlamentbe. A szélsőjobboldali Románok Egyesüléséért Szövetség (románul Alianța pentru Unirea Românilor, AUR, amelynek tagja a már többször említett George Simion) párt a parlamenti választásokon a szavazatok 9 százalékát kapta meg, közel ötszázezer romániai választotta ezt a politikai alakulatot. Azonban ez az eredmény, noha sokkolta a román nyilvánosságot, a nyilvánosság jellemzőit figyelembe véve nem volt meglepő, állítja Holdiș és Rus (2021).

---

⁴⁶ Mivel a jelen alfejezetben taglalt felmérés a 2020-as választási eredményeket tárgyalja, én is csak a 2020-as választásokra fogok reflektálni, a 2024-es választásokat – annak összetettsége, szövevényessége miatt s mert jelen elemzés szempontjából nem is releváns – most figyelmen kívül hagyom.

Szerintük az AUR által képviselt ideológia, az általuk közvetített illiberális diskurzus nem újdonság a romániai román nyilvánosságban.

Surowiec és Štětka (2020) definícióját alapul véve a szerzőpáros a romániai nyilvánosságban fellelhető illiberális diskurzust a következőképpen határozta meg: egy neo-konzervatív ideológia, amely a hangsúlyt a patriotizmusra, vallásra, tradicionális értékekre fekteti, gyakran etnocentrikus, rasszista, homofób jegyeket is fel lehet benne ismerni, de tekintélyelvűség és a klasszicizmus is a részét képezi (Holdiş – Rus 2021: 6). Ebbe a diskurzusba pedig belefér a gyűlöletbeszéd és az intoleráns diskurzus is. Utóbbi két diskurzustípusnak a fő célpontjai, elszenvedői között találjuk, ahogy erre már korábban reflektáltam, a romániai magyarokat. De más kisebbségek, mint románok, zsidók, szexuális kisebbségek is a gyűlöletbeszéd tárgyát képezik, a célpontok között emellett vallási csoportosulásokat, újságírókat, politikusokat, véleményvezéreket és hivatalos szerveket is lehet találni. Sőt, ahogy egy 2019-es felmérés kimutatja (Activewatch 2019) és ez jelen kutatás számára szubsztanciális: lokális szinten a gyűlöletbeszéd, illiberális diskurzus elterjedtebb, mint országos szinten.

A szerzőpáros tehát kiemeli, hogy a nacionalizmus, a nemzeti kisebbségek támadása nem újkeletű a román nyilvánosságban, minden romániai politikai vezető használja ezeket, a nacionalista, neo-konzervatív értékek minden politikai pártban megjelennek. A különbség a román politikai pártok és az AUR között az, hogy míg a többi pártban a nacionalista értékrend csak egy a képviselt értékrendek közül – csak néha alkalmazzák, amikor a körülmények ezt kéri –, addig az AUR e köré az ideológia köré szerveződik. Tehát már meg volt ágyazva annak, hogy egy olyan politikai párt jelenjen meg a román nyilvánosságban, amely intézményesíti ezt az ideológiát. Az intézményesülésben a médiának pedig fontos szerepe van.

Holdiş és Rus 2020-ban vizsgálta hogyan terjeszti ezt a fajta diskurzust a román média, s hogyan erősödött ez fel ez a fajta diskurzus a koronavírus-járvány miatt, hogyan testesült meg a 2020-as önkormányzati és parlamenti választások eredményeiben. A koronavírus-járvány, valamint a járvány miatt bevezetett intézkedések sora felerősítette ezt a diskurzust: a médiában számtalan romaellenes, bevándorlóellenes cikk jelent meg – a diaszpórából hazatérő románokat, valamint a románokat megcímkezte a romániai nyilvánosság, ők voltak a járvány terjesztői. A helyi választásokban főleg a romaellenes, antifeminista, anti-LGBTQ diskurzus volt a jellemző, a parlamenti választások pedig a magyarellenos politikai diskurzust erősítették fel, a romániai magyar közösség vált az országon belüli nagy ellenséggé. A magyarok ellenséggé alakítása már bevett gyakorlat, hangsúlyozzák a szerzők, már jól bejáratott technikái vannak a magyar ellenségkép-gyártásnak vannak: „*magyarellenos nacionalista diskurzus*

könnyen beazonosítható a romániai nyilvánosságban, mivel ismerős témákra, Erdély ellopásának, annektálásának, elszakításának veszélyére apellál” (Holdiş – Rus 2020: 27).

Azonban ez a magyarellenes, nacionalista diskurzus nem feltétlenül a médiából ered, ez főleg a politika eszköztárához tartozik, a média – úgy a hagyományos, mint a közösségi média – csupán kihangosítja, terjeszti azt:

„A sajtó a továbbítója, felhangosítója ennek a diskurzusnak, és gyakran az egyszerű, a szükséges kontextus nélküli idézés is elegendő ahhoz, hogy az adott diskurzust legitimálja a nyilvánosság számára. A sajtó azon felelőssége, hogy kiegyensúlyozott üzenetet közvetítsen még mindig fontos – és talán még fontosabb, mint valaha.” (Holdiş – Rus 2021: 3)

A szerzőpáros ugyanakkor nem menti fel teljesen a médiát, mint kiemelik, azzal, hogy a média nem képes vagy nem akarja ezt a fajta diskurzust megfelelő környezetben – kritikai vagy nevelési dimenzióban – bemutatni, vagy talán amiatt, mert pártatlan próbál maradni, igenis hozzájárul a gyűlöletbeszéd terjesztéséhez. Azzal, hogy mindenféle kritika, magyarázat nélkül idézi politikusok, médiaszereplők, újságírók, sztárok, sportolók gyűlölködő megnyilvánulásait, hozzájárul a gyűlöletbeszéd elterjedéséhez. Azzal, hogy megjelenít különböző üzeneteket legitimálja is azokat. Azzal, hogy figyelmen kívül hagyja ezeket a megnyilvánulásokat – mint ahogy történt az AUR parlamentbe való kerülése előtt – szintén hozzájárul a gyűlöletbeszéd elfogadásához. Emellett egyfajta nyomás is van a médián. Ez a fajta diskurzus annyira elterjedt, hogy beépült a román nyilvánosságba, úgy a politika, mind a médiafogyasztók internalizálták azt. Így a fogyasztók már el is várják, hogy eszerint az elfogadott diskurzus szerint kapja az információkat.

A gyűlöletbeszéd, a kisebbségellenesség az utóbbi időben a romániai magyar nyilvánosságban is megjelent. Erre szemléletes példa a „ditrói pékek” esete – egy gyergyóditrói pékség két sri-lankai vendégmunkást alkalmazott –, amely idegenellenes, bevándorlóellenes, gyűlölködő hullámot indított be úgy a helyi közösségben, mint a médiában. Ezt az attitűdöt a kisebbség azonban nemcsak a román többségtől tanulta el, hanem Budapestről importálta, ahol hasonlóan elterjedt az idegenellenes, bevándorlóellenes diskurzus (Lupu 2020, Sükösd 2023). Lupu (2020), idézve Asztalos Csabát, a romániai Országos Diszkriminációellenes Tanács (Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării, CNCD) elnökét, valamint Eckstein Kovács Péter volt RMDSZ-es politikust kifejti: az erdélyi magyarság a médián keresztül is kapcsolódik Magyarországhoz, s mivel a média Magyarország fele fordul, az ottani problémákat a romániai magyar kisebbség is sajátjának érzi.

5.6.4. Kisebbség, többség, párhuzamosság és a média – kutatási előzmények

A média és a párhuzamosság viszonyának vizsgálata azonban nem – teljesen – újszerű a romániai magyar tudományosságban, jelen értekezés nem érkezik légyeres térbe, ennek a

témának az elemzése foglalkoztatta a romániai magyar kutatókat az 1990-es, 2000-es évek elején, amikor a témában több meghatározó írás született. Dolgozatomban ezekre is támaszkodtam, amikor az elemzési módszertant választottam ki – azaz a fogalmi háló megalkotása, az intézményi, politikai, történelmi és társadalmi környezet felvázolása és az esettanulmány kritikai elemzése –, hiszen ezek a munkák is hasonló módszertant alkalmaztak – azaz felvázolták azt a környezetet, amelyben a médiaszövegek születtek s csak utána elemezték a szövegek csoportalkotó funkcióit, jellemzőit. Szintén használtam ezeket a munkákat annak a környezetnek a megrajzolásában, amelyben az általam elemzett médiaszövegek létrejöttek – hiszen ezek a munkák fontosak annak megértésében, hogy a hazai média hogyan működik, s hogyan járul hozzá a csoportviszonyok építéséhez.

Ebben a tekintetben megkerülhetetlen több fontos munka: Papp Z. Attila *Az eltűnt hokimeccs nyomában* című munkája, Balázs Sándor–Schwartz Róbert *Funar-korszak Kolozsváron helyi sajtó tükrében 1992-2000* című kötetei, székelyföldi viszonylatban pedig Biró A. Zoltán, Gagyi József és Bodó Julianna vizsgálta több írásban a román-magyar együttélést és a média együttélésre gyakorolt hatását (ezeket a 2.3.2 és a 2.3.3. alfejezetben ismertettem). A legterjedelmesebb Balázs Sándor és Schwartz Róbert munkája, akik két kötetbe foglalták Kolozsvár történetének azon időszakát, amikor Gheorghe Funar volt a város polgármestere. Funar román nacionalista politikus volt, akinek vezetése alatt – 1992 és 2004 közötti időszak, azaz három mandátum – Kolozsváron elszaporodtak a magyarelles intézkedések, Kolozsvár a magyarelleség erdélyi központjává vált. A kötet célja megfesteni azt a légkört, amely belengte akkor a várost, bemutatni azokat az eseményeket, amelyek érintették Kolozsvárt, de általában az egész országot is, reflektálva az ország helyzetére. S tenni mindezt rendkívül objektíven, tárgyilagosan, csak arra támaszkodva, ami a helyi román és magyar nyelvű sajtóban jelent meg. Ezen vállalásuk ellenére is a szerzők hangsúlyozzák:

„Vállalt objektivitásunk ellenére maguknak a bemutatott eseményeknek a sora – éppen azért, mert a tények önmagukért beszélnek – nagyon is felszínre hozza szubjektív szándékunkat: elsősorban a kincses város magyar lakosságának sérelmeit, gondjából, az ellene folytatott nacionalista uszítást is érzékeltetni kívánjuk, így válogatásunkban ezt a szempontot is érvényesítettük.” (Balázs – Schwartz 2017: 3)

A két szerző két kötete tehát ezt az atrocitásokkal, bántásokkal és sérelmekkel teli időszakot dolgozza fel, a korabeli helyi román és magyar nyelvű sajtó módszeres kivonatolásával. Azaz beemeltek a kötetbe minden olyan cikket, amely kolozsvári eseményt dolgoz fel – minden cikk esetében szerepel egy rövid, tárgyilagos, objektív kivonat a sajtóanyagról, a megjelenés helye és ideje – s ezen események megrajzolják, hogy milyen magyarelles hangulat uralkodott akkor a városban, s hogy ennek keltésében milyen szerepe volt a médiának. Ahogy a szerzők írják: *„a legkevésbé objektív véleményeket is a legnagyobb*

tárgyszerűséggel adjuk közre, még akkor is, ha azok nem felelnek meg a valóságnak. Ebből többletismeretet lehet szerezni, ki lehet tapintani, milyen volt az újságírás ebben a periódusban” (Balázs – Schwartz 2017: 3).

Noha a kötetek rendkívül fontos adalékok a romániai magyar történetíráshoz, leragadnak magánál a történetírásnál – a kötet szerzői az eseményeket nem elemzik, értékelik, az újságírói technikákat, módszereket, stratégiákat nem részletezik, a felvázolt politikai környezetet nem árnyalják, s főleg nem hasonlítja össze a román és magyar valóságábrázolást. Ezért a kötetek részletesebb bemutatásától jelen dolgozatban eltekintek, azok kapcsán csak annak fontosságát emelem ki, hogy már korábban foglalkoztak a párhuzamos valóságalkotás, a média és román-magyar elhatárolódás témakörével.

Egy másik meghatározó munka Papp Z. Attila (Papp Z. 2001) egyik tanulmánya, amely az 1998-as Magyarország–Románia jégkorongmérkőzésen keresztül – amelyet Románia elveszített – vizsgálja a párhuzamos valósággyártás stratégiát a romániai román és magyar nyelvű sajtóban, s elemzi ezen stratégiák csoportalkotó erejét, teljesítményét. Pontosabban: *„a szerző a két különböző nyelven, ám egy országban megjelenő sajtóban különböző, a mérkőzés kimenetelének értelmezési keretet nyújtó »szcenáriókat« azonosított be”* (Papp Z. 2001). A szerző alkalmazott módszertanát „szubjektív klaszterezésnek” nevezi: *„az adott téma kapcsán az egyes cikkeket, illetve cikkrészleteket (stilisztikai, nyelvi stb.) hasonlóságok alapján csoportokba sorolom”* (Papp Z. 2001). Az elemzésből több dolog szeretnék kiemelni, amely jelen dolgozat szempontjából hasznos, fontos.

Az egyik szempont, amelyet a tanulmányból kiemelnék az a szerző által alkalmazott módszertan, a felvázolt scenáriók, értelmezési keretek, illetve ezek jellemzői. Ezek a scenáriók hasonló alapon szerveződnek, mint az általam elemzett diszkurzív stratégiák. A szerző szerint ezek a scenáriók „konstruktumok”, azaz kreálmányok, *„amelyek elmesélik a mérkőzés történetét, annak körülményeit, egyfajta legitimációs alapként hozzásegítenek az esemény értelmezéséhez”* (Papp Z. 2001). Ezek a konstruktumok nem sajtóorgánumspecifikusak, hanem adott scenárió *„sokkal inkább a különböző lapokban megjelenő tudósítások közös ismertetőjegyeinek összeolvasása vagy összeillesztése által ragadható meg egységes egészként”* (Papp Z. 2001). Ezen értelmezési keretek két további fontos jellemzője, hogy ezek a *„romániai nyilvánosságban kiformalódott scenáriók jó része amolyan pusztába kiáltott értelmezési keret, vita nélküli közönségtoborzás”*, illetve, hogy a magyar és román scenáriók között nincs dialógus, sőt, gyakran ellentmondás van a román és magyar újságokban felvázolt történetek között. Az esettanulmányban a diszkurzív stratégiákat én is hasonlóképpen állítottam össze, azaz nem azt vizsgáltam, hogy egy-egy újság hogyan tájékoztatott az eseményekről, hanem olyan jellemzőket kerestem, amely minden újságban –

ha nem is azonos mértékben, de – jelen van, jellemzőket, amelyek dominálták az úzvölgyi eseményekről szóló médiadiskurzust. S arra is reflektálok majd, hogy ezeknek diszkurzív stratégiáknak nincs feltétlenül alapja a valóságban, azok tényleg „pusztába kiáltott értelmezési keretek”, olyan értelmezési keretek, amelyek közönséget toboroznak, tömegeket mozgatnak, csoportokat hoznak létre. S arra is kitérek, hogy a román és magyar nyelvű médiában közvetített diszkurzív stratégiák párhuzamosan épülnek, s itt a párhuzamosság alatt azt értem, hogy egymás mellett, egymásról tudomást sem véve épülnek.

Érdekes a scenáriók tartalmát is megvizsgálni, hiszen ezen scenáriók és az általam vizsgált diszkurzív stratégiák között vannak átfedések. A román nyelvű médiában alkalmazott scenáriók között megjelenik a bűnbakkeresés scenáriója – a román csapat vesztésként kereste vereségének okozóit –, a konspirációs scenárió – a román csapat azért vesztett, mert láthatatlan erők folyamatosan ellene dolgoznak –, a technicista-oknyomozó scenárió – ami a vesztés technikai okait keresi –, valamint az információs semlegesség scenáriója – amikor az eseménytől eltávolodva, csak informatív szinten számol be a média az eseményekről. Magyar oldalon megjelenik a kiegyensúlyozott részletező-technicista scenárió – amely mindkét csapat erényeit kiemeli –, megjelennek a pro-magyar scenáriók – a magyar lapokban csak magyar érintettek szólaltak meg, azaz létezik valamilyen rejtett, strukturális részrehajlás, illetve a magyar média gyakran a magyarok mellett köteleződik el –, illetve megjelenik a román(ia)ellenes scenárió is, amely nem feltétlenül erre a meccsre vonatkozik, hanem tágabb értelmezési keretet nyújt, s az ország általános adminisztratív, gazdasági és erkölcsi hiányosságaira, hibáira hívja fel figyelmet a meccs kapcsán, ezzel magyarázza a román vereséget. Ezen scenáriók tartalmi szempontból függtek attól, hogy ki nyerte a mérkőzést és ki vesztett. Hiszen a román fél – amennyiben nem akart szembenézni saját vesztésével, önnön hibáival – külső tényezőket kellett keresen, amelyek magyarázhatták a vesztés okait – így kezdtek el konspirációkat gyártani, ezért hártották a felelősséget bűnbakokra. Az általam elemzett esetben is megjelennek ugyanezen vagy nagy hasonlóságot mutató scenáriók. A különbség az, hogy az általam vizsgált esetben majd minden scenárió mindkét oldalon megjelenik. Ennek oka, hogy az általam elemzett esetben nincsenek egyértelmű vesztések és egyértelmű nyertesek. Az úzvölgyi történések esetében apró győzelmek voltak – például egy állami intézmény valamelyik fél álláspontját igazolta –, de konkrét győztese a konfliktusnak nem volt. Az események mindezen scenáriók együttes felvonultatásával épültek, mindkét fél egyszerre jelent meg nyertesként és vesztésként, így egyszerre alkalmazhatta a győzelmi és vesztés scenáriókat. S amennyiben az idézett tanulmány esetében tovább vizsgáljuk az említett scenáriókat, s ezek létrejöttét befolyásoló mikrokörnyezetet is, további eltéréseket figyelhetünk meg a román és magyar scenáriók között. S ezek az eltérések nem feltétlenül

függnek össze azzal, hogy ki nyerte vagy éppen veszítette el a mérkőzést. A román szcenáriók inkább országos, nemzeti ügyként tárgyalták az elemzett sporteseményt, a román szcenáriókban az etnicitásnak, az etnicitás felmutatásának nem volt nagy szerepe. Ezzel szemben a magyar szcenáriók etnicizáltabbak, etnikai jegyekkel túlterheltebbek és érzelmdúsabbak voltak, „amelyet a kisebbségi lét permanens ünnepkereső beállítódásaként értelmezhetünk” (Papp Z. 2001)⁴⁷, a magyar szcenáriók esetében az etnicitás elburjánzik, a saját etnikai csoport kiterjeszhetővé válik, kontextuálisan váltakozóvá teszi az értelmezéseket. Tehát a románok országos, nemzeti ügyként, a magyarok magyar ügyként tárgyalták az eseményeket, s a különböző szcenáriók értelmezések egész sorát tették lehetővé. Ahogy a szerző összegzi:

„A nagyon vázlatosan ismertett előbbi dimenziókat figyelembe véve kijelenthetjük, hogy a román és a magyar diszkurzivitás szinte teljes mértékben ellentétesen épül fel. A nyilvánosság szimbolikus terében a különböző nyelvek mentén szerveződő beszédmódok között kölcsönös meg nem felelés tapasztalható.” (Papp Z. 2001)

5.7. Összegzés

Jelen fejezetben a székelyföldi magyar és román nyelvű nyomtatott médiaorgánumok néhány jellemzőjét mutattam be. Néhányat, mivel a szakirodalmi hiányosságok miatt nem hogy én nem tudtam teljes képet adni a székelyföldi magyar és román nyelvű nyomtatott médiaorgánumok helyzetéről, ilyen jellegű teljes kép sem román, sem magyar nyelven nem érhető el. A regionális, helyi nyomtatott lapokkal (és itt értem a román és magyar nyelvű nyomtatott lapokat) a kutatók sokat foglalkoztak az 1989-es változást követően, amely lendület körülbelül a 2010-es évek elejéig, közepéig tartott ki. Azóta nagyon kevés tanulmány született a regionális, helyi nyomtatott lapokról, azok is gyakran korábbi felmérésekre alapoznak, felületesen közelítik meg a témát.

Pedig, ahogy a fenti fejezetből kirajzolódik, a regionális, helyi nyomtatott lapok, úgy a magyar nyelvű lapok, mint a román nyelvű lapok, a mai napig fontosak. A mai napig jól meghatározott piacon működnek, általában monopolhelyzetben vannak ezeken a piacokon, fogyasztásuknak pedig széles körű hagyománya van. Igaz ez a fogyasztás mostmár diverzifikálódott: a helyi regionális lapokat nemcsak nyomtatott formában, de online, digitális formában is fogyasztják. Sőt, ahogy azt feljebb kifejtettem, a print orgánumok közösségi médiafelületei generálják a legtöbb interakciót a közösségi médiában a médiaoldalak közül. Igaz, hogy ez a fogyasztás lassan szűkül, de még így is a médiafogyasztók bő egyharmada fogyaszt – kisebb-nagyobb rendszerességgel – nyomtatott médiát (a nyomtatott médiafogyasztásról részletesen a 6.5. fejezetben írok). Tehát még mindig érdemes a regionális,

---

⁴⁷ A székelyföldi magyar média ünnepkereső beállítódásáról az előző fejezetben, de a székelyföldi szimbolikus térhasználatra vonatkozó alfejezetben is írtam.

helyi nyomtatott lapok társadalomban betöltött szerepét kutatni, elemezni. Érdeemes, hiszen a regionális, helyi nyomtatott lapok fontos szerepet töltenek be a társadalomban.

Jelen fejezetben a regionális, helyi nyomtatott lapok helyzetét mutattam be. Kitértem röviden arra, hogyan alakultak ki a mai Románia területén működő román és magyar nyelvű lapok, ezek hogyan vészelték át az imperéiumváltást, hogyan adott ezek működésének egy löketet a kommunizmus – igaz ez egy rendkívül behatárolt löket volt –, majd hogyan léptek át még egyszer egy új rendszerbe. Ezen kívül a médiának olyan jellemzőit részleteztem, amelyek hatással vannak a médiadiskurzusra. Így írtam a médiatulajdonosi viszonyokról, amelyek néha erősen behatárolják a média működését, írtam a nyomtatott média rossz anyagi helyzetéről, ennek okairól és következményeiről, írtam az újságírók munkavégzési körülményeiről és professzióképéről. Ezek mind olyan témák, amelyek befolyásolják a médiadiskurzust, de ugyanakkor azt is sugallják, hogy pozíciója ellenére a lokális nyomtatott média válságos helyzetben van. Ez pedig kihat a médiadiskurzusra: romlik a médiaszövegek minősége, nagy a pályaelhagyás, az újságírók saját munkájukba vetett hitüket is megkérdőjelezzik.

Mindezen témák mellett – arra a nagyon kevés szakirodalmi előzményre támaszkodva, ami korábban megjelent – azt is megvizsgáltam, hogyan jelenik meg a magyar kisebbség a román többségi médiában és a fordítva: hogyan jelenik meg a román többség a magyar kisebbségi médiában. Kimutattam, hogy a magyar médiának jól bejártott technikái vannak arra vonatkozóan, hogyan kell a románokról tájékoztatni – a kisebbség védelme megköveteli ezt a tájékoztatási módot. Ugyanakkor azt is kimutattam, egy témába vágó aktuális felmérés alapján (Kiss et. al. 2021), hogy a magyar közösség nagyon ritkán jelenik meg a többségi médiában. Többnyire akkor jelenik meg, amikor valami esemény miatt – általában probléma miatt – érdemes, kell, szükségszerű beszélni a magyarokról. Amikor pedig érdemes, kell, szükségszerű beszélni a magyarokról, akkor többnyire negatív fényben tüntetik fel őket, illetve különböző, állandóan visszaköszönő topikokat kötnek ezekhez. Mindezek pedig alátámasztják doktori kutatásom alapvető kiindulási pontját: vannak jól bejártott technikák az egymásról – románok a magyarokról és magyarok a románokról – való tájékoztatásnak, ez a tájékoztatás pedig az elhatárolódást erősíti fel, az elhatárolódást pedig a negatív keretezés teremti meg. Mindennek a feltárása alkotta a doktori értekezésem vizsgálatának harmadik elemzési szintjét.

HATODIK FEJEZET: MINTA ÉS MÓDSZERTAN⁴⁸

Mint ahogy azt az értekezés Bevezető fejezetében írtam, egy konkrét eseten keresztül fogom kimutatni azt, hogy a média hogyan járul hozzá a romániai románok és magyarok közti társadalmi egyenlőtlenségek és hatalmi aszimmetriák leképezéséhez és újratermeléséhez, azaz a párhuzamos társadalmak újratermeléséhez. Jelen fejezetben ennek a konkrét esetnek az elemzését fogom előkészíteni. Egyrészt felvázolom azt a mintát, amelyen az elemzést el fogom végezni, másrészt azokat a van Dijk-től kölcsönzött kritikai diskurzuselemzési módszertani szempontokat mutatom be, amelyeket követni fogok az elemzés során.

6.1. A van Dijk-féle kritikai diskurzuselemzés módszertanának értekezésemhez köthető fő szempontjai

A (van Dijk-féle) kritikai diskurzuselemzés bemutatásának külön fejezetet szenteltem. Az, hogy a kritikai diskurzuselemzést és a kritikai diskurzuselemzés módszertanát külön fejezetben mutatom be, több szempont igazolja. Elsősorban az, hogy a van Dijk-féle kritikai diskurzuselemzés elmélete illeszkedik a dolgozatom Második, Harmadik és Negyedik fejezetében bemutatott fogalmi hálóba, a románok és magyarok közti párhuzamosságot újratermelő politikai, társadalmi, kulturális intézményrendszernek, struktúrának, környezetnek a bemutatásába. A van Dijk-féle kritikai diskurzuselemzés sokat merít Bourdieu munkásságából, így úgy éreztem ezt Bourdieu munkásságához kötve, a módszertantól elkülönítve, külön fejezetben érdemes tárgyalni. Úgy értékeltem, hogy Bourdieu elméletének bemutatását követően kell bemutatnom azt, hogy mit ért van Dijk erőforrás, hatalom, diskurzus, hozzáférés, szimbolikus elitek stb. kifejezések alatt és ezt hogyan köti össze a hatalommal és a hatalmi visszaélésekkel, illetve a médiával. Ezeket a kérdéseket a kritikai diskurzuselemzés elméletének bemutatásakor mind érintettem. Másodsorban csak a van Dijk-féle kritikai diskurzuselemzés bemutatását követően nyer – többek között – jelentőséget az, hogy miért vázoltam fel a román-magyar együttélés néhány fontos vonását, hogy miért szenteltem külön fejezetet a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott médiakörnyezetének bemutatásának. Van Dijk szerint csak a tágabb és szűkebb környezet ismeretében lehet

---

⁴⁸ Jelen alfejezet a *Pro Scientia Ruralis* folyóirat VI. évfolyamának (2021) 2. számában *megjelent Hatalmi viszonyok és szövegek. Összefoglaló van Dijk kritikai diskurzuselemzéséről* című tanulmányom (157–172. oldalak), illetve a *METSZETEK – Társadalomtudományi folyóirat* XII. évfolyamának (2024) 3. számában *megjelent Tudás, hatalom és diskurzusok Teun A. Van Dijk kritikai diskurzuselemzésében* című tanulmányom (94–112. oldalak. <https://doi.org/10.18392/metsz/2023/3/5>) alapján készült el.

megérteni azt, hogy adott társadalmi csoportokban milyen szövegek, beszédek terjednek és miért, ezeket kik helyezik el és miért, illetve hogy ezek a szövegek, beszédek milyen ideológiákat közvetítenek és miért. Ezek a kérdések pedig mind kötődnek ahhoz az intézményrendszerhez, társadalmi berendezkedéshez, amelyet korábban felvázoltam, illetve mind kötődnek a média működéséhez, amit szintén korábban felvázoltam. Harmadsorban van Dijk kritikai diskurzuselemzése volt az a kapocs, amely összekötötte a médiát a társadalmi berendezkedéssel, mutatta meg hogyan képesek szövegek leképezni a társadalmi struktúrákat. Van Dijk elmélete szerint a szövegeknek, diskurzusoknak csoportépítő ereje van, csoportokat hoznak létre, ugyanakkor arra vonatkozó utalásokat, utasításokat is tartalmaznak, hogy adott csoportok más csoportokhoz hogyan kell viszonyuljanak. Emellett a van Dijk-féle kritikai diskurzuselemzés szerint a szövegek és az azok megértéséhez szükséges tudás is erőforrás, olyan erőforrás, amelyhez nem fér mindenki hozzá, olyan erőforrás, amelyeket egyesek kihasználnak arra, hogy saját érdekeit érvényesítsék. Van Dijk megmutatta, hogy a szövegeket, tudást valaki mindig elhelyezi, valaki mindig létrehozza. Tehát hogyha elemezzük a szövegeket, az azokban közvetített ideológiákat, tudást, akkor feltérképezhetjük, hogy azokat kik helyezték el és miért. Ez pedig a dolgozatom lényege: hogy ki milyen szövegeket helyez el adott csoportok körében, miért, és ezek hogyan képezik le, termelik újra a társadalmi struktúrát, avagy hogyan próbálják meg átalakítani azt. A dolgozatom célja az, hogy kimutassam, adott társadalmi csoportokban fellelhető szövegek képesek leképezni, befolyásolni a társadalmi berendezkedést, viszonyrendszert. Korábban ezekre a kérdésekre mind reflektáltam. Ezekhez kapcsolódva ebben a fejezetben azokat a módszertani szempontokat fogom bemutatni, amelyeket én a saját elemzésemben alkalmazni fogok. Ezek az elemzési szempontok – amelyeket én diszkurzív stratégiáknak nevezek – pontosan arra irányulnak, hogy csoportokat hozzanak létre. Megszabják a csoport jellemzőit és meghatározzák a csoport viszonyát más csoportokhoz képest. Ezek a diszkurzív stratégiák, van Dijk szerint egyenlőtlen társadalmi berendezkedésben jönnek létre, és ezáltal le is képezik a társadalmi berendezkedést, újra is képezik a társadalmi berendezkedést, avagy éppenséggel átalakítják azt.

6.2. Médiaszövegek és a hatalom újratermelése

A van Dijk-féle kritikai diskurzuselemzés elméletének bemutatásakor külön alfejezetben tárgyaltam a média szerepét az egyenlőtlenségek újratermelésében. Jelen alfejezetben ezt tovább részletezem.

Mint ahogy azt már korábban felvázoltam a kritikai diskurzuselemzés *makró és mikró szintű hatalmi visszaélések* vizsgálatakor is alkalmazható (van Dijk 2015). Hatalmi visszaélések alatt pedig azt érti van Dijk, amikor a szimbolikus elit visszaél a hatalmával – például úgy

alakítja a médiában megjelenő szövegeket, hogy az az elit érdekét szolgálja. Mikro szinten adott csoportok tagjai közti interakciók által lehet a hatalmi visszaélések formáit vizsgálni – például, hogy milyen elitek ideológiái jelennek meg adott csoportok beszélgetéseiben, megnyilvánulásaiba. Makro szinten a csoportok és szervezetek közti struktúrák és kapcsolatok vizsgálatával lehet ugyanezeket a visszaéléseket elemezni. Így például (van Dijk 2015b) amennyiben azt elemezzük, hogy a médiadiskurzus hogyan járul hozzá a hatalmi visszaélések fenntartásához – például a románok és magyarok közti egyenlőtlen viszonyrendszer fenntartásához –, egyrészt meg kell vizsgálnunk, hogy hogyan működnek a szerkesztőségek, hogyan zajlik a hírközlés folyamata. Ez alkotja a mikro szintet és ezért vázoltam ezt már korábban fel. Másrészt meg kell néznünk, milyen a médiaorgánumok kapcsolata a kormánnyal, politikai szereplőkkel, szociális szereplőkkel és a többi – ezeket nevezi van Dijk szimbolikus eliteknek. Ez lesz a makro szint, amit szintén korábban felvázoltam. Csak mindkét szintet vizsgálva kaphatunk teljes képet arról, hogy *ki, miért és milyen csoportokat akar létrehozni, megalkotni, ki, miért és milyen szöveget akar az így létrehozott csoportok tagjaihoz eljuttatni, illetve, hogy ki, mit, mikor, hogyan és miért hallhat, olvashat*. S ezek a kritikai diskurzuselemzés fő kérdései. Ebben a folyamatban pedig nagy szerepe van a médiának. A szimbolikus elit tagjai az újságírók is, a médiát működtető személyek, akiknek privilegizált hozzáférésük van a médiadiskurzushoz. A médiadiskurzus pedig erőforrás, hiszen képes tömegekhez eljuttatni információkat, és mint hiteles forrás hitelt is garantál ezeknek az információknak. És mivel az újságíróknak privilegizált hozzáférésük van a médiadiskurzushoz, hatalommal rendelkeznek, képesek befolyásolni azt, hogy adott emberek mikor, miről és mit olvassanak, halljanak, tehát mikor, miről, mit gondoljanak. Amikor ezzel a hatalommal a média visszaél, saját céljait, érdekeit szem előtt tartva számol be valamiről, akkor beszélünk hatalmi visszaélésről. Hiszen amikor a média nem objektíven, hanem saját céljait szem előtt tartva tájékoztat, visszaél hatalmával, hiszen befolyásolni, manipulálni akar. Tehát az én elemzésemben a górcső alá vett elitek az újságírók, illetve azon személyek, csoportok, amelyek az újságírói munkát befolyásolják.

A két szintet – makro és mikro – nem szabad kettéválasztani. Hiszen a makro szintű rendszerek lesznek hatással arra, hogy mi „kerül” a mikro szintet alkotó egyének elé. Az egyének pedig a mindennapi interakcióikba beépítik ezeket az információkat. S azáltal, hogy beépítik mindennapjaikba az elitek által gyártott üzenetek tartalmát, állandóan újratermelik a makro szintet alkotó csoport(ok), elitek érdekeit. Ha pedig nem építik be a mindennapjaikba, akkor ellenállnak ezeknek, megkérdőjelezzik ezeket. Erre pedig az eliteknek reagálnia kell. Tehát mindenféleképpen kölcsönösen befolyásolja egymást a két szint, a mikro szint hat a makro szintre és fordítva. *Az információk eljuttatásában és ezáltal az elitérdekek*

újratermelésben – azaz mindkét szinten – *a szövegnek és beszédnek döntő szerepe* lesz – s a média, mint közvevítő kiemelkedő szerepet kap ebben a folyamatban.

A két szintet – a makro és mikro szintet – egy kognitív felület köti össze. Ezt a felületet az egyének *tudatában kialakuló reprezentációk alkotják*. Van Dijk szerint ez a kognitív kötőszövet az, ami az olyan mikro-makro folyamatok között teremt kapcsolatot, mint a társadalom, diskurzusok és a társadalmi tudat. Van Dijk szerint ugyanakkor, ha sikerül a tudattal *a makro- és mikrofolyamatok összekötni, akkor azok kölcsönösen befolyásolni fogják egymást*. Példaként megemlíti, hogy az egyének minden egyes kommunikációs helyzetben több társadalmi csoport tagjaként vesznek részt – azaz befolyásolódnak a csoportok ideológiái, attitűdjei, diskurzusai által –, ugyanakkor a csoportok ideológiái, attitűdjei, diskurzusai mindig csak egyének, azaz csoporttagok által fejeződnek ki. Azonban ebbe a kifejeződésbe az egyén saját, szintén valahonnan eltanult ideológiái, attitűdjei, diskurzusai is beépülnek. Azaz a csoport befolyásolja az egyént, az egyén pedig a csoportot.

Ezt szem előtt tartva tesz éles különbséget van Dijk a *személyes és társadalmi tudat* között: előbbi az egyéni emlékekre, tudásra, véleményekre vonatkozik, utóbbi egy közös talaj, amelyet adott társadalmi csoporthoz tartozó egyének osztanak. Ez az éles különbség átjárható. Az egyének személyes tudása befolyásolja a közösségben osztott társadalmi tudatot, hiszen minden egyén saját ismeretein, tudásán át megszűrve értelmezi és fejezi ki a valóságot, azaz *interpretálja és reprezentálja a valóságot*. Ugyanakkor a társadalmi tudat befolyásolja az egyének ismereteit, tudását, hiszen az adja meg azt az értelmezési keretet, ahogyan látni kell a világot, szabja meg, hogy miről érdemes gondolkodni és hogyan. Így a szociokognitív megközelítés központi eleme az egyén lesz, hiszen csak az egyén képes kapcsolódni – *mentálisan reprezentálni* – mindkét szinthez, a társadalmi tudat is csak az egyének tudatában „testesül meg”.

A CDA kulcseleme, a befolyásolás, manipuláció mind-mind egyéni szinten valósul meg: a szimbolikus elitek által elhelyezett diskurzusok – tehát például a médiaszövegek – is csak akkor válnak igazi erőforrássá, hogyha azokat az emberek beépítik saját tudásukba. Amikor sok egyén saját tudásába beépül egy, a szimbolikus elit által elhelyezett, s az elit érdekeit szolgáló információ, akkor alakul át a társadalmi tudás, s akkor tudunk befolyásolásról, manipulálásról, hatalommal való visszaélésről beszélni. Így nemcsak az információ elhelyezése lesz fontos, hanem az is, hogy az emberek *észleljék* azt, így az elitek számára az észlelés körülményeinek, a kommunikációs helyzet kontextusának irányítása is fontos lesz: az üzenet el kell jusson az egyénekhez, de olyan környezetben, hogy az az elitek érdekeit szolgálja. Így kapcsolódik van Dijk elmélete Bourdieu klasszifikációs küzdelméhez. A cél mindkét esetben az, hogy az elit olyan szövegeket juttasson el a csoportokat alkotó egyénekhez – vagyis pontosabban azon

egyénekhez, akiket az elit csoporttá akar kovácsolni –, amelyek az elit érdekeit szolgálják, de a csoporttagok számára is izgalmasak – itt azt értve, hogy a szöveget a csoporttagok észlelni fogják, relevánsként, hitelesként fogják azt értékelni és beépítik saját tudásukba. Amikor az egyének beépítik saját tudásukba az elitek által gyártott és közvetített szövegeket, akkor beszélhetünk manipulációról és befolyásolásról. Amikor pedig sok egyén építi be a saját tudásába az elitek által elhelyezett szövegeket, és elkezdnek az elitek érdekei szerint cselekedni, akkor beszélünk hatalmi visszaélésekről – hatalmi visszaélések célja van Dijk értelmezésében mindig az egyenlőtlen társadalmi berendezkedés fenntartása. Tehát amikor sok ember, beépítve az elit által elültetett információkat saját gondolkodásába elkezd az elit érdekei szerint cselekedni, akkor beszélhetünk arról, hogy a mező átalakult, hogy egy saját vízió, nagy elismerést kiváltva új fölosztási elvet alakított ki.

Tehát azzal, hogy az elit megszabja, hogyan működik a média, megszabja, milyen szövegeket közölhet a média, megszabja ezek a szövegek mikor, kihez érhetnek el, befolyásolni tudja azt, hogy ki mikor, miről és hogyan értesülhet, és arról hogyan gondolkozhat. Erre épül a dolgozatom elemzése: hogy a média – mint az elit része –, de kiszolgáltatva az elitnek – például politika, gazdasági szereplőknek – milyen szövegeket juttat el az egyénekhez. Illetve az, hogy ezek a médiaszövegek hogyan építenek csoportokat, hogyan határozzák meg ezen csoportok viszonyulását más csoportokhoz, de főként hogyan képezik le és teremtik újra az egyenlőtlen társadalmi struktúrát. Tehát a média hatalom és erőforrás is, olyan hatalom, amellyel vissza lehet élni. Jelen dolgozatban a kritikai elemzés erre vonatkozik. Hogy milyen jól bejáratott technikái vannak a médiának arra vonatkozóan, hogy csoportokat hozzanak létre, mozgósítsanak és élesen artikulálják a csoportok közötti különbségeket, alá-fölérendeltségi, egyenlőtlen, aszimmetriikus viszonyrendszert.

6.3. Diszkurzív stratégiák van Dijk kritikai diskurzuselemzésében

Van Dijk szerint (2001: 457) a hatalom, hatalmi visszaélés állandó legitimizálást igényel. Ennek pedig több formája létezik. Egyrészt el lehet fogadtatni az egyénnel, hogy egyeseknek több hatalmuk kell legyen – tehát normális, hogy társadalmi egyenlőtlenségek vannak. Vagy éppen azt kell elfogadtatni velük, hogy egyáltalán nem léteznek társadalmi egyenlőtlenségek, ők olyan társadalomban élnek, ahol mindenki egyenlő. Ennek a legitimálásnak pedig van Dijk szerint számos stratégiája létezik. Elemzésemben én is ilyen stratégiákat elemzek. Stratégiákat, amelyek azt hivatottak igazolni, hogy Romániában a románok és magyarok között nincs egyenlőtlenség. Vagy azt hivatottak igazolni, hogy van társadalmi egyenlőtlenség románok és magyarok között, de az teljesen normális, hogy ez az aszimmetrikus viszonyrendszer fennáll. Amelyek azt hivatottak igazolni, hogy léteznek egyenlőtlenségek és az alárendelt oldalon Mi

állunk. Így egyrészt a hatalmi visszaéléseket megerősítő diskurzusok ideológiákat közvetítenek – azaz léteznek vagy éppen nem léteznek egyenlőtlenségek –, illetve legitimációs stratégiákat is tartalmaznak. Van Dijk ezt a következőképpen határozza meg:

„Tapasztaltuk már, hogy a mai társadalmakban az uralom újratermelése gyakran igényel igazolást vagy legitimációt: »igazságos«, »szükséges« vagy »természetes«, hogy egyesek privilegizált hozzáféréssel rendelkeznek az értékes társadalmi erőforrásokhoz. Az uralom újratermelésének egy másik stratégiája a tagadás: nincs uralom, társadalmunkban minden ember egyenlő, és egyenlő hozzáférése van a társadalmi erőforrásokhoz.” (van Dijk 2001: 457)

Ezek a stratégiák pedig megjelennek a diskurzusokban és ezáltal igazolják, vagy éppen tagadják a társadalmi egyenlőtlenségeket. Az egyenlőtlenségek igazolásának pedig két alapvető stratégiája van van Dijk szerint: a saját csoport pozitív és a másik csoport negatív tulajdonságainak a reprezentációja:

„Az ilyen diskurzusok során használt érvek, történetek, szemantikai fordulatok és más struktúrák következetesen – és néha árnyaltan – tartalmazzák ezeket az utalásokat, például a hétköznapi beszélgetések, politikai diskurzusok, tankönyvek vagy híradók tudósításai során (...) A kifejezésre juttatott és meggyőzően közvetített modellek szembehelyeznek MINKET VELÜK például azáltal, hogy kihangsúlyozzák a »mi« toleranciánkat, segítőkészségünket vagy rokonszenvünket, és kiemelik a negatív társadalmi vagy kulturális különbségeket, a devianciát vagy a fenyegetést, amelyeket »nekik« tulajdonítunk. Amennyiben az ilyen polarizált modellek következetesen alkalmazzák a negatív attitűdöket vagy ideológiákat, akkor felhasználhatóak arra, hogy alátámasszanak létező attitűdöket vagy, hogy új negatív attitűdöket alakítsanak ki.” (van Dijk 2001: 457)

Ezeket a polarizált modelleket és a polarizált modellek megerősítésére használt diszkurzív stratégiákat elemzem jelen dolgozatban.

A diskurzusok működésének egy másik lényeges aspektusa az, hogy figyelembe kell venni azt a kontextust, amelyben az adott diskurzus létrejött – azaz vizsgálni kell ki a beszélő/író, beszéde/írása milyen célt szolgál, milyen funkciót lát el, illetve mekkora hatása van. Emellett meg kell vizsgálni, hogy kik a címzettjei az adott beszédnek/szövegnek: az uralkodó csoport tagjai másképp fognak szólni saját csoportjuk tagjaihoz és a dominált csoport tagjaihoz (van Dijk 2001: 456–457). Mindezek szem előtt tartva alakítottam ki az elemzésem módszertanát.

6.3.1. Szereplőkategóriák megalkotása mint diszkurzív stratégia

Mivel van Dijk teljes módszere a Mi és az Ők szembeállítására alapszik, így elsősorban azt vizsgáltam meg, hogy az általam válaszott román-magyar konfliktusban kik a médiadiskurzus szerint a Mi és kik az Ők. Így például megvizsgáltam, hogy a magyar nyelvű média milyen Mi szereplőkategóriát alkot meg, illetve milyen Ők szereplőkategóriát alkot meg. Illetve fordítva: megvizsgáltam, hogy a román médiadiskurzus szerint kik vagyunk Mi és kik Ők. Ezeknek a kategóriáknak a megalkotásakor azt vettem figyelembe, hogy a média hogyan viszonyul a

különböző kategóriákhoz, azaz azt vizsgáltam, hogy mely kategóriákhoz viszonyul pozitívan és mely kategóriákhoz viszonyul negatívan (van Dijk 1989b: 242). Általában, emeli ki van Dijk (1989b), amikor a média megalkotja ezeket a kategóriákat akkor általában (bourdieu-i értelemben vett) pozícióba is behelyezi ezeket: Mi védjük a saját pozíciónk és Ők támadnak Minket. Így a kategóriák megalkotásakor ezeket a pozíciókat figyeltem meg. Aki az áldozatként jelent meg, aki fenyegettként jelent meg, az tartozott a Mi kategóriába, aki pedig támadóként, fenyegetőként, veszélyként jelent meg, az tartozott az Ők kategóriába.

Van Dijk (1989b) szerint, ha ezeket a pozíciókat szem előtt tartva vizsgáljuk a szereplőkategóriákat, akkor meg lehet állapítani azt is, hogy mi a különbség Köztünk és Köztük – ez alkotja a disztingválás legfontosabb elemét. Amikor meghatározza a média, hogy kik vagyunk Mi és kik Ők, kik tartoznánk Hozzánk és kik tartoznak Őhözjuk, attitűdöket, értékeket is rendel mindkét kategóriához: Mi vagyunk a Jók, Minket kell Kedvelni, Ők pedig a Rosszak, akiket nem kell kedvelni. Az értékelések minősége pedig a távolságot is jelöli Köztünk és Köztük:

„A következetes negatív értékelések egy csoportot az Ők a kategóriába helyezik el. Minél negatívabbak az értékelések, annál nagyobb a szociokognitív távolság Köztünk és Köztük” (van Dijk 1989b: 244).

Ebből pedig az is következik, hogy a pozitív értékelések egy csoportot a Mi kategóriába helyeznek, és minél pozitívabb egy csoport képe, annál nagyobb a távolság Köztünk és Köztük.

Ezen a disztingváláson belül – azaz Mi és Ők – is létezik egy skála: nincs sem egységes Ők, sem egységes Mi. Köztünk is lehetnek Jók és Jobbak, Erősebbek és Gyengébbek, akik erősebben ellenállnak Őnekik, és akik kicsit szimpatizálnak Ővelük. Illetve fordítva: Ők is lehetnek nagyon Rosszak vagy csak Kevésbé rosszak, akik Nagy fenyegetést jelentenek számunkra, és akik Kisebb fenyegetést jelentenek Számunkra. Sőt, ezen a skálán van mozgás is, a Mi és az Ők is rugalmas kategória: *„egy ilyen megosztás variálható lehet, rugalmasan alkalmazkodhat az új helyzetekhez, változhat szociális nyomás alatt” (van Dijk 1989b: 244)* A skálán való elhelyezkedést, a Mi és Ők csoportok közti különbségeket *„a szövegben jelöli vagy jelzi az értékelő állítások mennyisége, természete vagy eloszlása, vagy a szereplőbemutatók stílusa és retorikája” (van Dijk 1989b: 247).* Tehát nemcsak egyetlen Mi és egyetlen Ők létezik, hanem a Mi kategóriához több szereplő, csoport is tartozhat és az Ők kategóriát is több szereplő és csoport alkotja – szereplő például a rendőrség és csoport például a bevándorlók. Ezért is nevezi kategóriáknak ezeket van Dijk. Hiszen ezek inkább gyűjtőfogalmak, mint entitások: minden szereplő, csoport, aki Jó, az Velünk van, és minden szereplő, csoport, aki Rossz, az Velük van. Az elemzés során mindezeket a szempontokat szem előtt tartva vázoltam fel azt, hogy a székelyföldi magyar nyelvű média szerint kik vagyunk Mi, kik tartoznak Hozzánk, mi milyen ideológia mentén szerveződünk és nekünk milyen pozíciónk vannak – a pozíció

általában az áldozatszerep. Illetve azt is felvázoltam, székelyföldi magyar nyelvű média szerint kik az Ők, kik tartoznak Hozzájuk, Ők milyen ideológia mentén szerveződnek és Nekik milyen pozícióknak vannak – a pozíció általában a fenyegető, veszély. Illetve fordítva: a székelyföldi román nyelvű média szerint kik vagyunk Mi, kik tartoznak hozzánk és Mi milyenek vagyunk, illetve Kik ők, akik fenyegetnek minket.

6.3.2. Szereplőkategóriák szembeállítása mint diszkurzív stratégia

Miután megvizsgáltam, hogy milyen szereplőkategóriákat alkotott meg a székelyföldi román és magyar nyelvű média, azt is megvizsgáltam, hogy ezeket hogyan hasonlítja össze, pontosabban fogalmazva hogyan állítja szembe. Amikor szembe kell állítani a Minket Veletek (van Dijk 2015), akkor négy szempontra kell figyelni:

1. a Mi jó tulajdonságainknak a kiemelése,
2. az Ők rossz tulajdonságainak a kiemelése,
3. a Mi rossz tulajdonságainknak az elhallgatása,
4. az Ők jó tulajdonságainak az elhallgatása.

Ez lesz a van Dijk-féle ideológiai négyzet. Ezt a szembeállítást pedig egyrészt a szereplőkategóriák megalkotásakor is figyelembe vettem, másrészt mint külön diszkurzív stratégia is elemeztem. Ez alatt azt értem, hogy amikor a szereplőkategóriákat alkottam meg, akkor arra koncentráltam, hogy a különböző szereplőkhöz milyen tulajdonságokat rendel, vagy éppen nem rendel a média. Hiszen, ha adott csoporthoz, szereplőhöz a média pozitív tulajdonságokat rendel, és a csoport/szereplő negatív tulajdonságait elhallgatja, akkor az a csoport, szereplő Hozzánk tartozik. Azonban, ha adott szereplőkhöz, csoportokhoz negatív tulajdonságokat rendel, és a pozitív tulajdonságait elhallgatja, akkor az a csoport a Hozzájuk tartozik. Amikor pedig a diszkurzív stratégiákat elemeztem, akkor azt vizsgáltam meg, hogy – az ideológiai négyzet alapján – hogyan állítja szembe a szereplőkategóriákat a média, a köztük levő különbségek hangsúlyozása által, hogy teremti meg a határt a kategóriák között. A különbségek artikulálásának, a hatásképzésnek csoportok között van Dijk (2000: 458) szerint, egy sor módszertani szempontja is van. Ezek a módszertani szempontok a következők:

- érvelés: azaz az, hogy az Ők negatív tulajdonságai „tényekkel” igazolhatók;
- retorikai alakzatok: a Mi jó és az Ők rossz tulajdonságainak túlzott bemutatása, vagy éppen tagadása, eufemizmusok használata, a Mi negatív cselekedeteinknek az értéktelenítése;
- lexikai stílus: negatív vagy pozitív értékelést tartalmazó szavak használata;

- történetmesélés: igazolja a beszélő, például saját tapasztalatokkal, hogy a Hozzájuk köthető negatív események megtörténtek, részletezi, eltúlozza ezen történetek negatív elemeit;
- az ő negatív cselekedeteinek strukturális kihangsúlyozása: például a címekben, vezető hírekben, összefoglalókban stb.;
- hiteles szemtanúk, források, szakértők bevonása: ha az állításaim szakértő, szemtanú, hiteles forrás igazolja, akkor az legitimként hat, és hozzájárul a határképzés felerősítéséhez;
- annak kiemelése, hogy Ők fenyegetnek Minket, illetve annak kiemelése, hogy Mi pozitívan diszkrimináljuk Őket, Mi mindent megadunk Nekik.

Van Dijk szerint ezek a módszertani szempontok mind egy célt szolgálnak: hogy fenntartsák a társadalmi távolságot.

6.3.3. Társadalmi távolságot felerősítő diszkurzív stratégiák

Azonban a szereplőkategóriák megalkotása és szembeállításuk csak egyik eszköze a határképzésnek. Van Dijk (2000) egy tanulmányában számos más olyan diszkurzív stratégiák mutat be, amelyeknek célja a társadalmi távolság fenntartása. Ezek a diszkurzív stratégiák pedig a következők (jelen felsorolásban a van Dijk által használt megnevezéseket használom én is, és azokat a stratégiákat mutatom be, amelyeket az elemzés során vizsgáltam):

– **Hivatalok, hatóságok:** a beszélők – jelen esetben a média/újságírók – gyakran hivatkoznak különböző hatóságokra, általában a különböző hatóságok hibáit emelik ki, hogy támogassák saját állításaik, érveiket. Hivatalok, hatóságokat lehetnek nemzetközi szervezetek, kutatók/tudósok, média, egyház, bíróságok – általában olyan entitások, amelyek általános elismerésnek örvendenek és szakértőként, morális vezetőként ismertek.

– **Konszenzus:** a konszenzusra való törekvés igénye vagy a konszenzusra való törekvés artikulálása az egyik olyan politikai stratégia, amelyet gyakran használnak a nemzeti jelentőségű kérdésekről folytatott vitákban. Ennek a stratégiának a lényege, hogy az Általuk jelentett fenyegetést Mi csak közösen, együttesen tudjuk legyőzni. Ez a stratégia az összefogásra szólít fel, közös döntéshozatal és szabályozás szükségességét erősíti fel, „*a csoportegyesítésnek, a kohézióknak és az Ellenük való szolidaritásnak elsőbbséget kell élveznie a pártpolitikával és a megosztottsággal szemben*” (van Dijk 2000).

– **Empátia:** a diskurzus gyakran fejezhet ki empátiát a csoporttagokkal szemben vagy éppen a másik csoport tagjaival szemben. Igaz, emeli ki van Dijk, amikor a Mi kategóriához tartozó csoporttagok Velük szemben mutatnak empátiát az nem valódi empátia, hanem stratégiaileg elhelyezett látszólagos empátia, amelynek valódi célja a Mi csoportunk pozitív

reprezentációja, a Mi csoportunk áldozati szerepbe való bemutatása. Ez általában a következő módon fordul elő: Én sajnálom a bevándorlókat, de eltartásuk nagy terhet ró ki ránk. Így a felszólaló együttérzését fejezi ki a dominált csoporttal szemben, azonban valójában saját, domináns pozícióját határozza meg a dominált csoporttal szemben: azaz noha a dominált csoporttal empatizálni kell, azok valójában fenyegetést jelentenek számunkra.

– **Bizonyíthatóság:** Az érvelésben szereplő állítások vagy szempontok hihetőbbek, ha az előadók bizonyítékokat tudnak felmutatni tudásuk, véleményük igazolására. A felszólalók ilyenkor hivatkoznak általában a **Hivatalokra**, vagy elmondják, hogy honnan szereztek azt az információt, amivel állításuk igazolják: olvasták az újságban, megbízható forrásból értesültek róla, saját szemükkel látták.

– **Példa/Illusztráció:** van Dijk szerint egy érvelést hitelesít, hogyha a felszólaló konkrét példákkal tudja állításait alátámasztani, szemléltetni. Ezek általában rövid történetek az érvelésben, amelyek valószínűbbé teszik a felszólaló álláspontját. Emellett, hangsúlyozza van Dijk, a konkrét példákat könnyebb elképzelni, könnyebb megjegyezni, ugyanakkor a szöveget is elevenné, élénké teszi. Emellett az a felszólaló, aki saját történettel tudja alátámasztani saját álláspontját az hitelesebbnek tűnik, megbízhatóbbnak tűnik – például amikor a politikus állítja, hogy látta, hogy a bevándorlók lopnak, akkor olyan fényben tűnik fel, mint aki komolyan veszi a munkáját. A példák, illusztrációk gyakran nem egyedi esetként jelennek meg az érvelésben, hanem mint tipikus esetek, tehát általánosíthatók egy adott csoportra nézve.

– **Nemzeti öntömjenézés:** ez a pozitív Önkép kialakításának egyik eleme. Ez a nacionalista retorikára építő stratégia általában abban merül ki, hogy a csoport saját országát, annak alapelveit, történelmét, hagyományait pozitív fényben tünteti fel, dicséri. Az elemzés során a nemzeti öntömjenézés stratégiájából én csak a történelemre való apellálást emeltem ki – ezért a stratégiát **történelemre való apellálás stratégiájának** is nevezem. Noha a nemzeti öntömjenézés stratégiájának minden elemének – saját múlt, hagyományok, ország, történelem – dicsérése fellelhető az általam elemzett szövegekben, a saját történelem piedesztálra emelése, valóságosságának megkérdőjelezhetetlensége, a saját történelem, mint kétségbevonhatatlan tény használata rendkívül jellemző volt úgy a román, mint a magyar médiadiskurzusra. Mindkét nyelvű média úgy hivatkozott a történelemre, mintha a történelmi tények törvények lennének, azok minden kijelentésnek, érvnek kétségtelen garanciát biztosítottak – még akkor is, mikor az egyik fél megkérdőjelezhetetlen történelmi állítása teljesen szembement a másik fél megkérdőjelezhetetlen történelmi állításával.

– **Normák kifejezése:** ami, abban merül ki van Dijk szerint, hogy a felszólaló kifejezi, hogy mit kellene és mit nem kellene a csoport tagjai tegyenek: például jobban kellene bánjanak a menedékkérőkkel vagy durvábban kellene bánjanak a menedékkérőkkel.

– **Számok:** van Dijk szerint egy álláspont hitelességét erősíti, ha azt objektív érvekkel tudjuk alátámasztani, a statisztikák és számok pedig általában, mint objektív érvek vannak számontartva.

– **Áldozatgyártás:** az etnikai viszonyokat ábrázoló diskurzusokban gyakran előforduló stratégia, amely a polarizációra, a szereplő kategóriák szembeállítására vezethető vissza. Van Dijk szerint, amikor Őket negatív fényben tünteti fel egy felszólaló, akkor Ők gyakran jelennek meg, mint Minket fenyegető szereplők. Tehát ha Ők a fenyegetés, akkor Mi leszünk az áldozat, akik ennek a fenyegetésnek ki vannak téve, akik ennek a fenyegetésnek, ha megvalósul, elszenvedik a következményeit. (Az elemzés során én ezt a stratégiát **az áldozatgyártás és fenyegetettség stratégiájának** nevezem, mivel ez megnevezés tartalmaz határképzésre vonatkozó kifejezést, azaz mi az Áldozatok, szemben Velük a veszéllyel, fenyegetéssel).

Van Dijk (1989b) egy másik tanulmányából vettem át a **törvényességre való apellálás (angolul Law and Order)** stratégiáját. Eszerint a modern társadalmak, normák alapján meghatározott, emberi viselkedést szabályozó törvényekre épülnek, a törvényeket pedig a társadalom választott vezetői határozzák meg, tartatják be. Ebben az értelmezésben a szabályokat be kell tartani, kell követni s ezáltal a rendet meg kell tartani. Ebben az értelmezésben azok a csoportok, szereplők, akik törvénytisztelők, akik fenntartják a rendet, azok a Jó csoportok, szereplők. A Jó szereplőkkel szemben megjelennek a Rosszak, akik semmibe veszik a törvényeket és a rendet, ami „*bűnözéshez, engedetlenséghez, polgári engedetlenséghez, szabotázsához, pusztításhoz, rendellenességhez, zavargásokhoz, forradalomhoz vezethet, vagy egyéb, az Ellenőrzés hiánya miatt jelentkezhető Rendellenességhez, Törvénytelenességhez és Káoszhoz*” (van Dijk 1989b: 251). Ezt a stratégiát azért emeltem be az elemzésbe, mert a törvények betartására való hivatkozás mindenkét nyelvű médiában megjelent: mindkét nyelvű média számonkérte a törvények tiszteletben tartását, miközben a saját csoportját törvénytisztelőként, a másik csoportot bűnözőként, engedetlenként jelenítette meg.

6.4. Regionalitás a médiában⁴⁹

A médiáról szóló fejezetben már írtam, hogy az ország 1968-as adminisztratív átszervezését követően a kommunista párt nyomdákat és szerkesztőségeket hozott létre az újonnan létrehozott megyék központjaiban, és elkezdett megyei napilapokat működtetni. Ezeknek a megyei napilapoknak egy jelentős része túlélte a rendszerváltást, illetve a lapok megyei struktúrára

---

⁴⁹ Jelen alfejezet, illetve a következő alfejezet az *Korunk* folyóirat XXXIII. évfolyamának (2022) 10. számában megjelent *Vidék, média, nyilvánosság* című tanulmányom (96–107.) alapján készült el.

építő szerkesztési és terjesztési rendszere is átöröklődött a kommunizusból (Sarány 2022). A régi-új napilapok, de az újonnan létrehozott lapok is – amelyek nem országos lefedettségre törekednek – „megyei napilapokként” igyekeznek működni. Ez az állítás érvényes a román és magyar nyelvű nyomtatott médiára is. Ezek a lapok egyetlen megyét igyekeznek kiszolgálni, s a terjesztést is egyetlen megyében igyekeznek lebonyolítani. Igyekeznek, mivel a megyei lefedettség csak részleges, általában a médiaorgánumok, a már korábban felvázolt nehéz anyagi helyzet miatt képtelenek arra, hogy a teljes megyét lefedjék. Inkább a megyeközpont s néhány nagyváros híreit, eseményeit, azaz kistérségi történéseit dolgozzák fel és a lapot is ugyanebben a régióban terjesztik (Csinta-Maksay 2017, Kiss 2020, Lupu 2020).

Tehát a print média előállítás, fogyasztása és terjesztése is regionálisan tagolt. Ez a regionális tagoltság a médiaorgánumok nevében is tükröződik. Elég megnézni az általam elemzett lapokat, a *Cuvântul Liber* és a *Népújóság* napilapok kivételével az összes lap címe tartalmazza annak a régióknak a nevét, amelynek megjelenítését a lap felvállalja, s amely régióban az adott lapot terjesztik.

Ahogy korábban írtam, ezek a megyei napilapok – de általában a regionális tagoltságra építő médiaorgánumok, tehát regionális tévécsatornák, rádióállomások, online orgánumok is – főleg a helyi híreket részesítik előnyben, ezeket prioritizálják az országos hírekkel szemben. Ezt igazolja egy 2015-ben közölt felmérés is, amely az erdélyi magyar média – ez alatt értve a vezető online médiumokat, legfontosabb megyei napilapokat, az *Erdély TV*-t, valamint a *Kolozsvári Rádió magyar adását* – tematizációs gyakorlatát mérte fel. Ennek eredményei szerint a térségi napilapok címlapját, a regionális online hírportálok főoldalát, az *Erdély TV* és a regionális rádióállomás hírműsorát a helyi hírek dominálták. A helyi hírek többször megjelentek, mint az országos hírek, vagy akár a magyarországi hírek (részletesen Vincze – Kassay – Tőkés 2015, Rácz 2015, Keszeg 2015, Péter 2015). Tehát nemcsak a médiapiac regionális tagolt, ugyanez a regionális tagoltság jellemzi a médiatartalmat is. Sőt, Biró és Bodó (1991) azt is kimutatta, hogy a regionális lapok hozzájárulnak annak a régióknak a jellemzőinek az alakításához, amelyben az adott lap működik.

Itt ismét ki kell emeljem a szakirodalmi hiányosságokat, mivel hasonló, román médiára vonatkozó felmérést az elmúlt időszakból nem találtam. Így csak saját médiafogyasztási szokásaimra, jelen dolgozat készítésekor levont következtetéseimre támaszkodva tudom kijelenteni, hogy ez a regionális tematizálás a román nyelvű médiára is igaz. Tehát a regionális, lokális román nyelvű médiaorgánumok is a lokális helyi híreket részesítik előnyben az országos hírekkel szemben.

Mindezt pedig azért vázoltam fel, mert ez a regionális médiafogyasztási és médiaelőállítási rendszer kapcsolódik a dolgozat legelején felvázolt, régiókra és regionális

identitásokra vonatkozó szakirodalmi háttérhez (Bourdieu 1985). A regionálisan szerveződő média felvállalja a régió történéseinek megjelenítését, saját interpretációi alapján reprezentálja a régió történéseit (Sarány 2022). Tehát mindegyik médiaorgánus saját lehetőségei (lehetőség alatt a médiarendszer megkötéseit értem), saját tudása (itt a van Dijk-i tudást értem) alapján épít fel egy saját valóságértelmezést a régióban történekről és ezáltal hozzájárul a helyi társadalom leképezéséhez és újraképezéséhez (Sarány 2022). Emellett a média megpróbál, mint egyetlen legitim orgánus fellépni az adott régióban – ezt jelzi például direkt módon az, hogy médiaorgánus nevében szerepel annak a régióknak a neve, amely régió megjelenítését a médiaorgánus felvállalta. Amikor a lokális média úgy lép fel, mint a régió egyetlen legitim orgánusa, akkor azt is sugallja, hogy az általa közvetített vízió az egyetlen olyan vízió, amely „igaz”, amely maga a „valóság”. Tehát a regionális médiaorgánusok is teremtik azokat a lokális reprezentációkat, amelyek a régióban küzdenek egymással. Részt vesznek a regionális identitásokért folytatott klasszifikációs, a régió uralásáért folytatott szimbolikus küzdelemben.

Mindezeket a szempontokat szem előtt tartva állítottam össze az elemzési mintát. Olyan az úzvölgyi katonatemetőben történt román-magyar konfliktusban érintett, Székelyföldön megjelenő (napi)lapokat válogattam be a mintába, amelyek hozzájárulnak ezeknek a különböző vízióknak, reprezentációknak a létrehozásához és terjesztéséhez, olyan médiumokat amelyek, mint egyetlen legitim orgánus lépnek fel az adott térségben és megpróbálnak saját fölosztási elvet kieroszakolni. Mielőtt azonban kitérnék ezeknek a lapoknak a tömör bemutatására, röviden felvázolnám azt is, milyen a romániai magyarok, és általában a romániai lakosság médiafogyasztása, a fókusz a nyomtatott sajtóra fektetve. Ezzel kívánom igazolni azt, hogy miért nyomtatott lapokat választottam be az elemzési mintába.

6.5. Médiafogyasztás számokban

A romániai magyarok médiafogyasztási szokásait legutóbb 2015-ben mérte fel a kolozsvári székhelyű Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. Eszerint az erdélyi magyarok 45 százaléka fogyasztott akkor – több-kevesebb rendszerességgel – nyomtatott médiát. A nyomtatott média fogyasztóinak 88,5 százaléka pedig helyi nyomtatott lapot fogyasztott (Kiss 2020). A nyomtatott médiát fogyasztók száma az elmúlt közel két évtizedben csökkent, de nem drasztikus arányban: 2007-es adatok szerint a romániai magyarok 51,3 százaléka, míg 2013-ban 47,3 százaléka fogyasztott nyomtatott médiát. Ezt a csökkenést figyelembe véve a nyomtatott médiát több-kevesebb rendszerességgel fogyasztók aránya jelenleg 40 százalék körül lehet – pontos adatokkal azonban nem rendelkezek. Ha ehhez hozzárendeljük, hogy a legstabilabb piaca is ezeknek a médiaorgánusoknak van (részletekért: Magyarai 2020, Kiss 2020), akkor mindebből következik, hogy a helyi nyomtatott médiaorgánusok a mai napig az

egyik legjelentősebb, az egyik legmeghatározóbb médiaorgánumok a romániai magyarság körében. Így ezek elemzése a mai napig indokolt.

Ezt az állításom igazolják a példányszámokra vonatkozó részleges adatok is. Arra vonatkozó adatok nincsenek – legalábbis nincsenek nyilvánosságra hozva –, hogy a romániai magyar nyomtatott lapoknak mekkora az olvasottsága – azaz mekkora példányszámban nyomtatják őket. A romániai lapok közül mindössze kettő – a *Bihari Napló*, valamint a *Hargita Népe* – volt tagja 2023 második felében a hivatalos Példányszám-auditáló Irodának (BRAT). Az Iroda 2023. július-szeptember időszakra vonatkozó adatai szerint a *Hargita Népe* 8 192 példányban jelent meg naponta⁵⁰, míg a nagyváradi *Bihari Napló* 5 473 példányban. A többi magyar lap példányszámára vonatkozó adatok nem szerepelnek a BRAT nyilvántartásában. A lapok nem szerepelnek és nem is akarnak szerepelni a BRAT nyilvántartásában, mivel a nyilvántartásban való szereplés egyrészt fölösleges, semmilyen többletet nem hoz, másrészt drága, nem hozza vissza a befektetést – állították 2010-ben, 2011-ben a témában legkérdézet magyar újságírók (Maksay et al. 2012). Azonban talán nem ez a legfontosabb indok: a példányszámokat mindig titok övezte a romániai magyar újságírói körökben: példányszám mindig „*presztízs kérdés és üzleti titok*” volt (Magyari 2000).

A romániai magyar nyomtatott lapok példányszámainak alakulását részlegesen lehet követni az elmúlt harminc évre vetítve. A legfrissebb, példányszámokra vonatkozó pontos adatokat tartalmazó 2010-2011-es felmérés (Maksay et al. 2012) szerint az elemzésbe beválogatott lapok közül a *Háromszék* 13 000, a *Székely Hírmondó* 10 000 példányszámban jelent meg, a többi romániai magyar nyomtatott napilap példányszáma hat és tízezer körül mozgott. Ugyanezen felmérés 2016-os kiadása (Csinta-Maksay 2017) már nem tartalmaz pontos adatokat a példányszámokra vonatkozóan, azonban a szerzők szerint hat és nyolcezer körül mozgott a lapok jelentős részének a példányszáma, néhány lap érte el a tízezres példányszámot – tehát megfigyelhető egy csökkenés, de nem egy drasztikus csökkenés. Ez, feltételezhetően a mai napig így van: csökken a lapszám, de nem drasztikusan. Ettől függetlenül még mindig a megyei napilapoknak van a legnagyobb példányszáma, legmeghatározóbb ereje az összes nyomtatott orgánum közül. Ebből a szempontból is érdemes ezeket a lapok vizsgálni, ez a szempont is igazolja miért fontos ezeknek a lapoknak a vizsgálata.

A román lakosság körében is csökkent a print média fogyasztása. A BRAT 2015-ben publikált felmérése szerint – amit azért hozok, hogy a magyar felméréssel össze lehessen hasonlítani – 2013 és 2014 között a román nyomtatott média egyre jobban visszaszorult, és leginkább a minőségi lapok olvasottsága csökkent. Nem csökkent exponenciálisan, de csökkent

---

⁵⁰ Ezzel a példányszámmal a legnagyobb regionális napilapnak számít a BRAT nyilvántartásában.

(Kertész 2015). Így például az *Evenimentul Zilei*, a legnagyobb román nyelvű lap példányszáma egy év alatt több mint ötszázal csökkent, 13 487-ről 12 902-re esett vissza 2013 és 2014 októbere között (Kertész 2015).

Egy 2018-as adatfelvételre alapozó felmérés szerint a román lakosság 8,2 százaléka naponta, 12 százaka hetente többször, 5,9 százaka havonta többször és 11,3 százaléka havonta egyszer fogyasztott nyomtatott médiát. Azaz a lakosság 37,5 százaléka fogyasztott többkevesebb rendszerességgel nyomtatott média (elérhető: starea-natiunii.ro). Ez körülbelül megegyezik a magyar lapfogyasztók arányával.

A legfrissebb 2023-as Digital News Report⁵¹ szerint a romániai lakosság 10 százaléka használta a print médiát elsődleges hírforrásaként (tehát nem ez teszi ki az összes print médiafogyasztót) – ez 12 százalékos csökkenést jelent a 2017-es adatokhoz képest. A felmérés szerint a legnépszerűbb print médiaorgánium a *Libertatea* napilap volt, ezt az *Adevărul* napilap követte. Itt látszik egyfajta különbség a romániai átlag nyomtatottlap-fogyasztás és a romániai magyarok médiafogyasztása között: míg a romániai magyarok a helyi nyomtatott lapokat preferálták, a románok az országos lapokat olvasták inkább. Ez tükröződik a példányszámokban is. A BRAT 2023 július-szeptembere közti adatok szerint az *Adevărul* 4 373 példányban, a *Libertatea* pedig 17 789 példányban jelent meg naponta – ezek a legnagyobb országos napilapok. Ezzel szemben az elemzésbe beválogatott *Zi de Zi Mureș* 1000, míg az *Observator de Covasna* 984 példányszámban jelent meg naponta. A többi lap példányszámáról, ahogy a lapok példányszámának alakulásáról ebben az esetben sem rendelkezem információkkal. Azonban mivel a lokális média valóságábrázolási technikáit, reprezentációit kívánom elemezni az értekezésemben, ezért a lokális román médiát választottam be az elemzésbe. Függetlenül attól, hogy az országos terjesztésű lapok népszerűbbek.

6.6. Az elemzésbe beválogatott (napi)lapok

A média kritikai diskurzus elemzésének elkészítéséhez összesen hét (napi)lapot⁵² vizsgáltam, a három székelyföldi megye majdnem összes (napi)lapját beválogattam az elemzésbe. Így a székelyföldi lapok közül a vizsgálatba a következő újságokat emeltem be:

- *Observatorul de Covasna*⁵³, Kovászna megye román nyelvű napilapja,

---

⁵¹ Elérhető:

https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2023-06/Digital_News_Report_2023.pdf

⁵² A napi szó azért szerepel zárójelben, mert a Hargita megyei *Informația Harghitei* román nyelvű lap nem jelentkezik naponta, az hetente több alkalommal jelenik meg.

⁵³ A lap 2024. január 11-től hetilappá alakult.

- *Informația Harghitei*, Hargita megye román nyelvű, hetente több alkalommal megjelenő lapja,
- *Cuvântul Liber*, Maros megye egyik román nyelvű napilapja,
- *Hargita Népe*, Hargita megye magyar nyelvű napilapja,
- *Háromszék* és *Székely Hírmondó*⁵⁴, Kovászna megyei magyar nyelvű napilapok,
- *Népújság*, Maros megye magyar nyelvű napilapja.

Ezekon kívül létezik/létezett az elemzett időszakban még két napilap a Székelyföldön: a Maros megyei *Zi de Zi Mureș* nevű román nyelvű lap, valamint a *Székelyhon*, székelyföldi regionális magyar nyelvű napilap (utóbbi nyomtatott kiadása 2022 őszén megszűnt). Ezeket végül több okból kifolyólag nem válogattam be az elemzésbe. A *Zi de Zi Mureș* azért nem került be a vizsgálatba, mert a napilap a témában a megadott elemzési időszakban⁵⁵ összesen összesen három cikket közölt. A kizárást nemcsak a cikkek alacsony száma indokolta. Főként azért zártam ki az elemzésből, mert az újságban közölt cikkek egyike sem volt a kutatás szempontjából fontos: egyik sem az úzvölgyi eseményekről számolt be konkrétan, hanem más kontextusban – például az európai parlamenti választásokat taglaló cikkbe beágyazva – írt erről a román-magyar konfliktusról. Így nem felelt meg azoknak a feltételeknek, amelyeket szem előtt tartottam, amikor a mintát összeállítottam. Emellett, ezen cikkek kutatásba való beemelése nem volt sem indokolt, sem jelentős: azaz, ha bekerült volna az elemzésbe akkor sem befolyásolta volna az elemzés kimenetelét, eredményeit.

A másik újság, amelyet az elemzésből kizártam az a regionális lefedettségű, székelyföldi léptékű *Székelyhon* napilap volt. Ennek kizárását is több tény indokolta. Az egyik tény ezek közül a témában közölt cikkek alacsony száma. A *Székelyhon*, a *Népújság* és *Hargita Népe* közölte a legkevesebb cikket az elemzett időszakban az elemzett témában. Azonban azért nem a *Népújság*ot vagy a *Hargita Népet*, hanem a *Székelyhont* zártam ki az elemzésből, mert a *Székelyhon* által közölt cikkek jelentős része nem saját anyag volt – azaz olyan anyag, amelyet a szerkesztőség valamely tagja írt. A *Székelyhonnal* szemben a *Népújság* cikkeinek hatvan százalékát valamely szerkesztőségi tag jegyezte, a *Hargita Népe* esetében ez az arány 90 százalék volt. A *Székelyhon* főként olyan cikkeket közölt a témában, amelyeket hírügynökségek, főként a magyarországi hírügynökség, az *MTI* írt⁵⁶. Ezeket az *MTI* írásokat a

⁵⁴ A *Székely Hírmondó* nyomtatott változatának kiadását a kiadó 2022 őszén felfüggesztette. A részletekért lásd Sarány 2023.

⁵⁵ Az elemzési időszakról részletesen a későbbiekben írok.

⁵⁶ Hírügynökségek azok az állami vagy piaci alapon működő vállalatok, amelyek hiteles belföldi és külföldi híreket gyűjtenek be, közölnek, s jutattnak el – általában fizetéses alapon – a különböző szerkesztőségeknek. Ilyen szolgáltatásokra előfizetni olcsóbb, mint mindenhova saját tudósítókat elhelyezni, kiküldeni, egyszerűbb, mint

Székely Hírmondó és a *Háromszék* is kisebb-nagyobb arányban átvette és közölte⁵⁷, így ezek jelentős része már szerepelt az elemzésben használt szövegtörzsben (bizonyos esetekben többször is). Tehát ezek ismételt beemelése a szövegtörzsbe mennyiségi adatok terén jelentett volna változást – azaz emelte volna a megvizsgált cikkek számát –, a minőségi elemzés eredményeit azonban egyáltalán nem befolyásolta volna. A minőségi elemzés során igyekeztem a lehető legkevesebb *MTI*, vagy egyéb hírügynökségek (*Agerpres* és *Mediafax* román hírügynökségek) anyagait felhasználni – amikor ezeket használtam, akkor azt feltüntettem és a használat oka mellett is érveltem⁵⁸ – hiszen a hírügynökségi anyagok nem minden esetben tükrözik a szerkesztőségek álláspontját. Az elemzés során azonban én pontosan a szerkesztőségek álláspontjára, az általuk közvetített ideológiákra, attitűdökre, az általuk használt diszkurzív stratégiákra voltam kíváncsi, és nem arra, hogy a hírügynökségek hogyan tájékoztatnak erről a konfliktusról (arról, hogy az *MTI* és az *Agerpres* hogyan tájékoztattak erről az ügyről lásd: Szabó 2021). Emellett a *Székelyhon* esetében a témában megjelent cikkek jelentős része híryanag volt, mindössze egyetlen vezércikket kódoltam. Ezzel szemben a *Népújság*ban megjelent anyagok közel fele (47 százalék) volt vezércikk vagy jegyzet, a *Hargita Népe* esetében ez a szám 26 százalék. A véleményműfajok – vezércikk, jegyzet – azok a sajtóműfajok, amelyek az újságíró véleményét a leginkább tükrözik, s amelyek célja nemcsak új információk átadása, nemcsak az újságíró véleményének közvetítése, hanem az, hogy az olvasót segítse saját álláspontjának kialakításában, hogy vitára gerjesszen, egyetértést vagy tagadást váltson ki (Szűcs 2016). Ezek a szempontok pedig szubsztanciálisak voltak az

---

mint minden téma feldolgozására saját embert állítani. Azonban így a hírügynökségi anyagok nem feltétlenül tükrözik, egyeznek meg a különböző szerkesztőségek véleményével.

⁵⁷ A *Háromszék* és a *Székely Hírmondó* esetében a saját cikkek aránya 33 százalék. A *Háromszék* nagyon kevés hírügynökségi anyagot vett át közvetlenül, ez az állítás a *Székely Hírmondóra* már kevésbé igaz (az összes témában közölt cikk 57,7 százaléka származott hírügynökségektől). A *Háromszék* volt az a lap az elemzésben, amely a legtöbb forrást használta. Főként saját cikkeket közölt a témában, minimális hírügynökségi anyagot vett át (az összes témában közölt cikk 6,5 százaléka volt hírügynökségi anyag), emellett közölt több más médiaorgánumtól átvett cikket, több közleményt, több olvasói levelet, míg a cikkeinek egyharmadánál semmilyen szerző nincs feltüntetve – ezek általában több hírügynökségi anyagból összedolgozott írások, azaz olyan írások, amelyeket noha a hírügynökségektől vettek át, valamely szerkesztőségi tag átdolgozta, összedolgozta. Ezek az adatok a lapok internetes felületén megjelent cikkekre vonatkoznak, hasonló elemzést a print változatban megjelent cikkekre vonatkoztatva nem végeztem. Úgy értékeltem a minőségi elemzés során ezek az adatok nem fontosak, az elemzés kimenetelét nem befolyásolják.

⁵⁸ Például a *Népújság* esetében beemeltem a minőségi elemzésbe egy *MTI* anyagot. A beemelést az indokolta, hogy ez volt az első anyag, amelyet a napilap a témában közölt, a témában közölt első anyagok vizsgálata pedig az elemzés szempontjából fontos volt.

elemzésben. Így a vezércikkeket, jegyzeteket prioritizáltam a híranyagokkal szemben. Ez is alátámasztja miért a *Székelyhont* zártam ki az elemzésből.

Azonban a harmadik és legrelevánsabb ok, amiért a *Székelyhont* nem került be az elemzésbe az, hogy ennek a lapnak nem volt román nyelvű megfelelője: nem létezik Székelyföldet lefedő regionális román nyelvű lap. Az elemzés során pedig szempont volt, hogy a lapokat egymásnak megfeleltelve, szimmetrikusan vizsgáljam⁵⁹. Ennek az elemzési szempontnak, román nyelvű megfelelő hiányában a *Székelyhont* napilap nem felelt meg.

Egy negyedik szempont, amely indokolta egy magyar nyelvű lap kizárását a cikkek száma jelentette – még akkor is, hogyha a cikkek száma egyáltalán nem befolyásolta a minőségi elemzés kimenetelét. Az elemzés során a négy magyar nyelvű médiaorgánumnál összesen 302 darab olyan cikket találtam, amely feltételeimnek megfelelt. A román média esetében ez a szám csak 85 volt. Nem lett volna indokolt a magyar újságcikkek számát tovább emelni.⁶⁰

Az így összeállt mintába beválogatott hét lap között találni olyat, amely az előző rendszerben alakult és találni olyat is, amely a rendszerváltást követően jött létre. A lapok tulajdonosi háttere is eltérő. Így a Kovászna megyei *Háromszék*et (neve az alapításkor: *Megyei Tükör*) és a Hargita megyei *Hargita Népet* (korábban *Hargita*) 1968-ban alapították, a Maros megyei *Népújságot* (korábban *Vörös Zászló*) 1952-ben alapították, és a Román Kommunista Párt lapjai voltak. Ezek a lapok az 1989-es rendszerváltásban megújultak és egy spontán privatizációt követően a szerkesztőségi tagok tulajdonába kerültek (lásd Sarány 2020, Sarány 2022, Sarány 2023). A rendszerváltás óta a *Népújság* és *Háromszék* lapokat a szerkesztőségi tagok tulajdonában levő kft. adja ki, míg a *Hargita Népet*nek a kiadója, fenntartója Hargita

---

⁵⁹ Erről az elemzési szempontról a Hetedik fejezetben részletesen írok, használatát részletesen megindokolom.

⁶⁰ A nagy eltérésnek több oka van. Egyrészt, hogy a *Székely Hírmondó* és a *Háromszék* egyenként több mint 100 cikket jelentett meg a témában az online felületen – ezek közül több hírügynökségi anyag volt, amelyeket egyenként töltöttek fel a webes felületre, így egy nap akár több anyagot is feltöltöttek. Ezzel szemben a többi lap kevesebb hírügynökségi anyaggal dolgozott, és a napi történéseket, ahogy azt a napilap nyomtatott változatában szokás, nem feldarabolva, egyesével, hanem egyetlen nagy anyagba összedolgozva tették fel. Így míg például a *Székely Hírmondó* egy nap történéseit három különböző, rövidebb anyagban dolgozta fel, addig például az *Informația Harghitei* egyetlen, de sokkal hosszabb anyagot közölt, amelyben ugyanaz a három téma benne volt. Ugyanakkor a román nyelvű média sokkal kevesebb hírügynökségi anyagot használt: az összes témában közölt cikk 23,85 százalékában használtak fel hírügynökségi anyagot. A tisztán hírügynökségi anyagok aránya a magyar nyelvű médiában 38,74 százalék. A román és magyar nyelvű cikkek száma közti eltérést az is igazolja, hogy a román nyelvű média később csatlakozott a konfliktushoz – ezt a 7.4. fejezetben kifejtem. Mire a román nyelvű média bekapcsolódott a konfliktusba, addigra a magyar nyelvű média már több mint 50 cikket közölt a témában. A harmadik ok az elemzésbe beválogatott újságok száma: eggyel több magyar nyelvű lapot vizsgálok, mint román nyelvűt, amely szintén igazolja, miért van több magyar nyelvű újságcikk, mint román nyelvű.

Megye Tanácsa. A *Székely Hírmondó* 1996-ban alakult, először kéthetente, majd hetente és végül naponta jelent meg 2022-es megszűnéséig (Sarány 2023). Kezdetekben a kézdivásárhelyi Polgármesteri Hivatal megbízásából és anyagi támogatásával jelent meg, a kiadó vezetői között megtalálható volt a lap főszerkesztője, Kocsis Károly is. 2019-ben független lapként határozta meg önmagát.

Az elemzésbe beválogatott román lapok is hasonló jellemzőket mutatnak. Az *Informația Harghitei* és a *Cuvântul liber* kommunista pártlapok voltak, amelyek a rendszerváltás során megújultak. Előbbi 1968-ban jelent meg ugyanezen név alatt – a rendszerváltást követően felvette az *Adevărul Harghitei* nevet, azonban az *Adevărul* szó használatáról le kellett mondjon az azonos nevű országos napilappal folytatott jogi vita következményeként. Jelenleg független lapként jelenik meg heti több alkalommal. A *Cuvântul liber* 1952-ben jelent meg *Steaua Roșie* néven, jelenleg a kft. formájában jelenik meg, kiadója az újság maga, független napilapként határozza meg önmagát. Ezekkel szemben az *Observator de Covasna* napilap 2003-ban jelent meg, alapítója Dan Manolăchescu. A lap piaci alapon működött, működik.

Ezeket a lapokat használtam arra, hogy a kritikai diskurzuselemzés szövegtörzsét összeállítsam. Mivel van Dijk nem határozza meg azt, hogy milyen szempontok szerint kell egy újságcikkek végzett kritikai diskurzuselemzés esetében az elemzési szövegtörzset összeállítani, én egy mély merítésű módszert választottam. Ezt a következő alfejezetben részletezem.

6.7. Az elemzés szövegtörzse

A kritikai diskurzuselemzésben használt újságcikkek kiválogatása, kikeresése, tehát a szövegtörzs összeállítása több lépésben zajlott. Első lépésként a mintát alkotó újságok webes felületén kerestem ki a témába illeszkedő cikkeket, ezek alapján felvázoltam az események menetét, kronológiáját. Majd a webes felületén közölt cikkeket kiindulási pontként használva a lapok nyomtatott változatát is megvizsgáltam. A minőségi elemzésbe csak olyan cikkeket válogattam be, amelyek nyomtatásban is megjelentek.

Két oka van annak, hogy az elsődleges szövegtörzs összeállításánál a webes felületet választottam a print újság helyett. A szövegtörzs összeállítását 2020 tavaszán kezdtem el, és az akkori vírushelyzetben bevezetett korlátozó intézkedések miatt nem volt lehetőségem arra, hogy leutazzak Székelyföldre, ellátogassak a szerkesztőségekbe, könyvtárakba, hogy ott kutassak az újságok archívumaiban. Abban az időszakban kijárási tilalom volt, utazni tehát nem lehetett, illetve az említett intézmények be is voltak zárva. Másodsorban azért döntöttem emellett, hogy a szövegtörzs összeállításához először a webes felületet használom, mert így lehetőségem volt arra, hogy sokkal szélesebb időintervallumot vizsgáljak. Az elemzési időszak

több mint egy fél évet, összesen nyolc hónapot ölel fel, 2019. április 30. és 2019. december 30. közötti időszakra terjed ki. A kezdeti dátumot a témában megjelent első cikk jelöli, a végső dátumot pedig az év végéhez kötöttem. Ekkora időszak napilapjainak a vizsgálata rendkívül időigényes, lehetetlen vállalkozás lett volna. Ugyanakkor nagy eltérés az újságok webes és print változata között akkor még nem létezett: az újságok a webes felületet nem önálló entitásként használták, hanem a print változat online tükreként. A webre nem töltöttek fel önálló tartalmakat csak (többnyire) azokat a cikkeket, amelyek nyomtatásban is megjelentek (Csinta-Maksay 2017, Sarány 2019a). Így igazából tartalmi szempontból nem jelentett problémát, hogy az újságcikkeket nem a print változatban, hanem a webes felületen kerestem ki, hiszen a tartalom – nagy százalékban – mindkét felületen megegyezett⁶¹.

A szövegtörzs összeállításához az újságok weboldalain található keresőmotorokat használtam, majd az általam megszabott Úzvílgye, illetve katonatemető⁶² kulcsszavakra kiadott összes cikket beválogattam a szövegtörzset alkotó mintába. Így összesen 387 cikk került be a szövegtörzsbe, ebből 85 román nyelvű cikk, míg 302 magyar nyelvű cikk.

A román nyelvű cikkek közül 35 az *Informația Harghitei* című lapban (az összes román nyelvű cikk 41,1 százaléka), 33 cikk a *Cuvântul Liber* lapban (38,8 százalék), 17 az *Observatorul de Covasna* lapban (20 százalék) jelent meg. A magyar nyelvű cikkek közül 109 a *Székely Hírmondó* napilapban (36,1 százalék), 107 cikk a *Háromszék* napilapban (35,4 százalék), 48 a *Hargita Népe* napilapban (15,8 százalék) és 39 a *Népújság* napilapban (12,9 százalék) jelent meg.

A közel 400 újságcikket egyenként elolvastam és manuálisan kódoltam. Először is az elolvasott cikkek alapján rekonstruáltam az úzvílgyében történt események menetét, az úzvílgyi események legfontosabb mozzanatait, majd megalkottam az események kronológiáját – román és magyar kronológiáját (ezeket a kronológiákat a 7.2.1. és 7.2.2. alfejezetekben mutatom be).

A kronológia elkészítését követően kiválogattam manuálisan az online felületen azokat az írásokat, amelyek a minőségi elemzéshez alkalmasnak találtam – azaz megvoltak bennük a kritikai diskurzus-elemzés során vizsgált diszkurzív stratégiák. Ezen írások mindegyikét a lapok nyomtatott változatában is kikerestem és a nyomtatott változat alapján elemeztem (még akkor is, ha tartalmi szempontból nem volt a két cikk között különbség). A minőségi elemzésbe csak olyan cikkek kerültek be, amelyek nyomtatásban jelentek meg. Emellett a legsűrűbb

---

⁶¹ Erre vonatkozó külön felmérést nem készítettem, azonban később ki fogom mutatni, hogy minimális az eltérés a webes felület és a nyomtatott tartalom között.

⁶² Románul Valea Uzului és cimitir militar.

időszakokat – amikor a legtöbb cikk született a témában – a lapok print változatában is átnéztem. Így alakult ki egy olyan eset, hogy olyan cikket találtam a nyomtatott változatban, ami a webes felületre nem került fel. Ezt a bibliográfiában külön jelöltem: azok a cikkek, amelyek megjelentek nyomtatásban és online is, az online adatok szerint szerepelnek a bibliográfiában – így könnyebb ezeket visszakeresni –, míg azok a cikk(ek), amely(ek) nem jelentek meg online, csak nyomtatásban, a nyomtatott lap adatai szerint szerepel(nek) a bibliográfiában.

Miután kikerestem a lapok nyomtatott változatában a minőségi elemzéshez használt cikkeket, ezeket manuálisan kódoltam. Azaz egyesével elolvastam őket, és megnéztem, hogy mely van Dijk által meghatározott diszkurzív stratégiákat tartalmazzák. A különböző stratégiákhoz nem teljes cikkeket, hanem bekezdéseket, mondatokat, mondatrészeket rendeltem. Így előállt az a helyzet, hogy egyetlen cikket több stratégiához is hozzá tudtam rendelni. Sőt, előállt az a helyzet, hogy egyetlen bekezdést, mondatot, mondatrészt is több stratégiához tudtam hozzárendelni. Annak érdekében, hogy ezeket az egybeeséseket érzékeltessem, hogy kimutassam, hogy akár egyetlen mondatrészben, egyetlen bekezdésben több diszkurzív stratégiát is alkalmaznak az újságírók, egyes mondatrészeket, bekezdéseket többször is felhasználok majd az elemzésben. Azaz, amikor a különböző diszkurzív stratégiákat bemutatom, egyes mondatrészek, bekezdések ismétlődni fognak. Ez szándékos, és a diszkurzív stratégiák halmozását hivatott kimutatni.

Azonban az a tény, hogy az újságírók halmozzák ezeket a diszkurzív stratégiákat, módszertani döntésre kényszerített a manuális kódolás során. Képtelenség lett volna ugyanis minden egyes cikkben minden egyes diszkurzív stratégiát külön kimutatni, kódolni, hiszen voltak cikkek, amelyeknek egyetlen mondata három-négy diszkurzív stratégiát is tartalmazott – erre hozok példát az elemzés során. Így amellet döntöttem, hogy az eredményeimet nem számszerűsítem. Nem mutatom ki, hogy az elemzésbe beválogatott közel 400 cikk közül hány tartalmaz diszkurzív stratégiákat⁶³. Nem számszerűsítettem, mert nem is számszerűsíthető, hogy egy adott cikkben hányféle diszkurzív stratégiát lehetne kódolni, illetve azt sem, hogy adott cikkben egyetlen diszkurzív stratégia hányszor fordul elő. Azaz nem számszerűsítem, hogy összességében hány cikket elemeztem, s ezekben mely diszkurzív stratégiák hány

---

⁶³ Közel az összesben található elhatárolódást, határképzést megerősítő diszkurzív stratégia. Például azzal, hogy a magyar nyelvű média „magyar katonai temetőként” hivatkozik az úzvölgyi sírhelyre már alkalmaz egy diszkurzív stratégiát, a történelemre való apellálás diszkurzív stratégiáját. Amikor pedig „magyar katonai temetőről” és „román parcelláról” ír a magyar nyelvű média, akkor már a történelemre való apellálás mellett megjelenik a szembeállítás diszkurzív stratégiája is. Ez a két kifejezés pedig majdnem az összes magyar nyelvű cikkben szerepelt.

alkalommal fordultak elő. Ezeknek az adatoknak a számszerűsítése egyrészt képtelenség lett volna, másrészt az elemzés eredményeit nem befolyásolja. A kritikai diskurzuselemzés lényege nem az volt, hogy megszámláljam, hogy a magyar nyelvű média hányszor hivatkozott az úzvölgyi sírhelyre „magyar katonatemetőként”, s ezzel szemben a román média hányszor hivatkozott az úzvölgyi sírhelyre „nemzetközi katonatemetőként”. Ha kimutatnám, hogy a „magyar katonatemető” kifejezés X alkalommal szerepel a magyar nyelvű médiában, a „nemzetközi katonatemető” pedig Y alkalommal szerepel a román nyelvű médiában, az semmiben nem befolyásolná az eredményeket. Hiszen az elemzés lényege pontosan abban rejlett, hogy kimutassam, hogy a magyar nyelvű média „magyar katonatemetőként”, a román nyelvű média pedig „nemzetközi katonatemetőként” hivatkozott az úzvölgyi sírhelyre. Amikor pedig pusztán katonai temetőként jelent meg a sírhely a cikkekben, akkor a kontextusól is kiderült, hogy azt magyar nyelvű média „magyar katonai temetőként” értelmezi, a román nyelvű média pedig „nemzetközi katonatemetőként” tekint a sírhelyre. Számszerűsíteni inkább azokat az eseteket lehetett volna, amikor a médiaorgánumok nem a saját céljaik által meghatározott logikát követték a tájékoztatásban: azaz azokat az eseteket, amikor a magyar nyelvű média *nem* „magyar katonatemetőt” és a román nyelvű média *nem* „nemzetközi katonatemetőt” emlegetett. Ilyen eset azonban – majdnem – egyetlenegy sem volt⁶⁴. Tehát, nem az volt a lényeg, hogy a magyar média hányszor hivatkozott „román parcellaként” és a román média hányszor hivatkozott „emlékműként” a dormánfalviak által temetőben épített keresztekre. A lényeg a megbélyegzés szimbolikus, diszkurzív aktusa volt, és az elhatárolódás a megbélyegzés által. Az elhatárolódás aktusa pedig minden egyes cikkben benne van. Az elemzés során ezért a megbélyegzésekre, címkézésekre, attribúciókra helyezem a hangsúlyt, azt mutatom ki, hogy mindezek a bélyegek, címkék, attribúciók, tulajdonítások hogyan képezik a románok és magyarok közti határt, milyen párhuzamos valóságot építenek ki és igyekeznek legitimálni, és ezáltal hogyan képezik le, építik a román-magyar párhuzamos társadalmakat.

---

⁶⁴ Azt a pár esetet, amikor a román média objektíven tájékoztatott erről a konfliktusról az elemzés során részletezem.

HETEDIK FEJEZET:

A PÁRHUZAMOS VALÓSÁGTERMELÉS DISZKURZÍV STRATÉGIÁI

Jelen fejezetben azt mutatom be, hogy hogyan építi a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott média a párhuzamos valóságokat, azaz pontosabban azt: hogyan építi a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott média saját csoportját, hogyan különbözteti meg saját csoportját a másiktól, és ezáltal hogyan járul hozzá az etnikai párhuzamosság létrehozásához, fenntartásához. A van Dijk-féle kritikai diskurzuselemzés szempontjait szorosan követve olyan performatív *diszkurzív stratégiákat* fogok bemutatni, amelyeket az érintett felek – értem itt a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott médiát – arra használtak, hogy számukra megfelelő valóságábrázolást (újra)termeljenek, próbálják azt minél szélesebb körben elfogadottá tenni. Hiszen minél nagyobb közösség elismerését váltja ki egy valóságábrázolás, annál jobb pozíciókat tudnak a szembeálló felek a másik rovására elfoglalni, s ezáltal képesek lesznek arra, hogy a mezőt uralják. Ezeket a diszkurzív stratégiákat pedig olyan újságcikkekben mutatom ki, amelyek az úzvölgyi katonatemetőben kialakult konfliktusról jelentek meg. Ezeket a diszkurzív stratégiákat én határáképző diszkurzív stratégiáknak nevezem – a határáképző kifejezést Bourdieu-tól és Brubakertől kölcsönzöm. A kifejezés kiemeli a média különbségtermelő, performatív erejét, hogy határt akar vonni a románok és magyarok között. Ezeknek a diszkurzív stratégiáknak a performatív ereje pont abban rejlik, hogy használatukkal újratermelődik a két csoport közt fennálló aszimmetrikus, egyenlőtlen hatalmi berendezkedés.

Ezeket a határáképző diszkurzív egymásnak megfeleltetve elemzem: azaz megmutatom, hogy a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott sajtóorgánumok saját valóságábrázolásukban ugyanazokat a diszkurzív stratégiákat használják, illetve azt is részletezem, hogy ezeket hogyan használják. Részletezem, hogy ugyanazokkal a stratégiákkal, hogyan hozza létre a román nyelvű média saját csoportját – a románokat –, és hogyan különbözteti meg azt a magyaroktól. Megvizsgálom, hogy saját diskurzusában, saját valóságábrázolásában hogyan jelenik meg a románság az áldozat szerepében és a magyarság a veszélyeztető, fenyegető szerepében. Illetve fordítva: hogyan alkotja meg a magyar nyelvű média saját csoportját – a magyarokat –, és hogyan különbözteti meg azt a románoktól. Illetve hogyan jeleníti meg a magyar nyelvű médiadiskurzus a magyarokat az áldozat szerepében, s a románokat a fenyegető szerepében. Tehát kimutatom, hogy a médiadiskurzusban párhuzamosan zajlott az ellenségképgyártás és az áldozati szerep felvállalása. Az elemzett diszkurzív stratégiákban pedig ez volt legfontosabb elem, a szembeállítás. Az, hogy a média megteremt szereplőkategóriákat – Mi és Ők – és ezekhez a szereplőkategóriákhoz attribútumokat rendel: Mi vagyunk a jók, Ők a rosszak, akik veszélyt jelentenek ránk. Ezt a

stratégiát pedig mind a két nyelvű média használta, és mind a két nyelvű média esetében a saját csoportja volt a Jó és a másik csoport a Rossz.

Az ellenségképgyártás és áldozati szerep felvállalása, pontosabban a szembeállítás mellett kimutatom, hogy ezekbe a diszkurzív stratégiákba hogyan építi bele a román nyelvű média a románság erőforrásait, pozícióit, és hogyan próbál meg performatív beszédaktusokkal új fölosztási elvet (a Bourdieu-i szóhasználatban) kierőszakolni. És ezáltal hogyan igyekszik saját felsőbbrendű pozícióját megőrizni, megerősíteni. (Például a román nemzetiségű miniszterelnöktől – amely egy erőforrás – a média elvárja – ami egy performatív beszédaktus –, hogy olyan döntést hozzon – ami szintén performatív beszédaktus –, amely a románságnak kedvez, tehát új, számukra kedvező fölosztási elvet eredményez.) És fordítva: ezekbe a stratégiákba hogyan építi bele a magyar nyelvű média a magyarság erőforrásait, pozícióit, és hogyan próbál meg új fölosztási elvet kierőszakolni, és így szembeszállni a románok felsőbbrendű pozíciójával. (Például annak hangoztatásával – amely egy performatív beszédaktus –, hogy a törvények kimondják – amely egy erőforrás –, hogy a temető a „magyaroké”⁶⁵, magyar többségű település területén található, magyarok alapították, mégis „elfoglalták a románok”⁶⁶. Mindezek hangoztatásával kedvező pozíciót teremt a média, hiszen az áldozat pozíciójába helyezi a magyarokat.) Mindennek vizsgálatára azért van szükség, mert csak a megfelelő pozíciókból, a megfelelő jogi, intézményrendszeri, politikai, rendészeti stb. erőforrásokkal – tehát kellő hatalommal – képes a médiában zajló diszkurzív átrendezési erőfeszítés a szavak szintjéről eljutni oda, hogy a valóságban tényleges elmozdulást idézzen elő, létrehozza azt, amiről beszél, intézményesítse azt, amiről beszél.

Tehát ebben a fejezetben mindaz, amit eddig felvázoltam – a fogalmi háló, a románok és magyarok közti viszonyrendszer, a média helyzete és szerepe – meg fog megmutatkozni, mindent használni fogok és mindennek a teljesítőkéességét ki fogom mutatni. Ebben a fejezetben kötöm össze a társadalmi struktúrákat a diszkurzív struktúrákkal, a klasszifikációs küzdelmet a médiaszövegekkel. Itt mutatom meg azt, hogy egy társadalmi struktúrába,

---

⁶⁵ Jelen fejezetben a magyar, román, Románia, román állam, magyar politika stb. kifejezések gyakran szerepelnek idézőjelben. Amikor ezek a kifejezések idézőjelben szerepelnek akkor média által megalkotott szereplőkategóriákat jelölnek – például a temető a „magyaroké”. Ezeket létrehozzák, performálják az elemzett diskurzusok, nem azt jelentik, amit általában, hanem dinamikusan bővülő, kibomló kategóriát takarnak, amelyek újabb és újabb tulajdonságokat szívnak magukba. Ezeket a szereplőkategóriákat jelen fejezetben részletesen bemutatam.

⁶⁶ Abban az esetben, amikor az idézőjelben szereplő szövegrészt dőlt betűkkel szedem, akkor minden esetben az elemzésbe beválogatott újságokból idézek. Így amikor az jelenik meg, hogy „román temetőfoglalás” akkor az újságból, szó szerint idézek, azonban, amikor az jelenik meg a „román temetőfoglalás”, akkor a szereplőkategóriára hivatkozom.

intézmények rendszerébe beágyazódott médiaorgánum milyen szövegeket, beszédeket termel, kell termeljen, vagy éppen tud termelni. Illetve azt is, hogy ezek a szövegek és beszédek hogyan képezik le ezt a társadalmi struktúrát, intézmények rendszerét és hogyan termelik újra ezeket. Itt mutatom meg azt is, hogy hogyan is születnek ugyanarról a valóságról eltérő ábrázolások – például törvények értelmezése – és ezek hogyan küzdenek egymással – hogyan lehet a jogi valóságot úgy keretezni, hogy az az adott csoport érdekeit szolgálja. (Például a magyar nyelvű médiadiskurzus szerint a törvények kimondják, hogy Nekünk, a „magyaroknak” van igazunk, mégsem veszik ezt figyelembe. Vagy fordítva, a román nyelvű médiadiskurzus értelmezésében „Romániában” a törvények nem a Mi, a „románok” érdekeit szolgálják, hanem a „magyarokét”, tehát a magyarok veszélyt jelentenek ránk, a „román állam” pedig cserbenhagyott Minket.) Jelen fejezetben a fókusz a performativitáson lesz. A van Dijk-féle diszkurzív stratégiák működése a performativitásra alapoz, ahogy a Bourdieu mezőelméletében a pozíciók kialakítása is, és Brubakernél pedig a párhuzamosságok létesülése is. Azt vizsgálom, hogy a média azáltal, hogy beszél valamiről, hogyan teremti meg azt, és hogyan létesít új összefüggésrendet a valóságban. A nyelv performatív használata beleavatkozik a dolgok rendjébe, a valóságrepresentációk tehát mindig akarnak valamit és olykor valósággá változtatják azt. Az úzvölgyi esemény jelentős része beszéd által jött létre, és a performatív beszédaktusok gyakran intézményesültek is – törvények születtek, bírósági ügy lett, tüntetések, összecsapás, találkozók, megemlékezések egész sora is létrejött. Ám a beszédaktusok nem jöhettek volna létre a sajátos aszimmetrikus berendezkedések nélkül, amelyek oly jellemzőek a médiarendszerre, iskolarendszerre, jogi rendszerre stb., tehát a románok és magyarok erőforrásaira, erőforrásokra, amelyek hiányában a performativitás nehezebben valósul meg.

Mielőtt elkezdeném a határképző diszkurzív stratégiák bemutatását fontosnak tartom, hogy bemutassam azt a mezőt, amelynek uralásáért ez a klasszifikációs küzdelem zajlott.

Először bemutatom, miért szimbolikus jelentőségű település Úzvölgye, hogy hogyan alakult ki az úzvölgyi katonai temető, és miért tart rá igényt úgy a romániai románság, mint a romániai magyarság. A temető és a település erőforrás – gazdasági, kulturális és szimbolikus tőke. Az, hogy a románság és a magyarság is igényt tart rá, azonban a település pontos tulajdonosa ismeretlen, pozíciók sokaságát teszi elérhetővé: aki uralni tudja a temetőt adminisztratíván, szimbolikusan, jogilag, politikailag és konkrétan, fizikailag (a temetőt hosszú időre bezárták a „magyarok”, így a „románok” nem tudták látogatni), az olyan pozíciókat foglal el, ahonnan megfelelő fölosztási elvet lehet kierőszakolni. Már ebben a rövid leírásban meg fog mutatkozni a párhuzamosság és a klasszifikációs küzdelem: ezt a leírást a párhuzamos történelem, párhuzamos adminisztráció, dokumentáció, jogi környezet, párhuzamos intenciók jellemzik, és ezek ütköznek. Itt pedig visszacsatolnék a dolgozat Bevezető fejezetére, ahol

pontosítottam, hogy mit jelent a párhuzamosság: dolgozatomban a párhuzamosság a határképzést, tudatos elkülönülést, az erre való törekvést, illetve a párhuzamos egymásmellettélést is jelenti, olyan párhuzamos együttélést, amely lehetővé teszi az átjárást. Ebben a fejezetben ezt a fajta párhuzamosságot fogom kimutatni. Így például, amikor párhuzamos történelemről beszélek akkor nem azt értem, hogy két teljesen más – egy „román” és egy „magyar” történelmet – fogok felvázolni. Hanem azt, hogy a történelmet miként lehet határképzésre, elkülönülésre használni. Ugyanazt a történelmet, hogy lehet úgy keretezni, hogy az Nekünk adjon igazat, s a Másik váljon hazuggá. A párhuzamosság tehát maga a valóságábrázolás, az identitáserősítés, a csoporttá válás és végül az elkülönülés – azonban ez olyan elkülönítés, amely megteremti az ütközés lehetőségét is. Hiszen azáltal, hogy elkülönítem magam a másik csoporttól, azt állítom, hogy Ők hazudnak és Mi mondjuk az igazat, saját valóságábrázolásom hitelességét erősítem meg saját csoportomon belül, és kifejezem azt, az egymásra reflektáláson keresztül, hogy Mi el kell különüljünk Ötőlük, a hazugoktól.

Második lépésben bemutatom azokat a legfontosabb eseményeket, amelyek 2019-ben a temetőben zajlottak. Pontosabban: felvázolom az úzvölgyi katonatemetőhöz köthető konfliktus legfontosabb mozzanatait, kronologikus sorrendben. Ebbe a kronológiába belefoglaltam a konfliktus adminisztratív, jogi, politikai és szimbolikus vetületeit is. Ezt a kronológiát a teljes szövegtörzs alapján állítottam össze, és azért tartom fontosnak, mert csak a konfliktus mozzanatainak az ismeretében, a szövegtörzs kiemelkedő eseményeinek a tükrében érthetőek a határképző diszkurzív stratégiák. S mivel párhuzamos valóságértelmezéseket elemzek, felvázolok egy magyar kronológiát, a magyar nyelvű sajtóban megjelent anyagok alapján és egy román kronológiát, a román nyelvű sajtóban megjelent anyagok alapján. Már ez a két kronológia jelzi mennyire eltérő módon közelítették meg az újságírók az úzvölgyi történéseket.

7.1. Az úzvölgyi katonatemetőről és a konfliktus előzményeiről⁶⁷

Úzvölgye falu egy határtelepülés. Az Osztrák-Magyar Monarchia és a Regát⁶⁸ közti határt jelölte, Székelyföld és Moldva történelmi régiók peremvidékén, közvetlenül Bákó és Hargita megye határán fekszik.

---

⁶⁷ Jelen fejezet az Erdélyi Társadalom folyóirat 19. évfolyamának (2021) 2. számában megjelent *Párhuzamos valóságok termelése. Az úzvölgyi katonatemetőben történt interetnikus konfliktus román és magyar médiareprezentációjának összehasonlítása* című tanulmányom (99–132. old, DOI 10.17177/77171.263) alapján készült el.

⁶⁸ A Regat/Regát kifejezést – amely román nyelven királyságot jelent – a Román Királyság területének megnevezésére használták. Az erdélyi magyarok a Moldva, Havasalföld és Dobruzsza történelmi régiók gyűjtőneveként használják, tehát a mai Románia Kárpáton kívül eső részeit nevezik így.

Bákó megye Moldvában található. A több mint hatszázezer lakossal rendelkező megyében a román nemzetiségűek aránya, a legfrissebb 2021-es népszámlálási adatok szerint 83,5 százalék, míg a magyar nemzetiségűek aránya kevesebb, mint egy százalék⁶⁹. Hargita megye a Székelyföldet alkotó három megye egyike – Székelyföldet Hargita, Maros és Kovászna megye alkotja. A legfrissebb népszámlálási adatok szerint közel háromezrézer lakossal rendelkezik, a lakosság 82,9 százaléka magyar, míg további 12 százaléka román⁷⁰. Tehát Úzvölgye település a történelmi Magyar Királyság és Román Királyság, egy történelmi magyar és egy történelmi román régió, egy többségében román és egy többségében magyar megye határán fekszik. A terület több évtizede megyehatárvita tárgyát képezi: a településre és az azt körülölelő területre Bákó és Hargita megye is egyaránt igényt tart, különböző ellentmondásos dokumentumokra hivatkozva – ezeket kicsit lejjebb részletezem.

Úzvölgye település jelenleg lakatlan, utolsó lakosa 2017-ben költözött el. 1956-ban is mindössze 178-an éltek a településen, magyar, román és német nemzetiségűek⁷¹. Ám mindettől függetlenül Úzvölgye település történelmi szempontból fontos. Itt található ugyanis Hargita megye legnagyobb katonai sírkertje, ahol az első és a második világháborúban elhunyt, különböző nemzetiségű katonák nyugszanak.

A Kárpátoktól keletre, a Moldova irányába húzódó Úzvölgyében az első és a második világháborúban is zajlottak csaták a magyar hadsereg, valamint a román hadsereg által támogatott orosz, illetve szovjet csapatok között (a csatákról részletesen: www.uz-volgye.ro). Az első világháborúban a területen a harcok 1916-ban kezdődtek és egészen 1918-ig tartottak. Az úzvölgyi fűrésztelep mellett kialakított temetőben az első betemetés legkésőbb 1916. október 17-én történt. Az uz-volgye.ro weboldalon közzétett ismertető szerint ezen a napon Ozswald János honvédet hantolták el a temetkezésre kijelölt területen,

„amely ekkor még a magyar királyi 39. honvéd gyaloghadosztály (m. kir.) hősi halottainak temetője volt. Értelemszerűen ez az ekkor még egyedüli temető gyorsan betelt, így további traktusok kijelölésére volt szükség; ekképpen alakult ki a hősi temető 1917-ből ismert struktúrája, öt, jól azonosítható hősi parcellával. A környező térségben zajló harctevékenység lecsendesülését követően, hozzávetőleg 1917. március 28. és augusztus 8. között vázlatrajz készült a temetőről.”

---

⁶⁹ A legfrissebb népszámlálási adatok szerint Bákó megye teljes lakossága 601 387 fő, ebből román nemzetiségű 502 150, magyar nemzetiségű 4 561 fő.

Forrás: <https://www.recensamantromania.ro/recenzare-on-line/>

⁷⁰ A legfrissebb népszámlálási adatok szerint Hargita megye teljes lakossága 291 950 fő, ebből román nemzetiségű 33 634, magyar nemzetiségű 232 157 fő.

Forrás: <https://www.recensamantromania.ro/recenzare-on-line/>

⁷¹ Az 1956-os népszámlálás adatai elérhetőek: <http://dspace.bcucuj.ro/handle/123456789/164628>

A temető korabeli térképe a bécsi Kriegsarchivban található meg. Ebbe a temetőbe hantolták el a magyar királyi 39. honvéd gyaloghadosztály, illetve a térségben harcoló német 225. hadosztály halottait. Az első világháború után román források szerint összesen 350 magyar katona volt a temetőben eltemetve.

A trianoni békeszerződéseket követően Úzvölgye Romániához került, így a temető román adminisztrálás alá esett. Ekkor alakul ki a temető „második”, „román” alapítástörténete. A romániai Nemzeti Védelmi Minisztériumnak alárendelt Hősök Emléke Országos Hivatal (Oficiul Național pentru Cultul Eroilor – ONCE) forrásai szerint az úzvölgyi katonatemetőt a román Hősök Kultuszáért Társaság (Societatea Cultul Eroilor, az ONCE jogelődje) hozta létre 1926–1927-ben a völgyben talált katonai maradványok központosítására irányuló kiterjedt tevékenységet követően. Ez a jelenség nem egyedüli. A magyarországi Hadtörténeti Intézet és Múzeum tájékoztatása szerint, amelyet az úz-völgye.ro oldal idéz, *„több romániai temetőnél megfigyelhető, hogy számos kisebb temetőt felszámoltak és az ott eltemetett hősi halottakat már létező, nagyobb temetőkben helyezték el. Román források szerint az ottani Hősök Kultusza Társaság 1926–27-ben hasonló elvek mentén járt el ebben a kérdéses temetőben is, amelyet az akkori források is Úzvölgyi Hősök Temetőjének neveztek”*. Az 1926–1927-ből származó román adatok szerint az Úzvölgyében már korábban létezett egy katonai temető, ahol 350 magyar nemzetiségű, az első világháborúban elesett katona volt eltemetve. Ezen katonák sírjai mellé további katonákat sírjait helyezték át.

Az ONCE 1928. január 18-i statisztikája szerint, az 1917-es harcok 350 halottjának sírja közelében a Hősök Kultuszáért Társaság további 847 katona maradványait központosította. Ezek közül 170 katona névlegesen azonosított (magyar – 108, német – 43, román – 8, szerb – 3, olasz – 2 és osztrák – 2), 435 névlegesen azonosíthatatlan (magyar – 336, német – 78, orosz – 18 és román – 3), míg további 242 nemzetiségét nem tudták azonosítani. Tehát az ONCE statisztikái szerint az 1920-as években a temetőben 1197 katona maradványai voltak elhantolva: 350 katona 1917-ből, és további 847 1926–1927-ből. Az 1197 katona közül 794 magyar nemzetiségű és 11 román nemzetiségű volt.

Az ONCE tájékoztatása szerint a sírkertbe a második világháború során is temettek el katonákat, az 1988-as temetői nyilvántartó lap szerint további 108 német katonát helyeztek itt végső nyugalomra. Így az úzvölgyi temetőben elhantolt katonák száma összesen 1306.

Ez az 1988-as nyilvántartói lap több tekintetben eltér az 1928-as statisztikáktól. Ugyanis, ahogy az ONCE tájékoztatásában olvasható, a temetőben eltemetett román katonák számát illetően az 1928-as statisztikákhoz képest – amely tizenegy román hőst említ –, az 1988-as temetői nyilvántartó lap (amely semmilyen dokumentumforrást nem említ meg) 148 (vagy 149) román háborús halottra hivatkozik. Ezeknek a katonáknak az emlékére hozott létre

Dormánfalva önkormányzata egy emlékhelyet a katonai temetőben. Az ONCE szerint azonban azt állítani, hogy a katonai temetőben 148/149 román nemzetiségű katona nyugszik tévedés. Ennek oka, hogy azok, akik az 1988-as nyilvántartást készítették, összesítették az Úzvölgyében (románul Valea Uzului) eltemetett, névlegesen azonosított román háborús halottakat az Úzmezőben (Poiana Uzului) eltemetett, névlegesen azonosított román háborús halottakkal. Utóbbi egy másik első világháborús katonai temető, amelyet a két világháború közötti időszakban felszámoltak, az ott található maradványokat a kománfalvi (Comănești) temetőben központosították. A románok és magyarok közti nézeteltérést ezek a nem egyértelmű statisztikák robbantották ki.

Tehát összességében, az ONCE szerint, az úzvölgyi katonai temetőben tizenegy román és 794 magyar katona nyugszik (az azonosíthatatlan katonákon kívül). A sírkert Hargita megye legnagyobb és legjelentősebb első világháborús emlékhelye.

A temetőt a Hargita megyéhez tartozó, magyar többségű Csíkszentmárton gondozta a rendszerváltást követően. A területen 1994-ben második világháborús emlékművet állítottak, ahol évente augusztus 26-án tartanak megemlékezéseket. A temetőben az 1990-es években helyreállítási munkálatok folytak, majd 2011-ben újabb felújítási munkálatok kezdődtek Csíkszentmárton önkormányzata és helyi szervezetek kivitelezésében. 2015-re hatszáz fakeresztet helyeztek el a temetőben és a sírkert kerítését is helyreállították.

A románok és magyarok közti konfliktust az robbantotta ki, hogy a Bákó megyei Dormánfalva önkormányzata egy 52 betonkeresztből, valamint egy ortodox keresztből álló román parcellát alakított ki a katonai sírkertben a szerintük ott eltemetett 148 katona emlékére. Mindez egyoldalúan történt, anélkül, hogy Csíkszentmárton önkormányzatát tájékoztatták volna erről. A betonkereszteket pedig magyar katonák maradványai fölé állították. Ez az akció a Bákó és Hargita megye közti, több évtizedre visszavezethető megyehatárvita kicsúcsosodása volt. A két megye különböző állami intézményeinek képviselői több alkalommal találkoztak 1968 óta, hogy a két megye határának újrarajzolásáról tárgyaljanak, de az eltelt közel öt évtizedben nem született döntés a kérdésben.

Úzvölgye települést, amelynek területén a katonai sírhely is áll, az 1968-as, az ország adminisztratív újratervezésére, újrarendezésére vonatkozó törvény a Hargita megyei Csíkszentmártonhoz sorolta, a település tulajdonjogát egy 2010-es kormányhatározat is megerősíti. Erről Hargita Megye Tanácsa⁷² is beszámol:

„A Románia területi közigazgatását szabályozó 2/1968-as törvény mellékletében felsorolják a megyék településeit, és ezzel meghatározzák a megyék közigazgatási területeit is. Ami fontos: a megyék közigazgatási területei egybeesnek a megyehatárnál

---

⁷² Elérhető: <https://uz.hargitamegye.ro/hatarvita-kronologia/>

fekvő települések adminisztratív határaival, valamint a szomszéd megyék határtelepüléseivel is.

Az 1968/2-es törvény megjelenését megelőzően a települések közigazgatási elhatárolását az 1968/1136-os miniszteri tanácsi határozat szabályozta, melynek 36. pontjában, a községek fejezetnél (C) felsorolják a Csíkszentmárton községhez tartozó településeket: Csíkszentmárton, Csekefalva, Csíkkozmás, Lázárfalva és Úzvölgye. (...)

Utólag az 1968/2-es törvényt módosító 2018/290-es törvény megerősítette Úzvölgye település Csíkszentmárton községhez tartozását” (hargitamegye.ro).

Azonban a területet a Bákó megyei Dormánfalva is sajátjának tekinti, több, a két megye kataszteri hivatalának képviselői közt lezajlott találkozóra hivatkozva. Az első találkozót megelőzően, 1998-ban, Hargita Megye Kataszteri Hivatala elkezdte több, a megyében található közigazgatási egység határának a kijelölését. Ezen települések között volt Úzvölgye is, amely különleges esetnek számított, hiszen Úzvölgye település Csíkszentmártonhoz tartozott, de a megyehatáron túl helyezkedett el. Ugyanebben az évben a két megye kataszteri hivatala a helyszínen találkozik, és megállapítja, hogy 1985-ben Hargita Megye Kataszteri Hivatala pecséttel látott el egy 1982-es dokumentumot, amely Dormánfalva területét határozta meg.

Újabb fontos találkozó volt 2001-ben Hargita Megye Kataszteri Hivatalában, ahol a két megye kataszteri hivatalának, valamint Dormánfalva önkormányzatának képviselői találkoztak – Csíkszentmárton önkormányzatát, annak ellenére, hogy érintett fél volt, nem hívták meg a találkozóra. A találkozóról *„készült jegyzőkönyvben megállapítanak egy tetszőleges határt Dormánfalva javára, figyelmen kívül hagyva a törvény előírásait, illetve anélkül, hogy meghívták volna a határvitában érintett feleket. Sőt mi több, Úzvölgye település bekerült a Bákó megyei Dormánfalva kataszterébe”* (www.hargitamegye.ro).

Mindeközben 2007-ben a temető területe bekerül Csíkszentmárton község köztalányába, amely döntés 2010-ben Románia Hivatalos Közlönyében is megjelenik.

A vitában érintett felek 2010-ben ismét találkoznak. Azonban mivel nem tudtak kiegyezni, úgy határoznak, hogy peres úton zárják le ezt a kérdést.

Ennek az adminisztratív ügynek végül az lett a következménye, hogy Úzvölgye és annak területe mindkét megye kataszteri hivatala szerint az adott megyéhez tartozott. Sőt, a temető területe úgy Csíkszentmárton, mint Dormánfalva köztalányában is szerepelt. Ugyanis a Bákó Megyei Kataszteri Hivatal információira alapozva, 2019 márciusában a moldvai település önkormányzata is áthelyezi az úzvölgyi katonatemetőt a település magántalányából a település köztalányába. Majd az 1988-as temetői nyilvántartási statisztikákra hivatkozva, az ott eltemetett 148/149 román nemzetiségű katona emlékére kialakít egy parcellát a nemzetközi sírhelyen.

Csíkszentmárton község vezetői 2019 áprilisában fedezik fel a szerintük – és azóta jogilag is bizonyítottan – törvénytelenül épített emlékhelyet. Az akkori községvezető, Gergely András azonnal tiltakozó jegyzéket küld a Dormánfalvi Polgármesteri Hivatalnak, amelyre a

dormánfalvi vezetők válaszolnak is, kiemelve, hogy törvényesen, a hadügyminisztérium engedélyével, a kulturális minisztérium támogatásával jártak el, és hogy a Bákó megyei kataszter szerint a temető Dormánfalva részét képezi (Iszlai – Szüszer 2019). Dormánfalva polgármestere, a hadügyminisztérium kutatásaira hivatkozva kijelenti: az úzvölgyi sírkertben több az első és második világháborúban elesett román katona van eltemetve (Bedő 2019a), az ő tiszteletükre, a 2019-es trianoni emlékévk keretében állították a sírkertben az emlékművet. Az építkezés híre hetekig nem éri el a romániai magyar médiát, nyilvánosságot, ezt csak 2019 áprilisának legvégén, május legelején „fedezik fel”. Ekkor osztott meg a Facebook-oldalán a Székely Virtus Hagyományőrző Egyesület egy bejegyzést, fotókkal együtt a dormánfalviak által az úzvölgyi katonatemetőben épített betonkeresztekről és ortodox emlékműről, hangsúlyozva: a sírkertben kialakított „román parcellát” a Bákó megyéhez tartozó település elöljárói május 17. és 19. között akarják felavatni, így emlékezve meg a román nemzet hőseiről (Iszlai – Szüszer, 2019). Az egyesület Facebook-oldaláról azóta a bejegyzés eltűnt. Ez a poszt volt az, amely elindította a magyar sajtóban a valóságértelmezések gyártását. A hírt először a *Székelyhon.ro* portál írta meg, tőlük vette át az *MTI*, a hírügynökségi anyagot pedig a teljes erdélyi magyar média lehozta. A „román temetőfoglalás” pillanatok alatt a székelyföldi magyar sajtó és közvélemény központi témája lett. Ezzel együtt pedig beindult a párhuzamos valóságábrázolás. Hiszen amikor a média nem úgy számol be erről az esetről, hogy a román hősök emlékére állított emlékművet az úzvölgyi nemzetközi katonai temetőben Dormánfalva önkormányzata, hanem azt írja, hogy „magyar katonai temetőben román kereszteket és emlékművet állítottak fel”, akkor a média már minősít, címkéz, bélyegez, tehát elindítja a valóságértelmezés gyártását. Egy olyan valóságértelmezést, amely már korábban létezett, látenciába húzódott, s amelyet a provokáció miatt elő kellett, elő lehetett venni. Erre utal, hogy amikor „román temetőfoglalásról” és „magyar temetőről” ír a média, a román és magyar kategóriákat nem kell elmagyarázza és nem is magyarázza el. Feltételezi, hogy az olvasó tudja, kik a „románok” és kik a „magyarok”, és azt is tudja, hogy ezekhez a kategóriákhoz milyen attribútumok társulnak – például, hogy a „románok” erőszakosak és a „magyarok” az áldozatok, akiknek a temetőit is elveszik már. Ezeket a kategóriákat és a hozzá tartozó attribútumokat nemcsak a média jelöli ki, ezek már-már sztereotípiaként működnek. Olyan sztereotípiákként, amelyeket amikor szükséges elő lehet venni, lehet aktualizálni és lehet mozgósításra használni.

A konfliktus első pár hetében – 2019. április vége, az újonnan épített parcella felfedezése és június 6., a román emlékmű felavatása közötti időszakban – elindult a romániai román és magyar médiában, civil, politikai, egyházi, tudományos, állami és jogi téren és a diplomáciában is az Úzvölgyében történtek értelmezése, az előzmények feltárása, következmények előrevetítése, a vélt és valós törvénytelenések kiemelése. Ebben a kontextusban a székelyföldi

román és magyar nyelvű nyomtatott sajtóban is elindul a történések percepciója és reprezentációja. A korábban felvázolt bourdieu-i fogalmakat használva: a média is arra törekedett, hogy a mezőn megfelelő pozíciót kialakítva, a szimbolikus, gazdasági tőkefelhalmozáshoz hozzájárul, szerinte hiteles észlelést tegye általánosan elfogadottá. Ezeket a hiteles észleléseket fogom bemutatni, kiemelve azokat a diszkurzív stratégiákat, amelyek a hitelességet igyekeztek felerősíteni és a szembeállítást megerősíteni.

7.2. A 2019-es úzvölgyi események rövid kronológiája

Mielőtt azonban nekifognék a valóságértelmezések diszkurzív stratégiáinak a bemutatásához, röviden felvázolnám az úzvölgyi események kronológiáját. S hogy az események párhuzamosságát már most kidomborítsam, külön fogom felvázolni az események kronológiáját a magyar nyelvű, illetve a román nyelvű médiában megjelent cikkek alapján.

7.2.1. Az úzvölgyi események „magyar” kronológiája

– 2019 áprilisában „fedez fel” a magyar nyilvánosság a katonatemetőbe felállított betonkereszteket. Akkor vezető magyar politikusok kérik a dormánfalvi önkormányzatot, hogy halassa el az emlékhely május 17-re tervezett felavatását, a helyzet jogi, adminisztratív tisztázásáig.

– 2019. május 9.: a Kultúra és Nemzeti Identitás Minisztériuma, valamint az Állami Építkezési Felügyelőség tájékoztatása szerint Dormánfalva polgármesteri hivatala törvénytelenül építkezett a temetőben. Május 11-én Dormánfalva polgármestere elhalasztja az emlékmű május 17. kitűzött felavatását.

– 2019. május 16.: fekete szemeteszsákókkal takarta le a magyarokhoz köthető Úzvölgyi Civil Akciócsoport nevű szervezet a román emlékművet és betonkereszteket. A temetőben őrt álló magyar nemzetiségűek provokációnak tekintették a tettet és még aznap este leszedték a műanyag szemeteszsákókat a keresztekről (Ismeretlen szerző 2019a). A román nyelvű média ekkor kapcsolódik be a konfliktusba, magyar provokációt kiáltva. A Bákó megyei rendőrség vizsgálatot indít az ügyben. Egy nappal később George Simion független EP-jelölt ellátogat a temetőbe, majd azt állítja: magyar szélsőségesek megverték.

– 2019. május 23.: házkutatásokat tart a román rendőrség Hargita és Bákó megyében a letakart betonkeresztek és Simion állítólagos megverése kapcsán. A rendőrök négy magyar személyt vittek el a Hargita megyei rendőrségre. Vezető RMDSZ-es politikusok hangsúlyozzák: rendőri túlkapásról van szó, az alpolgármester ártatlan (Kovács Hont 2019a).

– 2019. május 23.: Kelemen Hunor RMDSZ-elnök bejelenti: a magyar érdekvédelmi szervezet felmondja megállapodását a kormányzó Szociáldemokrata Párttal az úzvölgyi helyzet rendezéséig, a helyzet elmérgesedéséért a kormányt téve felelőssé (Ismeretlen szerző 2019b).

– 2019. május 29.: Csíkszentmárton Helyi Tanácsa arról dönt, hogy 30 napra bezárja az úzvölgyi haditemetőt, a döntést Hargita Megye Prefektusa megtámadja (Kovács Hont 2019b).

– 2019. június 3.: a Nemzeti Védelmi Minisztérium állásfoglalást ad ki, amelyben kiemeli, hogy az idegen háborús emlékhelyek átalakítása csakis a minisztériumnak alárendelt ONCE előzetes hozzájárulásával végezhető el, és a hivatal – 2004-es megalakulása óta – nem járult hozzá az úzvölgyi katonatemető átalakításához. Ezzel arra is utal, hogy a temető magyar parcellájának felújítása is törvényellenes volt (Ismeretlen szerző 2019c). Az állásfoglalás szerint ugyanakkor kiemeli: az intézmény dokumentációja szerint a temető Csíkszentmárton tulajdonát képezi (Kovács Hont 2019c). Ugyanaznap Dormánfalva polgármesteri hivatala közli: kilenc civil szervezet kérésére, június 6-án, a román nemzeti hősök napján megemlékezést tartanak a temetőben. A megmozdulás kezdeményezői azt is javasolták, hogy a megemlékezés során avassák fel a frissen épített parcellát a temetőben (Ismeretlen szerző 2019c). Ezért, ugyanarra a napra, a magyarokhoz köthető Úzvölgye Kezdeményező Bizottság közmunkára hívta szimpatizánsait a temetőbe (Ismeretlen szerző 2019c), Kovászna megye önkormányzata pedig kihelyezett rendkívüli tanácsulást tart Úzvölgyében (Erdély 2019a).

– 2019. június 6.: körülbelül 300–1000 (sajtóorgánumonként más számot olvashatunk) székelyföldi magyar civil, közszereplő, politikus ment ki Úzvölgyébe, akik előlánccal próbálták megakadályozni a román parcella felavatását. A helyszínre azonban több ezer román érkezett, akik erőszakkal benyomultak a temetőbe, és ortodox szertartás keretében felszentelték a román emlékművet és parcellát (Kovács Hont 2019d). Országos Csendőr-főkapitányság tájékoztatása szerint a felavatás során nem történt erőszak. A történetek után Magyarország Külgazdasági és Külügyminisztériuma (KKM) bekérte a budapesti román nagykövetet. A nagykövet megtagadta a párbeszédet (Ismeretlen szerző 2019d). Ezért a magyar kormány tiltakozó jegyzéket ad át a román kabinetnek, felszólítva a román kabinetet az eset kivizsgálására és a nemzetközi kötelezettségek betartására. Végül telefonon tárgyalt Teodor Meleşcanu román és Szijjártó Péter magyar külügyminiszter (Ismeretlen szerző 2019d).

– 2019. június 13.: az ONCE közléseszi összegzését, amely szerint mindössze 11 román katona nyugszik az Úzvölgyi temetőben. A hivatal ugyanakkor kiemeli, hogy sem Csíkszentmárton, sem Dormánfalva nem járt el törvényesen a temetőben végzett átalakításokkal: a dormánfalviak téves adatokat használtak, míg a magyarok nem vették figyelembe a temető nemzetközi jellegét, és nem konzultáltak azokkal az országokkal, akiknek halottai a temetőben nyugszanak, illetve csak magyar szimbólumokat helyeztek el a nemzetközi

sírhelyen. Az ONCE szerint ugyanakkor a csíkszentmártoniak nem vették figyelembe a sírkert 1927-es térképét sem (Ismeretlen szerző 2019e).

– 2019. június 24.: műalkotásnak nyilvánította a kulturális minisztérium az illegálisan felállított betonkereszteket (Ismeretlen szerző 2019f).

– 2019. augusztus 26.: a székelyföldi magyarság a II. világháború úzvölgyi csatájának 75. évfordulójára emlékezett meg a temetőben. A megemlékezésen tartott szentmisét Tamás József püspök celebrálta, felszólalt Bőjte Csaba ferences szerzetes is.

– 2019. szeptember 9.: a Calea Neamului (a Nemzet Útja) nevű nacionalista román szervezet elnöke, Mihai Sorin Țîrnoveanu szervezett román megemlékezést az úzvölgyi katonatemetőben, amely alkalmával a szervezetek tagjai rótták le kegyeletüket a szerintük ott nyugvó 149 román katona előtt (Ismeretlen szerző 2019g).

– 2019. október 26.: a román hadsereg napján újabb román megemlékezés zajlott a temetőben, amely alkalmával Constantin Toma dormánfalvi polgármester kitüntette azokat a személyeket, akik június 6-án a magyar élőláncot megkerülve elsőként jutottak be a katonatemetőbe, valamint azt az ortodox papot, aki felszentelte a román hősök parcelláját. Szintén október 26-án megtámadta Bákó megye új prefektusa a közigazgatási bíróságon dormánfalva Úzvölgyére vonatkozó döntéseit, azaz a tulajdonjogszerzést, majd közvagyonba vételt, illetve az építési engedélyt is. A közigazgatási bíróságra benyújtott prefektusi kereset a román törvények értelmében azonnali hatállyal felfüggesztette a vitatott határozatok érvényességét (Ismeretlen szerző 2019h).

A hosszú pereskedésnek 2023-ban lett vége. 2023. február 10-én a Bákói Táblabíróság ítélete, megerősítve az alapfokú ítéletet, érvénytelenítette a dormánfalviak építési engedélyét, és elrendelte az emlékmű lebontását. Az emlékművet 2023. júniusának végén távolították el. Egy másik, 2023. február 25-én a Bákó Megyei Törvényszéken született döntés, amely szintén megerősítette az alapfokú ítéletet, törölte Dormánfalva sírkert fölötti tulajdonjogát, illetve érvénytelenítette azt a döntést, amellyel Dormánfalva saját közvagyonába helyezte a katonai temetőt (további információk: www.uz-volgye.ro). Azonban a szimbolikus harc a temetőért nem ért véget: 2023. július 8-án a Calea Neamului szervezet hívei 150 fakeresztet állított fel a temetőben, a régi betonkeresztek helyére. Az újabb „temetőfoglalást” a helyszínen jelen levő rendőrök és csendőrök sem állították le. Ez újabb politikai vitát, jogi lépéseket indított el.

7.2.2. Az úzvölgyi események „román” kronológiája

– 2019. május 3.: Kelemen Hunor, az RMDSZ elnöke tiltakozik az úzvölgyi katonatemető átalakítása ellen (Ismeretlen szerző 2019o).

– 2019. május 8.: Kelemen Hunor a magyar katonák emlékének meggyalázásának leállítását kéri, míg Constantin Toma, Dormánfalva polgármestere amellet érvel egy közleményben, hogy törvényesen, történelmi tényeket tiszteletben tartva állítotak emléket az úzvölgyében eltemetett katonáknak (Ismeretlen szerző 2019n).

– 2019. május 15.: az úzvölgyi katonatemetőben szervezett magyar ökumenikus isentiszteletről és az akkor megfogalmazott „magyar” elvárásokról számol be a *Cuvântul Liber* (Ismeretlen szerző 2019r). Dormánfalva polgármestere elhalasztja a temető felavatását. A parcellaavató elhalasztásáról szóló anyag részletesen beszámol arról is, hogy ki nyugszik az úzvölgyi katonatemetőben az ONCE adataira támaszkodva (Mezey 2019a).

– 2019. május 19–21.: a román nyelvű média is beszámol a betonkeresztek szemeteszsákokkal való letakarásáról, illetve George Simion állítólagos megveréséről (Ismeretlen szerző 2019s, 2019t, Sandu 2019c).

– 2019. május 21.: felszólal az ügyben a Kovászna, Hargita és Maros megyei Románok Civil Fóruma is, kéri, hogy a a sepsiszentgyörgyi nemzetközi katonai temető munkálatainak véglegesítésében a Védelmi Minisztérium szólaljon fel (Ismeretlen szerző 2019u).

– 2019. május 25.: az RMDSZ kilép a kormányból, illetve a Bákó megyei rendőrség házkutatást tart öt, az úzvölgyi eseményekben érintett személynél (Sandu 2019d).

– 2019. május 31.: bezárja az úzvölgyi katonatemetőt Csíkszentmárton, amely döntést Hargita megye prefektusa, Jean-Adrian Andrei megtámad (Sandu 2019e). Ugyanakkor a Kovászna, Hargita és Maros megyei Románok Civil Fóruma szerint Csíkszentmárton törvénytelenül járt el, amikor a temetőt átalakította (Biroul de presă al FCRCHM 2019), ugyanakkor hangsúlyozzák: elítélik, hogy a Hargita megyei hatóságok bezáratták a katonatemetőt, és hozzáteszik: a Román Hősök napja alkalmából ők is kivonulnak a temetőbe megemlékezni (Ismeretlen szerző 2019v). Néhány nappal később a Románok Civil Fóruma újabb közleményt tesz közzé, *Románia igazi arca* címmel, amelyben élesen bírálja az RMDSZ-t és annak elnökét, Kelemen Hunort.

– 2019. június 5–7.: a média beszámol a parcellaavató körülményeiről: eszerint „hargitai és kovásznai magyar etnikumúak” tüntettek a temetőben, míg a jelen levő, az ország minden tájáról érkező románok – több mint ezer fő – az „emlékezetet ünnepelte” (Ismeretlen szerző 2019w). A média a Románia és Magyarországi közti „diplomáciai botrányról” is beszámol.

– 2019. június 10.: a Hargita és Bákó megye közötti vitatott határokat a közigazgatási bíróság fogja megállapítani – ezt egy gyimesbükki találkozón döntötték el a két megye képviselői (Mezey 2019b).

– 2019. június 19.: a Hargita Megyei Csendőrség megbüntette Borboly Csabát, Hargita Megye Tanácsának elnökét az úzvölgyi események miatt. A média szerint a magyar közösség

politikai vezetői továbbra is „áldozatként” pózolnak. A Bákó Megyei Rendőrség nyomozást folytat az úzvölgyében történtek miatt. Az Erdélyi Magyar Néppárt az ellen tüntetett Csíkszeredában, a Hargita Megyei Prefektúra előtt, hogy ne vegye át a Védelmi Minisztérium a katonatemetőt (Liviú 2019). 2019 júniusában és júliusában több tüntetést szervezett az Erdélyi Magyar Néppárt különböző székelyföldi városokban, ezekről a román média módszeresen beszámol. Pár nappal később a Románok Civil Fóruma újabb közleményt tesz közzé, amiben kéri a temetőben illegálisan átalakításokat végzők megbüntetését. Az általuk megfogalmazott kérésekre az ONCE válaszol (Ismeretlen szerző 2019t).

– 2019. június 22.: a magyarországi Mi Hazánk párt egy kápolnát szeretne építtetni, a Magyar Kormány támogatásával az úzvölgyi katonatemetőben (Sandu 2019f).

– 2019. július 23.: nincsenek legionárius szimbólumok az úzvölgyében, közölte az Elie Wiesel Intézet. A lehetséges legionárius szimbólumhasználatot az RMDSZ jelentette korábban az intézetnél (Groza 2019d).

– 2019. szeptember 27.: egy első világháborús román katona maradványaira lel az úzvölgyi katonatemető mellett Vasile Boboc, „történelemrajongó”. Ezt a katonát fogják a 150. román katonának nevezni (Șt. P. 2019)

– 2019. október 28–31.: megemlékezést tartanak a Román Hadsereg Napja alkalmából az úzvölgyi temetőben (Sandu 2019g).

– 2019. november 5.: A Csíkszeredai Bíróság törölte azt a 3000 lejes bírságot, amelyet Grüman Róbertre, a Kovászna megyei önkormányzat elnökhelyettesére rótt ki a Hargita Megyei Csendőrség amiatt, hogy nem jelentette be a csendőrségen is az önkormányzat június 6-i úzvölgyi rendezvényét (Ismeretlen szerző 2019x).

– 2019. november 6.: Az úzvölgyi katonatemető jogi helyzetének tisztázatlansága és a román parcella és emlékmű létrehozásához szükséges hatósági jóváhagyások hiánya miatt támadta meg a közigazgatási bíróságon Bákó megye prefektusa a dormánfalvi önkormányzat úzvölgyi temetőre vonatkozó határozatait (Sandu 2019h).

7.3. „Még a halottainkat sem tisztelik” – a konfliktus értelmezési keretei és szereplői a székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzusban⁷³

Ahogy arra korábban utaltam, ebben a fejezetben a párhuzamos valóságtermelés diszkurzív stratégiáit fogom bemutatni. Ezeket két oldalról közelítem meg. Elsősorban beszélek az

---

⁷³ Jelen fejezet az *Erdélyi Társadalom* folyóirat 19. évfolyamának (2021) 2. számában megjelent *Párhuzamos valóságok termelése. Az úzvölgyi katonatemetőben történt interetnikus konfliktus román és magyar médiareprezentációjának összehasonlítása* című tanulmányom (99–132. oldalak, DOI 10.17177/77171.263) alapján készült el.

elsődleges, a konfliktus berobbanása után megjelent értelmezési keretekről. Ezek az értelmezési keretek jelölik ki azt, hogy kik a konfliktus szereplői – van Dijk-i értelemben vett szereplői –, a szereplők közül kik az áldozatok és kik az elnyomók – tehát már elindul a csoportképzés, csoportelhatárolás és a csoportok attribútumokkal való ellátása. Ezeknek a szereplőkategóriáknak a bemutatása alkotja a fejezet legfontosabb részét. Ezek a szereplők és szerepek mind szimbolikusak, nem léteznek a valóságban, azokat a média alkotja meg, vagy éppen a médiában reprezentálódnak. Ezeket azért alkotják meg, hogy birtokba vegyenek, kisajátítsanak valamit, azért alkotják meg, hogy segítsenek a valóságban eligazodni. Ezért olyan kategóriákat alkot meg, reprezentál a média, amit mindenki ért, olyan attribúciókat rendel ezekhez, amit mindenki ért. És itt már performatív beszédaktusokról van szó: azzal, hogy a média beszámol valamiről, létre is hozza azt. Erről szól van Dijk kritikai diskurzuselemzése is: amikor egy közösség elitje létrehoz egy valóságot, akkor megpróbál olyan valóságot létrehozni, amely őt helyezi megfelelő pozícióba. Ehhez azonban az elitnek uralnia kell a mezőt, hatalommal, erőforrásokkal kell rendelkeznie. Ezért csupa olyan beszédtevényt hajt végre, amely arra irányul, hogy megszerezze a hatalmat, az uralmat a mező fölött. A hatalom megszerzése pedig mindig szimbolikus úton működik.

Jelen alfejezet első két alrésze a kezdetleges értelmezési keretek bemutatásából, illetve a szereplőkategóriák bemutatásából áll. Előbbivel azt az állításom kívánom igazolni, hogy a párhuzamosság újratermelésének léteznek látenciában levő diskurzusai. Diskurzusok, amelyeket, amikor a párhuzamosság előjön a látenciából, amikor a csoporttá válás fontossá válik, akkor a média elővesz, aktualizál, majd arra használ, hogy a párhuzamosságot kifejezze, hogy a csoportidentitást megerősítse. Ezek pedig olyan diskurzusok, amelyeket különösebben nem mutat be, nem igazol a média, amikor elkezdi ezeket használni, feltételezi, tudja, hogy az olvasó érti, miről beszél. Tehát a média felkínál egy valóságértelmezést, amelyről feltételezi, hogy az olvasók ismerik, s amelyet olvasva tudják, hogy ők hova tartoznak. Annak érdekében, hogy az olvasó biztosan el tudjon igazodni a média által felkínált valóságértelmezésben, azt is megvizsgálom, hogy milyen szereplőkategóriákat kínál fel. Milyen Mi és milyen Ők szereplőkategóriákat alkot meg, ezekbe a kategóriákba kik tartoznak, de főleg azt elemzem, hogy milyen ideológiák, attitűdök, attribúciók szerint alakulnak a Mi és az Ők kategóriák. Tehát azt vizsgálom meg, hogy a média szerint kik tartoznak Hozzánk és kik tartoznak Őhözájuk, és miért. Miután ezeket a kategóriákat megvizsgálom, azt is elemzem, hogy ezek a kategóriák hogyan jelennek meg a konfliktus legelején, feltételezve, hogy ezek a kategóriák, ahogy a párhuzamosságot kifejező diskurzusok már létező kategóriák. Olyan kategóriák, amelyeket a média elővett, aktualizált, majd arra használt, hogy megerősítse a csoportidentitást és kifejezze a csoportviszonyokat.

Az értelmezési keretek és szereplőkategóriák részletes bemutatása után a fejezet második felében a határképző diszkurzív stratégiákat mutatom be részletesen. Olyan diszkurzív stratégiákat, amelyeknek a szereplőkategóriák közti éles különbségtétel a célja. Amelyek megerősítik a csoportidentitást, főleg azért, hogy a saját csoportot élesen megkülönböztetik a másik csoporttól.

Az úzvölgyi konfliktushoz köthető székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzus berobbanása Gergely Andráséhoz, Csíkszentmárton akkori polgármesteréhez⁷⁴ köthető, aki a *Székelyhonnak* adott, április 29-i nyilatkozatában részletezi az úzvölgyi temető területe körül kialakult tulajdonjogi vitát. A berobban kifejezést nem véletlenül használom. Ez nemcsak arra utal, hogy ez a téma a médiadiskurzus központi eleme lett, hanem arra, hogy egy külső inger hatására robbanásszerűen megszűnt a békés együttélés a románok és magyarok között, és rögtön előkerültek a párhuzamos valóságértelmezések, rögtön előkerültek a sztereotip szereplőkategóriák, azok az attribúciók és attribútumok, amelyek csoportot teremtenek, csoporthoz való tartozást erősítenek meg. A média egyből olyan valóságértelmezést kínált fel, amely egyértelműen kijelölte kik a jók és kik a rosszak, így az olvasóinak egyértelművé vált, hogy ők hova is tartoznak. Egy olyan valóságértelmezést, amely igazából készen állt, csak elő kellett venni a látenciából, s kicsit aktualizálni kellett. Ezt az állítást a következő paragrafusban igazolom.

Tehát az úzvölgyi konfliktus kapcsán megjelent legelső írásban Gergely András csíkszentmártoni polgármester ismerteti, összefoglalja azt a bonyolult határvita-történetet, amelyet én ebben a fejezetben korábban felvázoltam. Kiemeli, hogy a Dormánfalva „*elindított egy elsajátítási folyamatot*”, és a Bákó Megyei, illetve a Hargita Megyei Kataszteri Hivatal néhai vezetői között létrejött megállapodásra alapozva tartanak igényt a területre. Hiszen a hivatalvezetők kiegyeztek, abban, hogy a két megye közt természetesebb határ lenne az Úz-patak „*és bélyegzőt nyomtak kölcsönösen a térképekre*” (Szüszér – Iszlai 2019). A polgármester azonban hangsúlyozza: ettől a törvény nem változott, ezért Csíkszentmárton az 1968 óta érvényben levő törvények alapján jogot formál a területre, amely a település köztulajdonához tartozik (Szüszér – Iszlai 2019). Tehát már ez az első nyilatkozat rendkívül szimbolikus: kijelöli a jó és a rossz szereplőket – a Bákó megyeiek, akik el akarják venni a területet és a temetőt, és Mi, akiknek az oldalán a törvény áll. A polgármester első felszólalása kijelöli azt a fő

---

⁷⁴ Jelen alfejezetben számos politikus szerepel, többjüknek 2019 óta, az elemzett eset óta megváltozott a titulusa. Mivel jelen alfejezet célja az, hogy bemutassa milyen valóságábrázolásokat gyártott a média 2019-ben, a konfliktus kirobbanását követően, minden politikus a 2019-es titulusával fog szerepelni. A jelenlegi politikai tisztségét, ha egyáltalán van, egyetlen politikus esetében sem fogom megemlíteni. Az elemzésem szempontjából ez az információ nem szubsztanciális, és zavaró is lenne, ha minden szereplő két titullussal szerepelne.

értelmezési keretet, amellyel a romániai, székelyföldi „magyaroknak” viszonyulniuk kell ehhez a problémához, illetve az ebben érintett többségi „románsághoz”. Felsorolja azokat a fő érveket, fogalmakat, kijelentéseket, amelyeket a magyar médiadiskurzus alkalmazni, használni fog saját valóságábrázolásában, annak legitimálásában. Ezek a következők: a történelem, a törvények minket igazolnak, a románok pedig a törvények és történelem fölött állva megpróbálják elvenni a temetőnk. Ez a viszonyulás már az első témában közölt, az elemzésembe beválogatott cikkekben is megjelenik. A témában született legelső szövegeket kiemelik, hogy:

- ez az ügy nem más, mint egy újabb történelemgyártási kísérlet a „románok” részéről, hiszen olyan helyen létesítettek román temetőt, ahol egyetlen román katona sincs eltemetve. Ez az eset a polgármester szerint *„egy szimbolikus borstörés az orrunk alá, amellyel azt mutatják, hogy még a halottainkat sem tisztelik”* (Iszlai – Szüszer 2019);

- Románia nem jogállam, *„hiszen ha az lenne, akkor ilyen jogsértések nem fordulhatnának elő”* (Bedő 2019a);

- ez az ügy része a magyarellenes intézkedéssorozatnak, *„amelynek a jelképeink és felirataink üldözése, a Mikó-kollégium visszaállamosítása, a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem magyar nyelvű oktatásának elsorvasztása, valamint Beke István és Szócs Zoltán bebörtönzése is részét képezi”*⁷⁵ (Bedő 2019a);

- ez az ügy provokáció, amit a románok arra használnak fel, hogy a magyarokat tüntessék fel negatív szereplőként: *„provokálni akarják a székely közösséget, hogy egy esetlegesen kikényszerített konfliktus kapcsán elmondhassák, mi összeférhetetlenek és erőszakosak vagyunk”* (Bedő 2019a).

Tehát a kiépülő székelyföldi magyar médiadiskurzus a törvények, jogállamiság betartását kéri. Explicite kijelenti: Románia nem jogállam, mert ez egy olyan ország, ahol, ha „magyarokról” van szó, nem kell a törvényeket betartani. Olyan ország, ahol a „magyarokat” üldözik, ahol az a cél, hogy a „magyarok” *„orra alá borsot törjenek”*, hogy a „magyarokat” provokálják. Ehhez illeszkedve a „románokat” már a konfliktus kirobbanásakor történelemhasítóknak, temetőgyalázóknak bélyegzi meg a székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzus. Ez a fajta címkézés nem csak a politikusokra, történészekre, állami intézményekre vonatkozik, hanem általánosságban teljes „románságra”.

Tehát már a konfliktus kirobbanásakor, azaz a betonkeresztek felfedezését követően megjelent első szövegekben elindul a határképzés, a Ti és a Mi elkülönítése. A különbségtétel

---

⁷⁵ Ebben az esetben nem tartom fontosnak azt, hogy minden egyes megemlített intézkedésről röviden beszámoljak. Itt a felsorolás lényeg, az, hogy újságíró szerint a magyarok, a magyarok jelképei, intézményei ellen majdnem hadjárat folyik Romániában. Az úzvölgyi ügy ennek a hadjáratnak egy újabb állomása.

a „románok” és „magyarok” között, a Jók és a Rosszak között. És ezek az elkülönítések mind beszédaktusok által jöttek létre, a beszéd hozta létre és tett különbséget a „románok” és „magyarok” között, amely megbélyegez jóként és rosszként. Azonban ezek olyan szereplőkategóriák – mondhatni sztereotípiák –, amelyeket a média nem akkor alkotott meg. Ezeket a kategóriákat elővette a látenciából, aktualizálta őket, majd rögtön használni kezdte. Azért állítom, hogy korábban megalkotott szereplőkategóriákról van szó, mert ezekhez a szereplőkategóriákhoz a székelyföldi magyar médiadiskurzus rögtön különböző értékeket is rendelt, és ezeket a szereplőtípusokat különböző hatalmi pozícióba is elhelyezte. Ezeket az értékeket, pozíciókat azonban nem határozta meg, nem alakította ki, és nem is igyekezett legitimálni. A média előhívott a látenciából már meglévő szereplőkategóriákat, attribúciókat és pozíciókat, olyan szereplőkategóriákat, attribúciókat és pozíciókat, amelyekről tudta, hogy az olvasói egyből értik, amelyek mozgósítanak és elköteleződésre sarkallnak. Tehát olyan diskurzusokat hívott elő, amelyekről tudja, hogy az olvasói hitelesnek fogják tartani, olyan valóságot fog ábrázolni, ami az igazságnak fog tűnni.

Ezt az állításom több diszkurzív megoldás erősíti meg. Erre utal például az, hogy az ügyet a román állam magyarelles intezkedessorozatának *újabb* állomásaként könyveli el a székelyföldi magyar nyelvű média. Románia úgy jelenik meg, ahol már *ismét* kettős mércét alkalmaznak a magyar közösséggel szemben. Azonban a médiadiskurzus nem magyarázza meg mi ez a magyarelles intezkedessorozat, mit jelent ez a kettős mérce, tudja, hogy az olvasó tisztában van ezekkel. Nem magyarázza el kik állnak ezen intezkedessorozat mögött, az elkövetők a „románok”, s az olvasó pedig tudja, kik ezek a „románok”.

Ezen szempontok alapján – határképzés és sztereotip megjelenés – a székelyföldi magyar médiadiskurzusban a következő szereplőkategóriákat különítettem el⁷⁶:

- a) „Románia”, „román állam”;
- b) „román” és „románság”;
- c) „magyar”, „magyarság” és „székelyek”; illetve
- d) „magyar politika”, „magyar érdekérvényesítés”.

A különböző kategóriák megalkotásánál figyelembe vettem van Dijk (2011) azon sematikus kategóriáit, amelyek ideológiák mentén hoznak létre csoportokat. Így meghatároztam, hogy kik tartoznak az adott kategóriához, mit akar az adott kategória elérni, milyen értékeket és normákat, milyen tevékenységeket és célokat rendel az adott kategóriához a médiadiskurzus, hogyan kell a média szerint az adott kategóriához viszonyulni, és milyen erőforrásaik vannak, vagy éppen nincsenek ezeknek a kategóriáknak.

---

⁷⁶ A kategóriák elkülönítésében van Dijk témába vágó szakirodalmára támaszkodtam (van Dijk 1991).

A kategóriák megalkotásakor két szintet különítettem el. Különbséget tettem a megnevezhető és megnevezhetetlen, megfogható és megfoghatatlan kategóriák között, pontosabban a konkrétan megragadható és felelősségre vonható hivatalos szegmens és a konkrétan meg nem ragadható tömeg között. Ezt úgy a „románság”, mint a „magyarság” esetében megtettem. Ezt fontosnak tartottam, mert a határképzés során a médiadiskurzus – úgy a román nyelvű, mint a magyar nyelvű médiadiskurzus – a két hivatalos kategória és a két tömeg között tesz éles különbséget, illetve azt is részletezi, hogy a hivatalos kategória milyen hatást gyakorol a nem hivatalosra és fordítva. Így például a magyar médiadiskurzus szerint a „magyar politika” törvénytisztelő, becsületos, tisztességes, míg a „román állam” nem jogállam – tehát éles különbséget tesz a hivatalos magyar és hivatalos román kategória között. Ezen különbségtétel mellett megjelenik az is, hogy „ebben az országban” diszkriminálják a „szegény magyarokat”, azaz a hivatalos román kategória hatással van a magyar tömegre. A román nyelvű média esetében pedig arra találunk példákat, hogy a „szegény románok” a „magyar érdekérvényesítés miatt” nem tudnak saját országuk területén levő nemzetközi katonai temetőbe bemenni – azaz a hivatalos magyar kategória hatással van a román tömegre.

7.3.1. Az úzvölgyi konfliktus szereplőkategóriái a székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzusban

A következőkben a székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzusban megjelenő szereplőkategóriákat mutatom be, mindazokkal az attribútumokkal együtt, amelyeket a média a szereplőkategóriákhoz rendelt.

A székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzus szerint a konfliktus egyik fontos szereplője „Románia”, amely, ahogy az a legelső médiamegjelenésekből tükröződik nem demokratikus, nem törvénytisztelő és diszkriminatív is. Ez alatt a kategória alatt értem a román államot, a román állami intézményeket, hatóságokat, illetve ezek képviselőit. Szintén ehhez a kategóriához tartozik a romániai román politikai szférának egy adott szegmense is. Azonban a „Románia” kategóriába csak azok az etnikailag román politikusok és csak azok az állami intézmények tartoznak, amelyek a „románság”, a nacionalista, nemzetiesítő állam érdekeit kívánják érvényesíteni a magyar érdekekkel szemben – legalábbis a magyar médiadiskurzus értelmezésében. Tehát azok a politikusok és állami intézmények tartoznak ide, amelyek támogatják – de legalábbis nem ellenzik – a román emlékhely kialakítását a „magyar” temetőben, akik nem tartják tiszteletben a „magyar közigazgatási egységek” jogait, nem tartják tiszteletben a „magyarok” történelmét, kultúráját, identitását. Ez a kategória tehát a formális, hivatalos szintet jelöli, beazonosítható állami, politikai, jogi szereplőket tartalmaz. Olyan szereplőket, amelyek a magyar nyelvű médiadiskurzus értelmezésében cserbenhagyták a

romániai „magyarságot”, amelyek a „magyar” érdekek ellenében működnek. Diszkriminálják a magyar közösséget, kettős mércét alkalmaznak velük szemben, akik a törvények betartásakor, betartatásakor mentességet élveznek. Így például a Bákó Megyei Kataszteri Hivatal a „Romániába” kategóriába tartozik, mivel úgy jelenik meg a médiadiskurzusban, mint a „Románia” érdekeit magyarok kárára érvényesítő román állami intézmény – hiszen elvett „magyar terület”. A Hargita Megyei Kataszteri Hivatal azonban már nem tartozik ebbe a kategóriába, mindannak ellenére, hogy ez is román állami intézmény, hiszen az a magyarok érdekeit kívánja érvényesíteni a román nemzetépítő törekvések ellenében.

A leggyakrabban előforduló szereplők ebben a kategóriában: Románia és a román állam, amely „ez az ország” megnevezés alatt is gyakran szerepel; Dormánfalva, Dormánfalvi Polgármesteri Hivatal, Dormánfalva önkormányzata; Bákó Megyei Prefektúra, Hargita Megyei Prefektúra, Bákó Megyei Kataszteri Hivatal; a különböző romániai pártok: a kormányon levő Szociáldemokrata Párt (Partidul Social Democrat – PSD), a Nemzeti Liberális Párt (Partidul Național Liberal – PNL), Liberálisok és Demokraták Szövetsége (Partidul Alianța Liberalilor și Democraților). Illetve az ezekhez a pártokhoz, önkormányzatokhoz köthető szereplők, mint Constantin Toma, dormánfalvi polgármester, Viorica Dăncilă, miniszterelnök, George Simion független EP-jelölt, Călin Popescu Tăriceanu, az ALDE elnöke. Illetve ehhez a kategóriához tartozóként jelennek meg más állami intézmények is, mint a csendőrség, rendőrség, a védelmi minisztérium, a kulturális minisztérium, az állami közbeszerzési hatóság stb. – azok az intézmények, amelyek tétlenül nézik a magyarok diszkriminálását, akik Rosszak, akik az egyenlőtlenségeket újratermelik. Legalábbis a székelyföldi magyar médiadiskurzus szerint.

Nem tartom fontosnak, hogy a kategóriához tartozó összes érintett szereplőt felsoroljam – ez az állításom minden szereplőkategória esetében érvényes. Elsősorban azért, mert lehetetlen vállalkozás lenne, annyi szereplő van minden egyes kategóriában. Sőt, a szereplők gyakran lépnek át egyik kategóriából a másikba⁷⁷. Másodsorban a pontos felsorolás sem a dolgozat szempontjából, sem a médiadiskurzus szempontjából nem volt szubsztanciális. Nem a szereplő

---

⁷⁷ Például a magyar médiadiskurzus értelmezésében a kulturális minisztérium a konfliktus elején a „magyar valóságábrázolást” erősítette, mert kijelentette, hogy Dormánfalva törvénytelenül építkezett. Tehát a „magyar politika” kategóriába tartozott. Majd átkerült a „Románia” kategóriába, amikor műemlékké nyilvánította a temetőben felállított betonkereszteket. A román médiadiskurzus szerint azonban az elképzelhetetlen, hogy egy román kulturális minisztérium olyan döntéseket hozzon, amely nem a „románoknak” kedvez – így a kulturális minisztérium az „inkompetens román állam” kategóriában jelenik meg először a román médiadiskurzusban. Majd ebből átkerül a „követendő példa” kategóriába, amikor a „románok” oldalára állva műemlékké nyilvánítja a román parcellát. Tehát látható, hogy egyetlen intézmény négy szereplőkategória elemeként jelenik meg a két nyelvű médiadiskurzusban. Ezt az összes érintett szereplőre levetíteni képtelenség és értelmetlenség lett volna.

pontos megnevezése volt a cél, amikor a médiadiskurzus ezt a kategóriát megalkotta, újra elővette. A cél az volt, hogy az újságíró „bebizonyítsa” saját álláspontját. A „Románia” kategória esetében az volt a cél, hogy a magyar médiadiskurzus láttassa és elfogadtassa azt, hogy az állam cserbenhagyja a magyar közösséget, diszkriminálja, elnyomja azt, kettős mércét alkalmaz vele szemben – azaz létezik egy egyenlőtlenség románok és magyarok között, amit az „állam” újratermel. Ettől az „államtól”, attól, amit képvisel, a magyar közösségnek el kell határolódnia. Így a kategória a határképzést segíti elő: megmutatja, hogy milyenek Ők és velük szemben milyenek vagyunk Mi. Ezért például a székelyföldi magyar médiadiskurzus a „Románia”, „román állam” kategória szereplőit mindig negatív szereplőként tünteti fel, ők a legfőbb „gonoszok” a konfliktusban. Ezt igazolják az alábbi idézetek, amelyek különböző állami intézményekre vonatkoznak, s amelyek ezen intézmények „magyarellenes” attitűdjét emelik ki. Azt, hogy ezek az intézmények gyakran a törvények fölött állnak, nem tartják be saját országuk törvényeit sem. Ebbe a kategóriába akármelyik állami intézmény, hivatalos szereplő bekerülhet, ha magyarellenesen viselkedik.

„Nem kellene csodálkoznunk semmin, ami kies tájainkon történik. Hiszen Romániában élünk, a minden lehetőségek és lehetetlenségek, képtelenségek országában. Tehát azon sem csodálkoz(hat)unk, hogy román nacionalista szervezetek több székelyföldi politikust feljelentettek az Országos Diszkriminációellenes Tanácsnál (CNCD) a június 6-i úzvölgyi incidensek kapcsán, amikor, mint köztudott, az első világháborús magyar katonatemetőbe több ezer román megemlékező nyomult be erőszakkal, és ortodox szertartás keretében felszentelték az ott törvényellenesen létesített román emlékművet és parcellát, illetve bántalmazták a magyarokat, rongáltak. Őket senki sem vonta felelősségre. Ellenben Hargita Megye Tanácsának elnökét, Borboly Csabát, Kovászna Megye Tanácsának elnökét, Tamás Sándort, Gergely Andrászt, Csíkszentmárton polgármesterét, Korodi Attila képviselőt és Tánzos Barna szenátort beidézték meghallgatásra a CNCD-hez.” (Mózes 2019a)

„Azt, hogy – függetlenül egy esetleges összecsapás lefolyásától – ezt hogyan bírálná el a titkosszolgálatok által irányított román igazságszolgáltatás, arról szép tapasztalataink vannak 1990 márciusától errefelé. De akár ezt az ügyet is vehetnénk, ugyanis elképzelhetetlen (lenne egy civilizált országban), hogy miközben rátörük az ajtót a csíkszentmártoni alpolgármesterre, hogy családja köréből kommandósokkal kirángatva elvigyék kihallgatni (mi volt olyan sürgős?, ha behívják, biztosan bemegy, vagy ha nem ment, hát azután jöjjenek utána), aközben senki még csak azt sem kérdezte meg az egész botrányt kirobbantó dormánfalvi polgármestertől, miként szolgál a kedves egészsége. Pedig kétezer leütésben felsorolni sem lehet, hogy hány szabályt, törvényt és nemzetközi szerződést szegett meg, sőt, hogy ezt követően hány papírt kapott a román hatóságoktól, a prefektúrától a védelmi minisztériumig, amiből mind az tűnik ki, nincs igaza. Úgy látszik, valakinek nagyon érdeke, hogy balhé legyen. Nehéz lenne pontosan megnevezni, hogy kinek, de egy dolog egészen biztos: a felelősség teljes egészében a végrehajtó hatalommal rendelkező kormányt terheli, amelynek minden eszköze megvan arra, hogy véget vessen ennek a cirkusznak, de nem tud. Vagy nem akar...” (Erdély 2019b)

A székelyföldi magyar nyelvű médiában megjelenő második szereplőkategória a „románság”, a „román”, „román fél” címszó alatt megjelenített egyének, tömeg. Ez nem egy egzakt, tökéletesen nevesített kategória, nem tudni pontosan kik tartoznak bele. Ez egy fluktuáló kategória, amelyet bárkire rá lehet húzni. S a kontextus határozza, hogy egy adott

személy „román”-ként jelenik meg a székelyföldi magyar médiadiskurzusban vagy sem. Így például, ha egy román nemzetiségű személy ellátogat a katonai temetőbe, az nem feltétlenül lesz a „románság” tagja. Egy személy akkor válik „románna”, ha román zászlókkal vonul be a katonai temetőbe és ott nem viselkedik tisztelettudóan. A „románok” és a „románság” hasonló érdekek szerint szerveződik, mint „Románia”: állandóan „provokálják” a magyarokat, hogy saját, felsőrendű pozíciójukat megőrizzék a magyarokkal szemben, és az uralkodó fölosztási elvüket érvényesítsék. Ahogy „Románia”, úgy a „románság” is történelemhamisító, törvénygyalázó, gonosz, mesterkedő a magyar nyelvű médiadiskurzus szerint. A „románok” nem tudnak viselkedni, kulturálatlanok, buták, agresszívek. A „románok” a „magyarok” ellentétei, az a közösség, akitől meg kell a magyarokat különböztetni. Ez a kategória a következőképpen jelenik meg a magyar nyelvű médiadiskurzusban (kiemelések általam):

*„A néhány száz **hőzöngő nacionalista** viszont az egész román nemzetre szégyent hozott, mivel temetőgyalázás is történt. (...) A »temetőavatásra« odaérkező **román hordát** azonban nem sikerült megfékezniük sem nekik [magyarok], sem a helyszínre rendelt csendőröknek és különleges erőknek: **betörték a temető kapuját, és széthányták a magyar katonák mogyorófa-keresztjeit**. Tették mindezt **ordítózza**, általuk hazafiásnak tartott jelszavakat **skandálva, gyalázkodva**. **Néhány száz huligán** miatt tehát ismét »levizsgázott« a román nép »toleranciából« és »műveltségből«, sikerült meggyalázniuk azt, ami miatt állítólag Úzvölgyébe mentek: a hősök emlékét.” (Ismeretlen szerző 2019i)*

*„A románok első hulláma inkább nézett ki **csőcseléknek**, mint megemlékező tömegnek. **Trikolórok sokasága alatt szotyizgattak, manele⁷⁸ beütésű nótára táncoltak**, a néhány, valóban megemlékezőnek kinéző pedig művirágos koszorúkkal várta, hogy a csendőrök utat engedjenek nekik. (...) **A tömegnek óriási löketet adott, amikor két román egyszer csak ott termett a temetőben. Oldalt vagy hátul mászva át a kerítésen egyikük – feltehetően egy kiskorú – a második világháborúban elesettek emlékművére mászva román zászlót kezdett lengetni**, a másikuk pedig megcsókolta a román emlékművet, a kiskorúhoz visszatérőben pedig az »elvágjuk a nyakatokat« jellel »biztatta« a magyarokat. A csendőrök az oldalsó kerítés mellől nézték a jelenetet.” (Kovács Hont 2019d)*

A harmadik székelyföldi magyar médiadiskurzusban megjelenő kategória a „magyarok”, „magyarság”, a „székelyek”, a „székelység”. Ez is fluktuáló kategória, az válik „magyarrá” és „székellyé”, akit állandóan hátrányosan megkülönböztetnek „Romániában”, akit a „románok” provokálnak, akinek temetőjét meggyalázzák, akinek jogait tiporják. A „magyarság” a sértett fél, a jogfosztott fél. Az a fél, amelyik dacol a „románság” és „Románia” nemzetiesítő törekvéseivel, és nem fél kérni, követelni saját érdekeinek érvényesülését, érvényesítését ebben a nemdemokratikus államban. Nem fél saját identitását, az erősebb, többségi, nacionalista román identitással szemben kifejezni. Nem fél új fölosztási elvet kérni, kierőszakolni, politikai, jogi, szimbolikus úton. Az a fél, aki tisztességes, becsületes, aki a „román” szöges ellentéte, aki

---

⁷⁸ Román népzenei alapú populáris, mulatós zenei műfaj.

feddhetetlen lelkiismerettel védi temetőjét a behatólok ellen. Ez a kategória a következőképpen jelenik meg a magyar nyelvű médiadiskurzusban (kiemelések általam):

„Mintegy háromezer románnal találta szembe magát a félezret sem számláló tiltakozó magyarság tegnap Úzvölgyében. (...) A tiltakozó magyarok hangosan imádkozták az Üdvözlégyet, akkor sem halkultak el, amikor a románoktól már csak a foghíjasán felsorakozó csendőrség vagy csak a sánc választotta el őket. A provokációnak a magyargyűlölő rigmusok, trágár átkiabálások ellenére sem ültek fel.” (Kovács Hont 2019d)

„A csendőrök amolyan tessék-lássék sorfalat álltak az imádkozó magyarok és az egyre dühösebb románok között, akik pár rendfenntartót az árokba is löktek, majd – hátulról kerülve – átmásztak a temető kerítésén. Aztán a temetőkaput is betörték, fejfákat dobáltak a végig civilizáltan viselkedő magyarok irányába.” (Ismeretlen szerző 2019i)

„Sokat elárul a román állam hozzáánk fűződő viszonyáról, hogy nem a törvénytelen ségek sorozatát elkövetőket vonták felelősségre szégyenteljes tetteikért, hanem ártatlan székelyek üldözésébe fogtak. (...) Amikor az erdélyi magyarság megfélemlítéséről van szó azonban, semmi sem drága, ugyanis így akarják nemzeti közösségünket hallgatásra, jussa, jogai és végül önazonossága feladására kényszeríteni.” (Bedő 2019b)

A negyedik szereplőkategória a „magyar érdekérvényesítés”, „magyar politika”. Ez is formális, hivatalos szintet jelöl, azokat a szereplőket foglalja magába, amelyek a román állami, politikai szférán belül a „magyar” érdekeket képviselik és a „magyar jogok” tiszteletben tartását követelik. Ezek azok a szereplők, amelyek a „magyarság” érdekeit érvényesítik jogilag, politikailag, közigazgatásilag, adminisztratíván. Azok a szereplők, akik, a székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzus értelmezésében nem mindig, de többségében helyesen, törvényesen, a történelmi tényeket, nemzetközi jogokat és kötelezettségeket tiszteletben tartva járnak el (többségében, mivel néha ezt a kategóriát is bírálta a székelyföldi magyar nyelvű média). Akik, mint a „magyarok” és „székelyek” tisztességesek, köteleességtudók. Ebbe a kategóriába tartoznak tehát azok az állami intézmények, amelyek nem diszkriminálják a „magyarokat”. Ezek mellett azok az intézmények, például közigazgatási egységek tartoznak ebbe a kategóriába, amelyeket magyarok „irányítanak”. Így például az ONCE, amelynek állításai a „magyar” érdekeket szolgálják, az ő „igazukat” támasztja alá, a „magyar érdekérvényesítés” kategóriába tartozik. Ebbe a kategóriába tartozik a Hargita Megyei Kataszteri Hivatal, Hargita Megye Tanácsa és Csíkszentmárton önkormányzata is. Ezek is azért dolgoznak, hogy a „magyar igazság érvényesüljön”, utóbbi kettő „magyar irányítás alatt is áll”. Emellett a kategóriát alkotják a romániai magyar politikusok, a romániai magyar politikai, jogi intézmények, kulturális, civil szervezetek, egyházak – például a Romániai Magyar Demokrata Szövetség, Mikó Imre Jogvédő Szolgálat, katolikus egyház –, illetve ezen intézmények, szervezetek képviselői – Kelemen Hunor, az RMDSZ elnöke, Gergely András, Csíkszentmárton polgármestere stb. Ebbe a kategóriába soroltam Magyarországot és a

magyarországi politikusokat, politikai szervezeteket is. Ez a kategória a következőképpen jelenik meg a magyar nyelvű médiadiskurzusban:

„Mindeközben Kelemen Hunor RMDSZ-elnök és Korodi Attila, az ET parlamenti közgyűlésének RMDSZ-es tagjai által aláírt levelet küldtek az úzvölgyi konfliktusról az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése elnökének és alelnökeinek, az ET politikai csoportjainak és az EU-tagállamok nemzeti delegációinak. Az Európa Tanács június 24–28. között üléselő parlamenti közgyűlésében az RMDSZ felhívta a nemzetközi partnerek figyelmét a kisebbségekkel szemben Úzvölgyében zajló jogsértésekre. Korodi Attila elmondta: bár Románia mindenütt azt hangsúlyozza, hogy példaértékűen bánik kisebbségeivel, ezt a romániai magyar közösség mégsem érzékeli.” (Ismeretlen szerző 2019j)

„Tánczos Barna az egyik közösségi oldalon így fogalmazott: »Az úzvölgyi incidensek főszereplői, a rongálók és az ütlegelők bűnügyi felelősségre vonása helyett maszkosok verik fel álmukból a szentmártoni alpolgármestert, valamint több szentmártoni és kászoni magyar embert, ugyanakkor megyei tanácselnököket, polgármestereket és képviselőt, szenátort idéznek románellenesség vádjával a diszkriminációellenes tanács elé«. Korodi Attila elmondta, a meghallgatáson ismertették az úzvölgyi katonatemető illetéktelen átalakításával kialakított politikai helyzetet, és kijelentették, minden megnyilvánulásuk a törvényesség visszaállítására irányult. Annál inkább, mivel korábban több román hatóság is megállapította, hogy Dormánfalva polgármesteri hivatala törvénytelenül hozta létre a román parcellát, és állított emlékművet a temetőben.” (Mózes 2019a)

Tehát látható, hogy a székelyföldi magyar nyelvű média négy kategóriát használ a határképzés éles kijelölésére. Kettő kategória a hivatalos, felső szintet foglalja magába, kettő kategória pedig egy megfoghatatlan közeget mutat be – s mindkét szinten a kategóriák élesen elhatárolódnak egymástól. Ezt az elhatárolódást pedig a kategóriákhoz tartozó tulajdonságok, értékek és érdekek kommunikálásával teszik a médiaorgánumok közérthetővé. Ezen értékek és érdekek kommunikációjában a sajtó több olyan stratégiát használ, amely van Dijk szerint pontosan ezt a határteremtést szolgálja – ezeket is részletezem a későbbiekben. Ezek a tulajdonságok, értékek és érdekek pedig pozíciókat rendelnek a különböző kategóriákhoz, különböző pozíciókba helyezik a kategóriákat – ezt nevezi van Dijk erőforrásnak. A székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzus szerint a „románok”, „Románia” felsőbbrendű pozícióba kerül, ahonnan lehetősége van arra, hogy a „magyarokat”, „magyar politikát” semmibe vegye, provokálja. A „magyarokat” pedig alsórendű pozícióba sorolta, egy olyan pozícióba, amiben mindig is volt, amiből képtelen kitörni, s amiben erős kell maradjon. Tehát egy egyenlőtlen felállást ábrázol a média a románok és a magyarok között, és kiemeli, hogyan termeli újra ezt az egyenlőtleniséget a „románság” és „román állam”, illetve, hogyan áll ellen ennek az elnyomásnak, hogyan küzd az elnyomás ellen a „magyarság”.

Ez a határképzés, ahogy erre korábban reflektáltam nem újdonság. Ezt igazolják a konfliktus kirobbanását követően megjelent első magyar nyelvű cikkek, amelyek az összes szereplőkategóriát megjelenítették, és az összeshez rendeltek tulajdonságokat, értékeket és érdekeket. Azonban ezeket nem igyekeztek különösebben bizonyítani, legitimálni, mivel

tudták, hogy az olvasók ezekkel tisztában vannak. Így nem új szereplőket alkotott a média, hanem felszínre hozott látens sztereotípiákat. A következő alfejezetben ezt az állításom igazolom az első, témában megjelent cikkek elemzésével.

7.3.2. Szereplőkategóriák a székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzusban, a konfliktus kirobbanását követően

Mint ahogy azt korábban kifejtettem, a konfliktus 2019 áprilisának legvégén indul el, amikor a Székely Virtus Hagyományörző Egyesület megosztja Facebook oldalán a katonatemetőben készült fényképeket a betonkeresztekről és ortodox keresztről. Az elemzett székelyföldi magyar újságok rendkívül gyorsan reagálnak az eseményekre: a *Székely Hírmondó* már április 30-án, a *Háromszék* május 1-én beszámol a webes felületén a katonatemetőben felállított „román” emlékhelyről, a lapokban a téma május 2-án jelenik meg. Ennek az eltolódásnak igen egyszerű oka volt: 2019. április 29. (hétfő) és május 1. (szerda) hivatalos munkaszüneti napok voltak Romániában, az első az ortodox húsvéthétfő, a második a munka ünnepe volt. Így a *Hargita Népe* április 25. és május 2., a *Háromszék* és *Székely Hírmondó* április 26. és május 2., míg a *Népújóság* április 26., 30. és május 2. napokon jelent meg, a közbeeső napokon nem.

Tehát a konfliktusról az első anyagok a lapokban május 2-án jelentek meg. A *Székely Hírmondó* a helyszínről a következőképpen tudósított – az anyag a lapszám címlapján, vezető anyagként jelent meg:

„Ott tartózkodásunk alatt Csíkszeredából is érkeztek sorstársak, akik nem sajnálták az időt, pénzt és fáradságot, hogy leellenőrizzék a világhálón keringő hírek igazságtartalmát. A haditemetőben pedig megrökönyödve tapasztalták, hogy a valóság még ezeknél is szomorúbb. Egyikük, Jancsó Loránd László kérdéseinkre válaszolván történelemhamisításként és birtoklási vágyból fakadó gyalázként bélyegezte meg a történetet. Éppen ezért arra kérte a székelyeket, hogy a május 17-ére tervezett ünnepségen való tömeges jelenlétükkel fejezzék ki tiltakozásukat a román hatalom újabb magyarellenes ténykedése miatt. Ezt ugyanis szerinte már »nem szabad elkönyvelni«, mert amúgy is »túl sokat nyeliünk«, és ha így folytatjuk, akkor menthetetlenül »elveszünk«.” (Bedő 2019a)

A *Székely Hírmondó* rögtön több szereplőt beazonosított. Megjelenik a „székelyek” kategória, ami időt, pénzt, fáradságot sem sajnál, hogy leellenőrizze, tényleg semmibe vették kultúráját, identitását, történelmét, jogait, akinek ki kell állnia jogaiért. Megjelenik a kapzsi „románság”, aki birtokolni kívánja a „magyar területeket”, és a magyarellenes „Románia” is, amely állandóan a magyarok ellen lép fel. Tehát megjelennek a szereplők és az ezekhez rögtön társított, már jól bejáratott, ismert tulajdonságok, érdekek, értékek. S ezek alapján be is sorolja a szereplőket különböző pozíciókba a média. A „románság”, „román állam” kerül a hatalmi pozícióba, ahonnan érvényesíteni tudja a „magyarokkal” szemben az akaratát. Az elnyomott kategóriába kerül a „magyarság”, akit üldöznek, de ellenáll, ellen kell álljon különben „megszűnik létezni”. Tehát elindul a határképzés a kategóriák között, elindul a Mi és az Ők

elkülönítése, a Mi alatt az elnyomottakat, de jókat, az Ők alatt az elnyomókat, kapzsikat értve. Azzal, hogy a szerző kiemeli azt, hogy a magyarság „már eddig is túl sokat nyelt” igazolja azt, hogy ez az eset nem újdonság, hogy ezek a szereplők és pozíciók meghatározók a román-magyar viszonyban.

A *Háromszék* a témában közölt első cikkének, egy hírnek a leadjében a négy érintett szereplőből kettőt – „Románia”, „magyar politika” – meg is jelöl, s hozzá is társítja a korábban megjelölt jelzőket. Még hozzá, hogy „Románia” nem jogállam, a „magyar politika” pedig törvényes úton érvényesíteni fogja a „magyarság” érdekeit. Az anyag a címlapon, második vezető anyagként jelent meg. A témában ugyanaznap vezércikket is közölt a lap, az is első oldalon kapott helyet – következő idézet **nem** a vezércikkből, hanem a hírből van.

„Államközi egyezményt megsértve, kétes jogi és közigazgatási eszközökkel állított fel világháborús emlékművet és 52 román katonai keresztet a Bákó megyei Dormánfalva (Dărmănești) város önkormányzata a Csíkszentmártonhoz tartozó Úzvölgyi magyar katonatemetőben. A történeletről, valamint a május 17-re nagyszabású, katonai felvonulással tervezett avatóról a Székely Virtus Hagyományőrző Egyesület számolt be hétfőn. Az ügyben Hargita Megye Tanácsa közigazgatási úton próbál ellenlépéseket tenni, Kelemen Hunor, az RMDSZ elnöke a kormányfőhöz fordult, az Erdélyi Magyar Néppárt közigazgatási bíróság elé viszi a kérdést, a Magyar Polgári Párt pedig diplomáciai úton lép fel.” (Ismeretlen szerző 2019k)

A *Hargita Népe* két cikket is megjelentetett a témában: egy összefoglalót, amely az első oldal vezető anyaga volt, valamint egy vezércikket, amely szintén megjelent az első oldalon. Az első anyagot a lap egyik szerkesztője, a másodikat a főszerkesztő írta, mintegy jelezve az ügy fontosságát. Az itt vázoltak is megerősítik a korábban megjelenített szereplőkategóriákat, a hozzájuk rendelt tulajdonságokat, és a szereplők hatalmi pozícióit.

„A Bákó megyei Dormánfalva – mint Gergely Andrástól, Csíkszentmárton polgármesterétől megtudtuk – óriási területeket »kapott meg« az alcsíki községtől: közigazgatásilag mintegy 8 ezer hektárt ugyanis a moldvai településnek »adtak oda« 1968-ban, amikor a megyésítést lezáró folyamaton törvénnyel szentesítették. Ma már azonban látható: ez sem elég nekik. (...) A kialakult területvitát ráadásul tovább mélyítette, hogy a két megye kataszteri hivatalának vezetője olyan megállapodást hozott, amely az Úz-patakát állapítja meg megyehatárként, így pedig átengedi a falut Bákó megyének – tudtuk meg Gergely Andrástól, aki hozzátette: ez azonban jogállamban nem írhat felül törvényt.” (Kovács Hont 2019f)

A *Népújság* szintén május 2-án számol be a konfliktus kirobbanásáról, az anyag csak a kiemelt, harmadik oldalon jelenik meg, az első oldalon nem. Ez a cikk az *MTI* tudósítása alapján a „magyar politika” lépéseiről számol be, kiemelve a különbséget a „magyar érdekérvényesítés” törvényessége és a „román állam” törvénytisései között:

– RMDSZ álláspont:

„Levélben kérte Kelemen Hunor, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) elnöke Viorica Dăncilă miniszterelnököt, hogy az ügy tisztázásáig közigazgatási úton állítsa le az úzvölgyi katonatemető átalakítását. (...) »Mindenkinek joga van emlékhelyet állítani és megemlékezni, azonban határozott meggyőződésünk, hogy egyetlen emlékhelyállítás vagy megemlékezés sem sértheti egy közösség

érzékenységet és méltóságát» – idézi a hírlevél Kelemen Hunor levelét.” (Ismeretlen szerző 2019l)

– a Magyar Polgári Párt (MPP) álláspont:

„Levélben tájékoztatták a történekről a magyar Honvédelmi Minisztérium illetékes államtitkárát, kérve a Románia és Magyarország közötti egyezmény vonatkozó előírásainak betartatására. A párt azt is kinyilvánította, hogy az ügyben határozott lépést vár az RMDSZ-től és a Hargita Megyei Tanácstól, és partnerséget vállal a szövetséggel a határozott kiállásban” (Ismeretlen szerző 2019l).

– Erdélyi Magyar Néppárt (EMNP) álláspontja:

„A párt szerint a többszörösen törvénytelen temetőfoglalás a magyarországi román és a romániai magyar hadisírok jogi helyzetéről 2008-ban kötött román–magyar államközi megállapodást is súlyosan megsértette. A párt szerint az eset híven tükrözi, hogy Románia nem jogállam. Az EMNP kijelentette: ennek ellenére a jog eszközeinél marad, és közigazgatási bírósági eljárást kezdeményez Dormánfalva önkormányzata ellen, hogy semmisítsék meg a »területrablást szentesítő helyi önkormányzati határozatot«.” (Ismeretlen szerző 2019l)

Tehát látható, hogy a botrány kirobbanását követően a székelyföldi magyar nyelvű sajtóban megjelent első cikkek rögtön kijelölik a konfliktus szereplőit, illetve kijelölik azokat a pozíciókat is, amelyeket ezek a szereplők elfoglalnak. Ehhez illeszkedve megjelenik a „magyar politika”, amely békésen, törvényesen kívánja megoldani a konfliktust – de követeli a jogok betartását –, megjelenik a „magyarság”, mint állandóan megsértett, jogfosztott fél. Velük szemben megjelenik „Románia”, a „román állam”, amely kiszípolozza ezt a közösséget, amely állandóan csak elvesz és elvesz a „magyarságtól”. Ugyanakkor megjelenik a „románság” is, amely elvárja „Romániától”, hogy mindezt megtegye. Ezt igazolják a konfliktus első napján megjelent vezércikkek is. Az úzvölgyi események kirobbanása után a *Hargita Népe* a következőképpen fogalmaz egy vezércikkben:

„A megyehatárokat 1968-ban, a megyésítésként ismert területi-adminisztratív átszervezés alkalmával húzták meg, s törvény rendelkezett azok helyéről. Érthetetlen számomra, hogy még mindig vannak, akik fél évszázad múltán is román–magyar határként élik meg a két – amúgy mindkettő romániai – megye közötti közigazgatási határt, s érzelmi hírokat pengetnek minduntalan e határvonal bolygatásával, költöztetésével, hol azzal, hogy pár méterrel növelik megyéjük területét Hargita megye – s általa az »úgynevezett Székelyföld« területének rovására; hol meg azzal, hogy az elvitatott területtel sajátjukként gazdálkodnak, szimbolikus elemekkel jelölve meg a teret. Mint ahogy tették a minap az Úz-völgyében a dormánfalvi hatóságok, megváltoztatva az ottani magyar katonai temető jellegét.” (Sarány 2019b)

Az újságíró pontosan azt kifogásolja az ügy kapcsán, ami ennek a dolgozatnak az apropóját is adta: hogy lehet adminisztratív vitából egy nemzeti identitás kifejezésére felhasználható, provokációkra építő ügyet létrehozni? Az újságíró értelmezésében ez csupán adminisztratív kérdés kéne legyen, amelyről törvények döntenek, s ezt román–magyar konfliktussá alakítani értelmetlen, hiszen mindkét megye Románia részét képezi. A cikk implicit hivatkozik a románok egységes nemzetállamra való törekvéseire, kiemelve, hogy nekik

fontos egy román megye megnagyobbítása a Székelyföld rovására. Szereplőkként ismét a „román” és „magyar” közösségek jelennek meg, amelyek között az újságíró alá-fölrendeltségi viszonyt ábrázol. Ebben az esetben is a „magyarok” helyezik magukat alárendelt, sértett pozícióba, a „románok” jelennek meg hatalomra törőként. Az ő érdekük a fölrendelt pozíció megtartása, s ezt úgy erősítik meg, hogy a Székelyföldet területileg csökkentik, a csökkentést pedig szimbolikus elemekkel hangsúlyozzák.

Hasonló a *Háromszék* témában közölt első vezércikke.

„Meggyalázták az Úz-völgyi első világháborús osztrák-magyar katonatemetőt. Ostobán, erőszakkal, fütyülve jóézésre, kegyeleti szempontokra. Kihasználva a Hargita és Bákó megye közötti rendezetlen határvitát a Kárpátokon túli Dormánfalva önkormányzata nekilendült és elkészítette az első és második világháborúban elesett román katonák emlékhelyét Úz völgye katonai sírkertjében. Noha a település közigazgatásilag Csíkszentmártonhoz tartozik, s a kegyhelygondozója és tulajdonosa maga a szentmártoni önkormányzat, mi több, a román és a magyar állam közötti egyezmény értelmében a hadisírokat érintő bármilyen beavatkozás kizárólagosan a kétfél beleegyezésével történhet, mindez nem érdekelte a dormánfalviakat. Ők ugyanis vitatható, »kételyes« körülmények között elfoglalták a bekerített magyar sírkertet, s önkényesen felállítottak ötvenkét betonkeresztet és egy nagyobb méretű, szintén betonból készített ortodox keresztet.” (Mózes 2019b)

A „románság” gyalázkodó, ostoba, erőszakos, kulturálatlan a *Háromszék* szerint, míg a „román állam” az önkényes agresszor, amely figyelmen kívül hagyja saját törvényeit, és a morális normákat is.

7.3.3. Határképző diszkurzív stratégiák a székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzusban

A különböző kategóriák, ahogy arra korábban utaltam, azt a célt szolgálják, hogy artikulálják a Mi, a Jók és az Ők, a Rosszak közti különbséget, hogy éles határvonalat húzzanak a két csoport között. Ezt a fajta artikulációt, ahogy azt a módszertani részben felvázoltam, tehát a Mi és az Ők elkülönítése, a társadalmi csoportok eltávolítása, valamint a társadalmi egyenlőtlenségek fenntartása diszkurzív stratégiák alkalmazásával valósul meg. Az elhatárolódást, az erőteljes különbségtételt pedig többféle stratégiával lehet elérni. Ezen stratégiák közül mutatok be párat, amelyek jellemzőek a székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzusra, stratégiákat, amelyek már a korábbi idézetekből is kirajzolódnak. Azokat a stratégiákat mutatom be, amelyek nemcsak a magyar és román kategóriák között tesznek különbséget, nemcsak negatív vagy pozitív értékelést társítanak ezekhez a csoportokhoz, hanem olyan stratégiákat, amelyekkel a média alternatív valóságértelmezéseket kínál fel. Olyan stratégiákat, amelyekkel saját valóságábrázolását hitelesnek, hihetőnek, értékesnek tudja beállítani. Amellyel tudja igazolni, legitimálni, hogy a Mi igazságunk az Igazság, Ők pedig hazudnak, vagy legalábbis nem az igazat mondják. Összesen öt stratégiát fogok elemezni, három csoportban: a polarizáció

stratégiáját önmagában – ez a stratégia jelenti igazából van Dijk teljes elméletének az alapját – , a törvényesség és történelemre való apellálás stratégiáját párban, mivel ez a két érv gyakran összefonódik, illetve szintén párban az áldozatgyártás és fenyegetettség stratégiáját, amely a székelyföldi magyar és román nyelvű médiadiskurzusban szintén gyakran egyszerre jelenik meg. Emellett utalok még olyan stratégiákra is, amelyek megjelennek a székelyföldi magyar nyelvű médiában, jellemzőek erre a médiadiskurzusra, de ezeket nem fejtem ki részletesen.

a) A polarizáció stratégiája

Van Dijk szerint a társadalmi egyenlőtlenségek fenntartásában, legitimálásában, valamint annak bebizonyításában, hogy az egyenlőtlenségek léteznek – előbbi a domináns csoport stratégiája, utóbbi a dominált csoport stratégiája – elengedhetetlen a Mi és az Ők szembeállítás. A szembeállításban pedig elengedhetetlen a polarizáció stratégiája. Annak igazolása, hogy Mi a Jók állunk Ővelük, a Rosszakkal szemben. Van Dijk szerint, amikor a különböző csoportok saját diskurzusaikban szembeállítják Önmagukat a Másik csoporttal, akkor a diskurzusok megalkotásában négy fontos szempontot tartanak szem előtt. Méghozzá:

- a Mi jó tulajdonságainak a kiemelése,
- az Ők rossz tulajdonságainak kiemelése,
- a Mi rossz tulajdonságainak elhallgatása,
- az Ők jó tulajdonságainak elhallgatása.

Ez a négy szempont alkotja a van Dijk-féle ideológiai négyzet alapját. Van Dijk szerint amennyiben ezeket a polarizációra törekvő szempontokat következetesen használják a különböző társadalmi csoportok, megerősíthetik az Őkre vonatkozó negatív ideológiákat, attitűdöket, vagy újabbakat építhetnek fel. A megerősítésnek egyik technikája annak kiemelése, hogy a Másik csoport negatív tettei a jellemzőek, az általánosak, azok nem véletlenszerűek vagy kivételesek, valamint annak hangsúlyozása, hogy a Másik negatív cselekedeteit nem lehet megmagyarázni, megbocsátani. S ezzel a stratégiával a magyar nyelvű médiadiskurzus is él s ezekre a technikákra a korábbi idézetekben találunk bőven példát.

Ha csak az előző fejezetben felvázolt szereplő kategóriák jellemzőit vesszük figyelembe, látható, hogy a „magyar” kategóriákba a „magyaroknak” jóformán csak pozitív tulajdonságai vannak beemelve – nem akarnak provokálni, imádkozással tiltakoznak, törvényesen, békésen akarják a konfliktust megoldani stb. A „magyar érdekérvényesítés” a romániai, nemzetközi jogokat, a történelmi tényeket szem előtt tartva igyekszik a helyzetet orvosolni. A magyar médiadiskurzus nagyon ritkán kritizálja a „magyarokat”, azaz saját csoportját, az ő tetteikben ritkán talál hibát: a magyar médiadiskurzus szerint a „magyarok” az áldozatok (az áldozatgyártás külön stratégia, erre visszatérek), egyetlen bűnük sincsen. Halvány kritika az

RMDSZ-t szokta illetni, néha a *Háromszék*, még annál is ritkábban a *Népújság* szólal fel az RMDSZ, a magyar politika ellen, s kritizálja azok politikai lépéseit. Erre példa:

„Megaláznak, kisémmiznek következetesen. Ég a ház. Eközben néhány [magyar] politikus mégis úgy véli, nem kell azonnal hívni a tűzoltókat, ráérnek még, elég, ha kampányban tárcsázzák a segélyhívó számot.” (Mózes 2019b)

A „magyar” kategóriákkal ellentétben, a „román” kategóriáknak jóformán csak a negatív tulajdonságait mutatja be a magyar nyelvű média. A „román tömeg”, mint provokátor, agresszor, kulturálatlan, nevetlen horda, csöcselék jelenik meg, a „román állam” pedig mint, elnyomó, kettős mércét alkalmazó, diszkrimináló állam, amely, ha a magyar kisebbségről van szó, sem a saját törvényeit, sem a nemzetközi megállapodásokat nem tartja be.

A „román” kategóriák pozitív tulajdonságai is megjelennek néha a székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzusban – és sokkal többször jelennek meg az Ők pozitív tulajdonságai, mint a Mi negatív tulajdonságaink, azaz többször jelenik meg a „jó román állam”, mint a hibázó kisebbség. De ezeket a pozitív tulajdonságokat csak akkor emeli be a média saját diskurzusába, ha ezek a tulajdonságok a Mi pozitív tulajdonságainkat, a Mi valóságábrázolásunkat erősítik meg. Például azok a román állami intézmények, amelyek szerint Dormánfalva törvénytelenül építkezett a temetőben a magyar médiadiskurzus szerint „jó” állami intézmények, törvényesen és morális szempontból követendően járnak el. De ezek az intézmények is csak azért lesznek követendő intézmények, mert a Mi érdekeinket, azaz a kisebbség érdekeit szolgálják. Azon intézmények, amelyek olyan törvények betartatását szorgalmazzák, amelyek nem a magyarok érdekeit szolgálják, nem járnak el sem törvényesen, sem morálisan megfelelő módon.

Az Ők negatív tulajdonságainak kiemelésére a székelyföldi magyar nyelvű média egy sor, ehhez a stratégiához tartozó technikát is alkalmaz – ezek a technikák a van Dijk (2001: 458) által felvázolt technikákkal azonosak. Retorikai alakzatokkal nagyolja el a Mi, azaz a kisebbség pozitív tulajdonságait, de főleg az Ő, azaz a nemzetiesítő többség negatív tulajdonságait, s ezeket a negatív tulajdonságokat gyakran vélt vagy valós tényekkel támasztja alá, gyakran más negatív események, akár személyes tapasztalatok elmesélésével teszi még hihetőbbé, vagy hiteles szemtanúk, szakértők idézésével igazolja. Az Ők negatív tulajdonságainak a kiemelésére a média gyakran negatív töltetű kifejezéseket használ – tehát nemcsak a retorikát, hanem a lexikai stílust is felhasználja a két csoport közti határ megerősítésére. És hogy az artikuláció még hangsúlyosabb legyen, a negatív tulajdonságokat a média gyakran a címben, leadben emeli ki. Mindezeket a technikákat a következő idézet tartalmazza:

„Lopják a múltunk. Őseink-hőseink csontjain győzelmi táncot járnak a mundéros parancsnokok vezette focihuligán hordák. Tehetik, mert a hatalmi gépezet velük van. Mi békésen tüntetünk, de ők telekelnek. És amikor valamely törvényszék mégis szem előtt tartva a bizonyítékokat úgy dönt, hogy a moldovaiak által egy évtizede önkényesen elfoglalt Békás-szoros a Hargita megyeieket illeti meg, a nemzetépítő média

természetesen az elbitortlót védelmezi. Ezt teszi az Úz-völgyi dormánfalviak esetében is.” (Karácsonyi 2019a)

A cikk első mondata az, hogy „Lopják a múltunk” – ebben a lopják kifejezés egyértelműen a „románokra” vonatkozik. Tehát már a cikk legelején kiemeli az újságíró az Ők egyik negatív tulajdonságát, s ezzel szembehelyezi önmagát, mint a múltjától, történelmétől, identitásától megfosztott kisebbséget. Hogy a polarizáció még hangsúlyosabb legyen, a cikk az Ők negatív tulajdonságait retorikai alakzatokkal – „*őseink-hőseink csontjain győzelmi táncot járnak*” –, negatív töltetű kifejezésekkel – „*focihuligán hordák*” –, vélt vagy valós tényekkel – „*tehetik, mert a hatalmi gépezet velük van*” –, történettel – ugyanez játszódott le a Békás-szoros esetében – és szakértőkre, forrásokra való hivatkozással – törvényszék, bizonyíték, média – erősíti meg. Ehhez hasonló idézetet sokat találni a székelyföldi magyar nyelvű médiában, gyakran egész szövegek épülnek fel erre a szembeállításra, s a szövegekben sorra jelennek meg, ismétlődnek meg az előbb bemutatott technikák is.

A pozicionálás stratégiájára a legérzékletesebb, legszemléletesebb példákat a dormánfalviak által épített emlékhely felavatása után olvashatjuk a székelyföldi magyar nyelvű médiában. A felavatásról szóló beszámolókból az „*imádkozó magyarok*” állnak szemben a „*román hordával*”, az „*erőszakos csöcseléssel*”. A magyarok békésen, élőláncot alkotva igyekeznek megóvni temetőjüket, a román horda azonban erőszakosan benyomul a temetőbe, a magyar nemzeti szimbólumokat – magyar katonák sírjait, a temető bejáratánál található székelykaput – meggyalázzák, a saját parcellájukat barbár módon felavatják, a békés magyarokokon erőszakot követnek el:

„A beszivárgott románok zászlórudakkal kezdték ütni a kerítésen kívül álló magyarokat, majd elkezdték letépni a székelykapu léceit és azzal is püfölték a közelben állókat. Az élőlánc ekkor megszakadt, a karhatalmiak pedig több erő és jobb ötlet híján utat nyitottak a románoknak. (...) Mint a szétvert had, úgy szállingózott el a magyar tiltakozók elkeseredett csoportja. A csatát elvesztettük, de a háborút még nem (...).” (Kovács Hont 2019d)

b) A törvényességre és a történelemre való apellálás stratégiája

Ezt a két stratégiát egyszerre tárgyalom, mivel a székelyföldi magyar nyelvű médiában is gyakran egyszerre jelenik meg ez a két stratégia: saját valóságábrázolásának igazolására a média az általa hitelesnek vélt történelmi tényekre, illetve a hatályban levő törvényekre is hivatkozik. S gyakran a törvénnyel igazolja a történelmet és fordítva.

A történelemre való apellálás végig jelen van a konfliktus köré épített székelyföldi magyar nyelvű mediadiskurzusban. A történelmet pedig több megközelítésben használja saját valóságábrázolásának legitimálására a média. Egyrészt azt emeli ki, hogy az úzvölgyi katonai temető, noha valóban nemzetközi hősi temető, ahova több nemzet halottjai vannak eltemetve, valójában „magyar” emlékhely. Ennek az állításnak az igazolására pedig a régmúlt

történelméből hoz érveket. Először is azt állítja, hogy az úzvölgyi temető elsősorban a magyar királyi 39. honvéd gyaloghadosztály hősi halottainak temetője. Hogy a sírhely eredetileg „első világháborús magyar katonai temető”, amelyet a magyar hadsereg hozott létre, saját hősi halottjai számára. A magyar jelleget nemcsak az erősíti, hogy a temetőt magyarok állították, hanem az is, hogy a temetőben eltemetett, névlegesen azonosított katonák jelentős része magyar nemzetiségű. Ez a két történelmi érv pedig igazolja, a média értelmezésében azt, hogy a magyar szimbólumok erőteljesebben jelen vannak, mint más nemzetiségek szimbólumai. Ettől függetlenül a székelyföldi magyar nyelvű média soha nem állítja, hogy a temető nem nemzetközi jellegű.

Saját történelmi érveit a média igyekszik nemcsak magyar történelmi forrásokkal megerősíteni, román történelmi forrásokat is használ. Így amikor a román Nemzeti Védelmi Minisztériumnak alárendelt Hősök Emléke Országos Hivatal (ONCE) kiadja hivatalos álláspontját, amely szerint a temetőben mindössze 11 román katona nyugszik, a székelyföldi média ezt is gyakran elkezd saját valóságábrázolásának legitimálására használni. A média hangsúlyozza: logikátlan 11 román nemzetiségű katonának 52 betonkeresztet állítani. Egyáltalán értelmetlen 11 román katonának ekkora emlékhelyet állítani. Főleg úgy, hogy a magyar médiadiskurzus szerint a 11 román katonából öt a magyar hadseregben szolgált, egy román katonáról pedig megállapította a magyarországi Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, hogy az valójában orosz nemzetiségű volt. Főleg úgy, hogy azt a 149 román katonát, akinek emlékére Dormánfalva a parcellát kialakította, a „szomszéd” temetőben, a Bákó megyei Kománfalva katonai sírhelyén helyezték örök nyugalomra.

„Hogy a helyzet mégsem teljesen reménytelen, számos történés, állásfoglalás igazolja. Az úzvölgyi események érvényében említést érdemel a bukaresti védelmi minisztériumnak alárendelt hivatal közlése is, miszerint a szóban forgó temetőben tizenegy román katona nyugszik. Tizenegy, és nem száznegyvenkilenc, ahogy hamisan állították! Tizenegy az ezerháromszázból. Ebből kellett volna kiindulni, ezt korábban kellett volna rögzíteni, de ennyi nem elég, a tények, a történetek pontos feltérképezését folytatni kell.” (Mózes 2019c)

Az, ahogy a katonák számával „játszik” a média egy újabb határképző stratégia: ez a számok stratégiája. Ennek a stratégiának az a lényege, hogy a számokkal való „dobigálózás” hitelt kölcsönöz a mondandónak. Ez a stratégia általában akkor jelenik meg, amikor a temetőben eltemetett katonák száma merül fel: mivel sok magyar katona van eltemetve a temetőben, a magyar nyelvű médiadiskurzus szerint teljesen érthető, hogy a temető magyar jellegét kapott. S mivel nagyon kevés román katona nyugszik a sírhelyen – s ezek a román katonák nem is igazi román katonák –, számukra egy kis emlékhely is elegendő lett volna.

A székelyföldi magyar nyelvű média a közelmúlt történelméhez is gyakran nyúl vissza. Azonban ezt nemcsak saját valóságábrázolásának legitimálására használja, hanem arra is, hogy

saját, azaz a magyar kisebbség törvénytelen tetteit eltakarja, elbagatellizálja. A média gyakran hangsúlyozza, hogy a temető állapota a második világháborút követően – tehát miután már a román hatóságok feleltek a fenntartásáért – rohamosan romlott, és Csíkszentmárton önkormányzata, valamint Magyarország volt az, aki pénzt, időt, energiát fektetett a sírhely helyreállításába. Aki újra széppé tette azt, olyan helyé, amely méltó az ott nyugvó hősök emlékéhez. Igaz, erre az átalakításra nem kért semmiféle engedélyt – tehát ugyanúgy járt el, mint Dormánfalva. Azonban ezt a mulasztását a „román állam” „hanyagságával”, a közelmúltból hozott történelmi érvekkel igazolja.

*„Holott ha valaki/valami, akkor Csíkszentmárton az, aki/ami ebben a történetben nem érdemelné meg a meghurcolást. Törvénytelenül járt el, amikor egyeztetések nélkül, saját szakállra felújította a temetőt? Igen, ez tagadhatatlan. És ha már annyit viaskodunk a kettős mérce ellen, akkor magunk sem védekezhetünk vele. De érdemes kontextusában szemlélni a folyamatot: a katonatemetők gondozásával ma is – nagyon találóan – hadilábon áll a minisztérium. Elhanyagolt, szégyenérzetet keltő romániai haditemetők fotói sorakoznak a Facebookon, és mindezekkel szemben itt van ez az úzvölgyi, amelyet a csíkszentmártoniak tettek ilyenné, amilyen: a legszebben karbantartottak egyike. (...) Valamint az is, hogy a nemzetközi jelleget soha nem tagadták! Márványtáblákon sorakoznak az ismert katonák nevei, és ha a lista hiányos is, az nem szándékos elhallgatás, hanem az általuk ismert nyilvántartások lajstroma!”
(Kovács Hont 2019c)*

És így átlépünk a törvényesség stratégiájába. A székelyföldi magyar nyelvű média három szempontból apellál a törvényekre. Egyrészt hangsúlyozza, hogy az úzvölgyi katonai temető Csíkszentmárton területén található – ezt több hivatalos dokumentum is megerősíti, amelyekre a média gyakran hivatkozik. Másodsorban azt hangsúlyozza, hogy Dormánfalva mindenféle engedély nélkül építkezett a szomszéd település területén – ezt több romániai hatóság megerősíti, amelyekre szintén gyakran hivatkozik a magyar nyelvű média. Harmadsorban a nemzetközi egyezményeket, kétoldali román-magyar megállapodásokat is idéz a média saját valóságábrázolásának igazolására. A törvényteleniségek kiemelése főleg a konfliktus kirobbanását követő időszakban volt jellemző, a parcella felavatását követően már inkább a moralitásra, normákra hivatkozott a média – az ezekre való hivatkozás egy újabb stratégia.

Ennek megfelelően, 2019 májusának elején vezető RMDSZ-es politikusok hívják fel arra a figyelmet, hogy a Bákó megyei község nem vette figyelembe, hogy a temető Csíkszentmárton község tulajdonában van, tulajdonjog hiányában pedig törvénytelenül költött el közpénzt az emlékművek felépítésére, törvénytelenül hirdette meg a közbeszerzést és vezette le az építkezéseket. A konfliktus kirobbanását követően számos romániai hatóság is kimondta, hogy Dormánfalva tulajdonjogi alap nélkül, törvényeket megszegve építkezett a temetőben. A Kultúra és Nemzeti Identitás Minisztériuma, valamint az Állami Építkezési Felügyelőség 2019. május 9-én tájékoztatást ad ki, amely szerint Dormánfalva polgármesteri hivatala

törvénytelenül építkezett a temetőben. Ezeket a törvénytelenségeket a székelyföldi magyar nyelvű média rendszeresen artikulálja, s használja fel saját valóságábrázolásának igazolására.

„A polgármester [Constantin Toma] azt követően döntött a[z emlékhely felavatásának az el]halasztásról, hogy korábban a kulturális minisztérium arról tájékoztatta, az általa vezetett önkormányzat elmulasztotta kérni a kulturális tárcának az emlékmű művészi koncepciójára vonatkozó jóváhagyását, annak hiányában nincsen törvényes lehetősége a köztéri emlékmű felavatására. Korábban az Állami Építkezési Felügyelőség is figyelmeztette Bákó megye prefektusát arra, hogy Dormánfalva polgármesteri hivatala törvénytelenül állította ki az úzvölgyi katonatemető román parcellájának létrehozását lehetővé tevő építési engedélyt.” (Ismeretlen szerző 2019m)

Ezen törvénytelenségek mellett gyakran megjelenik az ONCE álláspontja is, amely szerint az úzvölgyi katonatemető Csíkszentmárton területén található. Azonban, az intézmény kiemeli, a temetőt úgy Csíkszentmárton, mint Dormánfalva illegálisan újította fel, hiszen sem a hadisírok gondozására vonatkozó nemzetközi egyezményeket nem tartották be, sem az érintett országokat, sem az érintett hatóságokat nem értesítették az átalakításokról – pontosabban nem kérték ezek engedélyét az átalakításokhoz. A székelyföldi magyar nyelvű média ebben a tekintetben kettős mércét alkalmaz – ahogy ez az egyik előző idézetből kirajzolódik. A magyar nyelvű média a dormánfalviakon számonkéri a nemzetközi egyezmények, a törvények betartását, önmaga törvénytelenségét pedig a román állam mulasztásával menti fel.

Azonban mindannak ellenére, hogy több hatóság, dokumentum igazolta, hogy Dormánfalva törvénytelenül építkezett, a parcellát nemcsak hogy nem bontották le, hanem fel is avatták. Tehát, a magyar média értelmezésében, a románság, a román érdek „ismét” a törvények fölé került. Ebből az álláspontból a kisebbség azonban tudott profitálni, önmagát tisztességesként, elnyomottként tudta ábrázolni, a románokat pedig elnyomóként, tisztességtelenként. Arra, hogy a parcellát illegálisan fel fogják avatni a média már azelőtt hivatkozott, hogy ez megtörtént volna. Hivatkozott úgy, hogy „Romániát” és a „románokat” negatív szereplőként tüntette fel, akik minden törvényen – legyen az román vagy nemzetközi – felül állnak:

„Eddig úgy tűnik, a magyar katonasírokra már rátelepített új emlékmű felavatását sikerült leállítani, mert a regáti hatóságoknak is szúrta a szemét, hogy a helyi kiskirály nem tartotta be az építkezésre vonatkozó jogszabályokat. Ezen az optikán át szemlélve ez egy adminisztratív baki, amiért valakiket meg lehet büntetni, aztán beseperni a dolgot a szőnyeg alá, ahogy az ebben az országban számtalan esetben meg szokott történni. De ha tágabb szemszögből nézzük a dolgot, akkor szembe kell tűnnie annak, hogy az Európai Unió soros elnökségét éppen betöltő gyönyörű országban páros lábbal gázoltak bele a nemzetközi jogrendszer egyik alappilléreinek tekinthető genfi egyezmények betűjébe és szellemébe is. Ráadásul a hadisírok gondozásával kapcsolatban létezik az említett egyezményeken alapuló kétoldali, magyar–román kormányközi megállapodás is, amit ez esetben szintén levegőnek néztek.” (Benedek 2019)

c) Az áldozatgyártás és a fenyegetettség stratégiája

Az áldozatgyártás stratégiája és a fenyegetettség stratégiája is rendkívül jellemző a magyar nyelvű médiadiskurzusra. Az áldozat szerepében természetesen a „magyar közösség” jelenik meg, amely a „román” provokáció, a „román” elnyomás áldozata. Ez az értelmezés pedig megerősíti, kiemeli azt, hogy a romániai románok és magyarok között alá-fölé rendeltségi viszony van. És ebben az alá-fölé rendeltségben a „románok” fenyegetik a magyarokat.

A fenyegetés stratégiája is több szinten jelenik meg az úzvölgyi konfliktus köré épített székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzusban. Egyrészt ez egy területi, adminisztratív fenyegetés – itt egy „román megye” el akar venni területeket, tehát gazdasági tőkét egy „magyar megyétől”, egy „román megye” javára akarnak megcsorbítani egy „magyar megyét”, a Székelyföldet. Másrészt ez szimbolikus fenyegetés – a románság ki akar sajátítani egy magyar jelentőségű katonai sírhelyet, meggyaláz, tönkretesz magyar identitást kifejező szakrális helyeket, magyar nemzeti szimbólumokat. Harmadsorban politikai, jogi fenyegetés – amelyben, a magyar médiadiskurzus szerint, a „románság” úgy fog eljárni, mint általában: önkényesen alkalmazza saját törvényeit, úgy alakítja azokat, hogy azok a „románoknak” kedvezzenek, a „magyarokat” pedig diszkriminálják. És a médiadiskurzus szerint ez jelenti a legnagyobb veszélyt. Az, hogy hiába igazolják a törvények, az állami intézmények a „magyar álláspontot”, a „románok” úgyis kisajátíthatják a „magyar területeket”, úgyis behatolhatnak a magyar szakrális helyekre, úgyis meggyalázhatják a magyar nemzeti szimbólumokat, és úgyis felavathatják illegális építményeiket. Sőt, mindezekben több intézmény támogatását is élvezik – például az ortodox egyház –, sőt mindezeket a román közösség számára a román nyelvű média, román politika legitimálja is. Ezt a fenyegetettséget mutatja be a következő idézet:

„Romániában 2019-ben még mindig bármi megtörténhet. (...) Miként történhet meg az, hogy a nyilvánvaló törvénytelenségek ellenére az önkormányzat szabadon meghirdetheti az avatóünnepséget, az ortodox egyház képviselői nemcsak asszisztálnak ehhez, hanem tevékenyen részt vállalnak az egyházi szertartásban, szentesítve azt? Hogy létezik, hogy a hatóságok néma cinkossággal nézik, amint a szélsőséges hordák, footballhuligáncsoportok szervezkednek és készülnek Úzvölgyébe?! És miként történhet meg, hogy bár minden nyilvánosan zajlik, a rendőri-csendőri jelenlét mégsem bizonyul elegendőnek, hogy megfékezze az egymás kezébe kapaszkodó, imádkozó magyarokra rontó csőcseléket?! Kérdéseink sora pedig folytatható: mi a magyarázata annak, hogy miközben az indulatok megfékezéséhez felelősségteljes megnyilvánulásokra lenne égető szükség, az úgynevezett hírtelevíziók egy részéből büntetlenül árad a félretájékoztatás, a gyűlöletkeltés?! Hogy a lassan-lassan hibridháború sújtotta ukrainai helyzethez hasonló képek és videófelvételek láttán a belügyminiszter még mindig tisztségében van?! A miniszterelnök – mintha mi sem történt volna. Az államelnök pedig – mi mást is tenne? – mélyen hallgat. Ország ez, vagy szervezett bűnözői klánok laza szövetsége!? Az úzvölgyi keresztek közül kérdezzük: Európa ez itt még, és 21. század?!” (Farcádi 2019)

Ezek a fenyegetések ellen pedig fel kell lépni – hangsúlyozza gyakran a székelyföldi média. A fellépés pedig csak akkor lehet sikeres, hogyha a magyarság közösen lép fel – és ez

már a konszenzus stratégiája. A közös fellépés fontosságát is többször hangsúlyozza a média – erre a stratégiára azonban most nem fogok kitérni.

És amikor ezek a fenyegetések igaznak bizonyulnak, valósággá válnak, intézményesülnek, elindul az áldozatgyártás stratégiája. A magyarság jogfosztottként jelenik meg, diszkrimináltként jelenik meg – az egyenlőtlenségben, alá-fölé rendeltségi aszimmetrikus hatalmi felállásban a dominált, elnyomott félként. Az áldozatgyártás stratégiájára szemléletes példa, amikor eljárást indítanak magyar személyek ellen, megbírságnak magyar személyeket a temetőben történt különböző incidenseket követően – a felavatási szertartás vagy a betonkeresztek szemeteszsákkal való letakarása –, úgy, hogy közben ugyanezek miatt a „románokat” nem büntetik meg.

„Egyes felelőtlen felelős román előjárók – és önjelölt sérültek – ezt az Úzvölgyét szépen eltervezték. Már régebb. Akár a többit is rajzolgatják most konferenciáik asztalainál – hol nyilvánosan, hol titokban –, amiről tudunk, s azokat is, amelyekről sejtésünk sincs egyelőre. Amikor kiadták a betonkeresztek legyártását közbeszerzésen egy cégnek, már tudták az illetékes előjárók, hogy tűzzel játszanak. De úgy látszik, hogy az érvényes törvények őrei csak a mi vezetőinket látják tilosban, s citálják őket végig a bírósági paródiákon.” (Simó 2019)

„Furcsán kezdődik az úzvölgyi botrány szálainak felgöngyölítése: az első, akit háromezer lejes pénzbírsággal sújtanak a hatóságok, nem más, mint Kovászna Megye Tanácsának alelnöke, Grünan Róbert. A Hargita megyei csendőrség állította ki a büntetést, állítván, hogy a megyeháza nem jelentette be időben a június 6-i békés tüntetést. Hogy e napon a katonatemetőben vandálok tucatjai törtek-zúztak, egyelőre nem zavarja a rend őreit. Az első büntető jegyzőkönyv kiállításával ugyanis azt is érzékeltetik, olyan, mintha Grünanék, illetve a békésen tiltakozó székeltek lennének felelősek a történetekért. E bírság megalázó is egyben, hiszen nem a politikus, illetve az összekapaszkodó imádkozók a fő vétkesek. Nem ők terelték Úzvölgyébe a gyűlölködő huligánokat, a megvezetett, indulattól fűtött emberek tömegét.” (Mózes 2019c)

7.4. „Minden keresztény megérdemel egy keresztet” – a konfliktus értelmezési keretei és szereplői a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzusban

Jelen alfejezetben ugyanazokat a szempontokat fogom a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzusra levetíteni, amelyeket a magyar nyelvű diskurzus esetében vizsgáltam. Így kirajzolódik, hogy a magyar és román nyelvű média ugyanazokat a diszkurzív stratégiákat használta saját valóságábrázolásának a megerősítésére, ezek tartalmilag is majdnem megegyeztek. A különbséget az attribúciók jelentették, a hozzárendelt értékek, az apró megnyilvánulások.

Ahogy a székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzus esetében, a román nyelvű médiadiskurzus esetében is a legelső cikkek a helyi politika megnyilvánulásának idézéséből álltak. Feltételezhetően az őket ért vádak hatására – azaz, hogy a „magyarok”, illetve több állami intézmény közlése szerint illegálisan építette a román parcellát a temetőben –,

Dormánfalva polgármestere, Constantin Toma május 6-án közleményben reagált az addig történetekre. Érvként a polgármester a történelmi tényeket használta, és a temető „román alapítástörténetét” mutatta fel, amely szerint az úzvölgyi nemzetközi temetőt a román Hősök Kultusza Társaság hozta létre 1926 és 1927 között, a temetőben 1306 román, magyar, német, osztrák, olasz, orosz és szerb katonát temettek el. A politikus közleménye szerint a temető 1994-ig őrizte nemzetközi jellegét, ekkor Csíkszentmárton elkezdte a temető magyar parcellájának a felújítását, amely során nem vették figyelembe a sírkert 1926-ban készült rajzát. A polgármester tájékoztatása szerint így *„egyértelműen tetten érhető a történelemhamisítás szándéka”*. Constantin Toma, aki a magyar diskurzussal ellentétben nemzetközi temetőként említi az úzvölgyi sírkertet, kiemeli, hogy a dormánfalviak pont a nemzetközi jelleg erősítése céljával minden olyan ország zászlaját kitűzik a temetőben, amelynek katonái ott nyugszanak (Ismeretlen szerző 2019n).

Tehát, ahogy a székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzus, úgy a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzus is a politikai diskurzus továbbításával, illetve ennek értelmezésével indul be. És ahogy a székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzus esetében, úgy a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzus esetében is már a legelső cikkek – igaz ezek 2019 májusának közepén jelentek meg, miután ismeretlen tettesek szemeteszsákokkal takarták le a temetőben épített keresztek, tehát két héttel az első magyar nyelvű cikkek után – kijelölik azt a keretet, ahogyan az esethez viszonyulni kell. Eszerint:

- a csíkszentmártoniak voltak azok, akik nem tartották tiszteletben azt, hogy az úzvölgyi katonatemetőt 1926-1927-ben a román Hősök Kultuszáért Társaság alapította, tehát ők a történelemhamisítók, kegyeletsértők és nem a „románok”;
- a „magyar közösség” provokálta a „románokat” azzal, hogy elmagyarosították a nemzetközi temetőt, s ezáltal megsértették az ott nyugvó más nemzetiségű katonák becsületét: *„az átalakítás után, a temető magyar temető lett a realitások és a törvények ellenére”*⁷⁹ (Groza 2019a);
- a dormánfalviak, valamint a „románság” az igazi sértett fél, az igazság birtokosa, a „magyarok” pedig bűnözők, agresszorok, szélsőségesek, akik nem tartják tiszteletben a „románok” jogait, történelmét, politikai vezetőik pedig saját románellenes propagandát teljesítenek Románia területén: *„És íme, mostmár a két*

---

⁷⁹ „După transformarea lui, cimitirul a devenit unul maghiar, în pofida realităților și în pofida legii.” Minden idézett román cikket én fordítottam magyarra. Az ellenőrizhetőség kedvéért a román cikkeket nemcsak magyar fordításban, hanem eredeti, román nyelven is közlöm.

*világháború hőseinek temetői is az irredentista magyar propaganda eszközeivé váltak*⁸⁰ (Groza 2019a idézet Marius Diaconescu történésztől); illetve

- noha vannak előljáró románok, akik tudják, hogyan kell ezt a helyzetet megoldani, a „román állam” egy része inkompetens, „magyarbarát”: „*A második csalódás az, hogy a román állam dicsőségtelen visszavonulását a román katonai szövetségek és szervezetek letargikus álma is megduplázza*”⁸¹ Groza 2019a).

Tehát látható, hogy a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzus kiépülésében is egyértelműen elkülöníthető szereplőkategóriák jelennek meg. Ahogy a székelyföldi magyar nyelvű média esetében, a román nyelvű média esetében is elkülöníthetjük a hivatalos szintet és a megfoghatatlan közösség szintjét. Ebben az esetben a következő szereplőkategóriákat különítettem el:

- a) „magyar politika”, „magyar érdekérvényesítés”: „UDMR”, „udemeriștii”, „politicienii maghiari”⁸² román kifejezések alatt jelenik meg általában;
- b) „magyarok”, „magyar szélsőségesek”: „ungurii”, „maghiarii”, „români de etnie maghiară”, „extremiștii unguri”⁸³ román kifejezések alatt jelennek meg;
- c) „inkompetens román állam” vs. „követendő példák”; illetve
- d) „románság”.

Ezek a kategóriák is azt a célt szolgálják, hogy éles határt tudjanak vonni az olvasók a magyarok és románok között, a román nemzetiesítő állam és a magyar érdekérvényesítés között. Hogy tudják, hogy ők hova tartoznak, és ki ellen kell fellépjenek. Az érdekes az, hogy a román állam a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzus szerint is gyakran inkompetens, nem az állampolgárai érdekeit szolgálja. A román médiadiskurzus számonkéri a „román államon”, amikor olyan döntéseket hoz, amelyek a „magyar közösség” érdekeit, igazságát, valóságát szolgálja ki – például, hogy a „magyaroknak ad igazat” abban, hogy Dormánfalva törvénytelenül építkezett a temetőben. A médiadiskurzus elvárja a „román államtól”, hogy mindig úgy viselkedjen, ahogy azt a többség kéri, ahogy az a többség érdekeinek felel meg. Az inkompetens állammal szemben pedig megjelennek a „követendő példák” is, azok a román állami intézmények, politikusok, akik tudják, hogyan kell az állampolgárok érdekeit képviselni.

---

⁸⁰ „Iată că până și cimitirele eroilor din cele două războaie mondiale au ajuns instrument de propagandă pentru iredența maghiară!”

⁸¹ „A doua dezamăgire este legată de faptul că retragerea lipsită de glorie a statului român din acest teritoriu este dublată de somnul letargic al asociațiilor și organizațiilor militare românești.”

⁸² RMDSZ, eremdéeszesek – ez gúnyszó –, magyar politikusok

⁸³ magyarok, magyarok, magyar etnikumú románok, magyar szélsőségesek

7.4.1. Az úzvölgyi konfliktus szereplőkategóriái a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzusban

A leggyakrabban előforduló szereplőkategória a román nyelvű médiadiskurzusban a „magyar politika”, „magyar érdekérvényesítés”. A kategória legfőbb képviselője a kormányon levő RMDSZ, Kelemen Hunor RMDSZ-elnök, illetve különböző vezető RMDSZ-es politikusok, mint Korodi Attila, képviselőházi frakcióvezető, Tánczos Barna, szenátusi háznagy. Ebben a kategóriában jelenik meg továbbá Csíkszentmárton önkormányzata, és annak polgármestere is, illetve azok az állami intézmények, amelyeket magyar politikusok irányítanak, mint Hargita és Kovászna megyék tanácsai, illetve Borboly Csaba, Hargita Megye Tanácsának elnöke, Tamás Sándor, Kovászna Megye Tanácsának elnöke. Ők is RMDSZ-es politikusok. Illetve ehhez a kategóriához tartozik Magyarország és minden magyarországi hatóság, intézmény, amely beavatkozik a román belügyekbe. A többi romániai magyar párt – EMNP, MPP – általában semleges kontextusban tűnik fel a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzusban, azok tevékenységét nem bélyegzik meg. Ezekkel szemben az RMDSZ – mint a „magyar érdekérvényesítés” kategória képviselője – gyakran jelenik meg provokátorként, agitátorként. Olyan szereplőként, aki nem ismeri, és nem tartja tiszteletben saját országának – értsd Románia – történelmét. Aki nem kezeli egyenrangú félként a románokat, s állandóan többletjogokat követel. Aki nem tudja feldolgozni, hogy Romániában él, és a román törvények szerint, a románok érdekeinek alárendelve kell érvényesülni, élni. A médiadiskurzus szerint az RMDSZ a román nemzetiesítő törekvések, román jogok útjában áll, ezek ellenében működik. Ugyanakkor gyakran nem önálló politikai entitásként jelenik meg, hanem a Fidesz „leányvállalataként”, olyan szereplőként, aki Magyarország programját teljesíti Romániában. Ez a kategória a következőképpen jelenik meg a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzusban:

„A végeredmény, kedves eremdedeszek, hogy Úzvölgye esetében tiszteletben kell tartani a temető 1927-ben kialakult nemzetközi jellegét. 1918 előtt más történet volt, ehhez Önök szeretnék visszatérni, de egyszerűen már nem lehet. Ami a terület jellegét illeti, ez tisztán adminisztratív kérdés, amely végül nem is számít: a román államnak biztosítania kell a nemzetközi temetői státuszt, többek között a terület közérdekű kisajátításával, ha máshogy nem lehet.”⁸⁴ (Groza 2019a)

„De szeretném hangsúlyozni a Magyar Védelmi Minisztériumnak és a Magyar Külügyminiszternek, hogy ugyanolyan jó lenne, sőt, sokkal jobb lenne, ha többlet

---

⁸⁴ „Concluzia este, dragi udemeriști, că la Valea Uzului trebuie respectat statutul internațional al cimitirului căpătat în 1927. Înainte de 1918 era altă istorie, la care ați vrea dumneavoastră să vă întoarceți, dar pur și simplu nu se mai poate. În ceea ce privește teritorialitatea, ea este o problemă pur administrativă, care nici nu conține urme-urmei: statul român trebuie să asigure statutul de cimitir internațional inclusiv prin exproprierea suprafeței în interes public, dacă altfel nu se poate.”

*foglalkoznának a saját területükön található nemzetközi katonai temetőkkel, amelyek az első világháborús lágerek helyén vannak.*⁸⁵ (Andreijă 2019)

„És lám, mérhetetlen szemérmelenséggel pumpált anyagiakat Magyarország és az RMDSZ a Történelmünk szemtelen átírását célzó, átfogó románellenes akcióba, előbb magyar keresztet helyezve az Úzvölgyében a különböző nemzetiségű katonák sírjára és emlékművet állítva a »Hódolattal a magyar hősöknek, akik meghaltak ezeréves hazájukért« felirattal (1994-ben)⁸⁶, majd törvényellenesen, a nekropolisz 1927-ben keltezett eredeti tervét semmibe véve, 3 kortárs magyar emlékművet, tájékoztató táblákat, emléktáblákat és mintegy 600, magyar nemzeti jelképekkel ellátott fakeresztet elhelyezve.»⁸⁷ (Neacșu 2019a)

Második szereplőkategóriaként megjelennek a „magyarok”. Ebben az esetben is a „magyarok” egy fluktuáló kategória. Azok a „magyarok”, akik a temetőt kisajátítják, akik saját országában provokálja a címzetes népet, azaz a „románokat”. Azok a „magyarok”, akik a román érdekek ellenébe működnek, akik a „román egységes és oszthatatlan” nemzetállam kiépítésének fő akadályozói. Azok a magyarok, akik nem ismerik a történelmet és törvényeket, vagy éppen nem törődnek ezekkel. Akik nem hagyják, hogy a románok megéljék saját identitásukat, akiket zavar a „román identitás”. Akik kulturálatlanok, agitátorok, állandóan elégedetlenkednek, akik állandóan többletjogot követelnek maguknak, de a törvényeket nem tartják be. Ez a kategória a következőképpen jelenik meg a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzusban:

„Nem ragaszkodom a meghamisított vagy letaglózó propagandaeszközként használt történelmekhez, nincs jelentősége. Az igazság az, hogy ott románok is, németek is, magyarok is, osztrákok is, oroszok is, szlovákok is stb. haltak meg. Pár ezer ember 1917-ben, és pár száz 1944-ben. EMBEREK! Ennyire nehéz ezt felfogni?! EMBEREK! Miért nem hagyod őket illuzórikus békében pihenni? Miért kell lázadj, te, magyar etnikumú román, és miért kell megszenstelenítsd az azokban a harcokban elhunyt ismeretlen románok sírjaira állított kereszteteket?! (...) Úgy néz ki, ez [a román kereszt felállítás] zavar néhány magyar »hazafit«, akik úgy döntöttek, hogy szemeteszsákokkal takarják le azon hősök emlékére emelt kereszteteket, akiknek nem volt magyar egyenruhájuk.»⁸⁸ (Manolăchescu, 2019)

---

⁸⁵ „Dar țin să subliniez Ministerului Ungar al Apărării, cât și ministrului maghiar de Externe, c-ar fi la fel de bine, mult mai bine, dacă s-ar ocupa mai stăruitor de cimitirele militare internaționale de pe teritoriul propriu, aflate pe locul fostelor lăgăre, tot din Primul Război Mondial.”

⁸⁶ Erre az emlékműre a magyar nyelvű médiában nem találtam utalást. Az emlékművet 1994. augusztus 26-án avatták fel, az II. világháborús úzvölgyi csata 50. évfordulóján. Az ekkor a temetőben állított emlékművön – kőalapú kopjafa – a következő felirat olvasható: Világháborús halottaink emlékére.

⁸⁷ „Și uite-așa, cu o indecență cât încape, Ungaria și U.D.M.R. au »pompat« financiar, printr-o amplă operațiune antiromânească, în a ne rescrie Istoria, în mod sfidător, mai întâi punând cruci maghiare peste mormintele eroilor diferitelor naționalități din Valea Uzului și instalând un Monument cu inscripția »Închinat eroilor maghiari care au murit pentru patria lor milenară« (în 1994), apoi amplasând ilegal, fără respectarea planului inițial al necropolei din 1927, 3 monumente contemporane ungurești, panouri informative, plăci comemorative și circa 600 de cruci cu însemne naționale ungurești!”

⁸⁸ „Nu insist pe istorii falsificate sau folosite ca măciuci propagandistice, n-are sens. Adevărul e că acolo au murit și români, și germani, și unguri, și austrieci, și ruși, și slovaci... Câteva mii de oameni în 1917, câteva sute

„A magyar szélsőségekről, akik szemeteszsákokkal takarták le a keresztek, és oly édesen fogadták George Simiont az Úzvölgyében, szinte nincs mit mondanunk: láttatok, milyen agresszívek, durvák, udvariatlanok, Nagy-Magyarország térképpel a pocakjukon, és vizözön előtti gondolkodásmódjukkal megragadtak még abban, hogy a románoknak nincs mit keresniük Hargitában, még a megyei utakon sem.”⁸⁹ (Groza 2019a).

A „magyarokkal” szemben megjelennek a „románok”. Ez a kategória majdnem megegyezik magyar nyelvű médiadiskurzus „magyar” kategóriájával. Ebben a médiadiskurzusban a „románság” a sértett fél, a jogfosztott fél, a diszkriminált fél. Az, aki nem élheti meg szabadon saját országában identitását, kultúráját, akinek temetőjét meggyalázták, akinek jogait tiporják. De ez a fél sem fél kikérni, követelni magának azt, hogy saját identitását szabadon gyakorolhassa, szimbolikus helyeit szabadon látogathassa. Hogy a törvényeket úgy tartsák be, hogy az az ő érdekeit szolgálja. Ez a kategória a következőképpen jelenik meg a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzusban:

„Barbár tettükkel megmutatták primitivizmusukat, ellenségességüket és gyűlöletüket a románok ellen. Sértő és felháborító nemcsak a háborúban elesett román katonák emlékére, hanem számunkra, a román katonák unokáinak és őseinek is, akik évezredek óta élünk ezeken a vidékeken.”⁹⁰ (Sîrghie 2019)

„A Román Hadsereg Napja az a nap, amikor a román hadsereg felszabadította az utolsó tenyérnyi román földet, Nagykarólynál, Erdélyben, a véres magyar megszállás alól, azon megszállás alól, amely nagyon igyekezett kiirtani a románokat. Figyelembe véve, hogy az elmúlt időben egyre jobban és jobban nőttek egyes magyar szélsőségesek a mi országunk területeire vonatkozó követelése, a mi feladatunk, hogy megerősítsük a románokat azokon a területeken, ahol a szélsőséges magyarok nem állnak le a románok eltaposásával, egy olyan országban, amelynek neve Románia. Értesítse ismerőseit is, október 25-én az Úzvölgyében egy hangon fogjuk mondani, hogy ERDÉLY ROMÁN FÖLD!!!” – írja közleményében a Hargita, Kovászna és Maros Megyei Románok Civil Fóruma.⁹¹ (Sandu 2019a)

în 1944. OAMENI! E atât de greu de înțeleși?! OAMENI! De ce să nu-i lași să se odihnească într-o iluzorie pace? De ce să te revolți tu, român de etnie maghiară, și să profanezi crucile ridicate pe mormintele necunoscuților români morți în acele lupte?! (...) Uite că îi deranjează pe unii »patrioți« maghiari, care au hotărât să acopere cu saci de gunoi crucile ridicate în memoria eroilor care nu aveau uniforme ungurești.”

⁸⁹ „Despre extremiștii unguri care au pus saci de gunoi peste cruci și l-au întâmpinat atât de dulce pe George Simion la Valea Uzului aproape că n-avem ce comenta: i-ați văzut cum sunt agresivi, grobieni, impertinenți, cu harta Ungariei Mari pe burtoace, cu o gândire antediluviană blocată în convingerea că românii n-au ce căuta în Harghita, nici măcar pe drumurile județene.”

⁹⁰ „Prin actul lor barbar, și-au arătat primitivismul, ostilitatea și ura împotriva românilor. Jignitor și revoltător nu numai pentru memoria ostașilor români căzuți în război, ci și pentru noi, nepoții soldaților români, și pentru străbunii lor, locuitori pe aceste meleaguri de milenii.”

⁹¹ “Ziua Armatei Române este ziua în care armata română a eliberat ultima palmă de pământ românesc la Carei în Ardeal, de sub sângeroasa ocupație maghiară, ocupație care s-a străduit din greu să extermine populația românească. Având în vedere că pretențiile unor extremiști maghiari cu privire la părți din țara noastră cresc din ce în ce mai mult, în ultima vreme, este de datoria noastră să întărim prezența românească în zonele unde

A székelyföldi román nyelvű médiában is külön kategóriaként jelenik meg a román állam – de a román állam kétféle szerepben tűnik fel. Ahogy a székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzus esetében, itt is megjelenik az inkompetens, állampolgárait cserben hagyó „román állam” – csak itt az állampolgárok alatt a „románságot” kell érteni. Az állam, amely nem a „románok” érdekeit érvényesíti, teljesíti, hanem a „magyarokat” szolgálja ki. Amely kettős mércét alkalmaz, hogy a kisebbség igényeit kielégítse, miközben a „románság” igényeit figyelmen kívül hagyja. Ezzel az állammal szemben megjelennek a „követendő példák”, azok a román politikusok, politikai formációk, állami intézmények, amelyek a „román érdekeket” szolgálják és a „magyar érdekek” ellenében működnek, szólalnak fel, döntenek. Akik kiemelik a „magyar politika” és az „inkompetens román állam” hibáit, törvénytelenégeit, hangsúlyozzák, hogy ezek morálisan helytelenül járnak el. A fő követendő példa George Simion politikus, Traian Băsescu volt államfő, Constantin Toma dormánfalvi polgármester – aki mindent megtett azért, hogy a román hősöknek emléket állítson –, a bákó megyei kataszter és prefektúra, amelyek jogilag igyekeztek érvényesíteni a „román” érdekeket. Intézmények, hatóságok és szereplők, akik békésen, morális szempontból követendően, és törvényesen járnak el. Akik nem provokálnak sem „románokat”, sem „magyarokat”. Velük szemben gyakran inkompetensként jelenik meg a kormány, a különböző állami intézmények.

A jó példák a következőképpen jelentek meg a médiadiskurzusban:

Constatin Toma polgármester nyilatkozata:

„Azzal, amit tettünk nem akartunk mást, mint tisztelni a román hősök emlékét, nem akartuk és nem is akarjuk elrontani a békét és nyugodalmat a román földön. De nem tudtunk tétlenül nézni azt, ami ebben a temetőben történt az elmúlt több mint 50 évben. A tény, hogy mi ide tettünk néhány szimbolikus keresztet azoknak az emlékére, akik e területet védték, nem hiszem, hogy rossz dolog lenne. A tény, hogy felállítottuk ezt az emlékművet minden itt eltemetett hős emlékére, azt hiszem egy teljesen normális dolog 2019-ben. Ma összegyűltük itt, az Úzvölgyi Nemzetközi Katonatemetőben, hogy közösen imádkozzunk, köszönetet mondjuk és hitvallást tegyünk azok előtt, akik azért harcoltak, hogy e területet megvédjék.”⁹² (Sandi 2019a)

Traian Băsescu álláspontja:

---

extremiștii maghiari nu acceptă să mai calce românii, deși țara asta se numește România! Anunțați-vă cunoscutei și, pe 25 octombrie, la Valea Uzului, să spunem într-un glas că ARDEALUL ESTE PĂMÂNT ROMÂNESC!!!”.

⁹² „Nu am încercat, prin ceea ce am făcut noi, decât să cinstim memoria eroilor români, n-am vrut și nu dorim să stricăm pacea și liniștea din țara românească. Dar nu am putut să stăm impasibili la ceea ce s-a întâmplat în acest cimitir, timp de mai bine de 50 de ani. Faptul că noi am pus aici câteva cruci simbolice, în memoria celor care au apărut acest ținut, nu cred că este un lucru greșit. Faptul că am ridicat acest monument, în memoria tuturor eroilor care sunt înhumați aici, cred că este un lucru absolut normal în anul 2019. Astăzi, aici, în cimitirul internațional de la Valea Uzului, ne-am strâns să aducem o rugăciune, o mulțumire și un crez celor care au luptat pentru a apăra acest ținut.”

„Attól függetlenül, hogy a frontnak melyik oldalán volt, minden keresztény megérdemel egy keresztet, és ez ennek a katonai temetőnek a lényege, és amely esetében Románia minden katonával tisztelettel bánt. Sajnos, a szélsőséges magyarok le akarták takarni a román katonák keresztjeit, azt az 52 keresztet, amely tett ismét primitivizmusra utal.”⁹³ (Groza 2019a)

Az inkompetens állam pedig a következőképpen jelenik meg:

„A történészek dolga, hogy megállapítsák az igazságot, és a helyi hatóságoké, hogy tisztázzák az úzvölgyi helyzetet, de íme, egy passzus a javaslat szövegéből, amelyen a nagy románok, félve, hogy elvesztik az RMDSZ szavazatait, simán átsiklottak, románok, akik a Parlament szónoki emelvényén szájhős patrioták, akik, ennyi hazaszeretettől a trikolorba burkolózva járkálnak.”⁹⁴ (Sandu 2019b)

„És a következmények? – csak eddig. A központi román hatóságok elkezdtek úgy cincogni, mint a macska által sarokba szorított egerek, igyekeznek láthatatlannak tűnni, egymásra hárítani a felelősséget, a Kultúra(tlanság) és Nemzeti Identitás(nélküliség) Minisztériumától a Regionális Építkezési Hatóságik, a Prefektúráig⁹⁵ stbstb. Mi következhet... még? A kereszték megsemmisítése és az emlékmű lebontása! (...) A vezetőink inkompetenciáit, jellemtelenségét és hazafiatlanságát ismerve, már bármire számíthatunk.”⁹⁶ (Andreiaș 2019)

Tehát látható, hogy ahogy a székelyföldi magyar nyelvű médiadiskurzus esetében, úgy a román nyelvű médiadiskurzusban is megjelennek azok a szereplő kategóriák, amelyek éles határt vonnak a „románság” és a „magyarság” közé, a „nemzetiesítő román állam” és az ezt gátoló „magyar érdekérvényesítés” közé. És ebben az esetben is tulajdonságok, értékek és érdekek azok, amelyek ezeket a határokat érzékeltetik, nyomatékosítják. Ezek a tulajdonságok, értékek és érdekek pedig pozíciókba helyezik a különböző kategóriákat. Ebben az esetben is a „románság”, „román állam” kerül a felső pozícióba, ő az, akinek hatalma van, akinek, mivel ők alkotják a többséget, az érdekei, igényei kell az ország területén belül érvényesüljenek. Velük szemben vannak a „magyarok”, akik állandóan provokálnak, többletjogot követelnek, akik nem

---

⁹³ „Indiferent în ce direcție a frontului a fost, orice creștin merită o cruce și asta este expresia acestui cimitir militar în care România a tratat cu respect orice militar. Din păcate, extremiști unguri au ținut să învelească crucile militarilor români, cele 52 de cruci, ceea ce spun încă o dată că arată primitivism”.

⁹⁴ „E treaba istoricilor să stabilească adevărul și a administrațiilor locale să lămurească situația de la Valea Uzului, dar iată un pasaj din textul moțiunii, peste care marii români, de teamă să nu piardă voturile UDMR, au trecut lejer, deși unii dintre ei sunt extrem de patrioți cu gura, de la tribuna Parlamentului, alții, de atâta patriotism, umblă înfășurați în steagul tricolor.”

⁹⁵ Az eredeti szövegben a Prefec(ă)tura szó olvasható, amely egyszerre utal a prefektusi hivatalra (románul prefectură) és a prefăcătorie szóra, amely megjátszást, színlelést, hamisságot, tettetést jelent.

⁹⁶ „Urmarea? – până acum. Autoritățile centrale românești au început să chițăie ca șoarecii încolțiți de pisică, să se tragă de fund înapoi, să dea vina unii pe alții, de la Ministerul (in)Culturii și al (dez)identității Naționale la Inspectoratul Regional în Construcții, Prefec(ă)tură etc. etc. Ce-ar mai urma la... urmare? Distrugerea crucilor și dărâmarea troiței! (...)! La incompetența, lipsa de caracter și de patriotism a conducătorilor noștri, te poți aștepta la orice.”

hajlandóak asszimilálódni a román rendbe, akik nem képesek belenyugodni abba, hogy Romániában élnek, a román törvények szerint. Tehát a média ebben az esetben is leképezi a románok és magyarok között levő hatalmi viszonyrendszert. Csak ebben az esetben a magyarok nem, mint áldozatok, hanem mint provokátorok, agitátorok, zavarkeltők jelennek meg.

A román nyelvű médiadiskurzusban is olyan pozíciók, szereplőkategóriák jelennek meg, amelyeket a média nem kell bemutasson. A média feltételezi, hogy az olvasója tudja, hogy kik ezek a szereplőkategóriák és a mezőn milyen pozíciót foglalnak el. Ezt az állítást erősíti az, ahogy ezek a szereplőkategóriák román nyelvű médiadiskurzus kiépülésének kezdetén megjelennek.

7.4.2. Szereplőkategóriák a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzusban, a konfliktus kirobbanását követően

Az úzvölgyéről szóló román nyelvű médiadiskurzus a magyar nyelvű médiadiskurzus kiépülése után kezd kialakulni, az indulási löketet a betonkeresztek szemeteszsákkal való betakarása, illetve George Simion állítólagos megverése adja. Ám ezelőtt is jelenik meg pár írás a témában. A betonkeresztek letakarása előtt megjelent cikkek és a letakarás után megjelent cikkek között azonban óriási különbség van. Előbbiek objektívek, tárgyilagosak, hírként számolnak be arról, hogy Dormánfalva felállított egy parcellát a katonai temetőben, és ennek felavatása ellen az RMDSZ-es politikusok, illetve hogy a „magyarság” tiltakozik, kegyeletsértésről, temetőgyalázásról, törvénytelenégekről beszél. Utóbbi cikkek azonban már korántsem objektívek, tárgyilagosak: már nem arról szólnak, hogy a „magyarok” kegyeletsértéssel, történelemhamisítással vádolják a románokat, hanem pontosan arról, hogy a „magyarok” a történelemhamisítók, kegyeletsértők. Akik nem engedik, hogy a „románok” tiszteljék hősi halottaikat, akik elmagyarosítanak nemzetközi temetőket. Ekkor indul be élesen a határképzés. És ez az éles váltás a médiadiskurzusban igazolja azt a feltevés, miszerint valamilyen kulminációs pont után lépnek elő a látens határképző diskurzustípusok. Míg a román identitás, román érdek nem sérül, a média objektíven tájékoztat. Ahogy provokációt észlel, egyből elindul a határképzés, egyből felszínre kerülnek a látens érzelmek. Egyből megvannak a kategóriák, stratégiák, amelyekhez nyúlni lehet. Ezt az állításom a következőkben igazolom.

A témában megjelent első román cikk arról számol be, hogy a „magyar politika” szerint a „román” emlékhely felállítása az úzvölgyi temetőben a magyar katonai hősök emlékének meggyalázása. A cikk, amely május 3-án, az *Informația Harghitei* címlapján jelent meg idézi Kelemen Hunor RMDSZ-elnököt:

„Levelében, amelyet Viorica Dăncilă miniszterelnöknek címzett, az RMDSZ tiltakozik a bákói település polgármesteri hivatalának kezdeményezése ellen: » Mindenkinnek joga van emlékhelyet állítani és megemlékezni, azonban határozott

*meggyőződésünk, hogy egyetlen emlékhelyállítás vagy megemlékezés sem sértheti egy közösség érzékenységét és méltóságát» – idézi a hírlevél Kelemen Hunor levelét.«⁹⁷
(Ismeretlen szerző 2019o)*

A cikk ugyanakkor hivatkozik azokra a dokumentumokra, amelyek igazolják, hogy a temető területe egyszerre képezi Dormánfalva és Csíkszentmárton tulajdonát is. Ebben a cikkben az RMDSZ állításai, kérései még nincsenek negatív fényben feltüntetve. Sőt, ugyanaz az idézet jelenik meg a román nyelvű újságban, ami a magyar nyelvű újságokban megjelent.

Néhány nappal később, május 8-án az RMDSZ a parcella felavatásának elhalasztására vonatkozó kérése a következőképpen jelent meg ugyanannak a lapnak a hasábjain:

„Kelemen Hunor, az RMDSZ vezetője arra kérte Viorica Dăncilă miniszterelnököt, hogy állítsa le a »magyar katonák emlékének meggyalázását«, és lépjen a Bákó megyei Dormánfalva Polgármesteri Hivatalának azon döntésének megállítása érdekében, amely román katonáknak állítana keresztet egy olyan temetőben, ahol magyar katonák vannak eltemetve, és amely közigazgatásilag Csíkszentmárton községhez tartozik. Segítségére sietett, mint mindig harcias módon Szijjártó Péter magyar külügyminiszter»⁹⁸ (Ismeretlen szerző 2019n).

Itt már elindul a határképzés, megjelennek a szereplő kategóriák és ezek pozíció, azonban az írás kevés címkézést, bélyegzést, attribúálást használ. Ez az írás, a *Mediafax* hírügynökség cikkét felhasználva mutatja be a dormánfalviak álláspontját, s erősíti a temető „román alapítástörténetét”. Felsorolja azokat a dokumentumokat, törvényeket, amelyek igazolják, hogy Dormánfalva részét képezi a temető, tehát a dormánfalviak helyesen járnak el. Sőt, a cikk kiemeli, hogy a dormánfalviak minden olyan nemzet zászlaját kitűzik majd a temetőben, amelyeknek halottai a temetőben nyugszanak. Tehát a kategóriák közül kettőt fel is villant. Megjelenik a „magyar érdekérvényesítés” kategória, amely számára sértő, ha a „románság” megemlékezik saját hősi halottjairól, aki szerint azzal, hogy a román hősöknek emléket állítanak, meggyalázzák a magyar hősök emlékét. A „magyar érdekérvényesítés” részeként megjelenik a problémás Magyarország, amely szintén provokálja a „román” közösséget, s amely most is, mint mindig, védelme alá veszi a magyar kisebbséget. Ezzel szemben megjelenik

---

⁹⁷ „(...) în scrisoarea pe care a adresat-o premierului Viorica Dăncilă, UDMR protestează față de inițiativa primăriei localității băcăuane: »Toată lumea are dreptul să ridice monumente comemorative și să organizeze acțiuni de comemorare, dar suntem ferm convinși că nici o amplasare a unui memorial sau nici o comemorare nu trebuie să aducă atingere sensibilității unei comunități și nu trebuie să încalce demnitatea acesteia«”.

⁹⁸ „Liderul UDMR, Kelemen Hunor, îi ceruse premierului Viorica Dăncilă să oprească »denigrarea memoriei soldaților maghiari« și să intervină pentru oprirea deciziei Primăriei Dărmănești din județul Bacău de amplasare a crucilor soldaților români într-un cimitir unde sunt îngropați soldați maghiari și care ar aparține administrativ de comuna Sânmartin, în sprijinul lui asărit, arțăgos ca întotdeauna, ministrul maghiar de Externe, Péter Szijjártó.”

Dormánfalva, mint „követendő példa”, aki törvényesen jár el, tisztességes, békés megoldást keres, tiszteletben tartja a nemzetközi jogokat, a történelmi tényeknek megfelelően építkezett.

A *Cuvântul Liber* május 7-én (Ismeretlen szerző 2019m) és május 15-én közli a témában az első cikkeket, ezekben azonban még nem villant fel egyetlen szereplőkategóriát sem. Az első cikk az Erdélyi Magyar Néppárt elnökének, Csomortányi Istvánnak néhány bejelentését összegzi, többek között az úzvölgyi temetőben történekről alkotott véleményét. A cikk az *MTI* tudósítására alapul, s így úgy tűnik, hogy a „magyar álláspontot” közvetíti. A cikkben Románia úgy jelenik meg, mint olyan ország, amely nem kezeli megfelelő módon a kisebbségeit. Ez a kettősség gyakran visszatérő jelenség a román nyelvű médiadiskurzusban: a román újságok többször veszik át az *MTI*, magyar valóságábrázolást igazoló cikkeit, majd egy román valóságábrázolást igazoló címmel, esetleg leaddel közléteszik azokat. A második, május 15-én megjelent cikk is erre a jelenségre példa, az *MTI* tudósítása alapján számol be az úzvölgyi katonatemetőben szervezett magyar eseményről, közvetítve a „magyar” álláspontot a témában, miközben egyáltalán nem reflektál arra, hogy ez a „román” közösség számára mit jelent.

A *Cuvântul Liber* az első olyan anyagot, amelyben a szereplőkategóriák megjelennek, azután közli, hogy a Dormánfalva által állított betonkereszteket szemeteszsákokkal takarják le, illetve George Simiont állítólag megverik a temetőben. A cikk május 21-én jelent meg. Ez volt az a cikk, ahol a látenciából előkerültek a sztereotípiák, ismert diskurzusok. Ahol beindult a párhuzamos valóságértelmezés és a párhuzamos valóság gyártása.

Az újság hosszú cikkben részletezi a két „magyar provokációt”, majd beszámol arról is, hogy George Simion május 18-án visszament az úzvölgyi temetőbe, hogy román nemzeti színű szalagokat kössön a román katonai sírokra – tehát megjelölje a teret. *„România, mint egységes állam nekik köszönhetően létezik! Mondtam, hogy ez nem marad így, és megtartottam a szavam: ma trikolórt hoztam nekik, hogy úgy aludják örök álmukat, ahogy őket megilleti. A Románia függetlenségét, szuverenitását és területi integritását védő katonák áldozatát országszerte tiszteletben kell tartani, függetlenül attól, hogy ez egyeseknek nem felel meg”*⁹⁹ – közölte Facebook-oldalán a független képviselőjelölt (Sandu, 2019c). Ebben a közleményben George Simion, aki a „követendő példa” kategóriát jeleníti meg, explicit módon kifejezi azt, hogy Románia egységes nemzetállammá szeretne válni, majd utal arra, hogy a „magyarok” provokációi teljesen értelmetlenek, mivel ez az egységes nemzetállamiság mindenképp be fog következni. Ezt követően a cikk részletesen beszámol a május 12-i ökumenikus magyar

---

⁹⁹ „România, ca stat unitar, există datorită lor! I-am spus că nu rămâne așa și m-am ținut de cuvânt: astăzi le-am adus tricolorul, să își doarmă somnul de veci așa cum se cuvine. Jertfa ostașilor care au apărat independența, suveranitatea și integritatea teritorială a României trebuie cinstită pe întreg teritoriul țării, indiferent că asta nu convine unora sau altora!”

istentiszteletről, valamint az akkor elfogadott nyilatkozat pontjait is ismerteti – tehát megjelenik a „magyar érdekérvényesítés” kategória is. Közli, az RMDSZ, valamint a SZÖT elhatárolódik a szemeteszsákos akciótól, majd George Simion állítólagos bántalmazása kapcsán hangsúlyozza, hogy a képviselőjelölt telefonját elvették, azonban az nem biztos, hogy meg is verték. Az újság szerint, feltehetően a politikus és kampánycsapata egymás között verekedett, miközben azt kiáltották „*halál a magyarokra*”, hogy politikai tőkét tudjanak kovácsolni maguknak. Emellett részletezi Dormánfalva álláspontját is, miszerint a temető a település területén található, el van magyarosítva, noha nemzetközi jellegű kellene legyen. Tehát megjelenik a „követendő példa kategória” egy másik képviselője is. A cikk objektív, a cikk szerzőjének „magyar állásponttal” egyet nem értése azonban kiérződik abból, hogy az úzvölgyi temető magyarok által használt elnevezéseit – osztrák–magyar katonai temető, magyar katonai temető – idézőjelbe teszi minden alkalommal.

Az *Informația Harghitei* is hasonló hangnemben számol be az eseményekről. A lapban, a két „magyar provokáció” után közölt részletes cikk szerint, amely május 21-én jelent meg a magyarok „*pszichológiai kompenzációt*” szeretnének venni: elvesztették az első világháborút, ezért legalább „*a halottak háborúját szeretnék megnyerni*” (Groza, 2019a). Ebben a cikkben sokkal érezhetőbben elindul a határképzés, elkezdődik a bűnösök és áldozat gyártása, a „magyarokról” és „magyar érdekérvényesítésről” rendkívül negatív képet festve. A magyarok szélsőségeseknek vannak címkézve, akik, egy közölt kép szerint, megverték George Simion egyik társát, az RMDSZ-ről pedig azt állítja, hogy nem ismeri a nemzetközi temető kifejezést.

„Az első [csalódásom], hogy az RMDSZ vezetői, köztük a Hargita megyei tanácselnök, hiába ítélik el határozottan az Úzvölgyében történeteket, ha közben nem bírják a nemzetközi temető fogalmát, ha fittyet hánynak a jelenleg hatályos egyezményekre és a világháborúk idején a harcban elesettekkel vonatkozó hatályos nemzetközi egyezményekre, ha nem fogadják a 21. században még a gondolatát sem annak, hogy a magyar halottak azonos temetőben pihenhetnek a román elhunytakkal, és hogy egy ilyen helynek tiszteletben kell tartani a katonai temetőkre vonatkozó nemzetközi szabályokat, függetlenül attól, hogy azok Hargita, Bákó, Szilézia vagy Gdansk területén vannak. Az előítéletet, hogy még a halottakat is el kell különíteni, senki nem tudja kivenni a fejükből, és amíg ezek a barlangképek kísértik őket, nem nevezhetők európaiaknak, bármennyit is koptatják az utat Brüsszel fele (természetesen közpénzen).”¹⁰⁰ (Groza 2019a)

---

100 „Prima este că degeaba liderii UDMR, unde se include și președintele CJ Harghita, condamă ferm cele întâmplare la Valea Uzului, dacă nu posedă conceptul de cimitir internațional, dacă ignoră tratatele actuale și tratatele internaționale în vigoare în vremea conflagrațiilor mondiale privind tratamentul celor căzuților în luptă, dacă nu acceptă în secolul XXI nici măcar ideea că morții unguri pot sta în același cimitir cu cei români și că un asemenea loc ar trebui să se supună regulilor cimitirelor militare internaționale, indiferent dacă se află pe teritoriul Harghitei, al Bacăului, al Sileziei ori Gdansk ului. Prejudicata că până și morții trebuie separați nu le-o poate scoate nimeni din cap și că atâta vreme cât sunt bântuiți de aceste concepții de grotă nu pot fi numiți europeni, oricât ar freca dansii drumul spre Bruxelles (pe bani publici, bineînțeles).”

A cikk szerzője továbbá felrója, hogy a „magyarok” „figyelmen kívül hagynak néhány kétségtelen valóságot is”. Elsősorban azt, hogy az első és második világháborús harcok során az Úzvölgyében nemcsak magyar katonák harcoltak, s így nemcsak magyarok vannak a temetőben eltemetve – ezért elfogadhatatlan a temető 1994–1998 közötti elmagyarosítása. Emellett a „román államnak” is felrója, hogy akkor megengedték a nemzetközi temető elmagyarosítását. A szerző a cikket a következőképp zárja, kiemelve szintén a román hatóságok részrehajló döntéshozatalát:

„Önök mit gondolkodnak, mit fog tenni egy megfélemlített ügyész, akit majdnem a törvényen kívül helyeztek a »jogaikat« követelő bűnözők: vajon képes lesz vádat emelni, a Btk.-ban előírtak alapján, azon gazemberek ellen, akik meggyalázták a sírokat (...)? Vagy öt év múlva az ügyészek nyugdíjba vonulnak, míg az sírgyalázók és agresszorok továbbra is huszáregyenruhában lovagolnak Har-Covban¹⁰¹?¹⁰² (Groza, 2019a).

Az „inkompetens román állammal” szemben megjelennek a „követendő példák” is. A cikk közli Traian Băsescu álláspontját, aki szerint, ami az Úzvölgyében történt azt Magyarország, Moszkva utasítására történt, azzal a céllal, hogy a „román” egységet rombolja, gátolja. Megjelenik Liviu Dragnea korábbi miniszterelnök álláspontja is, aki szerint nem kell adminisztratív ügyekből szimbolikus harcot kovácsolni. Megjelenik továbbá Daniel Gheorghe, Nemzeti Liberális Párt képviselőjének, valamint egy fociultra Facebook-oldalnak a nyilatkozata is, mindkettő a „magyar szélsőségesek” tetteit ítéli el. A következő idézet a fociultrák oldalán jelent meg:

„Magyar szélsőségesek szemeteszsákokkal takarták le az Úzvölgyében található katonai temetőben a román katonák keresztjeit! Tették ezt azt követően, hogy bombamerénylet terveztek a mi nemzeti ünnepünkön. Mivel mindez nem volt elég, úgy gondolták, megverik azokat, akik odamennek, hogy megnézzék és kérdezzenek a mi neviünkben, a románok nevében. Román testvéreim! Aggodalomra adnak okot a magyarok! Ennek az az oka, hogy úgy tűnik, hogy ezeken a területeken félkatonai brigádok alakultak, és egy ideje a román nemzetet rágalmazó akciók zajlanak. És mindez az áruló politikai szemek látára. A rendőrség hallgat, a Hadsereg hallgat, a Csendőrség hallgat!”¹⁰³ (Groza 2019a)

---

¹⁰¹ Har-Cov: Hargita és Kovászna megyék nevéből alkotott megnevezés, a román nyelvű médiadiskurzus használja a magyar többségű megyék megnevezésére. A Har-Kov jelenségről írtam a 2.3.2. alfejezetben.

¹⁰² „Dumneavoastră ce credeți că o să facă o procuratură intimidată și pusă aproape în afara legii de infractori care-și cer »drepturile«, va reuși vreodată să inculpe pe acei scelerati pentru profanare de morminte așa cum spune Codul penal (...)? Sau peste cinci ani procurorii se vor pensiona și profanatorii & agresorii vor umbla în continuare călare prin Har-Cov în uniformă de husari?”

¹⁰³ „Extremiștii maghiari au acoperit crucile soldaților români cu saci de gunoi într-un cimitir al eroilor situat în Valea Uzului! Asta după ce și-au dorit și un atentat cu bombă de ziua noastră națională. Cum toate aceste lucruri nu au fost de ajuns, s-au gândit să-i bată pe cei care s-au dus acolo să vadă și să pună niște întrebări în numele nostru, al românilor. Frații români! Gluma cu unghurii se îngroașă! Asta deoarece se pare că s-au format brigăzi paramilitare în acele zone și de ceva timp au loc acțiuni de defăimare a neamului românesc! Și toate astea

Tehát a témában megjelent első olyan írás, amely a határképzésre fókuszál megjeleníti a „szélsőséges magyarokat”, akik nem képesek megérteni, hogy Romániában élnek, a románokkal együtt kell élnenek. Megjeleníti a szeparatista „magyar érdekérvényesítést”, amely nem ismeri a történelmet, törvényeket, nemzetközi szabályokat. Megjeleníti az „inkompetens román államot”, amelynek képviselői kiszolgálják a magyar államot. Ezek mellett megjelennek a „követendő példák” is, akik tudják, hogyan kell fellépni

A *Covasna Media* napilap vezércikkben reagál a történetekre, hasonló hangnemben:

„Nem ragaszkodom a meghamisított vagy letaglózó propagandaeszközként használt történelmekhez, nincs jelentősége. Az igazság az, hogy ott románok is, németek is, magyarok is, osztrákok is, oroszok is, szlovákok is stb. haltak meg. Pár ezer ember 1917-ben, és pár száz 1944-ben. EMBEREK! Ennyire nehéz ezt felfogni?! EMBEREK! Miért nem hagyod őket illuzórikus békében pihenni? Miért kell lázadj, te, magyar etnikumú román, és miért kell megszenstelenítsd az azokban a harcokban elhunyt ismeretlen románok sírjaira állított kereszteket?! Csak azért mert a román katonák a 39. oszták–magyar hadosztály által 1916-ban felállított úzvölgyi civi temetőtől mintegy 12 kilométerrel feljebb a dombon vagy lejjebb a völgyben haltak meg?! [...] Úgy néz ki, ez [a román keresztek felállítása] zavar néhány magyar »hazafít«, akik úgy döntöttek, hogy szemeteszsákokkal takarják le azon hősök emlékére emelt keresztek, akiknek nem volt magyar egyenruhájuk.”¹⁰⁴ (Manolăchescu, 2019)

A cikk szerzője továbbá számonkéri a román hatóságokat is, amelyek, „ahogy szokásuk”, nem voltak jelen, amikor a provokációk történtek, illetve a román politikai vezetőket is: a miniszterelnököt, aki még nem ért rá, hogy a helyszínre menjen, valamint a kormányzó Szociáldemokrata Párt vezetőjét, aki békítő üzenetet küldött – tehát megjelenik az „inkompetens román állam” kategória. A cikk végén a szerző az RMDSZ-hez intéz néhány kérdést – miért nem lehet a holtakat békén hagyni? –, majd kiemeli, a probléma tematizálása politikai tőkét jelent Magyarország számára, amely Romániát a Fehér Házban is akadályoztatja, és „*sikerül Magyarország javára fordítania a romániai kormánypártok megbocsáthatatlan képtelenségét és baklövéseit a fekete-tengeri gáz kitermelésével és szállításával kapcsolatban*”¹⁰⁵ (Manolăchescu, 2019). Azaz megjelenik a „magyar érdekérvényesítés”

---

sub ochii trădătorilor politici. Poliția tace, Armata tace, Jandarmeria tace!”

¹⁰⁴ „Nu insist pe istorii falsificate sau folosite ca măciuci propagandistice, n-are sens. Adevărul e că acolo au murit și români, și germani, și unguri, și austrieci, și ruși, și slovaci... Câteva mii de oameni în 1917, câteva sute în 1944. OAMENI! E atât de greu de înțeles?! OAMENI! De ce să nu-i lași să se odihnească într-o iluzorie pace? De ce să te revolți tu, român de etnie maghiară, și să profanezi crucile ridicate pe mormintele necunoscuților români morți în acele lupte?! Doar pentru că soldații români ar fi murit cu vreo 12 km mai la deal sau mai la vale de cimitirul militar pe care l-a ridicat divizia 39 austro-ungară în 1916, lângă cimitirul civil de pe Valea Uzului?! (...) Uite că îi deranjează pe unii „patrioți” maghiari, care au hotărât să acopere cu saci de gunoi crucile ridicate în memoria eroilor care nu aveau uniforme ungurești.”

¹⁰⁵ „(...) premierul ungar ne pune piedici inclusiv la Casa Albă, reușind să folosească în avantajul Ungariei inabilitățile și gafele impardonabile ale partidelor aflate la putere în România în privința exploatarei și transportului

kategória. Jelen cikk is a bűnösök és ártatlanok megkülönböztetésére éleződik ki: a sírgyalázó magyarokat címkézve meg bűnösökként, míg ártatlannak a temetőben eltemetett hősi halottakat nevezi. Tehát megjelennek a különböző kategóriák és elindul a határképzés is.

Tehát látható, hogy a székelyföldi román nyelvű média is a történet berobbanása után – és itt a berobbanást George Simion megverése és a betonkeresztek letakarása jelentette – rögtön elővesz meglévő szereplőkategóriákat, sztereotípiákat – Mi, a Jó románok, kik szeretnék megemlékezni hősi halottainkról és Ők, a rossz magyarok, akik ezt nem hagyják. Tehát ezekhez a szereplőkategóriákhoz rögtön attribútumokat rendel – így az olvasó rögtön tudja, melyik csoporthoz tartozik – s rögtön pozíciókat is rendel. A románok lesznek a felsőrendűek – akiknek, mint a nemzeti többség az akarata, igénye, érdeke ebben az országban érvényesülni fog –, a magyarokat az alsórendű pozícióba helyezi – akik, mint provokátorok állandóan gátolják a román nemzetállami érdekeket. Tehát a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzus is leképezi a románok és magyarok közt létező társadalmi struktúrát.

7.4.3. Határképző diszkurzív stratégiák a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzusban

A székelyföldi román nyelvű média is alkalmaz különböző határképző diszkurzív stratégiák, amelyekkel még érzékelhetőbbé tudja tenni a románok és magyarok közti különbséget és ellentétet, amelyekkel saját valóságábrázolását tudja igazolni. Sőt, a székelyföldi román nyelvű média és a magyar nyelvű média gyakran ugyanazokat a stratégiákat alkalmazza, ugyanazzal a céllal, a különbség a stratégiák között csupán tartalmi. Ezt bebizonyítandó, a székelyföldi román nyelvű média esetében is ugyanazokat a határképző stratégiákat mutatom be, amelyeket a magyar nyelvű média esetében vizsgáltam. S mivel a stratégiák jellemzőit a magyar nyelvű média elemzésekor bemutattam, ebben az esetben ezekre részletesen nem fogok kitérni.

a) A pozicionálás stratégiája

Ahogy a székelyföldi magyar nyelvű média esetében, úgy a román nyelvű média esetében is a megjelenik a pozicionálás stratégiája. A román nyelvű média is többnyire elhallgatja a „románság”, „román állam” hibáit, negatív tulajdonságait, és kiemeli a sikereit, pozitív tetteit. Ugyanakkor rendszerint kiemeli a „magyarság”, „magyar érdekérvényesítés” hibáit, negatív tulajdonságait és elhallgatja sikereit, pozitív tulajdonságait. S ahogy a magyar nyelvű média, úgy a román nyelvű média is a két csoport közti vélt és valós különbségek kiemelésével, de főleg a két csoport szembeállításával érzékeltette a leginkább a határt a két csoport között.

---

gazelor din Marea Neagră.”

Jelen stratégia elemzésénél is hoztam egy olyan példát, amely a szembeállításba belefoglalja az összes olyan technikát, amely van Dijk pozicionálásra vonatkozó modelljében megjelenik:

„Provokatív és exkluzivista tetteikkel nemzettársaink ismételten megmutatták, hogy a nemzetek közti »nyitás« 21. századában, a destabilizálás és gyűlölet mentalitásának »rabjai« maradtak a románokkal és Romániával szemben, abban az enklávésítási törekvésben, hogy eltulajdonítsanak és elmagyarosítsanak még egy temetőt is, hogy gyűlölettel körbekerített (Magyarország és az RMDSZ által »felügyelt«) közösségi karámba vonuljanak, amelyben a térségben élő románok, ha úgy adódik, idegennek érezzék magukat a saját Hazájukban! »¹⁰⁶ (Neacșu 2019b)

Már a cikk címe ezt a pozicionálást, a románok és magyarok szembeállítását sugallja: *Figyelem románok! Az egységes nemzetállam ellenségei nem alszanak!* A cím felállítja a pozíciókat és szembe is állítja őket: az egységes nemzetállamiságra törekvő románok az egységes nemzetállam ellenségei, a magyarok ellen. A pozicionálás, szembeállítás megerősítéséhez negatív töltetű kifejezéseket – provokátor, exkluzivista magyarok –, retorikai megoldásokat – *„a gyűlölet és a destabilizáció mentalitásának foglyai”*, *„idegenek saját Hazájukban”* – használ. A magyarok negatív tulajdonságait vélt vagy valós tényekkel támasztja alá – *„elkobozhatnak és elmagyarosíthatnak akár még egy temetőt is”* –, és bevon szakértőket, megbízható forrásokat is – Magyarország és az RMDSZ ellenőrzi a magyar enklávét.

A székelyföldi román nyelvű média esetében is a két csoport közti szembeállítást a legszemléletesebben a román emlékhely felavatását követően megjelentek cikkek jelenítik meg. Ebben az esetben a megemlékezésre érkező románokkal álltak szemben a magyarok, akik nem engedték meg a románoknak, hogy bemenjenek a temetőbe. A békés megemlékezők álltak szemben a tüntetőkkel. Tehát ugyanazok az elemek jelennek meg, mint a magyar médiadiskurzus esetében, a különbség annyi, hogy ebben az esetben a románok a békések és a magyarok a provokátorok, agresszorok. A román nyelvű média is részletezi a románok és magyarok közti összecsapást, de ezt azzal magyarázza, hogy az összecsapás szükségszerű volt, mivel a magyarok provokációit csak így lehetett feloldani. Ezt a következő idézet példázza:

„Azt a tényt, hogy mindez szándékos volt, hogy egyáltalán nem állt szándékukban nem érintkezni a románok megnyilvánulásával igazolja, hogy Tamás¹⁰⁷ utasításokat adott arra vonatkozóan, hogyan járjanak el: nézzétek, mondta ő, hagyunk helyet (körülbelül 1,5 méterre a kerítéstől,) ahova letehetitek a koszorúkat. A románok képviselői, amennyire lehetett, méltányos megoldást kértek, azaz azt, hogy a magyar

¹⁰⁶ „Prin gestul lor, provocator și exclusivist, co-naționalii noștri au ținut din nou să ne arate că au rămas, și în secolul XXI, al »deschiderii« între națiuni, »prizonierii« mentalităților de ură și destabilizare, față de români și România, în ideea enclavizatoare de a confisca și maghiariza până și un Cimitir, de a se cantona cu ură într-un Țarc comunitar (»supervizat« de Ungaria și UDMR), în care românii zonei să se simtă, la o adică, străini în propria lor Țară!”

¹⁰⁷ Tamás Sándor, Kovászna megye tanácsának az elnöke

tüntetők által elfoglalt terület felét szabadítsák fel: mi elhelyezzük a koszorúkat, imádkozunk, és minden rendben van, mondták ők. Ezt nem tehetjük meg, erősködött Tamás, de azt nem magyarázta el, hogy miért nem. Tiszta és világos volt, hogy ez az ember provokált, hogy azt akarta, hogy ez történjen, hogy az ellenségeskedés eszközeként működött. (...)

Tény, hogy egy adott ponton a románok, főleg a fiatalok kissé idegesek lettek. Annak a ténynek, hogy néhány személy, akik úgy érzik, hogy nem hagyják, hogy elhelyezzék az ott eltemetett 149 hősnek szánt koszorúkat – akiknek a nevét a megmozdulás során fel is olvasták – nem volt és nincs is semmi logikája. Az ilyesmire nincs érv vagy mentség. Így a több mint ezer embernek választania kellett aközött, hogy farkát behúzza hazatér és elsírja az otthoniaknak, hogy nem hagyták a magyarok, hogy gyertyákat helyezzen a sírokra, vagy, hogy hogy megvalósítják céljukat, amiért a (majdnem) lehetetlen utat megtették a Nemzetközi Temetőbe. A románok a második lehetőséget választották, ezért őket nem lehet elítélni. A magyarok a felelőtlen variánszt választották, szembeszálltak velük, és makacsul, kihívóan elállták a kaput. És így lehet összefoglalni mindazt, ami június 6-án, csütörtökön történt.”¹⁰⁸ (Groza 2019b)

b) A törvényesség és történelem stratégiája

Ahogy a székelyföldi magyar nyelvű média, úgy a székelyföldi román nyelvű média is alkalmazta a törvényességre való hivatkozás stratégiáját és a történelemre való apellálás stratégiáját. Mindkét stratégia azt a célt szolgálta, hogy a román médiadiskurzus saját álláspontját, valóságábrázolását legitimálja, illetve a magyar médiadiskurzust aláássa. A román nyelvű média gyakran reagál a magyar sajtóban megjelentekre, a magyar politikai felszólalásokra, döntésekre, kérésekre, ezeket általában negatív fényben tünteti fel, igyekszik cáfolni azokat. A cáfolattal pedig saját valóságát igyekszik hitelesíteni. A magyar nyelvű média is reagál a román sajtóban megjelentekre, a román politika lépéseire, ugyanezzel a céllal.

A történelem stratégiájához kapcsolódva a román nyelvű médiadiskurzus két tényezőt emelt ki: a temető alapítástörténetét, illetve a temető sorsát az 1989-es változásokat követően. A román médiadiskurzus reagál a magyar médiadiskurzusban felvillantott történelmi tényekre, azonban igyekszik azokat megcáfolni. A román médiadiskurzus nem cáfolja, hogy létezett

---

¹⁰⁸ „Faptul că totul era deliberat și că nu aveam nici cea mai mică intenție de a nu veni în contact cu manifestația românilor este că Tamás dădea indicații cum să se procedeze: iată, zice el, am lăsat loc (cam 1,5 m de gard) unde să puneți coroanele. Reprezentanții românilor solicitau o soluție cât de cât echitabilă, adică să se elibereze jumătate din spațiul ocupat de protestatarii maghiari: noi depunem coroanele, facem rugăciunea și totul e-n regulă, spuneau aceștia. Nu putem asta, insista Tamás, refuzând să explice de ce nu. Se vedea clar, limpede, că omul provoca, că asta vroia să se întâmple, că funcționa ca o unealtă a învrăjbirii. (...) Sigur că la un moment dat românii au devenit cam nervoși, tinerii mai ales. Faptul că niște inși care așa au chef nu-i lasă să depună coroane pentru cei 149 de eroi înmormântați acolo - și al căror nume a fost citit în cadrul manifestării - nu avea și nu are nici o logică. Nu există argumentație și nici scuză pentru așa ceva. Peste o mie de oameni aveau de ales între a se întoarce la domiciliu cu coada între picioare și să se plângă celor de acasă că nu i-au lăsat ungurii să pună lumânări la morminte sau de a-și materializa scopul pentru care au bătut drumul (aproape) imposibil spre Cimitirul Internațional. Românii au ales a doua variantă și asta nu li se poate reproșa. Maghiarii au ales varianta iresponsabilă de a li se opune și a sta obstinat și sfidător în poartă. Cam la asta se reduce toată povestea de joi, 6 iunie.”

volna egy első világháborús katonai temető az Úzvölgyében, amelyet az 1920-as évek előtt hoztak létre. Ettől függetlenül azt emeli ki, hogy a sírhelyet valójában a román Hősök Kultuszáért Társaság (Societatea Cultul Eroilor, az ONCE jogelődje) hozta létre 1926–1927-ben. Akkor, a már ott nyugvó 350 hősi halott mellé – amelyek a román médiadiskurzus szerint is az osztrák-magyar hadsereg katonái voltak – további közel 900 katona maradványait központosította a román társaság. S csak ezt a betemetést követően alakult ki az „úzvölgyi nemzetközi hősi temető”. A román médiában a temető mindig nemzetközi temetőként jelenik meg, míg a magyar médiában, ahogy arra korábban reflektáltam, „magyar hősi temető” kifejezést használják. Tehát, a román média szerint, hiába mondja a temetőről azt a magyarság, hogy az az ő katonai temetője, az valójában nemzetközi temető és románok alapították.

A másik történelmi tény, amelyre a román nyelvű média apellál az a temető nemzetközi jellegének a tönkretétele, a sírhely elmagyarosítása. A román nyelvű médiadiskurzus szerint a nemzetközi jelleget Csíkszentmárton tette tönkre amikor az 1990-es évektől kezdődően elkezdte fokozaton felújítani a sírhelyet, s egyre több magyar nemzeti szimbólummal kezdte megjelölni a teret. Ezzel pedig megsértette a románság múltját, történelmét, identitását, emlékhelyét.

„Korábban, Gergely András, Csíkszentmárton polgármestere elmondta, a temetőt a helyi önkormányzati alapokból és a magyarországi Védelmi Minisztérium, illetve magánszemélyek adományából állította helyre. A helyre, amely be van kerítve, s ahova belépni egy székelykapun keresztül kell, megközelítőleg hatszáz fakeresztet helyeztek el, amelyekre az úzvölgyi csatákban elesett magyar katonák neveit írták fel.”¹⁰⁹ (Groza 2019c)

A székelyföldi román nyelvű média szintén hivatkozik az ONCE hivatalos állásfoglalására, mint hivatalos történelmi forrásra, azonban azt saját valóságértelmezésének alátámasztására használja fel. Az állásfoglalásból azt emeli ki, hogy a temetőt a román Hősök Kultusza Társaság hozta létre 1927-ben, és a temetőben nemcsak magyar, hanem más, köztük román nemzetiségű katonák is el vannak temetve. A média ezzel igazolja, hogy a „románságnak” is joga van a temetőben megemlékezni, saját halottainak parcellát kialakítani. Az ONCE állásfoglalásából a román média nem emeli ki, hogy a temetőben csak 11 román nemzetiségű katona nyugszik, ahogy arra se reflektál különösebben, hogy az ONCE szerint a temetőt Dormánfalva is törvénytelenül alakította át.

„Miért kell lázadj, te, magyar etnikumú román, és miért kell megszenstelenítsd az azokban a harcokban elhunyt ismeretlen románok sírjaira állított keresztet?! Csak

---

¹⁰⁹ „Anterior, primarul din Sânmartin, Gergely András, a declarat că cimitirul a fost renovat din fonduri ale administrației locale și din donațiile Ministerului Apărării din Ungaria și a unor persoane fizice. În locul care este împrejmuț și în care intrarea se face printr-o poartă secuiască, au fost ridicate aproximativ șase sute de cruci de lemn, pe care au fost trecute numele soldaților maghiari căzuți în luptele din Valea Uzului.”

azért mert a román katonák a 39. oszták–magyar hadosztály által 1916-ban felállított úzvölgyi civi temetőtől mintegy 12 kilométerrel feljebb a dombon vagy lejjebb a völgyben haltak meg?! Tíz évvel később, azaz 1927-ben, a Hősök Kultusza Társaság, egy román szervezet, újrarendezte ezt a katonai temetőt, különböző nemzetek 1306 hőst temette el, akik között voltak románok és oroszok, a területen zajlott csaták halottai. Így az úzvölgyi katonai temető nemzetközi jelleget kapott, itt eltemettek később, 1944-ben elhunyt román, orosz, német és osztrák katonákat is. Kit zavar ez a dolog?¹¹⁰ (Manolăchescu 2019).

Az ONCE állásfoglalása kapcsán a román média inkább azt emeli ki, hogy Csíkszentmárton törvénytelenül járt el, amikor a temetőt felújította, hiszen erre nem kérte az ONCE engedélyét, egyáltalán semmilyen engedélyt. És itt már áttérünk a törvényesség stratégiájára. A román nyelvű média szerint a temető ügyében a „magyarság” önkényesen járt el, nem tartotta be se saját országainak törvényeit, sem a nemzetközi haditemetők gondozására vonatkozó nemzetközi egyezményeket.

„Hasonló kiegyensúlyozottságra, nyugodtságra és tiszteletre szólítjuk fel a magyar etnikumú társállampolgárokat, különösen azok vezetőit, akik továbbra is provokálnak azért, hogy egy interetnikus pseudoprobémát nyilvánosságban tartsanak, ellentmondva a nemzetközi temetők rendezésére vonatkozó román és európai jogszabályoknak és gyakorlatnak (...).”¹¹¹ (Ismeretlen szerző 2019p)

Így igazából a magyar közösség az, amely törvénytelenül építkezett a temetőben. Azonban nemcsak a temető illegális átalakítását kéri számon a román nyelvű média a magyarokon, további szempontokat is felhoz. A törvényteleniségek kapcsán a székelyföldi román nyelvű média továbbá kiemeli, hogy Csíkszentmárton alaptalanul tart igényt a temetőre, hiszen az Dormánfalva közvagyont alkotja¹¹² és a Bákó megyei kataszterben is szerepel. Tehát, ebben a pozícióban a „románság” járt el törvényesen, a „magyarság” az, amely illegálisan cselekszik.

---

¹¹⁰ „De ce să te revolți tu, român de etnie maghiară, și să profanezi crucile ridicate pe mormintele necunoscuților români morți în acele lupte?! Doar pentru că soldații români ar fi murit cu vreo 12 km mai la deal sau mai la vale de cimitirul militar pe care l-a ridicat divizia 39 austro-ungară în 1916, lângă cimitirul civil de pe Valea Uzului?! Zece ani mai târziu, adică în 1927, Societatea Cultul Eroilor, o asociație românească, a reorganizat acest cimitir militar, înhumând 1.306 eroi de diferite naționalități, printre care români și ruși, morți în luptele de uzură din acest teritoriu. Altfel spus, cimitirul militar din Valea Uzului a căpătat caracter internațional, aici fiind îngropați mai târziu și ostași români, ruși, germani și austrieci morți în 1944. Pe cine deranjează lucrul acesta?”

¹¹¹ „Adresăm același îndemn la echilibru, calm și respect și concetățenilor de etnie maghiară, în mod deosebit liderilor acestora, care continuă provocările cu scopul menținerii în spațiul public a unei pseudoprobleme interetnice, în contradicție cu legislația și practica românească și europeană privind organizarea cimitirelor internaționale (...).”

¹¹² Ez a szempont nem minden esetben érvényesül: egyes cikkek szerint a temető Csíkszentmárton, más cikkek szerint Dormánfalva területén található.

Tehát látható, hogy a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzus ugyanazokra a történelmi tényekre – ki alapította a temetőt, ki nyugszik ott és ki tette tönkre a kegyeleti helyet – és ugyanazokra a törvényekre – kinek a területén van a temető, ki építkezett benne illegálisan és ki nem tartotta be a katonai temetők gondozására vonatkozó nemzetközi egyezményeket – hivatkozik, mint a magyar nyelvű média. Ugyanazokkal az érvekkel akarja a média saját valóságábrázolását igazolni. Az egyetlen különbség a két médiadiskurzus között ezeknek az érveknek a keretezése. Mindig úgy keretezik ezeket az érveket, hogy a saját csoportjuk, azaz a Mi tűnjön fel jónak, és az Ők jelenjen meg úgy, mint aki nem tiszteli a törvényt, aki történelemhamisító, kegyelemgyalázó.

c) Az áldozatgyártás és fenyegetettség stratégiája

Az áldozatgyártás stratégiája és a fenyegetettség stratégiája is rendkívül jellemző a román nyelvű médiadiskurzusra. Az áldozat szerepében ebben az esetben a „román közösség” jelenik meg, amely a „magyar provokációk” során áldozata, és akit a „román állam” is cserben hagy. A fenyegetést a „román közösségre” a „magyarok” jelentik, akik állandóan a román nemzetállam érdekei ellen tevékenykednek, akik a román nemzeti identitás kifejezését gátolják, akik megtagadják a címzetes nemzetnek, hogy saját országának területén levő szimbolikus emlékhelyre bemenjen, hogy saját hőseire megemlékezzen. Ez az értelmezés szerint nem létezik egyenlőtlenség, nincsenek hatalmi aszimmetriák a románok és magyarok között, azonban a magyarok veszélyt jelentenek a románokra, nem tisztelik sem őket, sem múltjukat, történelmüket, identitásukat, kultúrájukat.

A fenyegetés stratégiája jelen esetben is több szinten jelenik. Ahogy a magyar nyelvű diskurzusban, itt is megjelenik az, hogy a magyarok egy területi, adminisztratív fenyegetést jelentenek – a „magyar területeken” a románokat elnyomják, a románoknak nem engedik meg, hogy „magyar területeken” szabadon mozogjanak, hogy köztérre szabadon látogassanak, megszabják, hogy saját hőseiknek hol állíthatnak emlékművet. Másrészt szintén megjelenik, hogy ez szimbolikus fenyegetés – a magyarság ki akar sajátítani egy nemzetközi temetőt, meggátolja, hogy a románok saját hőseikre emlékezzenek, hogy saját hőseiknek szabadon emlékművet állítsanak. Harmadrészt szintén megjelenik a politikai, jogi fenyegetés – a magyarok miatt Románia nem lehet egységes nemzetállam, sőt, a román állam sokszor a magyarok érdekében és nem a román többség igényei szerint működik. És mikor mindezen fenyegetések valósággá válnak – például a magyarok tényleg megtagadják, hogy a románok belépjenek a katonai temetőbe, mivel látogatási programot vezetnek be – a románság lesz az, aki az áldozati szerepben fog feltűnni. Ezt az áldozati szerepet illusztrálja a következő idézet, amely szerint a magyarok már nemcsak a románok anyagi tőkéit akarják elvenni, hanem a

halottaikat – azaz történelmét, múltját, identitását – is. A magyarok törvénytelenül igényt tartanak más megyék területére, elmagyarosítanak, el akarják kobozni a románok által alapított nemzetközi hősi temetőket. S mindezt teszik úgy, hogy a román állam megteremti az ehhez szükséges jogi feltételeket.

„Megrázta az internetet az újabb vita a magyarok és románok között. Hogyha eddig a harc az anyagi javakért zajlott: vagyonok, örökségek, erdők, visszaigénylések a gyanús in integrumot maguk a románok emelték törvényerőre – most a harc a halottakért folyik. És nemis akármilyen halottakért: magukért az első világháborúban elesett hősökért. Pontosabban a területért, ahol ezek a hősök örök álmukat alusszák. Az úzvölgyi Nemzetközi Hősi Temető – Dormánfalva, Bákó megye. Egy katonai temető, ahol a halálban testvérré lett, több mint ezer román, szerb, orosz, magyar, osztrák és német katona nyugszik.”¹¹³ (Andrejiță 2019)

7.5. Eredmények összegzése

Jelen fejezetben azokat a diszkurzív stratégiákat mutattam be, amelyeket a székelyföldi magyar és román nyelvű nyomtatott média alkalmazott saját valóságábrázolásának gyártásában, saját valóságábrázolásának legitimálásában. Ezek olyan diszkurzív stratégiák, amelyek performatív beszédaktusokkal megteremtették a „románok” és „magyarok” kategóriáit, ezekhez a kategóriákhoz pedig attribútumokat – azaz tulajdonságokat, érdekeket, ideológiákat, attitűdöket, célokat – is rendeltek. Ezek a kategóriák több célt szolgáltak. Egyrészt segítettek az olvasóknak eligazodni ebben a konfliktusban: a kategóriák meghatározták a konfliktusban érintett szereplőket, az attribútumok meghatározták, hogy a szereplők közül kik a Jók és kik a Rosszak. Másrészt azonosulási felületet biztosítottak az olvasóknak: tudták, hogy ők melyik csoporthoz tartoznak és kik jelentenek számukra veszélyt, fenyegetést. A kategóriákhoz számtalan attribútumot rendelt a média és így többféle azonosulási felületet kínált olvasóinak. Mindez egybevág azzal, amit a dolgozat elején Bourdieu klasszifikációs küzdelemre és tőkére vonatkozó elméletéből, Brubaker csoportizmusra vonatkozó megközelítéséből átemeltem.

A média által megalkotott kategóriák továbbá egybevágóak, illeszkednek Brubaker a nemzetiesítő állam, a nemzeti kisebbség és az anyaország – valamint a transznacionális tér – viszonyrendszerét részletező modelljébe. Mint azt a szakirodalmi áttekintőben részleteztem, ezekre az elemekre bourdieue-i értelemben vett mezőkként kell tekinteni. Mezőkként, amelyekben alapállások sokasága küzd a különböző pozícióként, mezőkként, amelyek

---

¹¹³ „Se cutremură Internetul de o nouă dispută între unguri și români. Dacă până acum luptele se duceau pentru avantajmateriale: averi, moșteniri, păduri, recuperări – după un in integrum dubios legiferat chiar de români - acum bălălia se duce pe morți. Și nu orice morți: pe înșiși eroii căzuți în Primul Război Mondial. Și mai exact, pe locul în care își dorm somnul de veci acești eroi. Pe Cimitirul Internațional al Eroilor Valea Uzului-Dărmănești, județul Bacău. Un cimitir militar, în care dorm, înfrățiți în moarte, peste o mie de ostași români, sârbi, ruși, unguri, austrieci, germani.”

kölcsönösen befolyásolják egymást. Az elemzett esettanulmányban a média által megalkotott, létrehozott kategóriák megfeleltethetők ennek a brubaker-i megközelítésnek. Mindkét médiadiskurzusban megjelenik a nemzetiesítő állam, a nemzeti kisebbség és az anyaország¹¹⁴ is, de a transznacionális tér is, és mindegyik mező csak a többi mező függvényében nyer értelmet. Ebben a dolgozatban nem is nyerhetne másképp értelmet, hiszen a dolgozat pontosan azt mutatja be, hogy hogyan lehet egy Másikhoz viszonyítva meghatározni Önmagunkat. Azt elemzi, hogy a Másikhoz képest Mi milyenek vagyunk. Azt, hogy a Másik léte a Mi létünk hogyan befolyásolja. Tehát azt elemzi, hogy a médiadiskurzus szerint adott mezőkön belül milyen alapállások léteznek és ezeknek milyen a viszonya a többi mezőben fellelhető alapállásokkal. Vagy pontosabban, a másik két mezőben fellelhető alapállások az adott mezőben fellelhető alapállásokat hogyan befolyásolják. Vegyük példaként a székelyföldi román nyelvű médiadiskurzust. Ebben egyértelműen megjelenik a nemzetiesítő állam – a hivatalos és nem hivatalos szinten is. A „követendő példák” és a „románság” kategóriák egyértelműen ezt a nemzetiesítő állam mezőhöz csatolható alapállásokat testesítik meg. Ezen kategóriák célja, hogy Romániában teljesüljenek a nemzetállami törekvések. Egyértelműen a címzetes nemzet történelmét, identitását, kultúráját prioritizálják. Sőt, még azt is elvárják, hogy a törvények is ezt prioritizálják. Mindezek a szempontok egybeesnek Brubaker meghatározásában a nemzetiesítő államok jellemzőivel (Brubaker 2006: 13–17). Erre a nemzetiesítő törekvésre hatnak a magyar kategóriák, a „magyarok” és a „magyar érdekérvényesítés”. Utóbbi magába foglalja a nemzeti kisebbségek hivatalos, politikai szintjét, valamint az anyaországi politikát is. Tehát a „magyar érdekérvényesítés” a nemzeti kisebbség és az anyaország mezőket tömöríti. Ezek a mezők pedig hatással vannak a nemzetiesítő állam mezőre. A „magyarság” és a romániai magyar politika provokátorként jelenik meg, agitátorként, amely gátat szab a nemzetiesítő állam nemzetiesítő törekvéseinek. Amely akadályozza a tituláris nemzet prioritizálását. A tituláris nemzet ellenében működik. S ebben a működésben élvezi az anyaország támogatását. Az anyaország tehát szintén gátat szab a nemzetiesítő állam nemzetiesítő törekvéseinek, nem tartja tiszteletben a nemzetiesítő állam szuverenitását, beleszól belpolitikájába, nemzetközi fórumokon lehetetleníti el, „mocskolja be”. Utóbbi alapállásra bőven találni példákat a dolgozatba általam beemelt újságcikkkrészletekben. Ugyanez végigvezethető mind a nyolc általam felállított kategóriára. Mind a nyolc kategória elhelyezhető a brubaker-i hármas/négyes viszonyrendszerben. Mind a nyolc kategória egy-egy alapállást – vagy pontosabban: alapállások gyűjteményét – jelöl adott

---

¹¹⁴ Igaz az anyaországgal külön az elemzés során nem foglalkoztam, azt a nemzeti kisebbségekkel összevonva elemeztem, bevettem a magyar kategóriák közé.

mezőn belül. Alapállás(oka)t, amely(ek)et a többi mezőben fellelhető alapállások befolyásolnak. Amely(ek)et csak a többi mezőben fellelhető alapállások függvényében lehet megérteni.

Ezek az alapállások emellett olyan elemeket tartalmaznak – azaz olyan elemekre építenek –, amelyeket a dolgozat elején a székelyföldi románok és magyarok (ön)reprezentációs gyakorlatainál mutattam be. Az előző példánál maradva, Zahorán (2024) például öt különböző székelyföldi román (ön)reprezentációs gyakorlatot mutatott be – nemzetállami, civil, spirituális, modernizációs és történeti diskurzus. Ezen diskurzusok mindegyike megjelenik a székelyföldi román médiadiskurzusban. Például a „követendő példák” és „románság” kategória egyértelműen illeszkedik az összes fent említett diskurzusba – pontosabban fogalmazva használja, megjeleníti az összes diskurzust. A székelyföldi románság elnyomottként jelenik meg – ez a nemzetiesítő diskurzus –, a románok diszkriminációjának okai a székelyföldi magyar önkormányzatok és a román érdekképviselő gyengesége – civil diskurzus –, a békés együttélés azonban fontos lenne – spirituális diskurzus –, az etnikai alapú autonómia és a magyar etnikumú elitek kompetenciáinak bírálata – modernizációs diskurzus – és a történelmi tények bemutatása – történeti diskurzus – mind-mind szerepelnek az úzvölgyi események köré épített székelyföldi román nyelvű médiadiskurzusban.

Ehhez kapcsolódva az általam hivatalos kategóriáknak nevezett kategóriák – azaz a „román állam”, „magyar érdekérvényesítés”, „inkompetens román állam” és a „követendő példák” – egy másik fontos jellemzőjét emelném ki. Ezeket a kategóriákat alkotó szereplők, csoportok majdnem tökéletesen megfeleltethetőek azoknak az intézményeknek, szereplőknek, amelyekről Biró és Gagy (1996) azt állította, hogy az 1989-es rendszerváltást követően megmaradtak „román” és „magyar” intézményeknek a Székelyföldön. Például a magyar többségű települések önkormányzati, azon állami intézmények, amelyeknek vezetői magyarok – például a Csíkszentmárton önkormányzata, Hargita Megye Tanácsa – „magyar” intézményként jelentek meg mind a két nyelvű médiadiskurzusban. De azon állami intézmények – a Hargita Megyei Prefektúra, a csendőrség –, amelyeknek vezetői nem a magyar elitből kerül ki, hanem a románból, „román” intézményként jelentek meg. Tehát ezek az intézmények továbbra is „magyar”, illetve „román” intézményekként működnek, vagy legalábbis a média percepciójában működnek ekként. „Magyar” és „román” intézményekként, amelyek a magyar és román valóságábrázolásokban használni lehet, amelyekre párhuzamosan működő világokat lehet építeni, amelyeket erőforrásként lehet használni.

A kategóriák megalkotásakor auto- és heterosztereotípiákat elemeztem. Azaz pontosabban azt néztem meg, hogy a székelyföldi román és magyar nyelvű média szerint a „magyarok” és „románok” kategóriáinak milyen sztereotip jellemzői, jellemzőket, amelyeket

megjelenítve csoportidentitásokat lehet (újra)alkotni. Az általam bemutatott szereplőkategóriák sztereotip jellemzői egybevágóak sok tekintetben a szakirodalmi áttekintőben bemutatott auto- és heterosztereotipáló gyakorlatokkal. Amennyiben csak a székelyföldi magyar nyelvű média auto- és heterosztereotipáló gyakorlatait vizsgáljuk meg, láthatjuk, hogy a média által megalkotott „román” és „magyar” csoportok egybevágóak azokkal az auto- és heterosztereotipálással, amelyek a szakirodalomban is megjelennek. Így a magyarok erkölcsösként, becsületesként, igazságosként, lelkiismeretesként, törvénytisztelőként, hagyománytisztelőként jelennek meg, akik kultúraltabbak és műveltebbek mint a románok (Papp Z. 2012). Ezzel szemben az erdélyi románok agresszívek, babonások, nacionalisták, igénytelenek, kulturálatlanok, műveletlenek, hatalmi pozíciójukat fitogtatóként jelennek meg (Papp Z. 2012). Tehát a média saját sztereotip kategóriáinak megalkotásakor használja az erdélyi magyarok tudatában fellelhető sztereotip jellegű jellemzőket.

Jelen fejezetben olyan diszkurzív stratégiákat mutattam be, amelyek különböző pozíciókba is belehelyezték ezeket a kategóriákat, a pozíciókat pedig az adott kategória erőforrásai – vagy éppen ezek hiánya – alapján határozták meg. Így például a „magyarok” kategóriája a magyar nyelvű médiadiskurzusban mindig jogfosztottként jelent meg, azzá tette őket a beszédaktus. Azaz olyan csoportként, amely például nem fér hozzá a jogalkotáshoz, mint erőforráshoz, olyan csoportként, amelyről mindig a feje fölött döntenek. A román médiadiskurzusban azonban olyan kategóriaként jelentek meg, amelynek minden jogigényét teljesíti az állam – tehát hozzáfér a jogalkotás erőforrásához. Ezzel szemben a román médiadiskurzus értelmezésében a „románok” a jogfosztottak. Ha a „románok” igényei és a „magyarok” igényei ütköznek, akkor a román nyelvű média egy olyan valóságot performál, amelyben csakis a „magyarok” igényei teljesülnek és ezt kénytelenek elfogadni a „románok”. Ehhez hasonló eseteket mutattam be, eseteket, amelyekben a kategória, az attribútum és a pozíció szorosan összefüggött.

Az általam elemzett diskurzusokban a média a pozíciókat erőforrásokhoz kötötte. A performatív beszédaktusok által megalkotott valóságábrázolásba mindkét csoport vélt és valós erőforrásait beépítette a média. Emiatt tartottam fontosnak azt, hogy bemutassam azt a társadalmi struktúrát – társadalmi státus, párhuzamos társadalom, kontroll-kooptálás és a Brubaker által leírt hármass viszonyrendszer –, amelyben a romániai románok és magyarok élnek. Hiszen csak ezek ismeretében nyer értelmet a média valóságábrázolása, érthető meg *miért ilyen valóságábrázolást termel (újra) a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott média*. Azok a beszédaktusok, amelyekkel itt valóság képződik, azok egyszerre mind a románok és magyarok együttélésének módját is képezik, az együttélést leképezik, és újratermelik. A média által termelt valóságábrázolások felhasználják és működésbe léptetik mindazt, ami a

románok és magyarok együttélését meghatározza, ezekben a médiadiskurzusokban minden színre kerül, ami az együttélésre jellemző. Ezekben kulminálódik, akkumulálódik minden, ami a magyarok és románok valóságát képezi, leképezi és újraképezi. Azaz a diskurzusokban színre lépnek a két csoport szimbolikus és nem szimbolikus erőforrásai, az egyenlőtlen erőviszonyok, mindazok a nagy társadalmi struktúrák – oktatás, társadalmi státus, politikai aszimmetriák stb. – amelyekben a romániai románok és magyarok élnek. Illetve az a rendszer is, amelyben a média működik. És mivel mindezeket az erőforrásokat, a társadalmi struktúrát és hatalmi aszimmetriákat a médiaorgánumok belefoglalják a valóságértelmezésekbe, le is képezik ezeket, fenntartják, vagy éppen megpróbálják leépíteni. A leképezés alatt pedig a performativitást értem: a beszéd által a média újra és újra megteremti, színre viszi, működteti és újratermeli az egyenlőtlenégeket és hatalmi aszimmetriákat magába foglaló párhuzamos társadalmat. Sőt, adott esetekben a performatív beszédaktus intézményesül is, törvény, minisztériumi határozat, bírósági döntés, parcellaavatás, tüntetés lesz belőle, amely szintén fenntartja/leépíti a társadalmi struktúrákat. És így lesz értelme ezt a párhuzamosság felől vizsgálni. A párhuzamos társadalom nem egy sínpár, hanem a mezőn uralt pozíciók dinamikus viszonya. Ez egy olyan viszony, amelyben az elkülönülés a lényeg. A két társadalom tud úgy is élni, hogy ha nem szükséges, akkor nem vesz egymásról tudomást. Azonban amikor tudomást vesznek egymásról, és konfliktus alakul ki köztük, akkor ütköznek és az ütközet során különbségeiket rendezik újra.

Ami a médiadiskurzusokban eltérő, az a leképezés keretezése. Mindkét nyelvű média úgy próbálta meg leképezni a társadalmi struktúrát, hogy abban az ő csoportja tűnjön fel pozitív fényben, az áldozat szerepében. Hiszen csak az áldozatnak az elnyomottnak van meg a morális, erkölcsi joga arra, hogy a mezőt átrendezze. Így a román nyelvű médiadiskurzus szerint nincsenek hatalmi egyenlőtlenégek Romániában, a magyaroknak mindig minden szíve-vágya teljesül. Ha létezik aszimmetria, akkor az alárendelt pozícióban a románok vannak. A magyar médiadiskurzus szerint azonban Romániában igenis léteznek társadalmi egyenlőtlenégek, hatalmi aszimmetriák és ezek kedvezőtlen oldalán mindig magyar közösség áll.

A fejezet során egymásnak megfelelően elemeztem a székelyföldi román és magyar nyelvű médiában használt diszkurzív stratégiákat. Kimutattam, hogy a média azonos diszkurzív stratégiákat, performatív beszédaktusokat használva teremti meg saját csoportját és a másik csoportot, az ellenséget is. Ugyanazokat hozza fel érveként amikor saját valóságábrázolását gyártja és megpróbálja legitimálni. Az tér el, hogy ezeket az érveket hogyan keretezik úgy, hogy abban Mi tűnjünk fel a Jóként és Ők legyenek a Rosszak – van Dijk-i értelemben vett Mi és Ők, Jó és Rossz. Így a történelemből azt mutatták be, ami a Mi érdekeinket szolgálta, a törvényeket úgy értelmezték, hogy az Nekünk adjon igazat.

A fejezet során azt is kimutattam, hogy noha a románok és magyarok közti egyenlőtlenségek mindig fennállnak, nem mindig beszél erről – ezen keresztül a világról – a média. Általában az egyenlőtlen viszonyrendszert kifejező diskurzusok látenciában vannak, jelen esetben pedig egy külső inger hatására kerültek előtérbe – amikor a Másik nemzet beépítkezett a Mi temetőkbe. Tehát egy nyugodt helyzetet robbanásszerűen átalakított egy provokáció. Ezt a legszemléletesebben a román nyelvű médiadiskurzus esetében mutattam be. Mindaddig, amíg a román nyelvű média nem érezte azt, hogy a „magyarok” provokálják őket, az Úzvölgyében történekről objektíven tájékoztatott – nem használt semmilyen határképzésre vonatkozó diszkurzív stratégiát. Azonban mihelyt provokációt észlelt – a „román betonkereszteket” a „magyarok” szemeteszsákokkal takarták le – rögtön előjöttek a látenciából a párhuzamos társadalomhoz köthető, jól bejáratott diskurzusok, a maguk sztereotip szereplő kategóriáival, attribútumaival és pozícióival. Ezeket a diskurzusokat a média kicsit „leporolta”, aktualizálta, a helyzethez igazította, és elkezdte használni saját valóságtermeléséhez. A valóságértelmezés gyártásának célja pedig az volt, hogy minél több olvasó elismerését tudja kiváltani, mert minél több ember elismerését váltja ki, annál könnyebben tud általánosan elfogadottá válni. S ez a klasszifikációs küzdelmek célja.

NYOLCADIK FEJEZET: ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KONKLÚZIÓK

Dolgozatom kiindulópontja az volt, hogy Erdélyben a románok és a magyarok úgynevezett párhuzamos társadalmakban élnek. A párhuzamosság alatt pedig két dolgot értettem. Egyrészt, hogy Romániában a románok és a magyarok a román, illetve magyar intézmények által kijelölt román, illetve magyar világban élnek, egymásról a mindennapokban tudomást sem véve, tehát párhuzamosan. Azaz az etnicitásukat nem feltétlenül élik meg a mindennapokban, a világra nem tekintenek állandóan románként vagy magyarként. Másrészt a párhuzamosság fogalmával próbáltam megragadni az elkülönülés, határképzés folyamatait, amelyeknek a csoportképzésben van fontos szerepük. Így az értekezésben vizsgált párhuzam egy paradox párhuzam, amely lehetővé teszi az átjárást a két világ között, az egymásra való reflektálást, s ez az átjárás, reflektálás lesz az, ami elkülönüléshez, szembenálláshoz vezet. Ami arra készíti a két világ van Dijk-i értelemben vett elitjeit, hogy meghatározzák, pontosan milyen ez a világ, kik ennek a világnak a tagjai. Azaz meghatározzák, szintén van Dijk-i fogalmakat használva, hogy kik vagyunk Mi és kik tartoznak Hozzánk. Ezt azonban úgy határozzák meg, hogy közben elkülönülnek, szembeállítják magukat a másik világgal. Azaz megmutatják, hogy kik alkotják a Mitőlünk megkülönböztetett másik csoportot, azaz számunkra kik Ők és kik tartoznak Őhözájuk. Tehát a reflektálás, átjárás célja a csoportképzés: azáltal, hogy reflektálok a másik csoportra, meghatározom önmagammat is. Identitást építek, erősítik fel, majd szembeállítom egy másik identitással. Ennek a szembeállításnak a célja pedig leképezni, újraképezni, felerősíteni a két világot, a párhuzamos társadalmakat. Ennek a leképezésnek, újraképezésnek pedig jól bejáratott diskurzusai és jól bejáratott, tükörszimmetrikusan elemezhető diszkurzív stratégiái vannak. Tehát a csoporttermelés dinamikáját, a saját és a másik csoport újratermelését vizsgáltam meg. Kutatói kérdésem a következőképpen hangzott:

Hogyan alkotnak meg a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott média diskurzusai egy román és egy magyar valóságértelmezést, azaz két párhuzamos valóságkonstrukciót avégett, hogy megerősítsék a román és a magyar csoportidentitásokat a határképzés egyszerre megkülönböztető és egymásra vonatkozó szimbolikus stratégiájával?

Hogy ezt a kérdést tudjam megválaszolni, négy szinten vizsgáltam a párhuzamos társadalmak újraképezését (ezt a négy szintet a bevezetőben így fogalmaztam meg): a fogalmi háló elméletorientált szintje; a tág társadalmi, politikai környezet leírásának történetileg is reflektált szintje; a médiakörnyezet elemzésének tulajdonviszonyokat és használati módokat feltáró praktikus szintje; végül a konkrét médiadiskurzusok szintje, amelyen elvégezhető volt a valóságértelmezés kritikai elemzése, azaz két párhuzamos valóságkonstrukció

összehasonlítása. Ezt a négy szintet jelen összefoglalóban nem fogom részletezni, ezekről részletes összefoglaló olvasható a szinteket körüljáró fejezetek végén, a 2.5., 3.6., 4.5., 5.7., 7.5. alfejezetekben. A szinteket azonban a hipotéziseim bizonyításába bevonom. Ezeket a szinteket mint konstrukciókat én alkottam meg, azonban ezeket nem szabad, és nem is érdemes szétválasztani egymástól (bár a lineáris kifejtés során külön fejezetben foglalkoztam velük). Ezeknek a szinteknek az összefüggései láttató erejűek, azaz segítenek megragadni az interetnikus viszonyok komplexitását. Amikor a hipotéziseimet megfogalmaztam, majd pedig megkíséreltem igazolni, akkor ezt a négy szintet nem külön-külön vontam be az argumentációs munkába. A szintek közt igyekeztem folyton összefüggéseket teremteni. Úgy érzem, hogy ez a döntésem helyes volt: a különböző szintek bemutatásával, a szintek együttes működtetésével, és a hozzájuk rendelt módszereimmel sikerült alátámasztanom hipotéziseimet.

8.1. Hipotéziseim értékelése

Első hipotézisem a következőképpen hangzott: *„a párhuzamos társadalom szándékos határképzéssel áll elő (Bourdieu 1985), ennek az előállásnak a módja, módszere, hogy mindkét oldal felkínálja a sajátjainak egymáshoz képest párhuzamosan a valóság egy képét, értelmezését”.*

Ezt a hipotézist kétfajta módszertan alkalmazásával igazoltam. Elsősorban Bourdieu elméletére támaszkodtam, amellyel ő a regionális identitásokhoz kapcsolódó klasszifikációs küzdelmeket elemzi. A bourdieu-i megközelítés esszenciája abban áll, hogy performatív megnyilvánulásokkal csoportokat lehet létrehozni, csoportidentitásokat lehet megerősíteni, vagy éppen meglévő csoportviszonyokat lehet felbolygatni. Elméletének kulcsfogalma az elismerés: minél szélesebb körben ismerik el a performatív megnyilvánulások valóságtartalmát, annál könnyebben lehet létrehozni – tételezni, majd intézményesíteni – azt, amit a performatív megnyilvánulásokkal végre akarunk hajtani. Ennek alapján azt feltételeztem, hogy amikor a média felkínál egy valóságábrázolást, akkor azonosulási felületet kínál, s amikor ezt felkínálja, akkor valójában egy lehetséges csoportidentitást erősít meg, erősít fel. Minél szélesebb körben fogadnak el egy valóságábrázolást, minél szélesebb körben azonosulnak egy médiaorgánium által javasolt valóságábrázolással, annál könnyebben lehet létrehozni azt, amit a valóságábrázolás felkínál. Így minél többen azonosulnak egy médiaorgánium által felkínált, megalkotott csoporttal, annál nagyobb az esélye, hogy az a csoport a valóságban is létrejön.

Ezt a hipotézisemet az úzvölgyi konfliktusról a székelyföldi román és magyar nyelvű médiában kiépült diskurzusokon vizsgáltam. Kíváncsi voltam arra, hogy az általam vizsgált székelyföldi román és magyar nyelvű médiaorgániumok valóságábrázolásában jelennek-e meg csoportok, és amennyiben igen, milyen csoportok jelennek meg, és ezeket milyen performatív

megnyilvánulásokkal teremti meg, alkotja meg a média. A konkrét elemzés során pedig kimutattam, hogy mind a székelyföldi román nyelvű, mind a székelyföldi magyar nyelvű médiaorgánumok alkottak meg csoportokat. A magyar nyelvű média megalkotta a saját csoportját és a románokét, mint az ellenség csoportját, két szinten. Illetve fordítva: a román nyelvű média megalkotta a saját csoportját és a magyarokét, mint az ellenség csoportját, szintén két szinten. Ezekhez a csoportokhoz – ahogy az van Dijk kritikai diskurzuselmzésében szerepel – ideológiákat, attitűdöket, értékeket, érdekeket, célokat, normákat is rendeltek. Mindezek hozzárendelése a különböző csoportokhoz egyetlen célt szolgált: minél szélesebb azonosulási felület felkínálása. Hiszen minél több ponton tudnak csatlakozni, azonosulni az egyének a média által felkínált valóságábrázoláshoz, annál könnyebb a média ábrázolását a valóságban meggyökereztetni. Erre a meggyökereztetésre – intézményesülésre – is hoztam példát: tüntetések, összecsapások, temetőlezárás, jogi és bírósági döntések, törvények, diplomáciai találkozók egész sora jött létre az úzvölgyi konfliktus hatására. A valóságábrázolások tehát létrehozták, újraképezték a románok és magyarok csoportjait, valamint a két csoport közti határképzésre való törekvéssel a románok és magyarok közti párhuzamosságot is.

A határképző beszédaktusok újratermelik, aktualizált formában megismétlik a magyar világ és a román világ párhuzamosságát, szembeállítását, egyenlőtlenségét, küzdelmüket. Megállapítható, hogy a határképzés aktusa valójában valóságmagyarázat, s ha sikerül elfogadtatni a csoporttal, akkor megerősíti a csoport identitását. Ugyanakkor megalkotódik a másik csoport is és a hozzá való viszonyulás kívánatosnak vélt módja.

Második hipotézisem a következőképpen hangzott: *„az intézményrendszer erőforrás, amely egyenlőtlenül oszlik meg a párhuzamot alkotó két társadalom között”.*

Ennek a hipotézisnek az igazolásához a romániai magyar és a nemzetközi szakirodalom bemutatásának, szintetizálásának módszertanát választottam. Elsőként van Dijk kritikai diskurzuselmzés-elméletének részletezésével mutattam rá arra, hogy *erőforrásként* lehet tekinteni a különböző intézményekre, pontosabban a különböző intézményekhez való hozzáférésre, vagy a különböző intézményekhez való hozzáférés kontrollálására. Ilyen intézmény lehet van Dijk szerint a politika, oktatás, tudomány, egyház, média, gazdasági szféra stb. Ezeknek az intézményeknek a kontrollálása, ezekhez az intézményekhez való hozzáférés kontrollálása pedig a hatalom maga. Hiszen minél több erőforrással rendelkezik, erőforráshoz fér hozzá egy egyén vagy csoport, annál nagyobb hatalommal rendelkezik. Ezek az erőforrások azonban nemcsak a hatalom kulcsai, ezek a manipuláció, befolyásolás, azaz a hatalom legitimálásának kulcsai is. Van Dijk szerint ezek az intézmények juttatnak el tömegesen

diskurzusokat az egyénekhez, illetve ezek az intézmények hitelesítik a különböző diskurzusokat, és igazolják ezen diskurzusok valóságtartalmát. Tehát ezek az intézmények teremtenek meg tudást. Hiszen minél több ember hiszi el, amit a különböző intézmények által terjesztett diskurzusokban lát, hall, olvas, amelyeknek hitelt az intézmény maga ad, annál könnyebben alakulnak át a diskurzusban látottak, hallottak, olvasottak tudássá, s annál könnyebbé válik a manipulálás, befolyásolás. A manipulálás, befolyásolás pedig az emberek kontrollálásának a nyitja. Itt kontroll alatt van Dijk a gondolkodás és cselekvés kontrollját érti, azaz azt, amikor az emberek beépítve saját tudásukba a közdiskurzusokat, az ezekben megfogalmazottak szerint gondolkodnak és cselekednek. Van Dijk szerint ez a hatalom lényege: az erőforrásokhoz való hozzáférés megtartása, és a tömegek olyan jellegű manipulációja, amely lehetővé teszi a hozzáférés megtartását. Így a hozzáférés és a hozzáférés általi manipuláció lesz az, ami megteremti és legitimálja a társadalmi egyenlőtlenségeket, az aszimmetrikus hatalmi viszonyrendszereket.

Ehhez kapcsolódva, a romániai magyar szakirodalom egy részének szintetizálásával azt mutattam be, hogy ezek az erőforrások egyenlőtlenül oszlanak meg a romániai románok és magyarok között. És itt erőforrás alatt a romániai románok és magyarok közti párhuzamos társadalom alapját képező intézményrendszert értettem. Szakirodalomra támaszkodva részleteztem, hogy az oktatás, gazdaság, politika terén egyenlőtlenségek vannak a románok és magyarok között, és az egyenlőtlenségek pontosan a hozzáférésben termelődnek. Hiszen egyes intézményekből – értsd erőforrás – a magyarokat egyszerűen kizárják, vagy a magyarok nem rendelkeznek olyan jellegű kompetenciákkal, hogy egyes intézményekhez hozzá tudjanak férni. Mindkettő példa az egyenlőtlenségre és az aszimmetrikus berendezkedésre. Ezt követően azt is részleteztem, hogy ezt az egyenlőtlen hozzáférést, az aszimmetriára építkező társadalmi berendezkedést politikai szinten a romániai románság nem is akarja felszámolni. Hiszen a román politika nemzetállami törekvései a magyarokat olyan intézményrendszerbe helyezi bele, amely egyszerre rejt magában önrendelkezési lehetőségeket – azaz megengedi az etnikai alapú politikai szerveződést, hogy a magyar párt döntsön a magyar intézményrendszer fenntartásához szükséges pénzek elosztásáról, működik széles körű magyar médiarendszer stb. –, de korlátozza is a magyarok lehetőségeit. Tehát a román politika nemzetállami törekvése egy egyenlőtlen hatalmi berendezkedést teremt meg a románok és magyarok között, olyan berendezkedést, amelyet igyekszik legitimálni a magyarok és a románok körében. Mindennek legitimálásába pedig a médiát is bevonják, ebben a legitimálásban a média is szerepet vállal.

A romániai románok és magyarok közti párhuzamosság alapját jelentő intézményrendszerre erőforrásként is tekinthetünk, amelynek egyenlőtlen eloszlása megteremti

a társadalmi egyenlőtlenségeket. Az intézményrendszer maga pedig újratekinti a párhuzamos társadalmakat is, hiszen az erőforrások újrafelosztására kicsi a lehetőség.

A harmadik hipotézisem a következőképpen hangzott: „*a párhuzamos intézményrendszerbe ültetett etnicitás a társadalmi tapasztalat egy modalitása. Az etnicitás látásmód, cselekvésmód, beszédmód, a társadalmi észlelés és cselekvés egy speciális módja, olyan módja, amely nem folytonos, hanem szakaszos, és adott helyzetekhez és pillanatokhoz kötődik*”.

Ennek a hipotézisnek az igazolásához van Dijk kritikai diskurzuselemzésének módszertanát választottam és az úzvölgyi konfliktusról a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott sajtóban megjelent újságcikkek kritikai vizsgálatával igazoltam. Az elemzés során kimutattam, hogy az etnicitás felmutatása, a világ etnikai szűrőn keresztül történő látása és láttatása nem folytonos, hanem szakaszos. És doktori értekezésemnek ez az egyik legfontosabb tanúsága, következtetése. Az, hogy az etnicitás megélése általában látenciában van, és csak bizonyos helyzetekben válik fontossá. Ezt a legszemléletesebben a román nyelvű média elemzésekor mutattam ki. A román nyelvű média és általában a romániai román nyilvánosság egészen addig nem foglalkozott az úzvölgyi eseményekkel, amíg egy ismeretlen tettesekből álló csoport szemeteszsákokkal le nem takarta a dormánfalviak által a temetőben épített emlékművet és betonkereszteket. A románok ezt provokációként, temetőgyalázásként élték meg, és a médiában is megfigyelhető volt, hogy ennek hatására az objektív tájékoztatás helyét az etnicitás felmutatása vette át, a csoportalkotás – azaz a sértett, áldozat „románok” csoportjának megalkotása – és a csoportok közti határképzés – az áldozat „románok” csoportja és a provokátor „magyarok” csoportja közti tudatos különbségtétel. A provokációt követően a román nyelvű média számára már nemcsak a tájékoztatás volt fontos, hanem a világ „románként” való értelmezése, láttatása is. Ez a provokáció volt az, miután a románok is elkezdték látogatni a temetőt, elkezdték hangsúlyosan kifejezni igényüket a temetőre, amikor a média és politika mellett számos más intézmény – például egyház, fociultrák, civilek – elkezdtek bekapcsolódni a konfliktusba. A valóság etnikai szűrőn keresztül történő interpretálása és reprezentálása tehát pontosan a „magyar” provokáció hatására vált fontossá. A „magyar” provokáció jelentette azt a *kulminációs pontot*, amely megteremtette azt a szükségletet, hogy az elkülönülést ki kelljen fejezni, újra kelljen termelni. Azaz a provokáció hatására kellett elkezdni a párhuzamos társadalmakat újraképezni. Ugyanez érvényes a magyarokra és a magyar nyelvű médiadiskurzusra is: ahogy a magyar nyilvánosság felfedezte a dormánfalviak által a temetőben épített emlékművet, azonnal elkezdődött az etnicitás felmutatása, a valóság „magyarként” való látása, értelmezése és láttatása. Tehát előkerült a látenciából a világ párhuzamos társadalmakként való észlelése és reprezentálása.

Az etnicitás megélése szakaszos, valamint az etnikai tájékoztatás is szakaszos, és kulminációs pontokat követően kialakult helyzetekben válik fontossá a világ etnikai szűrőn – román és magyar világokban – való látása és láttatása. Amikor pedig etnikai szűrőn látja és láttatja a világot az egyik vagy a másik csoport, újraképezi a párhuzamos társadalmakat.

A negyedik hipotézisem a következőképpen hangzott: *„amikor a látenciából előjön a párhuzamosság, akkor az a médiában is kifejeződik, a média pedig jól bejáratott diskurzusokat, megoldásokat, technikákat kapcsol a párhuzamosság felszínre hozatalához, kifejezéséhez”.*

Ennek a hipotézisnek az igazolásához kétféle módszertant alkalmaztam. Elsősorban van Dijk munkásságának szintetizálásával mutattam ki azt, hogy a diskurzusok úgy működnek, mint a jéghegyek: csak egy apró részük látható – leírt, kimondott –, a nagyobb részük láthatatlan – az egyének tudására épít. Tehát amikor diskurzusokat elemzünk, akkor fontos, hogy ne csak a vízfelszín fölött látható részeket – tehát az expliciten kimondott, leírt részeket – elemezzük, hanem azokat a vízfelszín alatt található, láthatatlan részeket is, amelyek direkt módon nem szerepelnek a diskurzusokban, de amelyek szükségesek a diskurzusok értelmezéséhez, és amelyek a befogadó személyes tudására alapoznak.

Másodsorban van Dijk kritikai diskurzuselemzésének módszertanát választottam, és ezt a hipotézist szintén az úzvölgyi konfliktusról a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott sajtóban megjelent anyagok elemzésével igazoltam. Az már az előző hipotézis igazolásakor megmutatkozott, hogy amikor az etnicitás fontossá válik, az etnicitás felszínre kerül, akkor az a médiában is reprezentálódik. A provokáció hatására mind a román nyelvű, mind a magyar nyelvű média etnikai szűrőn keresztül kezdett el tájékoztatni. Az esettanulmányban amellet is érveltem, hogy az etnicitás médiában való felmutatásának jól bejáratott diskurzusai, jól bejáratott stratégiái vannak. Jól bejáratottságon azt értem (s erre példákat is hoztam), hogy amint a párhuzamosság kifejezése fontossá vált, a média azon nyomban működésbe tudott léptetni olyan diskurzusokat, amelyekről az újságíró tudta, hogy a megfelelő rezonanciákat váltja majd ki a célközönségből. Azaz a célközönség egyből megérti, hogy kik vagyunk Mi és kik Ők, akik fenyegetnek minket. A párhuzamos valóságértelmezésre alkalmas diskurzusokat az újságírónak nem a semmiből kellett megalkotnia, mert ezek már korábbi esetek során létrejöttek, formálódtak, társadalmi szemantikaként felhalmozódtak, olyan redundanciát képeznek, amelynek bázisán létrehozható a csoportidentitást megerősítésére aktuálisan alkalmas valóságértelmezés. Tehát a párhuzamos valóságkonstrukcióra alkalmas diskurzusokat az újságíró egyszerűen előveszi, kicsit aktualizálja, az adott helyzethez igazítja, és elkezdi ezeket a határképzés kifejezésére használni, különösebb magyarázás, bemutatás nélkül. Ezt igazolja például az, hogy amikor az események kapcsán a *Székely Hírmondó* a témában

megjelent első cikkében (Bedő 2019a) a következőképpen fogalmaz „*román hatalom újabb magyarellenes ténykedése miatt*”, „*mindez pedig része az évek óta folyó magyarellenes intézkedéssorozatnak*”, „*újabb magyarellenes lépés híre*”, akkor nem magyarázza el részletesen, hogy mit jelent az, hogy újabb lépés, magyarellenes intézkedéssorozat vagy magyarellenes ténykedés. Az újságíró tudja, hogy az olvasó érti, milyen magyarellenes intézkedéssorozat újabb állomásáról beszél a cikkében. Az ilyen szófordulatok mellett felszínre kerültek a párhuzamosságot észlelhetővé, érzékelhetővé, érthetővé tevő sztereotip szereplőkategóriák is. Olyan szereplőkategóriák, amelyek biztos azonosulási felületként szolgálnak az olvasók számára. Mind a magyar nyelvű, mind a román nyelvű média elővette ezeket a sztereotip szereplőkategóriákat, amelyek szerint egyértelműen Mi vagyunk a Jók és Ők a Rosszak, akik provokálnak Minket, és elkezdte ezeket a párhuzamosság újratermelésére használni. Ugyanakkor a média azon nem fáradozott, hogy ezeket a szereplőkategóriákat bemutassa, az ezekhez kötött attribútumokat igazolja, hitelesítse: tudta ugyanis, hogy erre nincs szükség, az olvasók mindkét oldalon ismerték ezeket a szereplőkategóriákat, rögtön azonosulni tudtak velük.

A párhuzamosságot kifejező diskurzusok már jól bejártatott diskurzusok, amelyeket bármikor fel lehet használni a párhuzamoság kifejezésére, olyan diskurzusok, amelyekről tudják az újságírók, hogy a csoporttagok értik, azonosulni tudnak velük. Ezek a diskurzusok olyanok, mint a jéghegyek: a kilátszó csúcs az aktuális helyzetet jelöli, a nagyobb, víz alatti, láthatatlan rész azonban magától értetődő, ez a csoporttagok társadalmi tudására épít.

Az ötödik hipotézisem a következőképpen hangzott: „*a párhuzamosságot kifejező, magától értetődő diskurzusoknak vannak sajátos, és már jól bejártatott, elhatárolódást felerősítő, újratermelő diszkurzív stratégiái. Olyan diszkurzív stratégiák, amelyek kiélezi a csoportok közti ellentétet, felerősítik a csoportok közti ellentétet, ezáltal pedig megerősítik a saját csoportjuknak az identitását*”.

Ennek a hipotézisnek az igazolásához van Dijk kritikai diskurzuselemzésének módszertanát választottam. A hipotézist szintén az úzvölgyi konfliktusról a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott sajtóban megjelent anyagok elemzésével támasztottam alá. Már korábban arra a következtetésre jutottam, hogy 1). az etnicitás megélése szakaszos, 2). amikor az etnicitás megélése fontossá válik, akkor az a médiában is reprezentálódik, 3). ennek a reprezentációnak jól bejártatott diskurzusai vannak. Ezekhez egy negyedik mozzanatot is kapcsoltam: ezek a diskurzusok tartalmaznak olyan diszkurzív stratégiákat, amelyek a határképzést erősítik. Sőt, azt is megmutattam, hogy a székelyföldi román és magyar nyelvű média *ugyanazokat* a diszkurzív stratégiákat alkalmazza saját csoportja és az ellenség csoportja

megalkotásakor, illetve a köztük levő ellentétek kifejezésekor, felerősítésekor. Mindkét média, miután elővette, újraalkotta a sztereotip szereplőkategóriákat – amelyeket egymásnak meg lehetett feleltetni –, elkezdte a sztereotip szereplőkategóriák közti különbségeket kiélezni. A különbségtételben pedig ugyanazokat a stratégiákat alkalmazta: a sztereotip szereplőkategóriák szembeállítását, a történelemre, törvényekre való apellálás, az áldozatgyártás és fenyegetettség stratégiája. A különbségtételben a keretezés volt eltérő a székelyföldi román és magyar nyelvű média által alkalmazott diszkurzív stratégiákban: ezeket arra élezték ki, hogy a székelyföldi román nyelvű média szerint a románok legyenek a Jók és a magyarok a Rosszak, a székelyföldi magyar nyelvű média szerint a magyarok legyenek a Jók és a románok a Rosszak. Ennek kimutatása szintén fontos hozadéka doktori értekezésemnek, ez az egyik legfontosabb eredményem.

Az általam összeállított szövegtörzsben fellelhetők olyan diszkurzív stratégiák, amelyek van Dijk kritikai diskurzuselemzésében szerepelnek. Diszkurzív stratégiák, amelyeknek célja a különbségtétel, határképzés a párhuzamos társadalmat alkotó társadalmak között. Tehát ezek a diszkurzív stratégiák újraképezték a párhuzamos társadalmakat.

8.2. Konklúziók

A doktori értekezésemben tehát kimutattam, hogy a média hozzájárul a párhuzamos társadalmak termeléséhez a valóság párhuzamos értelmezése és ábrázolása által. Ugyanakkor azt is kimutattam, hogy a valóság párhuzamos ábrázolása nem állandó, hanem szakaszos. A valóságot a média csak akkor prezentálja eltérő módon, amikor az etnicitás megélése és kifejezése fontossá válik. Például provokáció hatására kezd el a média az etnicitást kifejezni. Az etnicitás kifejezésének pedig jól bejáratott, általában látenciába húzódó médiadiskurzusai vannak. Olyan médiadiskurzusai, amelyeket bármikor be lehet vetni a párhuzamosság kifejezésére. Bármilyen – vélt vagy valós – provokáció után elő lehet ezeket venni, le lehet ezeket porolni, az aktuális helyzethez lehet igazítani, és lehet őket a párhuzamos társadalmak újraképezésére használni. Hogy a párhuzamos társadalmak közti különbség még érzékelhetőbb legyen, a média diszkurzív stratégiákat is használ a két társadalom közti különbségek artikulálására. Emellett a párhuzamos valóságértelmezésekbe a média beépíti erőforrásként a párhuzamos intézményrendszert is. Az intézményrendszereket használja fel ahhoz, hogy a performatív megnyilvánulásokban által tételezett viszonylatokat intézményesítse is.

Az elemzés elvégzését követően további fontos következtetéseket is levontam. Az egyik, hogy a párhuzamos társadalom kifejezés, legyen bármennyire is paradox és képzetként nehezen vizualizálható, egyszerre jelent párhuzamos intézményrendszert, amely lehetővé teszi azt, hogy az etnikumoknak ne kelljen tudomást venniük a másiktól; és jelent egymásra reflektálást is,

amely az elkülönülés tudatosításával jár. Amikor párhuzamos társadalmakról beszélünk, akkor nem kell föltétlenül két egymás mellett élő, egymásnak tökéletesen megfeleltethető, egymásról tudomást sem vevő társadalomra gondolni. Megközelítésemben a román és a magyar társadalom úgy párhuzamos egymással, hogy párhuzamosan bontakoztatták ki intézményrendszereiket, de minthogy ezek nem egyenlők, ezért szükségszerűvé válik az, hogy reflektáljanak erre a párhuzamos szerveződésre: a magyarok az aszimmetriát sérelmezik, a románok pedig a magyarok etnikai alapú szerveződését, ezt a befele néző, számukra átláthatatlan, uralhatatlan szerveződést kifogásolják. Dolgozatomban ez volt kulcsfontosságú: a párhuzamos társadalmak lényege pontosan az egymásra reflektálás. Azáltal, hogy a két etnikum reflektál egymásra, fellép az elkülönülés, elhatárolódás igénye, a megkülönböztetés szükségessége. A különbségtevés szükségességéből fog fakadni annak az igénye is, hogy a párhuzamos intézményrendszert minél hatékonyabban működtessék, hiszen csak a jól működő intézményrendszer biztosítja azt a környezetet, amelyben nem kell tudomást venni a másiktól.

A párhuzamosság refleksiójában pedig fontos szerepe van a médiának. A média lesz az, amely kidomborítja, láttatja, érthetővé teszi az átjárást, artikulálja, kifejezi az elhatárolódást. Teszi mindezt a valóság párhuzamos ábrázolása által. Az egyik társadalom médiája a saját világának jellemzőit, erőforrásait, céljait szem előtt tartva fogalmaz meg egyfajta valóságábrázolást, a másik társadalom médiája a saját világának jellemzőit, erőforrásait, céljait szem előtt tartva fogalmaz meg egyfajta a valóságábrázolást. Egy világon belül létezhetnek többféle valóságábrázolások is, ahogy egy mezőn belül létezhetnek többféle alapállások is. Ezek a valóságábrázolások pedig küzdenek azért, hogy ők legyenek A valóságok mind a saját világukban, mind a másik világban. Azonban egy világ valóságábrázolása csak ritkán nyeri el mindkét csoport elismerését, általában egy világ valóságábrázolása a saját világán belül nyerhet csak széles körű elismerést. Tehát a párhuzamos valóságábrázolások hozzá fognak járulni a párhuzamos társadalmak fenntartásához. Ehhez kapcsolódik az a megállapításom is, hogy ezek a társadalmak egymásra utaltan működnek, szükségük van egymásra ahhoz, hogy önmagukat tudják meghatározni, tudják kifejezni. Hiszen azáltal, hogy létezik – pontosabban szólva megalkotja – a másik csoportot – például a média –, könnyebb önmagát meghatározni. Tehát a párhuzamos társadalmak fennmaradásában, létezésében szükség van az egymásra való reflektálásra. Hiszen a reflektálás teszi lehetővé azt, hogy önmagunkat meg tudjuk határozni, Jóként tudjuk meghatározni a másikkal, a Rosszal szemben.

Értekezésem egyik legfontosabb konklúziója az, hogy a klasszifikációs küzdelmek tétje nem a győzelem. Az elemzett úzvölgyi konfliktusban sem az volt a lényeg, hogy ki nyer. Ebben az esetben a konfliktus maga volt a lényeg, fent kellett tartani, szítani kellett. Hiszen a konfliktusos helyzetben lehet csak megalkotni az ellenségképet és megalkotni a pozitív Mi-

képet. Csak ez a helyzet teremtette meg annak lehetőségét, hogy a média kifejezhesse: Mi járunk el törvényesen, morális szempontból megfelelően, míg Velünk szemben Ők illegálisan, morális szempontból megkérdőjelezhetően cselekednek. Amikor egy konfliktus véget ér, igazából nem számít, hogy Mi győztünk vagy Ők legyőztek minket. Mert a Mi és az Ők megkülönböztetése számít. Ha Mi győztünk, az általunk felkínált valóságértelmezés lesz a ténylegesen hiteles, ami azt jelenti, hogy a csoport elfoglalhatja az áhított pozíciót a mezőn, és a társadalmi világ az általa kívánt fölosztási elv szerint osztódik fel. Ez egy kedvező pozíció, amely igazol, amely erőforrásként működik. De az áldozat szerepe is hasonlóan kedvező pozíciót teremt. Az áldozati szerepben lehet morálisan megkérdőjelezhetetlennek, fedhetetlennek tűnni, az áldozat szerepében lehet egy olyan valóságábrázolást felkínálni, egy olyan pozíciót elfoglalni, amelyből az uralkodó fölosztási elvet lehet újra és újra fölbolygatni. Elnyomottként, jogfosztottként, diszkrimináltként, áldozatként könnyebb kérni új fölosztási elvet, hiszen morálisan igazolódik az adott csoport valóságképe. Így ismét konfliktust lehet szítani, újra lehet indítani a küzdelmet a valóságértelmezések között, a pozíciókért való küzdelmet. A cél pedig mindig a társadalmi világ olyan fölosztása, amely tőkefelhalmozással jár: a nagyobb elismerés szimbolikus tőke, a társadalmi világ újrafelosztása pedig mindig gazdasági, kulturális tőkefelhalmozással jár.

És mivel ez így működik, újra kimondhatjuk, hogy az általam vizsgált eset nem egyedi. Esetek, azaz konfliktusok egész sorozatába illeszkedik be. Ezekre az esetekre pedig szükség van ahhoz, hogy egyik csoport tudja meghatározni önmagát a másik csoporthoz képest. Ezekhez a konfliktusokhoz, azaz pontosabban a konfliktusokkor kibontakoztatható csoportidentitás megerősítéshez a média egy sor diskurzust és diszkurzív stratégiát is rendel. Ezek általában látenciába húzódnak s a látenciából csak akkor kerülnek előtérbe, amikor arra szükség van – amikor konfliktusos helyzet van. Amikor pedig előjönnek a látenciából, akkor rögtön működésbe lépnek, rögtön mozgosítanak, rögtön olyan valóságábrázolásokat kínálnak fel, amelyekkel a csoporttagok azonosulni tudnak, amelyekből megtudják, kik vagyunk Mi, a Jók és kik Ők, a Rosszak, kik tartoznak Hozzánk és kik tartoznak Őhözájuk. Ez az elkülönülés pedig diszkurzívan történik, performatív megnyilvánulások által. A média megteremti a Mi és az Ők csoportját, megteremti a Jót és a Rosszat, ezzel pedig azonosulási felületet kínál fel az olvasóknak. A csoportokhoz számos attribútumot rendel, hogy az azonosulási felület minél szélesebb legyen. Hogyha a média által felkínált valósággal egyének sorozata tud azonosulni, akkor létre is jöhet az a csoport, vagy legalábbis a csoport egységének a hite, amelyről a média beszélt. Egy csoport létrehozása azonban nemcsak a csoport létrehozására törekvő valóságábrázolás elismerésén múlik. A valóságábrázoláshoz erőforrásokat is kell rendelni. Minél több erőforrást tudok egy valóságábrázolás mellé rendelni, annál hitelesebbnek tűnik, s

annál könnyebben vált ki elismerést. Az erőforrások pedig intézmények, amelyek mögé be lehet állni, amelyekre építeni lehet. Minél több intézmény igazolja saját valóságábrázolásom hitelességét, minél több erőforrással rendelkezem, annál könnyebb az elismerést kiváltani. Annál könnyebb olyan pozíciót megkaparintani a mezőn, amely képes arra, hogy felbolygassa az uralkodó fölosztási elvet. Ezért volt szükség arra, hogy a dolgozatomban bemutassam a románok és magyarok együttélését, a román és magyar világot létrehozó intézményrendszert. Hiszen ezt az intézményrendszert alkotó intézmények a románok és magyarok által felkínált valóságábrázolások erőforrásai. Erőforrások, amelyek segítségével, amelyek támogatását élvezve könnyebb láttatni és elhíttetni, könnyebb elismerést kiváltani. Ez a három dolog – intézmények mint erőforrás, csoportokat létrehozó performatív megnyilvánulások és a valóságábrázolások valóságot átrendező ereje – adja a dolgozatom lényegét.

Dolgozatom kritikai intenciója erre a kiforrott, már-már automatizálódott eljárásra irányul. Azt, hogy a romániai románság és magyarság (részben) a másikat bűnbakká téve termeli újra önazonosságát, nem tartom egészséges mechanizmusnak. Önfenntartó, öngerjesztő, működő, nyereséges-hasznos, de nem egészséges stratégia ez. Ideológiailag túlterhelt, nem mozdítja elő a társadalmi részvételt és kohéziót, nem csökkenti a társadalmi egyenlőtlenségeket és hatalmi aszimmetriákat, nem segíti a jogállamiságot. Ez az eljárás nem hoz létre közeledést, barátságosabb viszonyt a románok és magyarok között, ez mindig szakaszosan ellenséggé fogja tenni a két nemzetet. S ha nem teszi őket ellenséggé, akkor arra készíti a két nemzet tagjait, hogy egyszerűen egymás mellett éljenek, párhuzamosan, egymásról tudomást sem véve. Ez a fajta távolságtartás, párhuzamos életvezetés bár konfliktusmentességet ígérhet, valójában csak konzerválja a kölcsönös bizalmatlanságot. Így az együttélés inkább egymás elkerülésévé válik, s ezzel hosszú távon egy közös jövő lehetősége is fokozatosan kiüresedik.

Igaz, emellett ez a gyakorlat a megmaradás ígéretét is magában hordozza: a párhuzamos együttélés és a szakaszos konfliktusok váltakozása hozzájárul mind a román, mind a magyar identitások fennmaradásához. Megerősíti az emberek önképét, és megerősíti azt az üzenetet, hogy „jobb külön maradni” – ezekkel a Másokkal nem érdemes közösséget vállalni, nem érdemes kapcsolatot keresni. Ez a stratégia a romániai magyarság számára – identitáspolitikai szempontból – hatékonynak és hasznosnak tűnhet: egyszerre védi a közösséget a beolvadástól és ébren tartja a kollektív öntudatot. Ez a stratégia a romániai románság számára – politikai szempontból – hatékonynak és hasznosnak tűnhet: tőkét lehet belőle könnyedén kovácsolni. Mégis, felmerül a kritikai kérdés: megéri-e az érte fizetett ár? Megtérül-e hosszú távon az elszigetelődés és a bizalmatlanság normalizálása? Nem léteznek-e olyan alternatív utak, amelyek békés együttélést kínálnak anélkül, hogy fel kellene adnunk önazonosságunkat?

Úgy értékelem, hogy az általam feltárt mechanizmus alapvetően önámító. Az egész hozzáállásomnak, a teljes diskurzusanalízisnek az volt a küldetése, az volt a célja, hogy megmutassa, hogy ez a mélyen berögződött, auto- és heterosztereotípiákra, média- és politikai diskurzusra építkező mechanizmus nem egy természetes adottság, ez egy konstrukció. Egy jól működő konstrukció. Annyira jól működő konstrukció, hogy sokan azt hiszik ez a *valóság*. Az, hogy egymást szakaszosan ellenséggé kell tenni természetes, szükségszerű, elkerülhetetlen, mert az ellenség *valóságos*. Azt gondolják, hogy tényleg létezik a „románok” és „magyarok” csoportja, s ez a hit, az ellenségtől való félelem néha létre is hozza ezeket a csoportokat. A románok és magyarok az úzvölgyi temetőbe tényleg megjelentek, s össze is verekedett. Ezért lenne fontos ezt a mechanizmust dekonstruálni, mert noha a csoportok nem valóságosak, a csoportoktól való félelem valóságos. S ebből a félelemből építkezni lehet: politikai tőkét lehet kovácsolni, felhalmozni, intézményesíteni lehet ezt. Az úzvölgyi eset körül kialakult félelemnek a legnagyobb nyertese George Simion, aki a „temetőgyalázó magyarok” és „megalázott románok” csoportjait megalkotva és szembeállítva akkora politikai tőkét kovácsolt magának, amely majdnem elég volt arra, hogy 2025-ben Románia államelnökévé válasszák.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Active Watch (2019): *Raportul privind discursul intolerant și instigarea la ură*. Elérhető: <http://blog.activewatch.ro/diverse/rapraportul-anual-cu-privire-la-discursul-intolerant-si-instigator-la-ura/>. Utolsó letöltés dátuma: 2023. december 16.
- Ágoston H. (2020): Szűcs László: „Remélem, a járvány csillapodásával a szervezeti élet is újraéled”. Elérhető: <https://ujhet.com/szucs-laszlo-remelem-a-jarvany-csillapodasaval-a-szervezeti-élet-is-ujraeled/>. Utolsó letöltés dátuma: 2019. december 27.
- Ambrus A. (2009): Lapok az erdélyi magyar sajtó történetéből. In *Pro Minoritate*, XX. (4): 21-36. oldalak
- Andreiță, I. (2019): România: nici morții nu-și mai găsesc loc în țara lor. In *Cuvântul Liber*. Elérhető: <https://www.cuvantul-liber.ro/345522/romania-nici-mortii-nu-si-mai-gasesc-loc-in-tara-lor/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Androsiac, E. (2001): Factori non-cognitivi ce influențează desfășurarea procesului de învățământ. In Bruno Ștefan (szerk.): *Dimensiunile urii interetnice în Secuime*. Bukarest: Editura BCS, 123–126.
- Avădani I. (2017): Of Journalists and Money: The Employment of Journalists in Romania and its Influence on Media Freedom and Quality. In *International Journal of Communication*, XI.: 1975–1997.
- Bakk M. (2000): Modellviták – rejtett stratégiák. In *Magyar Kisebbség*, VI. (1.), <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapid=14&cikk=m000102.html>, utolsó letöltés dátuma: 2020. október 30.
- Bakk M. (2004): Az autonómiatervek két szakasza Erdélyben 1989 után. *Magyar Kisebbség* 2004/1–2.: 39–60.
- Bakk M. (2021): Három évtized autonómiatervei. *Kisebbségvédelem*, 4.: 7–46. oldalak
- Balázs S. – Schwartz R. (2017): *A Funar-korszak Kolozsváron helyi sajtó tükrében 1992-2000*. Kolozsvár: Kriterion Kiadó
- Bánhegyesi M. (2010): Politikai szövegek és fordítástudomány 1. rész: A kritikai diskurzus-elemzés gyökerei, legfontosabb iskolái. In: *Fordítástudomány*, XII. (1.): 16–30. oldalak
- Bárdi N. (2004): Javaslatok, modellek az erdélyi kérdés kezelésére (A magyar elképzelések 1918–1940). *Magyar Kisebbség* 2004. 1-2. (31–32. sz.): 329–376
- Bárdi N. (2014): Székelyföld autonómiája a két világháború közti erdélyi magyar rendezési tervekben (1918–1940). In: Bordás S. – Glavanovics A. (szerk.): *Nemzeti és etnikai konfliktusok a Kárpát-medencében*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár.
- Bárdi N. – Éger Gy. – Filep, T. G. (2020, szerk.): *Magyarok Romániában (1990–2015) Tanulmányok az erdélyi magyarságról*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriterion Könyvkiadó
- Bedő Z. (2019a): Nem szabad tovább tűrni! In *Székely Hírmondó*. Elérhető: <https://www.hirmondo.ro/kozerdeku/nem-szabad-tovabb-turni/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Bedő Z. (2019b): Nem tűrhetjük tovább! *Székely Hírmondó*. Elérhető: <https://www.hirmondo.ro/velemenynem-turhetjuk-tovabb/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Benedek I. (2019): Eltemetett tisztesség. In *Népújság*. Elérhető: <https://nepujtag.ro/articles/eltemetett-tisztesség>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Bethlendi A. (2021): Az „otthonossághoz való jog” mint a kisebbségi létparadoxon jogi feloldása. *Erdélyi Jogélet* (3), 13-30. DOI: <https://doi.org/10.47745/ERJOG.2020.03.03>
- Biró A. Z. (1996): A megmutatkozás kényszere és módszertana. Az etnicitás vizsgálatának szempontjai és esélyei egy közép kelet-európai mikrorégióban. In Gagy J. (szerk.): *Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról*. Csíkszereda, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó: 248–283. oldalak
- Biró A. Z. (1998): „Csodálatos” és „intoleráns” vidék. Jegyzetek a Har-Kov problémáról. In Uő: *Stratégiák vagy kényszerpályák? Tanulmányok a romániai magyar társadalomról*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 167–179.
- Biró A. Z. (1998): Intézményesülési folyamatok a romániai magyar társadalomban 1989-1995 között. In Biró A. Zoltán: *Stratégiák vagy kényszerpályák? Tanulmányok a romániai magyar társadalomról*, Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó: 15-51. oldalak

- Biró A. Z. (2006): Szakmai szintézis a székelyföldi térségben végzett, a szimbolikus térbeéléssel, az identitásépítési folyamatokkal kapcsolatos kutatási programok és szakmai publikációk eredményei alapján. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja (kézirat)
- Biró A. Z. – Bodó J. (1991): A „hargitaiság”. Egy régió kultúraépítése gyakorlatáról. In Átmenetek 1991 (2.):
- Biró A. Z. – Bodó J. (1996): Kizárási és bekebelezési technikák interetnikus kapcsolatokban. In Gagy J. (szerk.): Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról. Csíkszereda: KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro-Print Könyvkiadó, 15–43.
- Biró A. Z. – Bodó J. (2016, szerk.): Internet – iskola – anyanyelv. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra. Csíkszereda: Státus kiadó
- Biró A. Z. – Bodó J. (2017, szerk.): Eszközök és tartalmak. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra. Csíkszereda: Státus kiadó
- Biró A. Z. – Bodó J. (2018, szerk.): Kínálatok és választások. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra. Csíkszereda: Státus kiadó
- Biró A. Z. – Bodó J. – Székely K. K. (2019, szerk.): Család – iskola – média. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra. Csíkszereda: Státus kiadó
- Biró A. Z. – Gagy J. (1996): Román – magyar interetnikus kapcsolatok Csíkszeredában: az előzmények és a mai helyzet. Gagy J. (szerk.): Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról. Csíkszereda: KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro-Print Könyvkiadó, 45–111.
- Biró A. Z. – Sárosi-Blága Á. – Bukovinszky-Csáki O. – Vaszi E. – Bagoly A. (2025): Tájégség identitás – rurális szemszögből. Domus szülőföldi ösztöndíj, zárótanulmány. (Kézirat)
- Biró Z. Z. – Jakab J. (2017, szerk.): Tegnap és ma. Romakutatások a székelyföldi térségben. Csíkszereda: Státus Könyvkiadó.
- Biroul de presă al FCRCHM (2019): Primăria Sânmartin nu a solicitat avize pentru lucrările din Cimitirul Valea Uzului; de asemenea, alte 4 monumente de for public din Harghita și Covasna nu au avize favorabile de la Ministerul Culturii. Elérhető: <http://informatiahr.ro/primaria-sanmartin-nu-a-solicitat-avize-pentru-lucrarile-din-cimitirul-valea-uzului-de-asemenea-alte-4-monumente-de-for-public-din-harghita-si-covasna-nu-au-avize-favorabile-de-la-ministerul-culturi/>. Utolsó letöltés dátuma: 2025. február 25.
- Bodó J. (1991): Etnikai jelképek és identitás. In Ujváry Z. – Eperjessy E. – Krupa András (szerk.): Nemzetiség – Identitás. Békéscsaba – Debrecen, Ethnica: 67–70. oldalak
- Bodó J. (1999): Ünnepi események és a média nyilvánossága. In Sárközy Erika (szerk.): *Rendszerváltás és kommunikáció*. Budapest, Osiris – Erasmus Közéleti Kommunikációs Intézet: 222–230. oldalak
- Bodó J. (2004): *A formális és informális szféra ünneplési gyakorlata az 1980-as években*. Budapest, Scientia Humana, MTA PTI.
- Bodó J. (2020, szerk.): Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó.
- Bodó J. (2021, szerk.): Szimbolikus térhasználat. Székelyföldi változatok. Csíkszereda: Státus Könyvkiadó.
- Bodó Julianna (2002, szerk.): Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó.
- Bodó J. – Biró A. Z. (1997): Szimbolikus térfoglalási eljárások. In Szabó Márton (szerk.): *Szövegvalóság. Írások a szimbolikus és diszkurzív politikáról*. Budapest, Scientia Humana: 305–332. oldalak
- Bodó J. – Biró A. Z. (2017): Szimbolikus térhasználat változó szerepben. In *Replika*, 105 (5.): 147–161. oldalak
- Botházi, M. (2019a). Új típusú újságírás, változó újságírói szerepek Erdélyben. In *Me.dok*, XIV. (3.): 15-26. oldalak
- Botházi, M. (2019b). Hírek, tabuk, álhírek, Erdély. Tematizáció és hírszelekció az átalakuló kisebbségi sajtóban. In Botházi, M. (szerk.): *Párhuzamos életutak. Emlékkönyv Cseke Péter 75. születésnapjára*. Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság: 79–94. oldalak
- Bottoni, S. (2008): Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952–1960). Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó.
- Bottoni, S. (2017): A “szocialista erkölcs” védelmében. Korrupcióellenes eljárások és vallásellenes kampány az 1956 utáni Székelyföldön. In Müller R. – Takács T. – Tulipán É. (szerk.): 1956: Erőszak és emlékezet. Budapest: Jaffa Kiadó.
- Bourdieu, P. (1985): Az identitás és a reprezentáció. A régió fogalmának kritikai elemzéséhez (ford. Derdák Tibor). In *Szociológiai Figyelő*, I. (1.): 7-22. oldalak

- Bourdieu, P. (1991): *Language and Symbolic Power*. Cambridge, Polity Press
- Bourdieu, P. (2000 [1983]): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Felkai G. – Némedi D. – Somlai P. (szerk.): *Szociológiai irányzatok a XX. században. Olvasókönyv a szociológia történetéhez*. 1. kötet, Budapest, Új Mandátum: 431–445. oldalak
- Bourdieu, P. (2000 [1992]): A mezők logikája. In Felkai G. – Némedi D. – Somlai P. (szerk.): *Szociológiai irányzatok a XX. században. Olvasókönyv a szociológia történetéhez*. 1. kötet, Budapest, Új Mandátum: 418–430. oldalak
- Bourdieu, P. (2002): *A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméletéről*. Budapest, Napvilág Kiadó
- Brubaker, R. (1996): *Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe*. London, Cambridge University Press
- Brubaker, R. (2001): Csoportok nélküli etnicitás (ford.: Neményi László). In *Beszélő*, VI. (7–8.): 60–66. oldalak. Elérhető: http://beszelo.c3.hu/01/07_08/09brubaker.htm, utolsó letöltés dátuma: 2021. 05. 12.
- Brubaker, R. (2006): *Nacionalizmus új keretek között*. Budapest, L'Harmattan - Atelier Kiadó
- Brubaker, R.– Feischmidt M. – Fox, J. E. – Grancea, L. (2011): *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. Budapest, L'Harmattan Kiadó
- Carver, T. – Hyvärinen, M. (szerk.) (1997): *Interpreting the Political: New Methodologies*. London–New York, Routledge kiadó
- Carver, T. (2004): Diskurzuselemzés és a „nyelvi fordulat”. In *Politikatudományi Szemle*, XIII. (4.): 143–148. oldalak
- Coman, M. – Matei, A. – Milewski, N. – Șuțu, R. M. (2016): *Journalists in Romania. Country report*. Elérhető: https://epub.uni-muenchen.de/30967/1/Country_report_Romania.pdf. Utolsó letöltés dátuma: 2022. december 15.
- Crețu, I. N. (2014): Situația presei din România – Moguli media. In *Vector European Revista științifică*, I. (2.): 214–217.
- Csata Zs. (2008): Helyzetkép a munkaerő-piaci keresletről Erdély magyar lakta vidékein. *Erdélyi Társadalom* 6.(1–2.): 91–115. oldalak
- Csata Zs. (2017): Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek Romániában, etnikai metszetben. *Erdélyi Társadalom*, 15.(1.): 81–103. oldalak DOI: 10.17177/77171.191
- Csata Zs. (2019): Etnikai párhuzamosságok az erdélyi gazdaságban. *REGIO* 27. (1.): 37–80. DOI: 10.17355/rkkpt.v27i1.244
- Csata Zs. (2020a): Gazdaság. Bárdi N. – Éger Gy. – Filep T. G. (szerk.): *Magyarok Romániában (1990–2015). Tanulmányok az erdélyi magyarságról*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriterion Könyvkiadó: 167–200.
- Csata Zs. (2020b): Etnikai törésvonalak a munkaerőpiacon – a koetnikus alkalmazás jellemzői Erdélyben. *Kárpát-Haza Szemle*, 1 (1-2). pp. 21-32.
- Csata Zs. (2024): A társadalmi tőke vizsgálata a kisebbségi magyarok körében. *Erdélyi Társadalom*, 22.(1.): 91–113. oldalak. DOI: 10.17177/77171.289
- Csata Zs. – Papp Z. A. (2024): Az etnikai gazdaság intézményesülésének a kísérletei az erdélyi és a felvidéki magyarok körében. *Kutatási szakmai záróbeszámoló*. *REGIO* 32. (4.): 223–249. DOI: <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v32i4.223>
- Csinta S.– Maksay Á. (2017): Az erdélyi magyar média. In Apró I. (szerk.): *Határon túli magyar nyelvű médiumok 2016. Kutatási jelentések*. Budapest, Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, Médiatanács Médiatudományi Intézete: 11–58.
- Erdély A. (2019a): Szimbolikus tanácsülés Úzvölgyében. In Székely Hírmondó. Elérhető: <https://www.hirmondo.ro/kovaszna-megye/szimbolikus-tanacsules-uzvolgyeben/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Erdély A. (2019b): *A kormány felelőssége*. In Székely Hírmondó. Elérhető: <https://www.hirmondo.ro/velemenya-kormany-felelossege/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Eyal, G. – Szelényi I. – Townsley, E. (1998): *Making Capitalism without Capitalists: The New Ruling Elites in Eastern Europe*. London – New York, Verso Books
- Farcádi B. (2019): Ez itt még Európa?. In Háromszék. Elérhető: <https://www.3szek.ro/load/cikk/123671/ez-itt-meg-europa>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.

- Ficeac, B. (2012): Romanian Journalism between Manipulation and Deprofessionalization. In *Revista de Studii Media*, I.: 46–54. oldalak
- Gál M. (2000): Útkeresésben a romániai magyar írott sajtó. In Bodó B. (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv 2000*. Temesvár–Kolozsvár, Szórvány Alapítvány – Polis Könyvkiadó: 142–151. oldalak
- Géring Zs. (2005): 3-6-12 avagy összefoglaló művek a diskurzus elmélet területéről. In *Szociológiai Szemle*, XV. (2.): 130–142. oldalak
- Géring Zs. (2008): „Diskurzív fordulat” a társadalomtudományokban. In Némédi Dénes (szerk.): *Modern szociológiai paradigmák*. Budapest, Napvilág Kiadó: 387–406. oldalak
- Godinac, C. (2012): Journalism in a Shadow: Challenging the Freedom of the Press in Romania. In *Revista de Studii Media*, I.: 83–90. oldalak
- Groza, M. (2019a): „Indiferent în ce direcție a fost, orice creștin merită o cruce și asta este expresia acestui cimitir militar...”. In Informația Harghitei. Elérhető: <http://informatiahr.ro/indiferent-in-ce-directie-a-frontului-a-fost-orice-crestin-merita-o-cruce-si-asta-este-expresia-acestui-cimitir-militar/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Groza, M. (2019b): Nu trebuie să fii un geniu pentru a-ți da seama că închiderea Cimitirului Internațional de Ziua Eroilor va isca momente tensionate. In Informația Harghitei. Elérhető: <http://informatiahr.ro/valea-uzului-nu-trebuie-sa-fii-un-geniu-pentru-a-ti-da-seama-ca-inchiderea-cimitirului-international-de-ziua-eroilor-va-isca-momente-tensionate/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Groza, M. (2019c): Epopeea Cimitirului din Valea Uzului continuă. . In Informația Harghitei. Elérhető: <http://informatiahr.ro/epopeea-cimitirului-din-valea-uzului-continua/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Groza, M. (2019d): În Cimitirul Eroilor din Valea Uzului nu există simboluri legionare. Elérhető: <https://informatiahr.ro/geniu-din-carta-a-luat-o-din-nou-pestebot-in-cimitirul-eroilor-din-valea-uzului-nu-exista-simboluri-legionare/>. Utolsó letöltés dátuma: 2025. február 25.
- Györffy, G. (2018). Sajtótörténet – 50 éves távlatból. Elérhető: <https://hargitanep.ro/65580-2>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Hallin, D. – Mancini, P. (2004): *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge, University Press
- Holdiş, D. – Rus, B. (2021): *Discursul iliberal în România anulul de excepție 2020, Criza sanitară și campaniile electorale, vectori ai urii în discursul public*. Centrul pentru Jurnalism Independent – Fundația Friedrich Naumann pentru Libertate România. Elérhető: <https://cji.ro/wp-content/uploads/2021/03/Studiu-Discursul-iliberal-in-Romania-anului-de-exceptie-2020.pdf> Utolsó letöltés dátuma: 2023. december 15.
- Horváth I. (2002): *Facilitating Conflict Transformation: Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Romania, 1993–2001*. CORE, Hamburg, 2002. (Working Paper 8.)
- Horváth I. (2012): Románia: a kisebbségi nyelvi jogok és intézményes érvényesülésük. In: Eplényi K. – Kántor Z. (szerk.): *Térvesztés és határtalanítás: a magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Budapest: Lucidus Kiadó, Nemzetpolitikai Kutatóintézet : 172–196.
- Horváth I. (2020): Nyelvismeret, nyelvi jogok és nyelvhasználat. In Bárdi N. – Éger Gy. – Filep T. G. (szerk.): *Magyarok Romániában (1990–2015)*. Tanulmányok az erdélyi magyarságról. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriterion Könyvkiadó: 81–124.
- Illyés G. (2021): Parlamenti választások Romániába – ellenzéki pozíciót ért a baloldal meglepetésszerű győzelme. In *Kisebbségi Szemle* 6. (2.): 7–28.
- Iorga, N. (1922): *Istoria presei românești. De la primele începuturi până la 1916*. București, Ateliere Societății Anonime „Adevărul” – Sindicatul Ziaristilor din București
- Ismeretlen szerző (2019a): Letakarták a betonkereszteket, őrséget álltak /FRISSÍTVE: Dragnea nyugalomra int, a liberálisok a román hősöket siratják/. In Háromszék. Elérhető: <https://www.3szek.ro/load/cikk/123118/letakartak-a-betonkereszteket-orseget-alltak-/frissitve:-dragnea-nyugalomra-int-a-liberalisok-a-roman-hosoket-siratjak-/uzvolgye>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Ismeretlen szerző (2019b): Betelt a pohár. Az RMDSZ megvonta támogatását a kormánytól. In Háromszék. Elérhető: <https://www.3szek.ro/load/cikk/123315/betelt-a-pohar-az-rmdsz-megvonta-tamogatasat-a-kormanytol>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Ismeretlen szerző (2019c): Úzvolgyi katonatemető: a védelmi tárca nem járult hozzá a sírkert átalakításához. In Székely Hírmondó. Elérhető: <https://www.hirmondo.ro/romania/uzvolgyi-katonatemeto-a-vedelmi-tarca-nem-jarult-hozza-a-sirkert-atalakitasahoz/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.

- Ismeretlen szerző (2019d): Úzvölgyi incidensek: megtagadta a párbeszédet a budapesti román nagykövét. In Székely Hírmondó. Elérhető: <https://www.hirmondo.ro/romania/uzvolgyi-incidensek-berendeltek-a-budapesti-roman-nagykovetet-a-kulugyminiszteriumba/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Ismeretlen szerző (2019e): Román hatóság: 11 román katona nyugszik az úzvölgyi sírkertben. In Székely Hírmondó. Elérhető: <https://www.hirmondo.ro/romania/roman-hatosag-11-roman-katona-nyugszik-az-uzvolgyi-sirkertben/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Ismeretlen szerző (2019f): Úzvölgyi katonatemető: a kormányfő közbelépését kérte Kelemen Hunor. In Székely Hírmondó. Elérhető: <https://www.hirmondo.ro/romania/uzvolgyi-katonatemeto-a-kormanyfo-kozbelepeset-kerke-kelemen-hunor/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Ismeretlen szerző (2019g): Román megemlékezés Úzvölgyében. In Hargita Népe. Elérhető: <https://hargitanepe.ro/roman-megemlekezes-uzvolgyeben>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Ismeretlen szerző (2019h): Úzvölgyi katonatemető: Bákó megye prefektusa megtámadta a dormánfalvi önkormányzat határozatait. In Székely Hírmondó. Elérhető: <https://www.hirmondo.ro/romania/uzvolgyi-katonatemeto-bako-megye-prefektusa-megtamadta-a-dormanfalvi-onkormanyzat-hatarozatait/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Ismeretlen szerző (2019i): *A románok újabb szégyennapja*. In Székely Hírmondó. Elérhető: <https://www.hirmondo.ro/romania/a-romanok-ujabb-szegyennapja/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Ismeretlen szerző (2019j): *A román fél is pragmatizmust ígér*. In Hargita Népe. Elérhető: <https://hargitanepe.ro/a-roman-fel-is-pragmatizmust-iger>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Ismeretlen szerző (2019k): Történelemhamisítás titokban. In Háromszék. Elérhető: <https://www.3szek.ro/load/cikk/122658/tortenelemhamisitas-titokban-uz-volgyi-katonatemeto>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Ismeretlen szerző (2019l): *Kelemen Hunor a kormányfőnek: állítsa le az úzvölgyi katonatemető átalakítását*. In Népújság, LXXI. (97.): 3. oldal. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Ismeretlen szerző (2019m): Ezek az úz-völgyi sírok védelmében. In Háromszék. Elérhető: <https://www.3szek.ro/load/cikk/122981/ezrek-az-uz-volgyi-sirok-vedelmeben-elhalasztottak-a-roman-emlekmu-felavatasat>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Ismeretlen szerző (2019n). Primăria Dărmănești, în legătură cu disputa privind cimitirul din Valea Uzului: „Cimitirul Internațional al Eroilor de la Valea Uzului a fost fondat de Societatea Cultul Eroilor între anii 1926 și 1927, aici fiind înhumați un număr de 1.306 militari de naționalități diferite: români, maghiari, germani, austrieci, italieni, ruși și sârbi”. In Informația Harghitei. Elérhető: <http://informatiahr.ro/primaria-darmanesti-in-legatura-cu-disputa-privind-cimitirul-dinvalea-uzului/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Ismeretlen szerző (2019o): Kelemen Hunor considera că mormintele soldaților români din cimitirul de la Valea Uzului constituie o denigrare a memoriei soldaților maghiari. Elérhető: <http://informatiahr.ro/kelemen-hunor-considera-ca-mormintele-soldatilor-romani-din-cimitirul-de-la-valea-uzului-constituie-o-denigrare-a-memoriei-soldatilor-maghiari/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Ismeretlen szerző (2019p): Reprezentanții Forumului Civic al Românilor vor sărbători Ziua Eroilor la Valea Uzului. In Covasna Media. Elérhető: <https://covasnamedia.ro/actualitate/reprezentantii-forumului-civic-al-romanilor-vor-sarbatori-ziua-eroilor-la-valea-uzului>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Ismeretlen szerző (2019r): “Vrajba a ajuns (și) la cimitir... “lăsați-i în pace pe maghiari!”. Elérhető: <https://www.cuvantul-liber.ro/344781/vrajba-a-ajuns-si-la-cimitir-lasati-i-in-pace-pe-maghiari/>. Utolsó letöltés dátuma: 2025. február 25.
- Ismeretlen szerző (2019s): Pungi de gunoi pe crucile eroilor români din cimitirul de la Valea Uzului. Elérhető: <http://informatiahr.ro/pungi-de-gunoi-pe-crucile-eroilor-romani-din-cimitirul-de-la-valea-uzului/>. Utolsó letöltés dátuma: 2025. február 25.
- Ismeretlen szerző (2019t): Activistul George Simion, agresat fizic la cimitirul de la Valea Uzului. Elérhető: <http://informatiahr.ro/activistul-george-simion-agresat-fizic-la-cimitirul-de-la-valea-uzului/>. Utolsó letöltés dátuma: 2025. február 25.
- Ismeretlen szerző (2019t): FCRCHM solicită sancționarea instituțiilor și persoanelor care au realizat lucrări de renovare a cimitirului de la Valea Uzului fără avize legale. Elérhető: <https://covasnamedia.ro/actualitate/fcrchm-solicita-sanctionarea-institutiilor-si-persoanelor-care-au-realizat-lucrari-de-renovare-a-cimitirului-de-la-valea-uzului-fara-avize-legale>. Utolsó letöltés dátuma: 2025. február 25.
- Ismeretlen szerző (2019u): FCRCHM cere MAPN să intervină pentru finalizarea lucrărilor la Cimitirul Internațional al Eroilor din Sfântu Gheorghe. Elérhető: <https://covasnamedia.ro/evenimente-categorie->

[8607/cultura-actualitate/fcrchm-cere-mapn-sa-intervina-pentru-finalizarea-lucrarilor-la-cimitirul-international-al-eroilor-din-sfantu-gheorghe](https://www.covasnamedia.ro/actualitate/fcrchm-cere-mapn-sa-intervina-pentru-finalizarea-lucrarilor-la-cimitirul-international-al-eroilor-din-sfantu-gheorghe). Utolsó letöltés dátuma: 2025. február 25.

- Ismeretlen szerző (2019v): Reprezentanții Forumului Civic al Românilor vor sărbători Ziua Eroilor la Valea Uzului. Elérhető: <https://covasnamedia.ro/actualitate/reprezentantii-forumului-civic-al-romanilor-vor-sarbartori-ziu-eroilor-la-valea-uzului>. Utolsó letöltés dátuma: 2025. február 25.
- Ismeretlen szerző (2019w): Valea Uzului: Preoți ortodocși au oficiat o slujbă de pomenire a eroilor la cimitir. Elérhető: <https://covasnamedia.ro/actualitate/valea-uzului-preoti-ortodocsi-au-oficiat-o-slujba-de-pomenire-a-eroilor-la-cimitir>. Utolsó letöltés dátuma: 2025. február 25.
- Ismeretlen szerző (2019x): Instanța a anulat amenda aplicată vicepreședintelui Consiliului Județean Covasna. Elérhető: <http://informatiahr.ro/in-scandalul-cimitirului-militar-international-de-la-valea-uzuluiinstanta-a-anulat-amenda-aplicata-vicepresedintelui-consiliului-județean-covasna/>. Utolsó letöltés dátuma: 2025. február 25.
- KAM (1996): *Etnikai identitástermelés nyilvános térben. Szimbolikus térfoglalási gyakorlat a Székelyföldön. MTA OKTK kutatási összefoglaló*. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja (kézirat).
- KAM (1999): *A szimbolikus események hatása a román-magyar relációra a Har-Kov térségben*. Összeállította Biró A. Zoltán. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja (kézirat).
- KAM (2002): *Regionális etnikai jelképtár. Szimbolikus emlékhelyek, rituális terek, nyilvános tárgyi jelképek a székelyföldi régióban. MTA OKTK kutatás*. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja (kézirat).
- Karácsonyi Zs. (2019a): Határmezsgye-taszigálás. In *Népújság*. Elérhető: <https://nepujas.ro/articles/hatarmezsgye-taszigalas>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Kertész M. (2015): Egyre kevesebb újságot vásárolnak Romániában. Elérhető: <https://itthon.transindex.ro/?cikk=25001>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Keszeg A. (2015): A televíziós médium kutatási paradigmái. In *Me.dok*, X. (1.), 63–68. oldalak
- Kiss T. (2006): A „magyarságtól” a „romániai magyar társadalomig”. Az erdélyi társadalomkutatás és változó témakonstrukciói a népesedéssel foglalkozó szövegek alapján. In *Erdélyi Társadalom*, IV. (2.): 135-164. oldalak
- Kiss T. (2010a): Támpontok az erdélyi etnikai rétegződési rendszer vizsgálatához I. In *Pro Minoritate*, XX. (2.): 3–28. oldalak
- Kiss T. (2010b): Támpontok az erdélyi etnikai rétegződési rendszer vizsgálatához II. Empirikus támpontok: az etnikai egyenlőtlenségek alakulása az 1977-es, 1992-es és 2002-es népszámlálások alapján. In *Pro Minoritate*, XX. (3.)
- Kiss T. (2013): Nemzetdiskurzusok hálójában. Az állampolgárság-politika, mint a magyar nemzetre vonatkozó klasszifikációs küzdelem epizódja és eszköze. In *Magyar Kisebbség*, XVII. (3–4.): 7–95. oldalak
- Kiss T. (2014a): Etnikai rétegződési rendszer Erdélyben és Romániában. A magyarok társadalmi pozíciói. In *REGIO*, XXII. (2.): 187–245. oldalak
- Kiss T. (2014b): Mi van az etnikai szavazat mögött? Az erdélyi magyarok választói magatartását meghatározó tényezők. In *Pro Minoritate*, XXIV. (3.): 3–39. oldalak
- Kiss T. (2015): Marginalizáció, etnikai párhuzamosság és aszimmetrikus akkomodáció. Az erdélyi magyar közösséget érintő társadalmi és politikai folyamatok. In *Magyar Kisebbség*, XX. (1–2.): 30–64. oldalak
- Kiss T. – Barna G. – Székely I. G. (2013): A társadalomépítéstől a klientúraépítésig. Az RMDSZ és a magyar választók közötti kapcsolódás átalakulása. In *Magyar Kisebbség*, XVIII. (2.): 7–40. oldalak
- Kiss T. – Barna G. (2013): Erdélyi magyarok a magyarországi és a romániai politikai térben. Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet
- Kiss T. – Csata I. – Toró T. (2020): *Regionális Barométer – 2019. Fejlődési idealizmus, regionális identitások, korrupciópercepció, demokrácia-felfogás és magyarellenesség Romániában*. Kolozsvár, Cristal Print.
- Kiss T. – Székely I. G. – Toró T. – Bárdi N. – Horváth I. (2018, szerk.): *Unequal Accommodation of Minority Rights. Hungarians in Transylvania*. PublisherLoc: PalgraveMacmillan
- Kiss T. – Toró T. – Székely I. G. (2020): Erdélyi magyarok: kisebbség, politikai közösség vagy diaszpóra? In Bárdi N. – Éger Gy. – Filep T. G. (szerk.): *Magyarok Romániában (1990–2015). Tanulmányok az erdélyi magyarságról*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriterion Könyvkiadó: 201–264.
- Kiss T. – Toró T. – Jakab Z. T. (2021): *Magyarellenesség Romániában. Kérdőíves vizsgálat, a közoktatásban használt tankönyvek és a román közösségi média tartalomelemzése*. Kolozsvár, Székelyföldi Közpolitikai Intézet – Bálványos Intézet

- Kovács Hont I. (2019a): Házkutatások egyik oldalon, elnézés a másikon. In Hargita Népe. Elérhető: <https://hargitanepe.ro/hazkutatasok-egyik-oldalon-elnezes-a-masikon>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Kovács Hont I. (2019b): Bezárják az úzvölgyi temetőt. In Hargita Népe. Elérhető: <https://hargitanepe.ro/bezarjak-az-uzvolgyi-temetot>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Kovács Hont I. (2019c): El sem készült, és már Dormánfalvái volt?. In Hargita Népe. Elérhető: <https://hargitanepe.ro/el-sem-keszult-es-mar-dormanfalvae-volt>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Kovács Hont I. (2019d): Elvesztettük, de nem győztek le. Hargita Népe. Elérhető: <https://hargitanepe.ro/elvesztettuk-de-nem-gyoztek-le>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Kovács Hont I. (2019e): Úzvölgye: román betonkereszt magyar hősök sírján – Már a temetőinket is ellopják. In Hargita Népe. Elérhető: <https://hargitanepe.ro/uzvolgye-roman-betonkereszt-magyar-hosok-sirjan-mar-a-temetoinket-is-ellopjak>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Kovács Hont I. (2019f): Nem lehet más gazdája! In Hargita Népe. Elérhető: <https://hargitanepe.ro/nem-lehet-mas-gazdaja/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Kuszálík P. (2001): *A romániai magyar sajtó 1989 után*. Budapest – Kolozsvár. Teleki László Alapítvány – Erdélyi Múzeum Egyesület
- Lijphart, A. (1977): *Democracy in Plural Societies*. New Haven Yale, University Press
- Liviu, C. (2019): Președintele CJ Harghita, amendat. IPJ Bacău are în curs un dosar de cercetare penală. Elérhető: <http://informatiahr.ro/dupa-incidentele-de-la-valea-uzului-presedintele-cj-harghita-amendat-ipj-bacau-are-in-curs-un-dosar-de-cercetare-penala/>. Utolsó letöltés dátuma: 2025. február 25.
- Luhmann, N. (2009): *Szociális rendszerek*. Budapest, Gondolat Kiadó
- Lupu, C. (2020). *The State of Romanian mass-media 2020*. Bukarest, Center for Independent Journalism Romania – Friedrich Naumann Foundation for Freedom Romania. Elérhető: https://cji.ro/wp-content/uploads/2020/04/STUDIUM-PRESA-2020_engBT-rev-01.pdf. Utolsó letöltés dátuma: 2023. december 16.
- Lupu, C. (2021): Jurnalismul în 2021: o cursă cu obstacole și cu tot mai puțini câștigători. Starea mass-media 2021, raport. Bukarest, Fundația Friedrich Naumann pentru Libertate – Centrul pentru Jurnalism Independent. Elérhető: <https://cji.ro/jurnalismul-in-2021-raport/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. május 28.
- Magyari T. (2000): A romániai magyar média. In *Médiakutató*, I. (1.). Elérhető: https://mediakutato.hu/cikk/2000_01_osz/09_a_romaniai_magyar_media/, utolsó letöltés dátuma: 2021. május 30.
- Magyari T. (2020): Az erdélyi magyarok nyilvánosságának általános jegyei. In Bárdi N. – Éger Gy. – Filep T. G. (szerk.): *Magyarok Romániában (1990–2015)*, II. kiadás, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület – Kriterion Könyvkiadó: 317–324. oldalak
- Maksay Á. – Kiss T. – Barna G. (2012): Az erdélyi magyar média. In Apró István (szerk.): *Határon túli magyar nyelvű médiumok 2010/2011. Kutatási jelentések*. Budapest, Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, Média tanács Média tudományi Intézete: 11–104. oldalak
- Manolăchescu, D. (2019). EDITORIAL. Morții mamelor noastre. In Covasna Media. Elérhető: <https://covasnamedia.ro/editorial/editorial.-mortii-mamelor-noastre>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Márton J. (2023): A székelyföldi válaszadók nemzeti azonosságtudatáról a romániai magyar kérdőíves kutatások tükrében. *Regio*, 31 (4.): 37–70. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v31i4.37>
- Medianu, N. (2007): Analyzing Political Exchanges between Minority and Majority Leaders in Romania. In *The Global Review of Ethnopolitics*, I. (4.): 28–41. oldalak
- Mezey, D. (2019a): Inaugurarea solei eroilor români înhumați în Cimitirul Internațional de la Valea Uzului, programată la 17 mai, s-a amânat. Elérhető: <http://informatiahr.ro/inaugurarea-solei-eroilor-romani-inhumați-in-cimitirul-international-de-la-valea-uzului-programata-la-17-mai-s-a-amanat/>. Utolsó letöltés dátuma: 2025. február 25.
- Mezey, D. (2019b): Hotarele disputate între localitățile din Harghita și Bacău vor fi stabilite de instanța de contencios administrativ. Elérhető: <https://informatiahr.ro/hotarele-disputate-intre-localitatile-din-harghita-si-bacau-vor-fi-stabilite-de-instanta-de-contencios-administrativ/>. Utolsó letöltés dátuma: 2025. február 25.
- Mihalcea, A. – Liță, C. Ș. (2001): Aspecte ale învățământului în Harghita și Covasna. In Bruno Ștefan (szerk.): *Dimensiunile urii interetnice în Secuime*. Bukarest: Editura BCS 89–122. oldalak

- Milewski, P. – Barczyszyn, P. – Lauk, E. (2014): Three countries, one profession: The journalism cultures in Poland, Romania and Moldova. In Głowacki, M. – Lauk E. – Balčytienė A. (szerk.): *Journalism that Matters. Views from Central and Eastern Europe*. Peter Lang Nemzetközi Akadémiai Kiadó
- Mózes E. (2019a): *A legjobb védekezés?* In Népújság. Elérhető: <https://nepujzag.ro/articles/a-legjobb-vedekezes>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Mózes L. (2019b): Úz-völgyi kései sirató. In Háromszék. Elérhető: <https://www.3szek.ro/load/cikk/122661/uz-volgyi-kesei-sirato>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Mózes L. (2019c): A vandálokat is megbírságozzák?. In Háromszék. Elérhető: <https://www.3szek.ro/load/cikk/123808/a-vandalokat-is-megbirsagoljak>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Neacșu, C. (2019a): Atenție, Români! Dușmanii statului național unitar nu dorm! Transilvania în „colimator”! (165). „Cazul” Valea Uzului (III). In Cuvântul Liber. Elérhető: <https://www.cuvantul-liber.ro/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=111204&cntnt01returnid=61>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Neacșu, C. (2019b): Atenție, Români! Dușmanii statului național unitar nu dorm! Transilvania în “colimator”! (163). “Cazul” Valea Uzului (I). In Cuvântul Liber. Elérhető: <https://www.cuvantul-liber.ro/345668/atenție-romani-dusmanii-statului-national-unitar-nu-dorm-transilvania-in-colimator-163-cazul-valea-uzului-i/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Nistor, C. – Beuran, R. (2007a): Romanian Media Aspects in a South-Eastern European Context – Focus on the Media NGO Sector. In *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Ephemerides*, LII. (1.): 59–67. oldalak
- Nistor, C. – Beuran, R. (2007b): Associations, Professional Organizations and Regulation in Romanian Media. In *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Ephemerides*, LII. (2.): 99–110. oldalak
- Nora, P. (1999). Emlékezet és történelem között. A hely problematikája (ford.: K. Horváth Zsolt). In *Aetas*, XIV. (3.): 142–157. oldalak
- P. Szilczl D. (2018): Bevezetés a kritikai diskurzus-elemzésbe. In *Jel-Kép*, 2018/3. szám: 3–26. oldalak
- Papp Z. A. (2001): Az eltűnt hokimeccs nyomában. Diskurzus-elemzés egy sportesemény ürügyén. *Médiakutató*, 2001(2.), tavasz. Elérhető: https://mediakutato.hu/cikk/2001_01_tavasz/02_az_eltunt_hokimeccs_nyomaban/. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 19.
- Papp Z. A. (2004): A romániai magyar újságíró-társadalom. In *Médiakutató*, IV. (4.). Elérhető: https://mediakutato.hu/cikk/2004_04_tel/07_romaniai_magyar. Utolsó letöltés dátuma: 2019. december 27.
- Papp Z. A. (2005): *Keretizmus. A romániai magyar sajtó és működtetői 1989 után*. Csíkszereda, Soros Oktatási Központ
- Papp Z. A. (2008a): Viszonyulások. Kis magyar (Kárpát-medencei) előítélet-térkép. *Kalligram*, 17. február. Elérhető: <https://www.kalligramoz.eu/index.php/Kalligram/Archivum/2008/XVII.-evf.-2008.-februar-Perem/Perem/Viszonyulasok>. Utolsó letöltés dátuma: 2025. március 10.
- Papp Z. A. (2008b): Átmenetben: a romániai magyarok társadalmi pozícióinak alakulása 1992–2002 között. *Regio* 2008/4: 155–230.
- Papp Z. A. (2012): Az etnocentrizmus szerkezete kisebbségben – a fókuszcsoporthoz beszélgetések alapján. In Veres V. – Papp Z. A. (szerk.): *szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 79–116.
- Papp Z. A. (2014): A kisebbségi média és identitás-teremtés viszonyrendszere. In Apró I. (szerk.): *Média és identitás*. Budapest: Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Média Tanács Média Tudományi Intézete: 13–40. oldalak
- Papp Z. A. (2014b): Kisebbségi identitáskonstrukciók a kettős magyar állampolgárság által. *REGIO* 22 (1.): 118–155. <http://dx.doi.org/10.17355/rkkpt.v22i1.9>
- Papp Z. A. (2017, szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei*. Budapest: Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet
- Papp Z. A. (2018): *Múlt a jelenben.: Fiatalok nemzetképe*. In: Filep T. G. (szerk.): *Ünnep és felejtés: Emlékezet, identitás, politika*. Budapest: Kalligram Kiadó
- Papp Z. A. (2023): Székely mátrix: történelmi önismeret a Székelyföldön. *Regio*, 31 (4.): 71–95. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v31i4.71>

- Papp Z. A. – Márton J. (2011): Párhuzamos világok? Az erdélyi magyar gazdasági és kulturális elit szocio-demográfiai jellemzői. In Kovách I. (szerk.): *Elitiek a válság korában. Magyarországi elitiek, kisebbségi magyar elitiek*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézet – Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Argumentum Kiadó, 463–522. oldalak
- Papp Z. A. – Márton J. (2020): Oktatásügy. In Bárdi N. – Éger Gy. – Filep, T. G. (szerk.): *Magyarok Romániában (1990–2015) Tanulmányok az erdélyi magyarságról*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriterion Könyvkiadó: 265–296. oldalak
- Patakfalvi-Czirják Á. (2015): Szimbolikus konfliktusok és performatív események a “székely zászló” kapcsán. *REGIO* 23 (2.): 41–76.
- Patakfalvi-Czirják Á. (2019): Székelyföld a kirakatban. Szimbolikus tárgyak és árukörforgásuk. In *REGIO* 27 (1.): 81–133. <http://dx.doi.org/10.17355/rkkpt.v27i1.245>
- Patakfalvi-Czirják Á. (2021): *A székely zászló a politikától a hétköznapokig*. Budapest: Napvilág Kiadó
- Petcu, M. (2009): Istoria presei din România și referențialul european. In *Revista Română de Sociologie*, XX. (3–4.): 277–288. oldalak
- Péter Á. (2015): „Címlapsztorik”. Szerkesztőségi tematizálás, tabuk és „hírközlés-univerzálák” az erdélyi magyar nyomtatott médiában. In *Me.dok*, X. (1.): 69–83. oldalak
- Rácz É. (2015): Médiapiac és tájékoztatás. In *Me.dok* X. (1.): 53–62. oldalak
- Rusu Sz. (2021): Internethasználati szokások és digitális megosztottság az erdélyi magyar középiskoláskorú fiatalok körében. In Apró I. (szerk.): *Média és identitás 4. Tanulmányok*. Budapest: Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézet, 11–38.
- Salat L. – Andriescu, M. – Gherghina, S. – Jigla, G. – Székely I. G. (2014): *The representation of minorities in Romania in the press*. Cluj-Napoca: College of Political, Administrative and Communication Sciences, Babeş-Bolyai University
- Salat L. – Lakatos D. (2015): A kisebbségpolitika diszkurzív terei Romániában. Stratégiák és toposzok az RMDSZ és a román pártok képviselőinek parlamenti felszólalásaiban. In *Magyar Kisebbség*, XX. (1–2.): 89–116. oldalak
- Sandu, I. (2019a): De Ziua Armatei Române, torțe aprinse și în Cimitirul Internațional din Valea Uzului. In *Cuvântul Liber*. Elérhető: <https://www.cuvantul-liber.ro/348230/de-ziua-armatei-romane-torte-aprinse-si-in-cimitirul-international-din-valea-uzului/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Sandu, I. (2019b): “Premianți” în Europa, “corigenți” în România. In *Cuvântul Liber*. Elérhető: <https://www.cuvantul-liber.ro/345519/premianti-in-europa-corigenti-in-romania/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Sandu, I. (2019c): La Cimitirul Internațional Din Valea Uzului, acoperirea cu saci de gunoi a crucilor eroilor români “discreditează comunitatea maghiară”. In *Cuvântul Liber*. Elérhető: <https://www.cuvantul-liber.ro/344899/la-cimitirul-international-din-valea-uzului-acoperirea-cu-saci-de-gunoi-a-crucilor-eroilor-romani-discrediteaza-comunitatea-maghiara/#>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Sandu, I. (2019d): S-a rupt “lanțul de iubire” udmr nu mai susține executivul și nu mai oferă sprijin niciunei inițiative a coaliției de la guvernare! Elérhető: <https://www.cuvantul-liber.ro/345004/s-a-rupt-lantul-de-iubire-udmr-nu-mai-sustine-executivul-si-nu-mai-ofera-sprijn-niciunei-initiative-a-coalitie-de-la-guvernare/>. Utolsó letöltés dátuma: 2025. február 25.
- Sandu, I. (2019e): Administrație cu... lanțuri și lacăt. Elérhető: <https://www.cuvantul-liber.ro/345128/administratie-cu-lanturi-si-lacat/>. Utolsó letöltés dátuma: 2025. február 25.
- Sandu, I. (2019f): În perspectivă, la cimitirul din valea uzului – capelă catolică, finanțată de Budapesta. Elérhető: <https://www.cuvantul-liber.ro/345537/in-perspectiva-la-cimitirul-din-valea-uzului-capela-catolica-finantata-de-budapesta/>. Utolsó letöltés dátuma: 2025. február 25.
- Sandu, I. (2019g): De ziua armatei române, torțe aprinse și în cimitirul internațional din Valea Uzului. Elérhető: <https://www.cuvantul-liber.ro/348230/de-ziua-armatei-romane-torte-aprinse-si-in-cimitirul-international-din-valea-uzului/>. Utolsó letöltés dátuma: 2025. február 25.
- Sandu, I. (2019h): “Un pas uriaș” pentru rezolvarea situației de la valea uzului: îndepărtarea crucilor ostașilor români din cimitirul internațional al eroilor. Elérhető: <https://www.cuvantul-liber.ro/348342/un-pas-urias-pentru-rezolvarea-situatiei-de-la-valea-uzului-indepartarea-crucilor-ostasilor-romani-din-cimitirul-international-al-eroilor/>. Utolsó letöltés dátuma: 2025. február 25.
- Sarány I. (2019b): Hol a határ? In Hargita Népe. Elérhető: <https://hargitanepes.eu/hol-a-hatar/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.

- Sarány I. (2020): Médiavilág a Székelyföldön. In Cseke Péter (szerk.): *Székelyföld a 21. században. Esszék, tanulmányok*. Budapest, Nap kiadó: 184–197. oldalak
- Sarány O. (2019a): Egy interetnikus konfliktus a székelyföldi napilapokban. In *Pro Scientia Ruralis*, IV. (1–2.): 35–57. oldalak
- Sarány O. (2022): Vidék, média, nyilvánosság. In *Korunk XXXIII.* (10.): 96–107. oldalak
- Sarány O. (2023): Látélet az erdélyi magyar nyomtatott sajtó aktuális állapotáról. In *Médiakutató*, XXIV. (2.): 59–76. oldalak. DOI: 10.55395/MK.2023.2.4
- Sarány, O. (2024): Tudás, hatalom és diskurzusok Teun A. Van Dijk kritikai diskurzuselemzésében. In *METSZETEK – Társadalomtudományi folyóirat*, XII. (3.): 94–112. oldalak. <https://doi.org/10.18392/metsz/2023/3/5>
- Sárosi-Blága Á. (2019): Hová és hogyan kapcsolódunk. Székelyföldi tanulók nyelvhasználata a digitális térben. In Biró A. Z. – Bodó J. (szerk.): *Kínálatok és választások. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra*. Csíkszereda: Státus kiadó, 46–61.
- Schöpflin Gy. (1979): *A magyarok helyzete Romániában*. In *Magyar Füzetek*, 5. szám. Elérhető: http://epa.oszk.hu/02200/02201/00006/pdf/EPA02201_Magyar_Fuzetek_1979_05_023-071.pdf, utolsó letöltés dátuma: 2019. április 18.
- Simó M. (2019): Úzvölgyeink. In Hargita Népe. Elérhető: <https://hargitanepe.ro/uzvolgyeink>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Sipos Z. (2019): 30 éve szabad a sajtó: pillanatkép az erdélyi magyar médiáról. Elérhető: <https://atlatso.ro/szabad-sajto/30-eve-szabad-a-sajto-pillanatkép-az-erdelyi-magyar-mediáról/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. 01. 05.
- Sîrghie, A. (2019a): Care este adevărul despre Cimitirul Eroilor de la Valea Uzului? In *Cuvântul Liber*. Elérhető: <https://www.cuvantul-liber.ro/345462/care-este-adevarul-despre-cimitirul-eroilor-de-la-valea-uzului/>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Șt. P. (2019): Rămășițele unui soldat român din Primul Război Mondial, descoperite în apropiere de Cimitirul Internațional al Eroilor de la Valea Uzului. Elérhető: <http://informatiahr.ro/ramasitele-unui-soldat-roman-din-primul-razboi-mondial-descoperite-in-apropiere-de-cimitirul-international-al-eroilor-de-la-valea-uzului/>. Utolsó letöltés dátuma: 2025. február 25.
- Suditu, A. – Nițescu, D. (2001): Biserica Ortodoxă în Secuime. In Bruno Ștefan (szerk.): *Dimensiunile urii interetnice în Secuime*, Bukarest: Editura BCS, 58–89.
- Surowiec, P. – Štětká, V. (2020): Introduction: media and illiberal democracy in Central and Eastern Europe. In *East European Politics*, XXXVI. (1.), 1-8 oldalak. DOI: 10.1080/21599165.2019.1692822
- Surugiu, R. (2013): Labor Conditions of Young Journalists in Romania: a Qualitative Research. In *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 81.: 157–161. oldalak
- Sükösd M. (2022): Orbán áldozatai. A félelemkeltés és ellenségképzés szónoklatai a populista propagandaállamban Magyarországon. In *Médiakutató*, XXIII. (3-4.): 59-77 oldalak
- Szabó G. – Bene M. (2015): Média és integráció. In *Socio.hu*, V. (4.): 67–88. oldalak
- Szabó J. (2020): Szabadidő és kulturális fogyasztás a Kárpát- medencei magyar fiatalok körében. *REGIO* 28.(4.): 44–71.
- Szabó N. (2021): Az úzvölgyi temető körüli botrány reprezentációja az Agerpres és az MTI hírügynökségek anyagaiban. In *Me.dok*, XVI. (2.): 5–30. oldalak
- Székely L. (2018, szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében – Magyar Ifjúság Kutatás*. Budapest: Kutatópont Kft. – ENIGMA 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft.
- Szelenyi I. (2013): *Poverty and Social Structure in Transitional Societies. The First Decade of Post-Communism*. Plovdiv, College of Economics and Administration
- Szűcs L. (2016): *Műfajok a magyar sajtóban*. Marosvásárhely, Magyar Újságírók Romániai Egyesülete Kiadó,
- Szűszer R – Iszlai K. (2019): Román emlékművet avatnak az Úz-völgyében. In *Székelyhon* <https://szekelyhon.ro/aktualis/roman-emlekmuvet-avatnak-az-uz-volgyeben>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. február 22.
- Tánczos V. (1998): Kettős hatalmi szerkezet a Székelyföldön. *Magyar Kisebbség*, 1998/2. 339–362.
- Tardos R. (2016): Fortélyos félelmek. Negatív viszonylatok szociokulturális és ideológiai beágyazottsága. In Takács J.–P.Tóth T. (szerk.): *Kisebbség, többség, többszörösség. Kisebbségi-többségi viszonyok a magyar*

- társadalomban*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet: 105–134. oldalak
- Toró T. – Kiss T. (2020): *Etnikumközi Monitor 2020. Magyarellenesség és a COVID-19 hatásai a politikai értékrendre Romániában. Telefonos és online adatfelvétel. Gyorsjelentés*. Székelyföld Közpolitikai Intézet – Bálványos Intézet
- Van Dijk, T. A. (1988a): How „They” hit the headlines: ethnic minorities in the Press. In Smitherman-Donaldson, G. –van Dijk, T. A. (szerk.): *Discourse and Discrimination*. Detroit, Wayne State University Press: 221–262. oldalak
- Van Dijk, T. A. (1988b): Semantics of a press panic. The Tamil «invasion». *European Journal of Communication*, III.: 167–187. oldalak
- Van Dijk, T. A. (1989a): Critical news analysis. In *Critical Studies*, I. (1.): 103–126. oldalak
- Van Dijk, T. A. (1989b): Race, riots and the press. An analysis of editorials in the British press about the 1985 disorders. In *Gazette*, 43.: 229–253. oldalak
- Van Dijk, T. A. (1994): Discourse and Inequality. In *Linguas Modernas*, XXI.: 19–37. oldalak
- Van Dijk, T. A. (1998): *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London, Sage Kiadó
- Van Dijk, T. A. (2000): The reality of racism. On analyzing parliamentary debates on immigration. In Guido Zurstiege (Hrsg.), *Festschrift für die Wirklichkeit (=Festschrift for Siegfried Schmidt)*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag: 211–226. oldalak
- Van Dijk, T. A. (2001): A kritikai diskurzuselemzés elvei (Ford. Kriza Borbála). In Szabó M. –Kiss B. –Boda Zs. (szerk.): *Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus: szövegváltozatok a politikára*. Budapest, Tankönyvkiadó–Universitasd: 442–477. oldalak
- Van Dijk, T. A. (2005): Contextual knowledge management in discourse production. A CDA perspective. In Wodak, R. – Chilton, P. (szerk.): *A New Agenda in (Critical) Discourse Analysis*. Amsterdam, Benjamins: 71–100. oldalak
- Van Dijk, T. A. (2011a): Discourse, knowledge, power and politics. Towards critical epistemic discourse analysis. In Hart, C. (szerk.): *Critical Discourse Studies in Context and Cognition*. John Benjamin Publishing Company: 27–63. oldalak
- Van Dijk, T. A. (2011b): Discourse and Ideology. In van Dijk, T. A. (szerk.): *Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction*. Második kiadás, London, Sage Kiadó: 379–407. oldalak
- Van Dijk, T. A. (2012): Discourse and Knowledge. In Gee, J. P – Handford, M. (szerk.): *Handbook of Discourse Analysis*. London, Routledge: 587–603. oldalak
- Van Dijk, T. A. (2015): Critical Discourse Analysis. In Tannen, D. –Hamilton, H. E. – Schiffrin, D. (szerk.): *The Handbook of Discourse Analysis*. Második kiadás, New Jersey, John Wiley & Sons: 466–485. oldalak
- Varga A. (2002): Nacionalizmusok a politikai és kulturális nemzet határán. In *Regio*, XIII. (4.): 194–211. oldalak
- Vasileandru, N. (2011): *Cultura profesională a jurnaliștilor*. Bukarest, Bukaresti Egyetem Kiadó
- Veres V. (2003): A társadalmi struktúra etnikai sajátosságai a poszt szocialista Erdélyben. In *Erdélyi Társadalom*, I. (1.): 87–112. oldalak
- Veres V. (2005): Nemzeti identitás Erdélyben – szociológiai olvasatban: Az erdélyi magyarok és románok nemzeti identitásának sajátosságai, társadalmi rétegződési perspektívában. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Veres V. (2010): Az erdélyi magyarok nemzetről szóló reprezentációi. In *Erdélyi Társadalom*, VIII. (1–2.): 47–57. oldalak
- Veres V. (2012): Az erdélyi magyarok nemzeti kisebbségi identitásának alakulása a Kárpát Panel tükrében. In Veres V. – Papp Z. A. (szerk.): *szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. 15–78.
- Veres V. (2015): Népegyeszerkezet és nemzetiség. Az erdélyi magyarok demográfiai képe a 2002. és 2011. évi népszámlálások tükrében. Kolozsvár: Kolozsvári Egyetemi Kiadó
- Veres V. (2017): A romániai magyarok oktatási esélyegyenlőtlenségei és a felsőoktatási expanzió, a népszámlálások alapján. In: Pusztai G. – Márkus Zs. (szerk.): *Szülőföldön Magyarul. Iskolák és diákok a határon túl*. Debreceni Egyetemi Kiadó, pp. 187-214
- Veres V. (2020, szerk.): *Erdélyi magyar ifjúság - Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között*. Kolozsvár: Koinónia Kiadó
- Veres V. – Papp Z. A. (2012, szerk.): *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet

- Vincze H. O. – Kassay R. – Tökés Gy. (2015): A romániai magyar hírportálok témaszerkezete. In *Me.dok*, X. (1.), 37–52. oldalak
- Vincze L. – Moring, T. (2017): Trilingual Internet Use, Identity, and Acculturation among Young Minority Language Speakers: Some Data from Transylvania and Finland. *Acta Univ. Sapientiae, European and Regional Studies*, 12 (2017) 111–123. DOI: 10.1515/auseur-2017-0010
- Zahorán Cs. (2012): Az egyház visszatér A Román Ortodox Egyház a székelyföldi magyar és román nemzetépítés diskurzusában 1989 után. *Múltunk*, 57(4.):20–65.
- Zahorán Cs. (2013): Románia magyar szíve. A Székelyföld képei a magyar és a román közbeszédben 1989 után. *Pro Minoritate*, 2013/Tavaszi, 170–203.
- Zahorán Cs. (2016): Trikolórok, farkasok és turulok földje. Magyar és román szimbolikus gyakorlatok Erdélyben 1989 után. *REGIO* 24 (1.): 226–281. <http://dx.doi.org/10.17355/rkkpt.v24i1.102>
- Zahorán Cs. (2023): Land of peaceful separatists – the Szeklerland in Romanian media. *Studies on National Movements* 11 (1.): 123–157. 10.21825/snm.89002
- Zahorán Cs. (2024): Kisebbség a saját országában? A székelyföldi románság önreprezentációi. *REGIO* 32 (3.): 75–110. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v32i3.75>
- Zombory M. (2008): Kritikai? Diskurzus? Elemzés? Teun A. Van Dijk diskurzuselemzési elmélete és gyakorlata. In Némédi D. (szerk.): *Modern szociológiai paradigmák*. Budapest, Napvilág Kiadó: 387–406. oldalak
- Zsigmond Cs. (2020): „Közösen élünk” – a nemzethez tartozás és a többes nemzeti kötődés mintázatai kisebbségi helyzetben. *REGIO* 28 (4.): 5–43. DOI: <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v28i4.330>

Felhasznált weboldalak:

<http://dspace.bcucuj.ro/handle/123456789/164628>

<http://starea-natiunii.ro/index.php/ro/noutati/facts-figures/25-facts-figures/213-consumul-media-si-incredere-in-media-in-era-dezinformatii-digitale#edn1>

https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2023-06/Digital_News_Report_2023.pdf

<https://uz.hargitamegye.ro/hatarvita-kronologia>

www.hargitamegye.ro

www.uz-volgye.ro

A szerző témában megjelent publikációi¹¹⁵

- Sarány O. (2025): Professionalism, financial compulsion or addiction? The working conditions and professional self-image of Hungarian journalists from Romania. In Muñoz, Miren Manias –Bober, Sergiusz –Willis, Craig (szerk.): *Minority Language Media. Current Challenges in a Fragmented Mediascape*. Palgrave Studies in Minority Languages and Communities. Kézirat
- Bukovinszky-Csáki O. (2025): Az újságírás és a mesterséges intelligencia. Generatív MI-eszközök etikus használati módjai az újságírásban. *Korunk* 36(4.): 23–30.
- Sarány O. (2024): Hálózatok és reprezentációk. Székelyföldi „román” intézmények a székelyföldi román nyelvű sajtóban. *Korunk* 35(7.): 13–22.
- Sarány O. (2023): A lokális média kérdőjelei. A székelyföldi nyomtatott sajtóorgánumok néhány jellemzője. *Pro Scientia Ruralis*, 8.(2.): 111–132. DOI: <https://doi.org/10.59357/ProSciRural.2023.2.07>
- Sarány O. (2023): Média, nyilvánosság – vidéki környezetben. In Biró A. Zoltán (szerk.): *Tudományos megismerés: kihívások és esélyek. A Magyar Tudományos Akadémia DOMUS Programjának 25 éves jubileuma kapcsán szervezett Konferencia anyaga* (Csíkszereda, 2022. november 17.). Státus Kiadó, Madéfalva: 129–135. oldalak
- Sarány O. (2023): Tudás, hatalom és diskurzusok Teun A. Van Dijk kritikai diskurzuselemzésében. In *METSZETEK - Társadalomtudományi folyóirat*, 12.(3.): 94-112. oldalak <https://doi.org/10.18392/metsz/2023/3/5>
- Sarány O. (2023): Látélet az erdélyi magyar nyomtatott sajtó aktuális állapotáról. In *Médiakutató*, 24.(2.): 59–76. oldalak. 10.55395/MK.2023.2.4
- Sarány O. (2022): Vidék, média, nyilvánosság. In *Korunk* 33.(10.): 96–107. oldalak
- Sarány O. (2022): A média a gazdaságról. Elemzés egy regionális napilap példáján. In *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 19.(2.): 120–127. oldalak
- Sarány O. (2021): Párhuzamos valóságok termelése. Az úzvölgyi katonatemetőben történt interetnikus konfliktus román és magyar médiareprezentációjának összehasonlítása. In *Erdélyi Társadalom*, 19.(2.): 99–132. oldalak. DOI: <https://doi.org/10.17177/77171.263>
- Sarány O. (2021): Hatalmi viszonyok és szövegek. Összefoglaló van Dijk kritikai diskurzuselemzéséről. In *Pro Scientia Ruralis*, 6.(2.): 157–172. oldalak
- Sarány O. (2021): A romániai magyar újságíró-társadalom és az újságírói munka alakulása az elmúlt 30 évben. In *Me.dok*, 16.(3.): 33–50. oldalak
- Sarány O. (2020): Hitelesség, tájékoztatás és támogatás – a 2018-as Btk. módosítás a romániai magyar nyomtatott sajtó tükrében. In *Me.dok*, 15.(4.): 85–103. oldalak
- Sarány O. (2019): Egy interetnikus konfliktus a székelyföldi napilapokban. In *Pro Scientia Ruralis*, 4.(1–2.): 35–57. oldalak

---

¹¹⁵ A doktori program elkezdését követően megházasodtam és nevet változtattam: a leánykori nevem Sarány Orsolya, a házasság utáni nevem Bukovinszky-Csáki Orsolya. Ez az oka annak, hogy a doktori értekezés elején a Bukovinszky-Csáki Orsolya név szerepel, míg publikációimat Sarány Orsolya név alatt jegyzem/jegyeztem.

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet – Tartalmi kivonat

Doktori értekezésem vizsgálati tárgya a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott média szerepe a romániai román és magyar párhuzamos társadalmak kiépítésében. Értekezésem kulcsterminusa az etnikai párhuzamosság, amely fogalommal két dolgot jelöltem. Egyrészt az etnicitás szakaszos megélését ragadtam meg ezzel. Romániában a románok és a magyarok a román, illetve magyar intézmények által kijelölt román, illetve magyar világban élnek, egymásról a mindennapokban tudomást sem véve, tehát párhuzamosan. Azaz az etnicitásukat nem feltétlenül élik meg a mindennapokban, a világra nem tekintenek állandóan románként vagy magyarként. Másrészt a párhuzamosság fogalmával próbáltam megragadni az elkülönülés, határképzés folyamatait, amelyeknek a csoportképzésben van fontos szerepük. Így az értekezésben vizsgált párhuzam egy paradox párhuzam, amely lehetővé teszi az átjárást a két világ között, az egymásra való reflektálást. Pontosan az átjárás, a reflektálás lesz az, ami elkülönüléshez, szembenálláshoz vezet. Jelen dolgozatban a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott média szerepét vizsgáltam ebben a reflektálásban. Pontosabban a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott médiában megjelent szövegeket elemeztem, Van Dijk kritikai diskurzuselemzésének szempontjait követve és arra kerestem a választ, hogy: *hogyan alkotnak meg a székelyföldi román és magyar nyelvű nyomtatott média diskurzusai egy román és egy magyar valóságértelmezést, azaz két párhuzamos valóságkonstrukciót avégett, hogy megerősítsék a román és a magyar csoportidentitásokat a határképzés egyszerre megkülönböztető és egymásra vonatkoztató szimbolikus stratégiájával?*

Egy olyan helyzetet vizsgáltam, az úzvölgyi katonatemetőben történt konfliktust, amikor az etnicitás megélése, az elkülönülés fontossá vált, s elindult mindkét oldalon, azaz román és magyar oldalon a világ románként, illetve magyarként való interpretálása és reprezentálása. Ez a konfliktus arra készítette a két oldal elitjeit – köztük a médiát –, hogy meghatározzák, pontosan milyen ez két világ, kik ennek a világnak a tagjai. Azaz meghatározzák, hogy kik vagyunk Mi és kik tartoznak Hozzánk. Ezt azonban úgy határozzák meg, hogy közben elkülönülnek, szembeállítják magukat a másik világgal. Azaz megmutatják, hogy kik alkotják a Mitőlünk megkülönböztetett másik csoportot, azaz számunkra kik Ők és kik tartoznak Őhözájuk. Tehát a reflektálás, átjárás célja a csoportképzés: azáltal, hogy reflektálok a másik csoportra, meghatározom önmagammat is. Identitást építek, erősítik fel, majd szembeállítom egy másik identitással. Ennek a szembeállításnak a célja pedig leképezni, újraképezni, felerősíteni a két világot, a párhuzamos társadalmakat.

Ahhoz, hogy tapinthatóvá tegyem miként járul hozzá a székelyföldi magyar és román nyelvű nyomtatott média az etnikumközi viszonyok itt felvázolt építéséhez, az értekezésem négy szinten bontakoztattam ki: a fogalmi háló elméletorientált szintje; a tág társadalmi, politikai környezet leírásának történetileg is reflektált szintje; a médiakörnyezet elemzésének tulajdonviszonyokat és használati módokat feltáró praktikus szintje; végül a konkrét médiadiskurzusok szintje. A fogalmi hálót Bourdieu, Luhmann, Brubaker és Van Dijk munkásságára építettem és arra éleztem ki, az eltérő valóságértelmezésekbe foglalt performatív megnyilvánulások miként építenek csoportokat, csoportidentitást. A tág társadalmi, politikai környezet leírásában a romániai románok és magyarok közti társadalmi egyenlőtlenségeket és hatalmi aszimmetriákat mutattam be, a figyelmet a párhuzamosan, mégis egyenlőtlenül épülő intézményrendszerre irányítottam. Arra a párhuzamos intézményrendszerre, amely erőforrásként működik, lehetővé teszi azt, hogy egyáltalán létezzenek román és magyar párhuzamos világok. A médiakörnyezet bemutatásában azt a makro- és mikrokörnyezetet írtam le, amelyben a székelyföldi magyar és román nyelvű nyomtatott média működik, amelyben az elemzésembe beválogatott médiaszövegek létrejönnek, létrejöhetnek. Végül a konkrét médiadiskurzusok szintjén azokat a médiaszövegeket értettem, amelyeken elvégezhető volt a párhuzamos valóságértelmezések kritikai vizsgálata, azon párhuzamos valóságábrázolásoké, amelyeknek célja az etnicitás kifejezése, a párhuzamos társadalmak leképezése. Ez a három dolog – intézmények mint erőforrás, csoportokat létrehozó performatív megnyilvánulások és a valóságábrázolások valóságot átrendező ereje – adja a dolgozatom lényegét.

Kulcsszavak: párhuzamos társadalom, médiareprezentáció, klasszifikációs küzdelem

2. számú melléklet – Abstract

The production of parallel realities.

Interethnic relation shaping discursive strategies in the Hungarian and Romanian-Language Print Media from Szeklerland

The subject of my doctoral dissertation is the role of the Hungarian and Romanian-language print media from Szeklerland in the construction of parallel Hungarian and Romanian societies in Romania. The keyword of my dissertation is *ethnic parallelism*, a term I have given two connotations. First of all, I have used to capture the intermittent experience of ethnicity. Hungarians and Romanians from Romania live in separate Hungarian and Romanian “worlds” defined by/based on Hungarian and Romanian institutions, often completely ignoring each other in everyday life – thus, they live in parallel worlds. This means that they do not experience their ethnicity in daily life, nor do they look at world constantly as Romanians or Hungarians. On the other hand, I have used ethnic parallelism to capture the processes of boundary setting and separation, which are substantial in group formation. Thus, ethnic parallelism in my doctoral thesis is a paradoxical one: it allows passage between the two worlds, it allows mutual reflection between the members of the two worlds. However, this passage and reflection is the key is that leads to setting boundaries, separation between the two worlds and in the construction of parallel Hungarian and Romanian worlds.

In my doctoral thesis I focused on the role of the Hungarian and Romanian-language print media from Szeklerland in accentuating this reflection. More precisely, I analyzed text that appeared in these media outlets, following the aspects of Van Dijk’s critical discourse analysis, while I tried to find an answer to the following question: How do the discourses of the Hungarian and Romanian print media outlets from Szeklerland construct a Romanian and a Hungarian interpretation of reality – two parallel realities – in order to reinforce Romanian and Hungarian group identities through symbolic strategies of boundary-setting that simultaneously differentiate and refer to one another?

I have analyzed a very particular situation – the conflict that happened in the Uz Valley military cemetery –, a situation in which expressing and experiencing ethnicity, setting boundaries and separation became important. When the interpretation and representation of the world as Romanian or Hungarian became central for both Hungarians and Romanians. This conflict urged the Romanian and Hungarian elites – including the media – to define what exactly these two worlds are and who belongs to them. More precisely, they sought to describe who We are and who belongs with Us. But in doing so, they also marked a clear separation

between Us and Them, those who belong to Our world and those who belong to the Other world. So not only they have created their own world, they have also described the Other world and accentuated the need to separate from that Other world, from Them. So, the central scope of reflection is group creation: by reflecting on the Other world, one can also describe oneself. By opposing ones identity to Their identity, one can create, strengthen its own identity. The goal of this reflection and opposition is to represent, reconstruct and reinforce the two worlds, the parallel societies.

In order to accentuate how the Hungarian and Romanian print media outlets from Szeklerland contributes to the construction of interethnic relations outlined above, I have structured my dissertation on four levels: the theoretically oriented conceptual level, the historically oriented descriptive level of the broader social and political context, the practical level of media environment, and the concrete level of media discourses. I have based my conceptual framework on the work of Bourdieu, Luhmann, Brubaker and Van Dijk, and I have focused on how performative acts embedded in different interpretations of reality build groups and group identities. By describing the broader social and political context, I presented the social inequalities and power asymmetries between Hungarians and Romanians, putting the focus on the parallel, yet unequal Hungarian and Romanian institutional system. These parallel institutional systems function as resources, making the very existence of parallel Romanian and Hungarian worlds possible. By presenting the micro and macro environment of the print media outlets from Szeklerland, I have also described the conditions among which the text I have analyzed are produced and can be created. The last level included the media text, media text that have presented two parallel realities that aim to express ethnicity and map the structure of parallel societies.

These three elements – institutions as resources, performative acts that create groups and parallel realities – form the essence of my dissertation.

Keywords: parallel societies, media representation, classification struggles

